

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΣ ΚΕ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1934—56

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Επιτροπή 'Επιμέλειας

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΔΩΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΣΠΟΥΛΟΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι
(ετήσια)

'Αντεπιτελλόντα Μέλη της 'Επιτροπής

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Αθήναι)

ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Αθήναι)

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Αθήναι)

'Εσωτερικὸν	Δοχ.	300
Νομ. Προσώπων, Ὁργανισμῶν, Τραπεζῶν	»	500
Κοινοτήτων καὶ Σχολείων	»	300
'Εξωτερικὸν	Δολλ.	15
Τιμὴ τεύχους	Δοχ.	75

'Εμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Μαρίας Παντελιού	: Ὁ Ἄθων. Φαλίδας στὴν Κέρκυρα (1822—1828) (ἱστορ. πραγματεία)	Σελ.	145
Κάστα Π. Βλάχου	: Κτηματολόγια τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων Ἰωαννίνων (ἱστορ. στοιχεῖα)	»	155
Στεφ. Μπέττη	: Ἰωάν. Δομπόλλης (ἱστορ. μονογραφία)	»	161
Cayetano Rossel (μετάφρ. Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Ἱστορία τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (ἱστορ. πραγματεία)	»	178
Σάββα Θεοδώρου	: Παιδαγωγικὰ Μενοδενδρίου Ζαγορίου (ἱστορικά στοιχεῖα)	»	184
Μιχ. Σ. Κορδῶση	: Ἀγροτική λαογραφία (λαογρ. μελέτη)	»	187
Σπύρου Γ. Μουσελίμη	: Τοπὸνύμια τῆς Λάκκας Σουλίου (λαογραφικά)	»	196
Θεμ. Παπαθανασίου	: Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (πραγματεία)	»	208
Παύλου Α. Κυριακίδου	: Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν (μελέτη)	»	222
Κάστα Ματθ. Οἰκονόμου	: Ὁ θρίαμβος τοῦ Σισύφου (ποίημα)	»	228
Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου	: Πόνος ὁ πρῶτος — Τὸ πρῶτο στίγμα (ποιήματα)	»	229
Εὐαγγ. Δικήτα	: Ἡ ἀποδημία τῶν Κενταύρων (ποίημα)	»	230
Κάστα Π. Βλάχου	: Μάταια — Παρίσι '73 (ποιήματα)	»	231
Τ.Ι.Α.	: Μία μικρὴ περιπέτεια (διήγημα)	»	232
Τάκη Τσιάκου	: Νιτρικὸς ἄργυρος — Ἡ τύχη (ποιήματα)	»	234
'Αντρέι Βοζνεσένσκη (μετάφρ. Μίλιας Ροζίδη)	: «Στυμπτινίμ» (ποίημα)	»	235
Peter de Vries (μετάφρ. Ν. Λώλη)	: Μιὰ κρύα κατὰτα (διήγημα)	»	236
Ι. Παπαδημητρίου	: Ἄς θρηνησῶ (ποίημα)	»	241
Κ. Ι. Τσιλιμαντοῦ	: Νόημα ζωῆς (ποίημα)	»	242
Φακ. Ι. Καψάλη	: Τραπεζίτσα (δρεϊβατικό)	»	243
'Αντίγ. Γαλανάκη - Βουρλέκη	: Τὰ πουλιά — Ἀντίδραση (ποιήματα)	»	248
Θαν. Παπαθανασίου	: Ὁ ποιητὴς Μίνως Ζῶτος (δοκίμιο)	»	249
Δημοσθ. Κόκκινου	: Τὸ χάος μετὰ τὴν τέφρα (ποίημα)	»	253
Luitzi Fiorentino (μετάφρ. Δημ. Σιωμόπουλου)	: Τραγούδια τοῦ Ὀδυσσεά — Ἀποχαιρετισμὸς — Μὴ βιάζεστε τ' ἄστρα (ποιήματα)	Σελ.	254 - 255
Δημ. Σιωμόπουλου	: Ἀνεστάσιμο (ποίημα)	Σελ.	255
Νίκου Τέντα	: Ὁ Λάιος (διήγημα)	»	256
Βασίλη Μάργαρη	: Ἐφτά δίστιχα (ποιήματα)	»	259

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὶ μ α τ α ι: Νῦν τελεῖα στὴ γλωσσικῇ ἀναρχίᾳ (Λ. Γεροντιζοῦ) — Τὰ δογῶντα χρόνια τοῦ «Σκουφᾶ» — Τὸ θεσσαλικὸ θέατρο — Τὰ βραβεῖα (Δ. Κόκκινου) — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου — Τεχνοκριτικὰ — Βιβλία ποὺ λάβαμε.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μετατίθω Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφεῖον: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διόκλη 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
'Εκτύπωσης: Τυπογραφεῖον «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίστας 195, τηλ. 920.610 — Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΕ'

♦ ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1976 ♦

ΤΕΥΧΟΣ 287 - 288

ΜΑΡΙΑΣ ΜΙΛΤ. ΠΑΝΤΕΛΙΟΥ
Βιβλιοφύλακος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης

Ο ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΨΑΛΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ (1822 - 1828)

Ι. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ

Ὁ Ἄθαν. Ψαλίδας ἦταν υἱὸς τοῦ Πέτρου Χριστοδούλου Ψαλίδα καὶ τῆς Ἑλισάβετ (Ζαμπέτας) τὸ γένος Μίσιου καὶ γεννήθηκε στὰ Ἰωάννινα τὸ 1767. Ἦταν μ' αὐτὸν ἐν ὄλῳ πέντε ἀδελφία: ἡ Σουσάννα, ὁ Χριστόδουλος, ἡ Ἀλεξάνδρα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ Ἀθανάσιος. Ὁ Χριστόδουλος εἶχε πεθάνει καθὼς καὶ ὁ πατέρας καὶ ἔτσι ὁ Ἀθανάσιος ὀρφανὸς εἶχε προστάτη τὸν Μιχαήλ ποῦ ἦταν ἔμπορος στὴ Ρωσία καὶ Μολδοβλαχία καὶ τὸν ὑποστήριξε νὰ σπουδάσῃ. Υἱὸς τοῦ Μιχαήλ αὐτοῦ ἦταν ὁ Πέτρος ἐγκατεστημένος στὴ Μόσχα. Ὁ Ἄθαν. Ψαλίδας στὶς 11 Νοεμβρίου 1800 νυμφεύθηκε τὴν Ζαχάρω, τὸ γένος Κοντοδασίλη, ἀπ' τὴν ὁποία ἀπέκτησε τὰ διδύμια Πέτρο καὶ Ἀναστάση, τὴν Ἑλένη καὶ τὴν Ἑλισάβετ. Ὁ Ἀναστάσης πέθανε ἀμέσως. Ἡ σύζυγος αὐτῆς πέθανε στὶς 6 Ἀπριλ. 1805. Τὸν Ἰανουάριο 1806 νυμφεύθηκε πάλι τὴν Βασιλική, τὸ γένος Σπάχου, ἀπ' τὴν ὁποία γεννήθηκαν ὁ Πλάτων, ὁ Νικόλαος καὶ ἡ Εὐφροσύνη. Ἡ Ἑλισάβετ παντρεύθηκε τὸν ἰατρὸ Λουκᾶ Βάγια, ἡ Εὐφροσύνη τὸν Ἀναστάσιο Γούδα¹.

1. Συγγεντομένη βιβλιογραφία βλέπε στὰ δημοσιεύματα:

Λεάνδρου Ἰ. Βρανούση, Ἄθαν. Ψαλίδας ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους, ὁ πατριώτης - ὁ πολιτικὸς - ὁ ἀγωνιστής, περ. «Ἡπειρωτ. Ἑστία», τ. Α' (1952), σελ. 331—470 (καὶ ἀντοτελῶς).

Κων. Ἀθ. Διαμάντη, Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας καὶ τὸ ἀρχεῖον του, ΔΙΕΕ, ΙΑ' (1960) σελ. 550—552.

Χρήστον Π. Φράγκον, Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα στὴ δημιουργία ἐπαναστατικοῦ πνεύματος στὴν Ἡπειρὸ (ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας καὶ ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»), Δωδώνη - Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τόμ. 1ος Ἰωάννινα 1972, σελ. 85—108.

Στεφ. Μπέττη, Ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία καὶ ὁ συγγραφέας της, περ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ἔτος ΚΑ' (1972), τεύχη 245—246 (Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1972), σελ. 542—549.

II. ΞΕΣΠΙΤΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

Ὁ Ἀθ. Ψαλίδας χρημάτισε διδάσκαλος στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ 1795 μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820, ἥτοι ἐπὶ 26 χρόνια. Τότε στὴν πολιορκουμένη ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου πόλη ἔγινε μεγάλη πυρκαϊὰ καὶ οἱ κάτοικοι ἀναγκασθῆκαν νὰ καταφύγουν στὰ γύρω μέρη: Καλαρρύτες, Συρράκο, Ἀρτα. Ζαγόρι, Γραμμένο, Κούρεντα κλπ. Ὁ Ψαλίδας γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν καταστροφή καὶ τὴν φυγὴ τῶν κατοίκων, σὲ γράμμα του πρὸς τὸ Ζωσιμᾶ στὶς 6 Νοεμβρίου 1822¹:

«Ἡ φιλότατη μας πατρίδα, ἡ εἰς ὅλην τὴν πεφωτισμένην Εὐρώπην δι' ὑμᾶς
» τοὺς γενναίους Ζωσιμάδες περίπυστος, διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ,
» ὅτι κατεφλέχθη, οἷος εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωστόν. Κατεφλέχθησαν ὅμως καὶ τὰ
» δύο σχολεῖά της καὶ τὰ φυσικὰ πειράματα καὶ αἱ θαυμαστὲς βιβλιοθήκες τῶν
» ἀπὸ ἀμέλειαν καὶ εὐήθειαν τῶν τότε ἐφόρων, ὅπου θὰ διαφυλάττονταν ἂν μᾶς
» ἤκουαν νὰ τὲς σπκώσουν, ὅταν τοὺς τὸ ἐπρόβαλα ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν ἐντί-
» μων καὶ ἀξιοπρίστων, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησαν καὶ ἄς ὀψωνται. Οἱ ταλαίπωροι ὅμως
» συμπατριῶταί μας διεσώθηκαν ὅλοι σκροπισμένοι εἰς τὰ ξέχωρα καὶ τοῦ Ζα-
» γοριοῦ καὶ τοῦ Μαλακασιοῦ καὶ στὰ Κούρεντα κατὰ τὰ Γραμμενοχώρια καὶ πολ-
» λοι ἦλθαν πανοικί καὶ ἐδῶ εἰς τοὺς Κορφοὺς.

» Ἐγὼ πανοικί κατ' ἀρχὰς διαφυλάχθηκα εἰς τὸ Ζαγόρι, διαφυλάττοντας ἐν
» ταύτῳ μὲ τὴν θείαν βοήθειαν καὶ τὴν ὀλίγην περιουσίαν μου καὶ ὅλην μου
» τὴν μερικὴν βιβλιοθήκην ἀρκετὴν διὰ ἓνα σοχλεῖον. Ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ἀπόμεινα
» διὰ τὰς ἀνωμαλίας, ἀλλὰ μὲ τὰ δύο μου παιδιὰ, μὲ τὴν περιουσίαν μου καὶ μὲ
» τὴν βιβλιοθήκην μου ὅλην κατέφυγα ἐδῶ εἰς Κορφοὺς τὸν ἀπερασμένον Ἰού-
» λιον, διαφύλαξα καὶ μερικῶν συμπατριωτῶν, ὅπου ἔμειναν εἰς τὸ Ζαγόρι τὰ πο-
» λύτιμά τους πράγματα, ἐπειδὴ μοῦ τὰ ἔδωκαν καὶ τὰ ἔφερα ἐδῶ μαζί μου. Ὁ-
» σον ἠμπόρεσα ἔκαμα. Ἀγωνίσθηκα καὶ κατόρθωσα νὰ φέρω ἐδῶ καὶ τὴν γυ-
» ναϊκά μου ἀπὸ τὸ Ζαγόρι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἐδῶ κρατοῦντος, καὶ ἐλπίζω εἰς
» ὀλίγες ἡμέρες νὰ ἔλθῃ². Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος, ὅπου στέκομαι ἀντικρὺ τῆς πα-
» τρίδος μου, καὶ θρηνῶ τὴν δυστυχίαν της σὰν ὁ προφήτης Ἰερεμίας;»³

Γιὰ τὶς καταστροφὲς ποὺ ἔπαθε τότε στὰ Ἰωάννινα γράφει καὶ σὲ ἄλλο γράμμα ἀπὸ Κορφοὺς στὶς 21 Δεκ. 1822 πρὸς τὸν Κων. Μαρίνογλου στὴν Ἀγκῶνα καὶ λέγει:

«Ὅστε φαίνεται, οἱ πτωχοὶ καὶ πένητες εἶναι ἀξιοκαταφρόνητοι. Καὶ δίκιο
» εἶχεν ὁ παλαιὸς θεόγνης, ὅπου ἐσυμβούλευε τὸν ἐδικόν του νὰ κάμῃ κάθε τρὸς
» πον νὰ ἀποφύγῃ τὴν πτώχειαν. Μ' ὅλον τοῦτο, ἂν καὶ ἐπτώχυνα, τοῦτο μοῦ τὸ
» ἐπροξένεσε ἡ κοινὴ τῆς πατρίδος μου δυστυχία, καὶ ὄχι καμμία ἐδική μου
» αἰτία.

» Μάθε, φίλε, ὅτι εὐρίσκομαι στοὺς Κορφοὺς μὲ τὰ δύο μου παιδιὰ Πέτρον
» καὶ Πλάτωνα, ἔχω καὶ στὸ Τζοπέλοβο τὴν γυναϊκά μου καὶ τὴν κόρην μου τὴν
» μικράν⁴. Ἐπειδὴ τὴν μεγάλην⁵, ἀφοῦ ἐνδόξως ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὴν πολιορκίαν,
» ἡ πανοῦκλα στὸ Πέραμα τὴν ἐπῆρε⁶. Καὶ ὁ καρκαλοσύναχας μοῦ ἐπῆρε τὸν

1. Στὶς 20 Αὐγούστου 1822. Βλ. Ἐπιστολὴ ὑπ' ἀρ. 145α, 154.

2. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 141.

3. Γιὰ τὶς δυσκολίες νὰ μεταφέρῃ τὴν οἰκογένειά του στὴν Κέρκυρα βλέπε τὶς ἐπιστολὰς 148, 158, 162.

4. Τὴ φράση αὐτὴ τὴν ἐπαναλαμβάνει στὰ γράμματα 141, 144, 145.

5. Τὴν Εὐφροσύνη.

6. Τὴν Ἐλισάβετ ἢ Λιζέττα, σύζυγο τοῦ ἱατροῦ Λουκᾶ Βάγια.

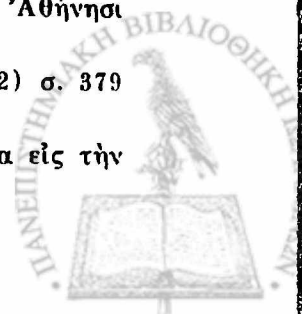

» Νικόλαν στο Τζοπέλοβο. Οί Ἀρβανίτες στοὺς Καλαρρῦτες μοῦ ἐπῆραν τὸ ψι-
 » λὸ βιό, ἡ φωτιά στὰ Γιάννινα τὰ σπίτια εἰς τὸ παζάρι, σὰν τὸ ἐδικόν σου⁸. Ἡ
 » ἀργοπορία, τὰ νοίκια, τὰ ἀγώγια εἰς τὴν πολιορκίαν μοῦ ἔφαγαν τὰ ὀλίγα με-
 » τρητὰ ὅπου εἶχα καὶ ἐδανείσθηκα ἀκόμη. Στοχάσου λοιπὸν σὲ τί κατάστασιν
 » ἐλεεινὴν εὐρίσκομαι. Ὁ Θεὸς ὅμως, ἡ τύχη καὶ οἱ φίλοι ἀναμφιβόλως θὰ μὲ
 » συνδράμουν...

» Τὸ Ζαγόρι, φίλε, διαφυλάχθηκε ὡς τὴν ὥρα ἐξαίρετα καὶ ἀπ' ὅτ' αὐτὸ δεινὰ
 » τοῦ πολέμου καὶ ἀπὸ τὴν πανούκλαν. Κανένα χωριὸ τοῦ Ζαγοριοῦ δὲν ἐμο-
 » λεύθηκε⁹, μ' ὅλον ὅπου στὰ δύστυχα Γιάννινα ἔφαγεν ἡ πανούκλα ὡς 3.000
 » ἀνθρώπους Τούρκους, Χριστιανούς καὶ Ἑβραίους¹⁰ καὶ τώρα θερίζει καὶ τὴν
 » Ἄρτα»¹¹.

Ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες αὐτοὺς, ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας καὶ ὁ Ἰω. Βηλαρᾶς ἐγκατα-
 σταθῆκαν μὲ τὶς οἰκογένειάς τους στὸ Τσεπέλοβο τοῦ Ζαγοριοῦ¹², ὁ Σταῦρος Ἰωάννου
 ἢ Τσαπαλάμος μετακινήθηκε κατὰ διαστήματα στὴν Ἄρτα¹³, τὸ Μονοδένδρι¹⁴ καὶ
 τὸ Καπέσοβο¹⁵. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Σταύρου Ἰωάννου¹⁶, στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἀθαν. Ψαλί-
 δα¹⁷, σὲ διάφορα Ἀπομνημονεύματα¹⁸, σὲ ἐνθυμήσεις¹⁹, σὲ ἱστορήματα²⁰ κλπ. ὑπάρ-
 χουν ἀφθονες πληροφορίες γιὰ τὴν πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων²¹, γιὰ τὴν πυρκαϊά²²,
 γιὰ τὴν φυγὴ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ γιὰ τὶς καταστροφές.

8. Στὸ γράμμα του τῆς 31 Δεκ. 1822 πρὸς τὸν Ὑψηλότατο Ἀδαμ γράφει: «νὰ ἀσφαλι-
 σθῇ ὁ οἶκός μου, ὅπου μοῦ ἀπόμεινεν εἰς Ἰωάννινα σῶος (ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι τρεῖς ἐκάη-
 καν), ἕως οὗ νὰ στείλω ἐπιτροπικά διὰ νὰ μοῦ πωληθῇ» (Ἀριθ. 148).
9. Τὰ ἴδια γράφει στὶς Ἐπιστολὰς 144, 145.
10. Τὰ ἴδια γράφει στὶς Ἐπιστολὰς 144α, 144β, 144γ, 145.
11. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 144.
12. Λ ε ά ν δ ρ ο υ Ἰ. Β ρ α ν ο ύ σ η, Ἀθαν. Ψαλίδας, ἔ.δ. σελ. 388.
13. Κ ω ν. Ἀ θ. Δ ι α μ ά ν τ η, Ἰωαννῖται πρόσφυγες εἰς Ἄρταν κατὰ τὸν χρόνον
 τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, περιοδ. «Σκονφᾶς», τευχ. 3 (Δεκ. 1955) σ. 15—20.
14. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ. ἀριθ. 125.
15. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ. ἀριθ. 118.
16. Βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος (τμήμα Χειρογράφων). Μέρος αὐτοῦ
 δημοσιεύθηκε μὲ προλεγόμενα καὶ Σχόλια ἀπὸ τὸν Σ ω κ ρ. Β. Κ ο υ γ έ α μὲ τὸν
 τίτλο «Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου» στὸ περ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τ.
 ΤΔ' (1939) ὁλόκληρος.
17. Βρίσκεται στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Κατάλογος τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ δημο-
 σιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ ω ν. Ἀ θ. Δ ι α μ ά ν τ η μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας
 καὶ τὸ Ἀρχεῖον του» στὸ ΔΙΕΕ, τ. ΙΔ' (1960) σελ. 556—583 καὶ ΙΣΤ' (1962) σ. 273
 —369.
- 18—22. Βλέπε τὴ βιβλιογραφία:
 Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1856 σελ.
 325 κ.έ.
 Σ π. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ, συγγραφεῖσα
 ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παν. Ἀραβαντινοῦ, ἐν Ἀθήναις 1895 σ. 287 κ.έ.
 Α. Π. Κ ο υ τ σ α λ έ ξ η, Διαφέροντα καὶ περιεργὰ τινὰ ἱστορήματα, Ἀθήνησι
 1882 σ. 22—24.
 Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. ΔΙΕΕ, τ. Η' (1922) σ. 379
 —381.
 Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, Νέος Κουβαρᾶς ἤτοι Χρονικά Σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν

Υπάρχουν γράμματα του Σταύρου Ίωάννου από τὸ Καπέσοβο στίς 24.9.1820 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλίδα στὸ Τσεπέλοβο²³.

Τοῦ ἴδιου ἀπὸ Ἀρτα στίς 27.11.1820 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στὸ Τσεπέλοβο²⁴. Τοῦ ἴδιου ἀπὸ Ἀρτα στίς 2.3.1821 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στὸ Τσεπέλοβο²⁵. Τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα ἀπὸ Τσεπέλοβο στίς 22.3.1821 πρὸς τὸν Σταῦρον Ίωάννου σὲ μὴ ἀναγραφόμενο μέρος²⁶. Τοῦ Σταύρου Ίωάννου ἀπὸ Ἀρτα στίς 25.4.1821 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στὸ Τσεπέλοβο²⁷. Τοῦ Σταύρου Ίωάννου ἀπὸ Μονοδένδρι στίς 1.12.1821 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στὸ Τσεπέλοβο²⁸. Τῆς Ἑλένης Κροκίδα ἀπὸ Κουκούλι Ζαγορίου στίς 2.5.1822 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. σὲ μὴ ἀναγραφόμενο μέρος²⁹. Τοῦ Λουκᾶ Βάγια στίς 8.6.1822 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ., ὅπου δὲν ἀναγράφονται τόποι³⁰. Τοῦ Δημ. Σεμιτέλου ἀπὸ Τριέστι στίς 10.9.1822 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στοὺς Κορφοὺς³¹. Τοῦ Ίωάννη Βηλαρᾶ ἀπὸ Τσεπέλοβο στίς 30 Σεπτεμβρίου 1822 πρὸς τὸν Ἀθ. Ψαλ. στοὺς Κορφοὺς³².

Ἀπὸ τὰ γράμματα αὐτὰ συνάγεται ὅτι ὁ Ἀθ. Ψαλ. ἀπὸ τὰ Ίωάννινα ἔφυγε μετὰ τὴν οἰκογένειά του τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820 κατὰ τὴν πυρκαϊὰ τῆς πόλεως καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Τσεπέλοβο τοῦ Ζαγορίου. Ἐκεῖ ἔμεινε μέχρι τὸν Ἰούνιο ἢ Ἰούλιο τοῦ 1822, ὅποτε ἔφυγε καὶ ἦλθε στοὺς Κορφοὺς³³.

πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, εἰς Μονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς, περ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τ. Δ' (1929) σ. 39—44.

«Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου» ἐκδιδόμενο ἀπὸ τὸν Σωκρ. Β. Κουγέα, στὸ περ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τόμ. ΙΔ' (1939) ὁλόκληρος.

«Τὸ Σημειωματὰρι τοῦ Γερο-Καλαμίνιου» ἐκδιδόμενο ἀπὸ τὸν Κώστα Κρυστάλλη στὰ «Πεζογραφήματα» (Ἀθῆναι 1894) σ. 44 καὶ ἀπὸ τὸν Δημ. Λοκώπουλο στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» ἔτος 1933, σελ. 134—135.

Κων. Ἀθ. Διαμάντη, Σῆμος Ἀγγ. Σῆμος, περ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» τ. Β' (1953) σ. 909—918.

Κων. Διαμάντη, Τζοὺκαλᾶ, Ἱστορία τοῦ βεζῆρ Ἀλῆ πασιᾶ Τεπελενλῆ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ λογιωτάτου Ἰωαννίτου 1823, ἐκδιδόμενη ὑπὸ Φ. Σαγκοῦνη, στὸ περ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τόμ. Θ' (1934) σελ. 5—80.

Κων. Ἀθ. Διαμάντη, Ἡ Βασιλικὴ Πλέσου σύζυγος τοῦ Μουχτάρ πασᾶ (κατὰ χειρόγραφον Ἀθ. Ψαλίδα), στὸ περ. «Ἡπειρωτ. Ἑστία» τ. Δ' (1955) σελ. 1078—1082.

Συλλογὴ Γιάννη Βλαχογιάννη, Κατάλογος ΣΤ', φάκ. 14—15 (= Κων. Ἀθ. Διαμάντη. Τὰ περιεχόμενα τῶν ΓΑΚ, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1974 σελ. 406).

23. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 118. Δημοσιεύεται ὑπὸ Κων. Ἀθ. Διαμάντη στὸ «Σκουφᾶ» τεύχ. 3 (Δεκ. 1955) σελ. 15—20 καὶ στὸ ΔΙΕΕ, ΙΣΤ' (1962) σελ. 367—8.

24. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀρ. 119. Δημοσιεύεται ἐπίσης στὸ «Σκουφᾶ» καὶ στὸ ΔΙΕΕ, ΙΣΤ' 368—9.

25. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 121.

26. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 122.

27. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 123.

28. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 125.

29. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 129.

30. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 131.

31. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 134.

32. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 135.

33. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 145 (α, β, γ).

Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Ψάλ. ὑπέφερε τὰ πάνδεινα³⁴, ἐνῶ παράλληλα ἐργαζόταν καὶ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὸ Βηλαρᾶ καὶ Ἀναστ. Καραμίχο³⁵.

III. ΚΕΡΚΥΡΑ

1. Πότε ἦλθε

Τὸ τελευταῖο σωζόμενο γράμμα τοῦ Ἀθ. Ψάλ. ἀπὸ Τσεπέλοβο γράφτηκε στὶς 22.3.1821 καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Σταῦρον Ἰωάννου³⁶. Τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ ἀπευθύνουν ἄλλοι πρὸς τὸν Ἀθ. Ψάλ. στὸ Τσεπέλοβο εἶναι τοῦ Σταύρου Ἰωάννου ἀπὸ Μονοδένδρι τὴν 1.12.1821³⁷. Τοῦ Λουκᾶ Βάγια γράμμα στὶς 8.6.1822 ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἀθ. Ψάλ. σὲ μὴ μνημονευόμενο τόπο³⁸.

Τὰ πρῶτα γράμματα ποὺ ἀπευθύνονται στὸν Ἀθ. Ψάλ. στοὺς Κορφοὺς εἶναι τοῦ Δ. Σεμιτέλου ἀπὸ Τριέστι στὶς 10.9.1822³⁹ καὶ τοῦ Ἰω. Βηλαρᾶ ἀπὸ Τσεπέλοβο στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1822⁴⁰.

Τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγούστο 1822 δὲν συναντήσαμε γράμματα οὔτε τοῦ Ψαλίδα πρὸς ἄλλους, οὔτε ἄλλων πρὸς αὐτόν, παρ' ὅλο ποὺ γνωρίζομε ἀπὸ μνεῖες σὲ ἄλλα γράμματα ὅτι καὶ τότε εἶχε γράψει πολλὰ γράμματα ποὺ ἢ χάθηκαν ἢ δὲν τὰ γνωρίζομε⁴¹.

Ὁ ἴδιος ὁ Ψαλίδας ἀναφέρει σὲ τρία γράμματά του⁴² ὅτι ἦλθε στὴν Κέρκυρα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1822, σὲ ἄλλα ὅμως ὅτι ἦλθε τὸν Ἰούλιο 1822⁴³ καὶ αὐτὸ δέχεται καὶ ὁ Σταμ. Δ. Κρίνος, ὁ βιογράφος τοῦ Ψαλίδα⁴⁴.

Τὰ γράμματα ποὺ ἀπευθύνει ὁ Ἀθ. Ψάλ. ἀπὸ τὴν Κέρκυρα κατὰ τὸ 1822 εἶναι στὶς 6.11.1822 πρὸς ἕνα Ζωσιμᾶ⁴⁵, τὴν 1.12.1822 πρὸς κάποιον Ἀλέξανδρο⁴⁶, στὶς 12.12.1822 πρὸς ἄγνωστο⁴⁷, στὶς 20.12.1822 τρία, τὸ ἕνα πρὸς τὸν ἀνεψιό του Πέ-

34. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 145 (α, β, γ) καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες.

35. Λεάνδρου Ἰ. Βρανούση. ἔ.ἀ. σ. 390 κ.έ. Προβλ. «Ἀρχεὶα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας» (τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1857 σελ. 228—9). Γιὰ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Ψαλίδα καὶ τοῦ Βηλαρᾶ βλ. βιβλιογραφία στὸ βιβλίο: Λεάνδρου Ἰ. Βρανούση, Ἀθ. Ψαλίδας, ἔ.ἀ. σ. 394 σημ. 20.

36. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολ., ἀριθ. 122.

37. Ἐνθα ἄνωτ. ἀριθ. 125.

38. Ἐνθα ἄνωτ. ἀριθ. 131.

39. Ἐνθα ἄνωτ. ἀριθ. 134.

40. Ἐνθα ἄνωτ. ἀριθ. 135.

41. Ἐτσι στὶς 4 Ἰουλ. 1822 εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀναστ. Τζολάκη (ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀρ. 138).

Στὶς 14 Ἰουλ. 1822 εἶχε γράψει πρὸς τὸν Δημήτρ. Διαμαντῆ Ποντίκη στὸ Βρασσοβό (ἔ.ἀ. ἀρ. 142). Στὶς 22 Ἰουλ. 1822 εἶχε γράψει πρὸς τὸν Δημ. Σεμιτέλον στὴν Τεργέστη (ἔ.ἀ. ἀριθ. 134).

Καὶ ὁ γαμβρός του Λουκᾶς Βάγιας εἶχε λάβει διὸ γράμματά του τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ Σκάλωμα καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ αὐτοῦ (Κορφοὺς;) (ἔ.ἀ. ἀριθ. 131), ποὺ πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ Ἰουλίου.

42. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 145 (α, β, γ).

43. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 141.

44. Στ. Δ. Κρίνος, Ἀθ. Ψαλίδας, στὸ περ. «Ἐστία» (Ἀριθ. 167, ἔτος Δ΄, τόμ. Ζ΄ — 11 Μαρτ. 1879, σελ. 148α).

45. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀρ. 141.

46. Ἐνθ' ἄνωτ. ἀριθ. 144δ.

47. Ἐνθ' ἄνωτ. ἀριθ. 143.

τρο στὴ Μόσχα⁴⁸, τὸ ἄλλο πρὸς τὸν Ἰω. Μελά στὴν Ἀγκῶνα⁴⁹ καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν Ἀναστ. Σπάχο στὴν Ἀμστερδάμη⁵⁰, στίς 21.12.1822 δύο, ἓνα πρὸς τὸν Κων. Μαρτίνον στὴν Ἀγκῶνα⁵¹ καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν Παναγ. Πάλλη στὸ Λιθόρνο⁵², στίς 24.12.1822 πρὸς φιλέλληνα⁵³ προφανῶς τὸν Ἀδαμ πού ἔγινε ἀργότερα Ἀρμοστής, στίς 31.12.1822 πρὸς Ὑψηλότατον (Ἀδαμ;) ⁵⁴ καὶ ἀχρονολόγητο τοῦ Δεκ. 1822 πρὸς ἀδελφὸ πιθανῶς συγγενῆ του⁵⁵.

2. Οἰκονομικὲς δυσχέρειες

Στὴν Κέρκυρα ὁ Ψαλ. ἀντιμετωπίζει τίς πρῶτες μεγάλες δυσκολίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ φροντίζει μὲ ἀγωνία πῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ χρήματα γιὰ τίς ἐπείγουσες ἀτομικὲς καὶ οἰκογενειακὲς ἀνάγκες. Ἐπίσης πῶς νὰ φέρῃ κοντά του καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας πού ἄφητε στὸ Ζαγόρι. Ἀπευθύνεται λοιπὸν σὲ συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ ζητεῖ ἢ νὰ τοῦ ξοφλήσουν παλαιὰ χρέη ἢ νὰ τὸν συνδράμουν στὴ δυστυχία.

Γιὰ τίς ἀνάγκες του αὐτὲς δημοσιεύουμε τίς παρακάτω ἐπιστολές του, ὅπου ἀπευθύνει δραματικὴ ἐκκλήση γιὰ συνδρομὴ.

α. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθ. Ψαλίδου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο⁵⁶

«Κύριε Ἀλέξανδρε, προσκυνῶ.

» Σὰς παρακαλῶ θερμῶς τὲς ἔσωθεν νὰ τὲς στείλετε μὲ τὴν πόσταν, τὴν μίαν
» τοῦ Κύρ Παναγιώτη Πάλλη εἰς Λιθόρνον, τὴν ἄλλην εἰς Μόσκαν τοῦ ἀνεψιοῦ
» μου Πέτρου Μιχαὴλ Ψαλίδου καὶ τὴν τρίτην εἰς Ἀγκῶνα τοῦ κύρ Γιάννη Μελά
» (διαγεγραμμένο: «καὶ τὴν τετάρτην εἰς Τριέστι τοῦ κύρ Δήμου Σιμτέλου»).
» Καὶ ὅσα ἄσπρα δώκης, γράφε μου νὰ τὰ δώσω ἐδῶ τοῦ φίλου μου αὐταδέλφου
» σου κύρ Ἀθανασίου. Μὲ ὑποχρεῶνεις πολὺ, ἂν σίγουρα τὲς στείλῃς καὶ ὀγλή-
» γορα. Ἐπειδὴ μοῦ εἶναι πολὺ ἀναγκαῖες. Τὸ γράμμα ὅμως τοῦ ἀνεψιοῦ μου
» διὰ Μόσκαν μὲ ὑποχρεῶνες πολὺ, ἂν τὸ περιέκλειες σὲ γράμμα σου εἰς κα-
» νέναν γνῶριμόν σου εἰς Μόσκαν, ὅπου ἐκεῖνος νὰ τοῦ τὸ δώκῃ, τοῦ Πέτρου
» ἀνεψιοῦ μου, καὶ νὰ πάρῃ καὶ ἀπόκρισιν, διὰ νὰ μὴ παραπέσῃ τὸ γράμμα μου
» εἰς ξένα χέρια, οὐδὲ τοῦ πατρός του τὰ χέρια, καὶ αὐτὸ μοῦ τὸ κάνεις καὶ μὲ
» ὑποχρεῶνεις.

» Ὅλοι εἰς τὸ Τζοπέλοβο οἱ ἐδικοὶ σας ὑγιαίνουν. Τὸ Ζαγόρι ἔμεινεν ἀβλα-
» βὲς καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ τὴν πανούκλαν καὶ στάσου ἥσυχος. Εἶχα
» γράμματα προχθὲς ὅπὸ τὴν σύζυγόν σας καὶ μοῦ ἔγραφε καλὰ. Ἐπειδὴ τῆς
» εἶχα στείλει μερικὰ πράγματα, ὅπου μοῦ ἄφησεν ὁ ἀδελφός της καὶ τῆς τὰ ἐ-
» στείλα καὶ μοῦ γράφει ὅτι τὰ ἔλαβε καὶ μοῦ ἔστειλε καὶ γράμματα διὰ τὸν ἀ-
» δελφόν της. Ἐχει φιλίαν στὸ Τζοπέλοβο μὲ τὴν γυναῖκά μου, σάν Γιαννιώπι-
» σες, καὶ διὰ μέσου τῆς γυναικός μου στέλνονται. Ἄχ! ἀδελφέ, τὸ Ζαγόρι κα-
» λὰ εἶναι. Τὰ Γιάννινα ὅμως ἐξωλοθρεύθηκαν καὶ ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου
» καὶ ἀπὸ τὴν πανούκλαν. Ἐχουν ἀποθάνει ὡς τρεῖς χιλιάδες ἄνθρωποι, τοῦρ-

48. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 145β.

49. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 244α.

50. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 145γ.

51. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 144γ.

52. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 144α.

53. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 147.

54. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 148.

55. Ἐνθ' ἀνωτ. ἀρ. 144β.

56. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀρ. 144δ.

» κοι, Χριστιανοί καὶ Ἑβραῖοι. Καὶ ὁ Θεὸς νὰ γένη ἰλεως. Ἐδῶ ἦλθα μὲ τὰ δυὸ
 » παιδιὰ μου. Ἄν ἡμπορέσω, φέρνω καὶ τὴν φαμιλίαν μου. Στέκομαι ἀντικρὺ
 » τῆς πατρίδος μας καὶ τὴν θρηνῶ, σὰν ὁ προφήτης Ἰερεμίας. Ὑγίαινε, ἀδελ-
 » φέ, ἀγάπα με, καὶ βοήθησέ με σ' αὐτά, ὅπου σὲ παρακαλῶ, τιμώντας με μὲ τὴν
 » ἀπόκρισίν σου.

Δοῦλός σου ταπεινός
 Ἀθανάσιος ὁ Ψαλίδας

1822 Δεκεμβρίου 1
 Κερκύρα

Ὅψεποτε ὁ ἀνεψιός μου Πέτρος ἀπὸ Μόσκαν σὰς στείλῃ κανένα ἀμανάτι
 αὐτοῦ, νὰ μοῦ τὸ στείλῃ, παρακαλῶ, ἀσφαλῶς μὲ τὴν κουρριέραν.

β. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθ. Ψαλίδας πρὸς τὸν Παναγ. Πάλλη⁵⁷

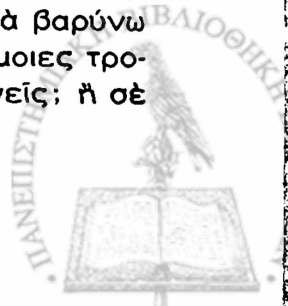
Παναγιώτη Πάλη εἰς Λιθόρνον
 Κύριε!

» Ἡ κοινὴ δυστυχία τῆς πατρίδος μου, ἀφοῦ δύο σχεδὸν χρόνους μᾶς ἐξήντη-
 » σεν εἰς τὰ χωριὰ μὲ ἡξίωσε τέλος πάντων καὶ ἀποφάσισα μὲ τὰ δύο μου παιδιὰ
 » νὰ ἔλθω ἐδῶ τὸν ἀπερασμένον Ἰούνιον ἀφήνοντας τὴν γυναῖκά μου καὶ κό-
 » ρην μου εἰς Τζοπέλοβο τοῦ Ζαγοριοῦ, ὅπου οἱ καλύτεροι Ἰωαννίται παροικοῦν,
 » διὰ νὰ ἡμπορέσω στὰ γηράματα νὰ εὐγάλω τὰ ἐξοδα τὰ ἀναγκαιότατα, διδά-
 » σκοντας νέους. Ἐγραψα τοῦ κύρ Ἰωάννη Μελά, καὶ τοῦ γυναικαδέλφου μου
 » Σπάχου διὰ νὰ μοῦ στείλῃ τὰ ὅσα μὲ χρωστεῖ μὲ ὁμολογίες πατρικὲς καὶ μη-
 » τρικὲς καὶ μὲ παλαιὸν γράμμα του ὅτι θὰ μὲ πληρώσῃ μὲ εὐχαρίστησιν. Καὶ ὁ
 » Μελάς ἀπὸ Ἀγκῶνα μὲ ἀποκρίθη, ὅτι θὰ γράψῃ τῆς εὐγενείας σου διὰ νὰ γρά-
 » ψετε τοῦ Σπάχου, ἐπειδὴ διὰ τῆς εὐγενείας σας ἔλαβε καὶ ἄσπρα καὶ ἐπλήρωσε
 » κάποιον Ἰωάννην Ζάχον Ἀρτινὸν εἰς Ἀγκῶνα καταφυγόντα, διὰ ὁμολογίαν
 » Σπάχοβας. Καὶ ἕως σήμερον δὲν εἶδα οὔτε παρὰν, οὔτε ἄλλην ἀπόκρισιν ἀπὸ
 » Μελάν.

» Ἡ ἀνάγκη λοιπόν, ἀφέντη μου, μ' ἔκαμεν ἐμέσως νὰ προστρέξω εἰς τὴν
 » γενναίαν σας ψυχὴν, καὶ νὰ σὰς βαρύνω μὲ τὴν παροῦσάν μου παρακαλῶντας
 » σας ὅπου τὴν ἔσωθεν νὰ τὴν στείλητε εἰς Ὀλλάνδαν μὲ τὴν πόσταν, καὶ νὰ
 » τὸν γράψετε καὶ ἡ εὐγενία σας τὰ δέοντα, διὰ νὰ μὲ προφθάσῃ μὲ μετρητὰ ἐμ-
 » βάζοντάς τα τῆς εὐγενείας σας, καὶ ἡ εὐγενία σας μοῦ τὰ ἐμβάζετε ἐδῶ μὲ τὴν
 » κορριέραν, ἢ εἰς τὸν Λαυράνον, ἢ εἰς τὸν Γεροστάθην, ἢ εἰς ἄλλον ὑποληπτι-
 » κόν, καὶ τοῦ γράψετε, ὅπου νὰ πάρῃ καὶ τὲς ὁμολογίες Σπάχου καὶ Σπάχοβας.
 » ὅπου ἔχω ἐδῶ, καὶ γράμμα τοῦ Ἀναστάση Σπάχου, ὅπου μοῦ γράφει, ὅτι θὰ μὲ
 » εὐχαριστήσῃ εἰς τὰ ὅσα ἔδωκα εἰς τὸ πατρικόν του σπίτι διὰ ὑπανδρείαν ἀδελ-
 » φῶν του· τότε δὲν τὰ ἐζητοῦσα, διότι δὲν εἶχα χρεῖαν, τώρα ὅμως ἔχω μεγάλην
 » ἀνάγκην, καὶ τὰ ζητῶ ὅχι ὅτι μοῦ τὰ χρεωστᾷ, ἀλλ' ὅτι μοῦ κάνουν μεγάλην
 » χρεῖαν· μὲ τὸ νὰ ἀφανίσθηκα στὴν πολιορκίαν δύο χρόνους, καὶ ἔχασα καὶ τὸ
 » θιό μου, καὶ τὰ ἄσπρα μου, καὶ δύο, φευ! παιδιὰ μου, τὰ καλύτερα. Καὶ θὰ μοῦ
 » φανοῦν, ὅτι μοῦ τὰ χαρίζει, καὶ ὅχι ὅτι μὲ πληρώνει. Δὲν εἶναι καὶ πολλὰ διὰ
 » ἕναν πραγματευτὴν, σὰν αὐτόν, ἀνέξοδον γίνονται οἱ ὁμολογίες, στοχάζομαι,
 » ὡς 7000 γρόσια.

» Ὅταν ἔλθουν τὰ ἄσπρα ἐδῶ, ὁ φίλος, ὅπου διορίσετε, θὰ ταῖς λογαριάσῃ
 » καὶ θὰ μὲ πληρώσῃ. Ἡ κακὴ τύχη ἠθέλησε νὰ μὲ στεναχωρήσῃ διὰ νὰ βαρύνω
 » τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς. Ἀλλ' ἂν οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς εἰς παρόμοιες τρο-
 » μερὲς περιστάσεις δὲν συνδράμουν, πότε θὰ φανοῦν φίλοι καὶ συγγενεῖς; ἢ σὲ

57. ΓΛΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 144α.

» κληρο[νο]μίες. Ἄχ! ἀδελφέ! περισσότερα δὲν σὲ βαρύνω. Τοῦτο μόνον σὰς
 » λέγω, ἂν ἔχης σπλάγχνα Ἑλληνικά, σύνδραμέ με πολλὰ ὀγλήγορα. Ἐπειδὴ τὸ
 » πρᾶγμα δὲν ἐπιδέχεται ἀργοπορίαν.

1822 Δεκεμβρίου 20
 Κερκύρα

Τῆς εὐγενίας σας ταπεινὸς
 δοῦλος

γ. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα πρὸς τὸν ἀνεψιό του Πέτρο Μιχαήλ Ψαλίδα στὴ Μόσχα⁵⁸

«Φίλτατε Πέτρε!

» Ἔχω δῶ ἡμῖς χρόνους, ὅπου γράμμα σου δὲν ἔλαβα νὰ παρηγορηθῶ
 » ἐν ᾧ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ἔχασα βιό, μετρητά, ἔχασα ἀλλοίμονον τὸν νικο-
 » λάκην μου καὶ τὴν ἡρώϊσάν μου Λιζέταν τὴν ἡγαπημένην σου ἐξαδέλφην τὸν
 » ἀπερασμένον αὐγουστον. Ἐκαρτέρησα στὸ Ζαγόρι μῆνας 18, ὅπου ἦταν κλει-
 » σμένη στὸ κάστρο μὲ τὸν ἄνδρα της, ἐλευθερώθηκε διὰ ἓνα θαῦμα, κατέβηκα
 » στὰ Γιάννινα τὴν ἰδὼ, ἀναχώρησα ὕστερα, καὶ ἦλθα ἐδῶ στοὺς κορφοὺς μὲ τὸν
 » Πέτρον καὶ Πλάτωνά μου, καὶ ἄφησα στὸ τζεπέλοβον τὴν μάννα σου τὴν βα-
 » σιλικήν, τὴν φροσύνην καὶ ζαχάρον νὰ ταῖς δουλεύῃ. ἀναχώρησα λέγω τὸν ἀ-
 » περασμένον Ἰούνιον καὶ τὸν αὐγουστον ἡ πανούκλα σκοτῶνει τὴν θυγατέρα
 » μου στὸ Πέραμα, ὅπου ἐπῆγε νὰ φυλαχθῇ, καὶ γλυτώνει ὁ ἄνδρας της Λουκάς.
 » Καὶ αὐτὴν τὴν θλιβεράν εἶδον τὴν μαθαίνω ἐδῶ στὴν ξενιτειὰ τῶν Κορυφῶν.
 » Τί δυστυχία! Ὁ Λουκάς ὁ δύστυχος ἐγλύτωσε, καὶ ἐπῆγε μὲ τὸν Ἡμέρ πασσᾶ
 » στὸν πόλεμον, καὶ ἐκεῖ μαθαίνω κινδυνεύει μὲ τὸν πασσᾶ του. Ἄχ! Πέτρο
 » μου, ποίός νὰ μὲ παρηγορήσῃ ἐδῶ; ἡ μάννα σου; ὅπου θέλει παρηγοριά, ἢ
 » ἡ γυναῖκά μου; ἀλλ' αὐταῖς εἶναι στὸ Ζαγόρι καὶ ἐσὺ στὴ Μόσκα, ὅπου ἀλό-
 » γως σὰν νέος ἐμπερδεύτηκες σταῖς δουλειαῖς τοῦ Ὑψηλάντη, καὶ ἡ εὐχαὶς τῆς
 » μάννας σου σὲ ἐφύλαξαν, καὶ ἐγλύτωσε ἀπὸ τοὺς κινδύνους, καὶ ἐγύρισες
 » στὴ Μόσκα, ἐδιωξες δούλους, φυλάκωσες ἄλλον, καὶ τῆς μάννας σου καὶ ἐμένα
 » δὲν ἔγραψες οὐδὲ γρῦ. Ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος μᾶς λέν. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ βαρυλυ-
 » πημένοι δὲν πιστεύομεν. Ὅθεν σὲ παραγγέλλω εὐθὺς ὅπου λάβῃς τὸ γράμμα
 » μου νὰ μοῦ γράψῃς μὲ τὴν πόσταν ἀραδικῶς δύο γραφαῖς συσταίνοντας τὴν
 » μίαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Τζήνην εἰς Νεάπολιν νὰ μοῦ τὴν στείλῃ ἐδῶ μὲ τὴν
 » κουριέραν, καὶ τὴν ἄλλην εἰς Τριέστι εἰς τὸν κύρ Δῆμον Σημτέλον καὶ αὐτοὶ
 » μοῦ ταῖς στέλνουν.

» Καὶ ἐν ταυτῷ νὰ κάμῃς κάθε τρόπον, ὅπου νὰ μοῦ στείλῃς καὶ καμμιὰ δια-
 » κοσαριὰ ὁλλανδέζικα φλωριά νὰ προφθασθοῦμεν ἐπειδὴ εἴμεσθε σὲ μεγάλην
 » ἀνάγκην. Ἐπειδὴ τὰ ὁλλανδέζικα εἶναι ἐδῶ στοὺς Κορφοὺς σὲ ἀνάβαση χωρὶς
 » ζημιά. Καὶ τὰ στέλνῃς σίγουρα βουλλωμένα εἰς τὸν κύρ Ἀλέξανδρον Τζήνην
 » εἰς Νεάπολιν, καὶ τὸν γράφεις βουλλωμένα νὰ μοῦ τὰ στείλῃ μὲ τὴν κουριέραν.
 » Ἐδῶ εἰς Κορφοὺς, διὰ νὰ τὰ λάβω σίγουρα. Καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν στέλνεις
 » καὶ τοῦ κύρ Δήμου Σημτέλου δύο κομμάτια ὀψες λουρωταῖς καλαῖς, ἀτλαζωταῖς
 » πλατειαῖς. καὶ πέντε ἕξ κομμάτια πανὶ νὰ ἐνδυθοῦμεν. Κάμποσα ράμματα, νὰ
 » ραυτοῖ παλωθοῦμεν, κάμποσα χτένια μισιά. Καναδυὸ τρεῖς κετάϊκες μολυβιαῖς.
 » Κάμπόσο τζαῖ, ὀλίγο τεντ - ζούχι, ἓνα δύο σιαμντάνια, ἓνα δύο καφόμπρικα, τί-
 » ποτε μανδήλια, καμμιὰ γούνα, δυὸ ἐλαφραῖς καὶ ζεσταῖς καὶ γεραῖς, καὶ χον-
 » τρότερα πανιά γιὰ σεντόνια, καὶ τίποτες ἄλλα γιὰ φορέματα καὶ τῆς μάννας σου
 » καὶ ἐδικά μου. Τὸ λεξικὸ τὸ ρούσσικο καὶ ρωμαῖικο, τὴν ἱστορίαν τοῦ Καραμζίν,
 » ὅπου ἤκαμε νέαν διὰ τὴν Ρωσίαν. καὶ ὅ,τι ἄλλο καταλάβῃς νὰ μᾶς χρειάζεται,
 » κάμε τα μιά μεριὰ μεγάλη γιὰ ἀμάξι καὶ καράβι, καὶ στείλῃ διὰ Λεχιᾶς καὶ Βι-

58. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ.

» έννης εις Τριέσι βουλλωμένην εις περιλαβήν του κύρ Δήμου Σημτέλου, όπου
» νά μου τὰ στείλῃ ἐδῶ εις Κορφοὺς μὲ πρῶτο καράβι.

» Πῶς εἴμεσθε, ἤμπορεῖς εὐκόλα νὰ καταλάβῃς καὶ δὲν σοῦ τὸ γράφω, διὰ
» μὴ σὲ λυπήσω περισσότερο. Ὅπως ἤμπορέσης ἀπὸ φίλους, ἀπὸ ἐχθροὺς πρό-
» φθασέ μας, διὰ νὰ σοῦ στείλῳ καὶ τὸν Πέτρον μου αὐτοῦ. Καὶ γράψε καὶ μίαν
» φατούραν αὐτοῦ τοῦ πράγματος εὐθηνήν, διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ τράνζιτο εὐθηνὸ
» εἰς τὴν Ταμόζναν τῆς Γερμανίας ὡς τὸ Τριέσι. Ἐπειδὴ δὲν ἀπομένει στὴ Γερ-
» μανία διὰ νὰ πληρώσῃ γιμπρούκι, ἀλλ' ἀπερνᾶ, καὶ πληρώνει 2% τράνζιτο. Καὶ
» τὴν ἴδιαν εὐθηνήν φατούραν νὰ ἔχω καὶ ἐδῶ διὰ τὸ ἐδῶ γιμπρούκι, ἐπειδὴ κα-
» τὰ τὴν φατούραν πληρώνεται τὸ γιμπρούκι, καὶ ἂν εἶναι μισοτιμῆς ἀπερασμένα,
» χρεῖα δὲν εἶναι. Γράψε τοῦ Σημτέλου νὰ μου στείλῃ τὴν ἴδιαν φατούραν μαζί
» μὲ τὴν μεριάν. Ὅσον ἤμπορεῖς γλήγορα στείλέ μου τὰ ὅσα σοῦ γράφω. Ἐπειδὴ
» σὲ ποῖον ἄλλον νὰ προστρέξω σὲ τούτην τὴν δυστυχίαν, ὅπου μᾶς εὔρε; ἔχω
» ἄλλον; ἢ σὲ ποιά χειρότερην δυστυχίαν θὰ μὲ συντρέξουν οἱ συγγενεῖς καὶ
» φίλοι ἀπὸ τούτην; Ἐγὼ ἐνεργῶ νὰ φέρω ἐδῶ καὶ τὴν μάννα σου καὶ τὴν Βα-
» σιλικὴν μὲ τὴν φροσύνην, διὰ νὰ εἴμεσθεν ὅλοι ἐδῶ, καὶ ὅσο νὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ
» γραφή μου, θὰ εἶναι ταις ἐδῶ.

» Προσκύνα μου καὶ τὸν κύρ Μάνθον, καὶ Γιώργην, καὶ εἶπέ τους ἡ Βασιλική,
» Ἑλένη καὶ Κατερίνη σὲ προσκυνοῦν, καὶ τὰ παιδιὰ τους τὴν δεξιάν σου ἀσπά-
» ζονται. Προχθὲς εἶχα γράμμα τους. Καὶ εἶναι πολὺ παραπονεμένες μοῦ γρά-
» φουν, ὅπου δὲν ταῖς ἔγραφες. Καὶ μάλιστα σὲ τοῦτες τὲς δυστυχίες. Σύνδραμε
» ὀγλήγορα, καὶ ὑγίαινε.

1822 Δεκεμβρίου 20

Ὁ σὸς Ψαλίδας

Κερκύρα

δ. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθ. Ψαλίδας πρὸς τὸν γυναικαδελφὸ του Ἀναστ. Σπάχο στὴν Ἀμστερ-
δάμη τῆς Ὁλλανδίας⁵⁹

Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν γυναικαδελφὸ του Ἀναστάση Σπάχο στὴν Ἀμστερ-
δάμη τῆς Ὁλλανδίας ἀπὸ Κέρκυρα στίς 20 Δεκ. 1822 γράφει γιὰ τὶς οἰκονομικὲς
ἀνάγκες:

«Εἶμαι εἰς μεγάλην χρεῖαν μετρητῶν. Ὅθεν ἐπαρακάλεσα τὸν εἰς Λιθόρνον
» κύρ Παναγιώτην νὰ σᾶς περικλείσῃ τὴν παροῦσάν μου, καὶ νὰ σᾶς γράψῃ, ὅπου
» νὰ τοῦ ἐμβάσετε μετρητὰ διὰ νὰ μου τὰ στείλῃ ἐδῶ νὰ πληρωθῶ διὰ τὰ ὅσα ἔχω
» νὰ λάβω κατὰ ταῖς ὁμολογίαις τοῦ πατρός σου, καὶ τῆς μητρός σου, καὶ κατὰ
» τὸ γράμμα σου, ὅπου μοῦ ὑπόσεχσαι νὰ μὲ εὐχαριστήσῃς εἰς τὰ ὅσα ἔχω δώσει
» εἰς ὑπανδρεῖαν τῶν ἀδελφῶν σου. Καὶ αὐτὰ πρωτύτερα δὲν τὰ ἐζητοῦσα· ἐπει-
» δὴ δὲν εἶχα χρεῖαν. Τώρα ὅμως εἶμαι σὲ μεγάλην ἀνάγκην, καὶ δὲν θὰ μοῦ φα-
» νοῦν, ὅτι μὲ πληρώνεις, ἀλλ' ὅτι μὲ εὐεργετεῖς. Εἰς ποῖαν ἄλλην ἀνάγκην καρ-
» τερεῖς νὰ μὲ συνδράμῃς χειρότερην ἀπὸ τούτην; Ὅθεν, ἀδελφέ, κάμε κάθε
» τρόπον καὶ σύνδραμέ με ὀγλήγορα, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἀργοπορίαν δὲν ἐπιδέ-
» χεται. Φαμελίτης δὲν εἶσαι. Τὰ ἄσπρα εἶναι ὀλίγα. Γιατὶ εἶναι γρόσια καὶ ὄχι
» φιορίνια Ὁλλάνδας. Γίνονται ὡς 7000 γρόσια ἀπὸ τρία σχεδὸν τὸ φιορίνι, καὶ ὁ
» ἄνθρωπος, ὅπου διορίσετε ἐδῶ νὰ μὲ πληρώσῃ, ἃς ἰδῇ ταῖς ὁμολογίαις καὶ γράμ-
» μα σου, καὶ ἃς ταῖς πάρῃ νὰ σοῦ ταῖς στείλῃ, ἂν δὲν μὲ πιστεύετε εἰς τὸ ποσὸν
» τῶν ὁμολογιῶν, καὶ εἰς τὸ ποῖον τοῦ γράμματός σου, ὅπου ὅλα τὰ ἔχω ἐδῶ εἰς
» Κορφοὺς. Καὶ ἂν τὰ ἐμβαζες εἰς Ὁλλανδέζικα ἐδῶ γρόμπον, πολὺ θὰ κέρδιζες.
» Ἐπειδὴ τὰ ὀλλανδέζικα ἐδῶ εἶναι ἀνε바σμένα».

59. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 145γ.

Γιὰ τὸ χρέος αὐτὸ τοῦ Σπάχου γράφει καὶ στὸν Ἰω. Μελά εἰς Ἀγκωνα στίς 20 Δεκ. 1822 νὰ τοῦ γράψῃ (Ἀριθ. 144α καὶ 144β).

ε. Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς μὴ κατονομαζόμενον ἐπίτροπο τῆς Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων

Ἀπὸ Κορφούσ στίς 12 Δεκ. 1822 γράφει:

«Ἡ εὐγενία σου, ὡς ἐπίτροπος, δὲν ἐφρόντισας ποτὲ διὰ ἑμένα, τὰ ἄσπρα τοῦ
» μισθοῦ μου στέκουν χωρὶς διάφορο καὶ τὰ ἄσπρα τοῦ σχολείου τὰ πραγματεύε-
» ται ὁ κύρ Μπαλᾶνος μὲ τοὺς Ἑβραίους ἐδῶ καὶ τρυφᾷ. Καὶ ἑμένα μοῦ λείπουν
» χιλιάδες γρόσια καὶ οἱ πτωχοὶ αὐτοῦ λιμοκτονοῦν. Ἦ φοβεῖσαι τὸ χῶμα τοῦ Ἀ-
» λῆ πασᾶ καὶ τώρα καὶ δὲν ἐνεργεῖς ὡς ἐπίτροπος; Ἐγραψα στὸν ἀδελφόν σας
» καὶ αὐτὸς μοῦ ἀπεκρίθη ὅτι δίκιο ἔχω, μόνον δὲν παραπιστεῦει ἑμένα διὰ τὸν
» Μπαλᾶνον, ἀλλὰ πιστεῦει τὸν ἴδιον φαγᾶν, ὡς κόλακα, καὶ μοῦ λέγει ὅτι ὁ κύρ
» Σταῦρος πρέπει νὰ μοῦ στείλῃ ἐπιτροπικὸ διὰ νὰ νταβίσω τὸν Μπαλᾶνον. Ἐπει-
» δὴ τὸν ἔγραψα νὰ μοῦ στείλῃ ἓνα ἐπιτροπικὸ νὰ τραθήσω τὸν Μπαλᾶνον εἰς κρι-
» σιν διὰ ὅσα κατακράτησε καὶ παίρνοντάς τα νὰ σᾶς τὰ στείλῃ αὐτοῦ εὐθὺς διὰ
» τοὺς πτωχοὺς»⁶⁰.

3. Τί περιέσωσε στὴν Κέρκυρα

Ἀπὸ τὰ μετρητὰ καὶ τὰ κινητὰ πράγματά του περιέσωσε πολλὰ καὶ τὰ μετέ-
φερε στὴν Κέρκυρα. Μαζί περιέσωσε καὶ μερικῶν ἄλλων συμπατριωτῶν του. Στὸ
γράμμα του τῆς 6 Νοεμβρίου 1822 πρὸς τὸ Ζωσιμᾶ ἀπὸ Κέρκυρα, γράφει:

«Μὲ τὰ δύο μου παιδιὰ (= Πέτρον καὶ Πλάτωνα), μὲ τὴν περιουσίαν μου καὶ
» μὲ τὴν βιβλιοθήκην μου ὅλην κατέφυγα ἐδῶ εἰς Κορφοὺς τὸν ἀπερασμένον Ἰ-
» οῦλιον. Διαφύλαξα καὶ μερικῶν συμπατριωτῶν, ὅπου ἔμειναν εἰς τὸ Ζαγόρι τὰ
» πολύτιμά τους πράγματα, ἐπειδὴ μοῦ τὰ ἔδωκαν καὶ τὰ ἔφερα ἐδῶ μαζί μου.
» Ὅσον ἠμπόρεσα ἔκαμα. Ἀγωνίσθηκα καὶ κατῴρθωσα νὰ φέρω ἐδῶ καὶ τὴν γυ-
» ναϊκά μου (= Βασιλικὴν) ἀπὸ τὸ Ζαγόρι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἐδῶ κρατοῦντος,
» καὶ ἐλπίζω εἰς ὀλίγες ἡμέρες νὰ ἔλθῃ⁶¹. Ἀλλὰ τί τό ὄφελος, ὅπου στέκομαι ἀν-
» τικρὺ τῆς πατρίδος μου, καὶ θρηνῶ τὴν δυστυχίαν τῆς σάν ὁ προφήτης Ἰερε-
» μίας»⁶².

Σιγὰ - σιγὰ ὅμως οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ γνωστοὶ τοῦ ἔστειλαν στὴν Κέρκυρα διά-
φορα ἀπὸ τὰ πράγματά του. Ἔτσι ὁ γαμβρός του Λουκᾶς Βάγιας τοῦ γράφει στίς
8 Ἰουνίου 1822 ὅτι μὲ τὸν κύρ Τσουνῆ στέλνει τρία σεπέτια πού ἔχουν μέσα ὅσα
περιγράφει τὸ δευτέρῃ πού περικλείει στὸ γράμμα καὶ τὰ τρα κλειδιά τῶν σεπετιῶν.
Τοῦ στέλνει ἐπίσης «τὴν νύαν καστέλαν μὲ τὰ βιβλία καὶ τὸ κρεβάτι καὶ τὰ ἐπί-
λοιπα ὡς σᾶς γράφει ἡ Κυρία Αἰκατερίνη»⁶³.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

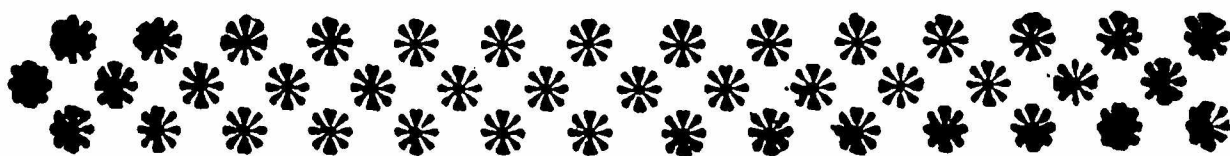
60. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστολαί, ἀριθ. 143.

61. Ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἀλληλογραφία φαίνεται ὅτι οἱ κρατοῦντες στὴν Ἠπειρὸ δὲν τοῦ ἔ-
διναν ἄδεια νὰ φέρῃ τὴν οἰκογένειάν του τοὺς Κορφοὺς, ἐνῶ αὐτὸς μποροῦσε νὰ πηγαί-
νῃ καὶ νὰ ἔρχεται (ἀριθ. 158).

62. ΓΑΚ, Κ. 71, Ἐπιστ., ἀριθ. 141.

63. Ἀριθ. 131.

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φέρω στή δημοσιότητα τὰ κτηματολόγια τῶν Μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων, γιατί πιστεύω ὅτι κάθε στοιχεῖο συνθετικὸ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ πρέπει νὰ διασώζεται καὶ νὰ τίθεται στή διάθεσι τῶν μελετητῶν.

Τὰ κτηματολόγια αὐτὰ εἶναι διπλᾶ χρήσιμα. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά δίνουν τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῶν Μονῶν στὰ μέσα περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ σώζουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ὀνόματα ἡγουμένων, μοναχῶν καὶ ἐφημερίων, στοιχεῖα ἐνδιαφέροντα τόσο γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κάθε μοναστηριοῦ, ὅσο καὶ γιὰ μιὰ συνθετικὴ ἱστορία τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὴ φορολογία τῶν Μονῶν τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά στὰ κτηματολόγια αὐτὰ ἀποθησαυρίζονται ἑκατοντάδες τοπωνυμίων μιᾶς μεγάλης περιοχῆς τῶν Ἰωαννίνων, ἡ διάσωσι τῶν ὁποίων εἶναι πολλαπλᾶ χρήσιμη.

Τὰ κτηματολόγια περιέχονται σὲ κατάστιχο ποὺ εἶχε θέσει παλαιότερα στή διάθεσί μου ὁ ἀείμνηστος ἡγούμενος τῶν Μονῶν Ἀσπραγγέλου καὶ Ἐλεούσης Νήσου καὶ Ἐπόιτης τῶν Μονῶν τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Πουλιάνος.

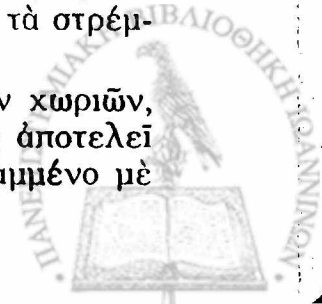
Τὸ κατάστιχο εἶναι χαρτόδετο διαστάσεων χιλ. 196X280. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 156 φφ. Τὰ φφ. 1—126 εἶναι γραμμένα καὶ ἀριθμημένα κατὰ φύλλο. Τὰ φφ. 127—156 εἶναι λευκὰ καὶ χωρὶς ἀρίθμηση, ἐνῶ τὰ φφ. 153, 154, 155 εἶναι κομμένα.

Στὸ ἐξώφυλλο καὶ σὲ ἐπικολλημένη πινακίδα, μισοκαταστρεμμένη τώρα, ἔχει γραφῇ μὲ ἐξαιρετικὰ ἐπιμελημένη γραφή:

Κώδῃξ περ[ιέχων.....]
τῶν ἐκκλησια[στικῶν κτημᾶ]
των ὄλων τῶν χωρίων τοῦ Ναχγέ]
Κουρ[έντου].

Στὰ φφ. 1 καὶ 2α ὑπάρχει «Πίναξ / τοῦ Ναχγέ Κουρέντου ὡς ἀκολούθως». Στὸν πίνακα αὐτὸ γράφονται μὲ αὐξοῦντα ἀριθμὸ καὶ σὲ κάθετες στήλες τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς ἢ τοῦ χωριοῦ, ὁ ἀριθμὸς τοῦ φύλλου ὅπου εἶναι καταχωρισμένο τὸ κτηματολόγιο, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μονῆς ἢ τοῦ χωριοῦ, τὰ στρέμματα καὶ τὰ αὐλάκια, οἱ μύλοι, τὰ μαντάνια καὶ οἱ νεροτριβές.

Ὅλα τὰ κτηματολόγια, καὶ τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν χωριῶν, γράφτηκαν ἀπ' τὸ ἴδιο χέρι καὶ μὲ τὴν ἴδια φαῖα μελάνη. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ κτηματολόγιο τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ Σταυράκι ποὺ εἶναι γραμμένο μὲ

ἄλλο χέρι καὶ μὲ μελάνη χρώματος «μενεξεδί». Ἡ γραφή εἶναι πλάγια, ὅχι τόσο ἐπιμελημένη.

Τὸ κατάστιχο περιέχει τὰ κτηματολόγια τῶν ἐξῆς μονῶν:

Λυκοτριχίου, Στιούπενας, Ἀγ. Ἀθανασίου (Ζαγόριανης), Βελλᾶς, Ἰακώβου (Δολιανῶν), Προφ. Ἡλιοῦ (Πογδόριανης), Σωσήνου, Σιούτιστας, Κραντζούνιστας, Τζαρκοβίστας. Σαντοβίτσας, Γρυμπόβου, Βουρσύνας, Ντιχούνι, Ἀγγελομάχου, Προφ. Ἡλιοῦ (Ζίτσας), Λυκοστάνης, Σπανοῦ (Νήσου Ἰωαννίνων).

Υπάρχουν ἐπίσης καταχωρισμένα στὸ κατάστιχο τὰ κτηματολόγια τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐξῆς «ἱμπλακίων» καὶ «τζεφλικίων» τῆς περιοχῆς Κουρέντων:

Ἰ μ π λ ι ἄ κ ι α (= δημόσια): Περιβλέπτου, Ζαγόριανης, Δολιανῶν, Μώσερης, Πογδόριανης, Γρύμπιανης, Μαζαράκι, Κουκουλιούς, Σιούτιστας, Ζελίστας, Κραντζούνιστας, Ράϊκου, Βελτζίστας, Δελθινακόπουλου, Ζαγόρτζας, Σαντοβίτζας, Σταυράκι, Κόντζκας, Ζέλωθας, Μικροῦ Γορδίκι, Μεγάλου Γαρδίκι, Ριζοῦ, Περάτη, Ληγοψᾶς, Κοβίλιανης.

Τ ζ ε φ λ ἰ κ ι α: Ντζιοντίλας (τοῦ Μετκόμπεη, υἱοῦ Μουρτζάμπεη), Ἐπάνω Λαψίστας (τοῦ Χαϊρεντίν πασᾶ, Σουλεϊμάν μπέη Ζαδέ), Κάτω Λαψίστας (τοῦ Ἀρπεντὴν μπέη Σουλεϊμάν μπέη Ζαδέ), Μεγάλου Μπεζντουνιοῦ (τῶν παιδιῶν τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ), Περάματος* (τοῦ Καχρεμάν πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ Βρυώνη), Ντίσπερης (τοῦ Μωσὲ Γουρὲλ Κοφίνα καὶ ἀδελφοῦ του), Μπράγιας καὶ Βάρφει (τῶν Ἀπτουραχὴμ ἐφένδη Χατζῆ σεχρί καὶ Ἰμπραχὴμ Κασὴμ Καστρινοῦ ἀντίστοιχα), Πετζόλι (τοῦ Ντζελιᾶλ μπέη, υἱοῦ Μετκόμπεη), Γαβρεσιούς (τοῦ Ἀλῆ ἐφένδη καὶ τοῦ Γεωργίου Κων. Ζωῖδη), Γλύτζανης (τῆς Χαϊρλὲ χαρεμιοῦ τοῦ Σαντήκ(;) μπέη τατάραγα), Σουλόπουλου (τοῦ Ἀναστάση Χρήστου Βασιλείου), Γρανιτζοπούλας (τοῦ Μαχμοῦτ μπέη, υἱοῦ τοῦ νεῖμπεη, Ἀργυροκαστρίτη), Μπουτζαρᾶ (τοῦ Χαϊρεντίν πασᾶ Σουλεϊμάν μπέη Ζαδέ), Γρυμπόβου καὶ Σέλτζενας (τοῦ Μουσταφᾶ μπέη Ἀσλὴν μπέη πασιακαλοῦ Ζαδέ), Βουρσύνας (τοῦ Μουσταφᾶ μπέη Ἀσλὴν μπέη Πασακαλοῦ). Ραδοβίζντι (τοῦ Μετλὴ πρόνιου καὶ μερικῶν ἀγάδων ἀπὸ Παραμυθίαν), Στραγανέτζη (τοῦ Κασὴμ νταούτι, τοῦ ἡσὰ λαγουμτζῆ καὶ αἰντὴν φετάχι Παραμυθιωτῶν), Συνήκου (πολλῶν ἐλιακασαϊμπήδων ἀγάδων παραμυθιωτῶν), Κεράσωβου (τοῦ Μετλὴ πρόνιου καὶ λοιπῶν ἀγάδων παραμυθιωτῶν), Ντομολεσᾶ (τοῦ κεοῆμ ἀγᾶ Πρόνιου καὶ λοιπῶν ἀγάδων Παραμυθιωτῶν), Γουργιάνιστας (τοῦ Ἰωάννου Καρκαλιάγγου καὶ Ἀναγνώστη Σταμάτη), Κούρεντα καὶ Πετζάλι (τοῦ Μαλῆκ πασᾶ), Καλοχώρη (τοῦ Μοναστηρίου Παλιορῆς καὶ τοῦ Γιάννη Χοήστου Κρατζουνιστιώτη), Σούλη πολυχρόνι (τῶν παιδιῶν Ἀληζὼτ ντίνου), Ραδοτόπη (τοῦ Ἡλῖα Μιναχὲμ Κοφήνου καὶ ἀδελφοῦ του), λύθινου (τοῦ Μοναστηρίου τῶν Πατέρων), Γερομνήμου (τοῦ Μοναστηρίου τῶν Πατέρων), Κοκκινόχωμα (τοῦ Ρεφᾶτ ἐφένδη καὶ Μουρλᾶ μπέη), Σπύλιω (πολλῶν ἐλιακασαϊμπήδων), Πογδορᾶς (τῶν ἐλιακασαϊμπήδων, Σουρλᾶ ἐφένδη Σάκκου(:) Στήνου ἀργυροκαστρίτη καὶ τοῦ Μοναστηρίου τῆς Λυκοστάνης), Δρανοψᾶς (πολλῶν ἐλιακασαϊμπήδων), Μοσπήνας (πολλῶν ἐλιακασαϊμπήδων), Ριάχοβου (τοῦ Μοναστηρίου τῶν Πατέρων) καὶ Βαενήτι (πολλῶν ἐλιακασαϊμπήδων).

Ἐχουν, τέλος, καταχωρισθῇ στὸ κατάστιχο τὰ κτήματα δυὸ ναῶν τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων: τοῦ Μητροπολιτικοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (τὰ «εὐρισκόμενα εἰς τὸν Καζὴν Ἀρτης») καὶ τῆς Περιβλέπτου.

Δημοσιεύω σὲ πρώτη φάση, τὰ κτηματολόγια τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων - Ἰωαννίνων χωρὶς νὰ ἀκολουθῶ τὴ σειρὰ ποὺ εἶναι καταχωρισμένα στὸ κατάστιχο.

1. Μονή Εθαγγελίστριας - Σωσίνου*

- φ. 23 Τὸ Ἱερὸν σταυροπήγητον Μοναστήριον τῆς Παναγίας τῆς Εὐαγγελίστριας ἐπιλεγομένου Σωσίνου κείμενον εἰς τὸ ὄρος Σωσίνου ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου περικυκλωμένον ἀπὸ δένδρα παμπάλαια Κουρὴ λεγόμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν καὶ δένδρα καστανιαῖς, καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ὑπάρχουν σπήτια πογδοριανίτικα.

κομάτια
χωράφια στρέμ(ματα) αὐλάκια ὀνομασίες τοποθεσιῶν.

ΕΙΣ ΗΡΙΑΝΗΚΟ

- 1: ποτιστικὸν 20 μηλιά ὕψου ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ράχη καὶ ἀπὸ τὰ τρία
[μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ πογδόριανης
1: ποτ. 14 2 ποταμιὰ Φράκια (;) ἀπὸ ἓν μέρος τὸ ποτάμι γουρ-
[μὸς καὶ ἀπὸ τρία μέρη χωράφια Ἱμπλιακιοῦ
[πογδόριανης
1: ποτ. 13 κοριατζέλια σκαπέρδες ἀπὸ ἓν μέρος τὸ ποτάμι
[γουρμὸς καὶ ἀπὸ τρία μέρη χωράφια ἰδίου
[Ἱμπλιακιοῦ πογδόριανης]
1: ποτ. 5 2 βυσσινὰ ζέρβα, ἐλόγυρα χωράφια Ἱμπλιακιοῦ πο-
[γδόριανης.

ΕΙΣ ΛΑΣΠΗ

- 1: ποτ. 14 μακρυνάρια ἀπὸ ἓν μέρος χωράφι μούλκι τοῦ
[Κωνσταντῆ λιάρου βυσανιώτη καὶ ἀπὸ τρία
[μέρη χωράφια Ἱμπλιακιοῦ πογδόριανης.
1: ποτ. 20 τήτα. ἀπὸ ἓν μέρος τὸ ποτάμι γουρμὸς καὶ ἀπὸ
[τρία μέρη χωράφια Ἱμπλιακιοῦ πογδόρια-
[νης.
1: ποτ. 2 2 φραξιά. ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμ-
[πλιακιοῦ πογδόριανης.

ΕΙΣ ΣΤΑΡΙΛΟΓΓΟΥ

- 1: ποτ. 20 κανούτω. ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ ἰδίου Μονα-
[στηρίου καὶ τοῦ Κωνσταντῆ λιάρου βυσανιώ-
[τη καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη χωράφια Ἱμπλα-
[κιοῦ πογδόριανης
1: ποτ. 3 λεύκαις καρανίκενας ἀπὸ τρία μέρη χωράφια Ἱμ-
[πλιακιοῦ πογδόριανης καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο βα-
[κούφικο τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
1: ποτ. 3 2 αἰνικόλας. ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλικιοῦ
[πογδόριανης, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ ποτάμι

* Βλ. Α. Ι. Βρανούση, Ἡ ἐν Ἡπείρῳ Μονὴ Σωσίνου, Ἑπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμος ΣΤ' (1956).

- [γουρμός και από τὸ ἄλλο τὰ χωρ (ἀφια) τῆς
[ἐκκλησίας ὑπαπαντῆς.
1: ποτ. 1 ταξιάρχης. ἀπὸ τρία μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλια-
[κίου πογδόριανης, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος
[χωράφια τοῦ Μοναστηρίου Προφήτου Ἡλίου.

ΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΤΖΙΟΥ

- 1: ποτ. 10 σμίξη. ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ράχη, καὶ ἀπὸ τὰ τρία μέ-
[ρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακίου πογδόριανης
1: ποτ. 4 μεσοπόρος. ὀλόγυρα χωράφια τοῦ Ἱμπλιακίου πο-
[γδόριανης.
1: ποτ. 4 μουίλα. ἀπὸ ἐν μέρος ράχη καὶ ἀπὸ τρία μέρη χω-
[ράφια Ἱμπλιακίου πογδόριανης.

ΕΙΣ ΓΕΩΡΓΑΚΕΝΑ

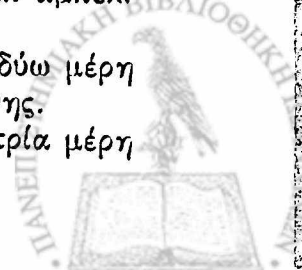
- 1: ποτ. 10 Γεωργάκενα. ἀπὸ ἐν μέρος τὸ ποτάμι λυμπούζοτα
[καὶ ἀπὸ τὰ τρία μέρη χωράφια Ἱμπλιακίου
[πογδόριανης.
1: ποτ. 13 παλιοκάλαμο λύμνης. ἀπὸ ἐν μέρος ράχη, ἀπὸ τὸ
[ἄλλο τὸ αὐλάκι τοῦ μύλου Προφήτου Ἡλίου,
[καὶ ἀπὸ δύο μέρη χωράφια καὶ ἀμπέλια τοῦ
[Ἱμπλιακίου πογδόριανης.
1: ποτ. 8 2 πλανά. ἀπὸ ἐν μέρος χωράφι τοῦ ἰδίου Μοναστη-
[ρίου, καὶ ἀπὸ τρία μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλι-
[ακίου Πογδόριανης.
1: ποτ. 4 λυζώνη. ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλι-
[ακίου πογδόριανης.
1: ποτ. 3 καναδιά. ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακίου
[πογδόριανης καὶ ἀπὸ δύο μέρη χωράφι καὶ
[αὐλάκι τοῦ μύλου Προφήτου Ἡλίου.

ΕΙΣ ΚΟΥΤΡΑΙΣ

- 2: ποτ. 72 παλιομούσαις. μία πλασιά. ἀπὸ ἐν μέρος χωράφια
[Ἱμπλιακίου πογδόριανης καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα
[μέρη τόπος χαλῆ τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
1: ποτ. 1 2 κήπος κατ'ἰσομερείᾳ ἀπὸ ἐν μέρος δρόμος καὶ ἀ-
[πὸ τ' ἄλλα μέρη χωράφια Ἱμπλιακίου πο-
[γδόριανης.
1: ποτ. 13 2 γρυβέλι (;) ἀπὸ ἐν μέρος χωράφι Ἱμπλιακίου πο-
[γδόριανης καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη δρόμοι καὶ
[τόπος χαλῆ τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
1: ποτ. 5 παλιόμυλος ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια τοῦ
[Ἱμπλιακίου καὶ τόπος μπατάλι.
1: ποτ. 7 σκαμναῖς. ἀπὸ ἐν μέρος δρόμος ἀπὸ τὸ ἄλλο αὐλά-
[κι τοῦ Μύλου καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα χωράφια Ἱμ-
[πλιακίου πογδόριανης.
1: ποτ. 1 2 ζάκατα. ὀλοτρόγυρα τόπος τοῦ Ἱμπλιακίου πο-
[γδόριανης καὶ λυδάδια.

φ. 24	1: ποτ.	3	ζάκατα, ἀπὸ ἓν μέρος τὸ ποτάμι λυμπούζιτα ἀπὸ [ἄλλο χωράφι Ἰμπλιακίου πογδόριανης καὶ [ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη αὐλάκια νεροῦ.
	1: ἀμπέλι	9	2 σταμάτησιμα ἀπὸ τρία μέρη δρόμοι καὶ τὸ βουνὸ [Σωσίνου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀμπέλι Ἰμπλιάκι [πογδόριανης.
	1: ἀμπέλι	2	πηγαδούλα ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τόπος χαλῆ.
	1: ἀμπέλι	5	2 τζιατούνη ἀπὸ δύο μέρη δρόμος καὶ λάκκος καὶ [ἀπὸ δύο μέρη Ἰμπλιάκι πογδόριανης.
	1: ἀμπέλι	15	κερσαῖς ἀπὸ τρία μέρη Ἰμπλιάκι πογδόριανης [καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος.
	1: ἀμπέλι	3	2 καπετάνου ἀπὸ τρία μέρη βουνὸ καὶ λάκκος καὶ [ἀπὸ τὸ ἄλλο Ἰμπλιάκι πογδόριανης.
	1: ἀμπέλι	1	2 γορίτζα ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τόπος τοῦ ἰδίου Μο- [ναστηρίου καὶ δρόμος.
	1: χωρ. ξερικὸ	21	κουργιά καμάρα ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη λάκκοι [καὶ βουνό.
	1: χωρ. ξερ.	3	ἀλωνάκια λυθαδάκια ἀπὸ τέσσερα μέρη δρόμος [δερβένι καὶ τόπος χαλῆ.
	1: χωρ. ξερ.	6	2 ἅγιος Κωνσταντίνος ἀπὸ δύο μέρη λάκκος καὶ [τόπος χαλῆ, ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ Κων- [σταντῆ λιάρου βυσανιώτη καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο [χωρ (ἀφια) τοῦ Ἰμπλιακίου πογδόριανης.
	1: χωρ. ξερ.	18	ἅγιος Γεώργιος ἀπὸ δύο μέρη ντερβένι καὶ τό- [πος χαλῆ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος χωράφι τοῦ [Μοναστηρίου Προφῆτου Ἑλίου, καὶ ἀπὸ τὸ [ἄλλο χωρ (ἀφια) Ἰμπλιακίου πογδόριανης.
	1: χωρ. ξερ.	18	τζεριτζα ἀπὸ τρία μέρη δρόμοι καὶ ντερβένι, καὶ [ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι Ἰμπλιακίου πογδόρια- [νης.
	1: χωρ. ξερ.	6	τζιούρανη ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τόπος χαλῆ μπα- [τάλι καὶ τὸ βουνὸ Σωσίνου.
	1: χωρ. ξερ.	45	ἀβγὸς μπόλια ἀπὸ ἓν μέρος δρόμος, ἀπὸ τὸ ἄλλο [τόπος χαλῆ, ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφια τοῦ ἰδίου [Μοναστηρίου ποτιστικά καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο [χωράφια τοῦ Ἰμπλιακίου πογδόριανης.
	1: χ. ξερ.	18	πλακαῖς ἀπὸ ἓν μέρος χωρ. Ἰμπλιακίου πο- [γδόριανης, καὶ ἀπὸ τρία μέρη τόπος χαλῆ [καὶ ποτιστικά χωράφια τοῦ ἰδίου Μοναστη- [ρίου.
	1: χ. ξερ.	7	πλακαῖς ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ Ἰμπλιακίου [πογδόριανης καὶ ἀπὸ δύο μέρη τόπος χαλῆ [μπατάλι.
	1: χωρ. ξερ.	12	γράβος μετοχίου ἀπὸ ἓν μέρος ἀμπέλια τοῦ Ἰμ- [πλιακίου πογδόριανης καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέ- [ρη τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
	1: χωρ. ξερ.	18	γορίτζα ὀλοτρόγυρα δρόμος χαντάκι καὶ ἀμπέλι [τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
	1: χωρ. ξερ.	1	γορίτζα ἀπὸ δύο μέρη δρόμος καὶ ἀπὸ δύο μέρη [χω (ράφια) Ἰμπλιακίου Πογδόριανης.
	1: χωρ. ξερ.	9	γορίτζα ἀπὸ ἓν μέρος δρόμος καὶ ἀπὸ τρία μέρη

1: χωρ. ξερ.	3	[χωράφια τοῦ ἰδίου Ἱμπλιακιοῦ. λακιά τοῦ Ἡλία ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τόπος χα- [λῆ μπατάλι.
1: χωρ. ξερ.	6	κασταλούρι ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη λόγγος.
48	505	2

ἔσαν ἀλευρόμυλον με δύο λυθάρια καὶ με δύο
[μαντάνια καὶ δύο νεροτροβιαῖς καὶ τρία σπή-
[τια
ἔνας ἀλευρόμυλος χαλασμένος εἰς τὸν τόπον τοῦ
[χωρίου γλύζανης πλησίον τοῦ καταράχτι.

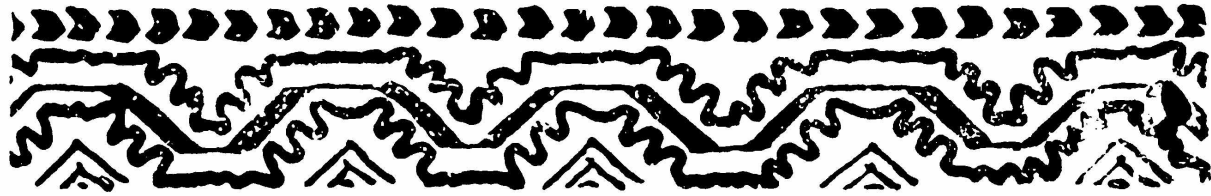
Τὰ ὀπισθεν καὶ ἄνωθεν σαράντα ὀκτὼ κομάτια χωράφια καὶ ἀμπέ-
λια εἰς στρέμματα πεντακόσια πέντε καὶ δύο ἀλλάκια ὡς φαίνονται με
τὰ συνόρατά των καθὼς καὶ οἱ δύο σημιόμενοι ἀλευρόμυλοι με δύο μαν-
τάνια, δύο νεροτροβιαῖς καὶ τρία σπήτια τῶν Μύλων, εἶναι κτήματα τοῦ
ρηθέντος Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Παναγίας Εὐαγγελίστριας ἐπιλεγομένου
τοῦ Σωσῆνου ἐξ ἀμνιμονεύτων χρόνων ἀπὸ τὰ ὅποια κτήματα δηλ. χωρά-
φια καὶ ἀμπέλια δίδεται μόνον ἐν δέκατον εἰς τὸν Βασιλικὸν Χαζνὲν / ἐξ
ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν μέχρι τὴν σήμερον. τοιαῦτα τὰ γνωρίζωμεν ἀπὸ προ-
κατόχους μας, παπούδες μας καὶ Πατεράδες μας καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ μαρ-
τυροῦμεν με φόβον θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς μας καὶ ὑποφαινόμεθα.

1865: νοεβ. 7: Μοναστήριον Σωσῆνου.

Ὁ ἡγούμενος Ἰωακεῖμ ἐπιβεβεῶ
Νικόλαος ἱερεὺς μαρτυρῶ
δημήτριος ηερὲς ἡὸς βασιλῆου μαρτηρῶ
ο ἐπιτροπος παναγιώτης νικολάου
ὁ ἐπήτροπος βασήλειος ἀναγνώστου
ζόης γηάνης μαρτηρῶ
ὁ μουχτάρης φώτω παπᾶς
Τ.Σ. μαρτυρῶ

Δημήτριος Ἰωαννου τσικα
μαρτιρῶ
Ἰωαννης διμητρήου
μαρτηρῶ.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΜΠΟΛΛΗΣ*

*Ὁ ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Καποδίστρια
καὶ θερμὸς ἐραστὴς τῆς παιδείας τοῦ Ἑθνους*

8) Ἐπιστροφή στὴ Ρωσία

Σὲ μνημονευθεῖσα ἤδη ἀπὸ Πετρούπολη πρὸς τὸν εἰς Νίζνα Ν. Ζωσιμᾶ ἐπιστολὴ τοῦ τῆς 28) 11) 1830 ὁ Δομπ. ἔγραφε: «Νῦν δὲ σπεύδω νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐν αὐταῖς αἰτησίαις Σας ὅτι εἰς τὸν μισευμὸν μου ἀπὸ τὴν Αἴγινα κατὰ τὴν 14ην Ἰανουαρίου, ἐπειδὴ εἶχον μισεύσει διὰ θαλάσσης ἀλλ' ἀκολούθως μὲ μίαν μοῖραν τοῦ στόλου ἀπὸ πέραν τῆς Μάλτας ἠναγκάσθην νὰ ἐπανέλθω εἰς Πόρον, ὅθεν διευθύνθην εἰς Ὁδησσὸν καὶ ἐκεῖθεν ἐδῶ...».

Ξεκίνησε μὲ ἄλλα λόγια ἀπὸ τὴν Αἴγινα στίς 14 Γενάρη 1830 ἀκολουθώντας, διὰ θαλάσσης αὐτὴ τὴ φορά, τὸ μακρότερο δυνατὸ, ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους, πρὸς τὴ Ρωσία δρόμο. Πέραν ὅμως τῆς Μάλτας, μετὰ πέντε δηλ. ὥς ἑξ περίπου μέρες ταξίδι, ὑποχρεώθηκε ἀπὸ μοῖρα στόλου, ρωσικοῦ μᾶλλον, νὰ ἐπιστρέψῃ στὸν Πόρο ἀπ' ὅπου πάλι διὰ θαλάσσης καὶ μέσω τῶν στενῶν καὶ τῆς Ὁδησοῦ ἔφθασε στὴν Ἁγία Πετρούπολη.

Σὲ ἄλλο προγενέστερο μὲ ἡμερομηνία 26) 4) 1830 στὰ γαλλικὰ γράμματα τοῦ ἀπὸ Μπουγιούκ - Ντερὲ τῆς Πόλης πρὸς τὸν εἰς Ναύπλιο Κυβερνήτη ἀναφερόμενο στὸ ὡς ἐκεῖ ἐπίπονο ταξίδι του, καθορίζει τὸ παραπέρα μέσω Πύργου - Βάρνας καὶ Ὁδησοῦ πρὸς Πετρούπολη ὁριοτομολόγιό του καὶ παρακαλεῖ περὶ τὸ τέλος, ἂν διαβάξω καλά, νὰ τοῦ σταλοῦν στὸν τόπο τοῦ προορισμοῦ του καὶ σὲ μετάφραση τὰ δυὸ πού καταχωρήσαμε ἤδη ἔγγραφα, τὰ ἀφορῶντα στίς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρεσίες του, καθὼς καὶ τίς ἐφημερίδες τῆς Αἴγινας Ἑλληνικὴ καὶ Γαλλικὴ: «Je prends la liberté, γράφει ἀκριβῶς, de vous rappeler ma prière d' ordonner qu' on m' envoie S. Petersburg la traduction de deux rescrits qui concernent mes services en Grèce ainci que celle pour qu' on m' envoie les journaux d' Eginе grecs et Francais....»⁶⁵.

Ποῦ καὶ γιατί, καθὼς ἡ χρονολογία αὐτοῦ τοῦ γράμματος φανερώνει, καθυστέρησε ἓνα ὁλόκληρο-τρίμηνο μετὰξὺ Πόρου καὶ Κωνσταντινούπολης καὶ πότε ἀκριβῶς ἔφθασε στὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα, δὲν μπόρεσα νὰ ἐξιχνιάσω. Δὲν ἀποκλείω ἢ χρονοτριβὴ αὐτὴ νὰ ὑφίεται καὶ στὸν ἐνσκήψαντα ὁριμύτατο τοῦ ἔτους ἐκείνου χειμῶνα, καθὼς ὁ ἴδιος Κυβερνήτης μαρτυράει. Σὲ γράμματα τοῦ δηλ. τῆς 27) 1) 1830 ἀπὸ Ναύπλιο πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνη γράφει: «Προχθὲς ἔφθασα ἐνταῦθα. Ἡ κακοκαιρία μὲ ἐκάρφωσε εἰς τὴν Αἴγινα καὶ ἀντιπαλαίων κατὰ τοῦ χειμῶνος ὅστις εἶναι πολλὰ αὐστηρὸς ἐφέτος...»⁶⁶ Τὸ πρῶτο ἐν τούτοις ἀπὸ Πετρούπολη γαλλικὰ ἐπίσης γραμμένο γράμμα τοῦ πρὸς τὸν εἰς Ναύπλιο Κυβερνήτη πού συνάντησα καὶ στὸ ὅποιο ἔχω ἤδη ἀναφερθῇ — ἂν εἶναι καὶ τὸ πρῶτο ἀπὸ τῆς στήν πόλιν αὐτὴ ἀφίξής του — χρονολογημένο στίς 24) 9) 1830, ἀρχετὰ δὲ ἐκτεταμένο, ἔχει στὰ κύρια του σημεῖα ὡς ἑξῆς: Ἀρχὴ - ἀρχὴ ἀναφέρεται στίς δυσκολίες γιὰ ἀνεύρεση κα-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 33.

τοικίας κατάλληλης πού δοκίμασε και πώς τελικά «ένοικίασα, γράφει, τόν Αύγουστο ένα πολύ καλό σπίτι απέναντι από την εκκλησία του Καζάν για 2700 ρ.», όπου πρόκειται σύντομα να εγκατασταθῇ με τόν καλό του φίλο Μαυρουδῆ ἐπιφορτισμένο με τῆς λογῆς φροντίδες τῆς ζωῆς. «Οἱ πόνοι μου, συνεχίζει, ἀπό τῆς αἰμοροΐδης αὐξάνουν κατά τήν ἐποχή (;) ἀντί νά ἐλαττωθοῦν και ὅτι ἡ μελαγχολία πού ἄρπαξα στήν Αἴγινα δέν θέλει νά μ' ἀφήσῃ ἀκόμη και τότε ἔχετε μιὰ ἰδέα τῆς ἡθικῆς μου διάθεσης». Πιό κάτω μιλάει γιά πραγματοποίηση ὀνείρων του γιά ἐνίσχυση ἀπό κεῖ τοῦ Ὁρφανοτροφείου τῆς Αἴγινας, τὰ ὅποια ὄνειρα δέν ἐξηγεῖ γιατί «*Se trouvent entièrement evenoués*». «Χθές (22.10.1830), γράφει στήν ἴδια ἐπιστολή, εἶχα τήν τιμὴ νά παρουσιασθῶ στόν κ. Ἀντικαγκελάριο και νά τοῦ ἐπιδώσω τὸ γράμμα πού εἶχατε τήν καλωσύνη νά μοῦ δώσετε. Μὲ ἐδέχθηκε με πολλή καλωσύνη, με ρώτησε γιά τήν κατάσταση τῆς υἰείας Σας προσθέτοντας ὅτι θαυμάζει ἐπίσης πῶς μπορείτε νά ὑποφέρετε τόσα. Ἐπειτα μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε νέα Σας ὄντας ἀκόμη εἰς Κάρλσμπαντ ἀπὸ τὸ συνταγματάρχῃ Heydeck, ὅπου ἔκανε τὴ γνωριμία του, και ὅτι ἀπ' αὐτόν, πρόσθεσε, ἔμαθε πράγματα πολὺ ἐνδιαφέροντα και εὐνοϊκὰ γιά τήν κατάσταση τῆς Ἑλλάδας... Προχθές, συνεχίζει πιό κάτω, εἶχα τήν τιμὴ νά λάβω ἀπὸ τὴν Ὁδησσὸ και τὸ γράμμα Σας τῆς 10) 22 Αὐγούστου ἐνῶ ἄλλοι ἐδῶ ἔχουν λάβει τὰ δικά τους τῆς ἴδιας χρονολογίας ἐδῶ και 20 μέρες. Τῆς ἐφημερίδες δέν ἔλαβα και ἀγνοῶ πότε θὰ ἔρθουν. Γι' αὐτὸ Σᾶς παρακαλῶ νά διατάξετε νά μὴ μοῦ τῆς στέλλουν διαφορετικὰ παρὰ ὅταν παρουσιάζεται εὐκαιρία ἀπ' εὐθείας δι' ἐδῶ. Τὸ κείμενο τὸ ἀφορῶν τὸ κληροδόχημα τῶν κ.κ. Ζωσιμᾶ και Βαρβάκη ἔχω ἀνακοινώσει εἰς τὸν κ. Ροδομυνίχην· μοῦ ἀπάντησε πῶς κάνει πᾶν τὸ δυνατὸν νά τὰ κατευθύνει πρὸς τὸ τέλος τους, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦ πρώτου συνιστάμενο σὲ μιὰ πίστωση (δάνειο) πολὺ δύσκολο νά πραγματοποιηθῇ, ἀγωνίζεται νά τὸ βελτιώσῃ κάνοντας νά προστεθῇ ἐκεῖ ἡ ὑπογραφή ἑνὸς τῶν συγγενῶν τοῦ ὀφειλέτη. Ἐν τούτοις, πρόσθετε, γιά τήν περίπλοκη κατάσταση τῶν ὑποθέσεων και τῶν δυὸ παραπάνω δέν πιστεύει ὅτι αὐτὸ τὸ ζήτημα μπορεῖ νά διευθετηθῇ γλήγορα...»

Στὴ συνέχεια τοῦ μιλάει γιά τὴ χολέρα και τὴ θραύση πού κάνει τήν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Μόσχα, ἐνῶ αὐτὸς στήν Πετροῦπολη εἶναι κάπως, «δόξα τῷ Θεῷ», ἀσφαλέστερα και συνεχίζει: «2 Δεκεμβρίου. Τὸ ἀντίγραφο τὸ συνημμένο τῆς ἀπάντησής μου πρὸς τὸν κ. Ζωσιμᾶ θὰ σᾶς κάνει γνωστὸ αὐτὸ πού μοῦ γράφει... ὁ καλὸς γέρον κρατεῖ στὴ Μόσχα ὅ,τι κατέχει. Ἔτσι ἀμφιβάλλω ἂν αὐτὴ ἡ ἐπιχείρηση μπορεῖ νά τελειώσῃ τὸ Φλεβάρη ἢ πιὸ πέρα ἀκόμη. Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ πού ὁ κ. Ροδομυνίχης (αὐτοκρ. σύμβουλος) μοῦ εἶπε γιά τὴν ἀπλοϊκότητα γενικὰ αὐτῶν τῶν κυρίων, φοβούμαι ὅτι ἂν ὁ γέρον δέν ἔχει κεφάλαια ὑπὸ τήν προσωπική του διάθεση και ὅτι ἂν ἤθελε νά ἀναλάβῃ ἀπ' αὐτὰ τὰ κατατεθειμένα ἀπὸ τοὺς μακαρίτες ἀδελφούς του, θὰ συναντοῦσε μεγάλες δυσκολίες... Καὶ τελειώνει τὸ γράμμα του ὁ Δομπ. στέλλοντας «*Mes compliments à m.m. ses frères le cte Viare et le cte Angustinos*»⁶⁷.

Σὲ ἄλλο, στὰ γαλλικὰ κι αὐτό, γράμμα του τῆς 24) 2) 1831, πού ἔχω μνημονεύσει, γράφει στόν Καποδίστρια, πάντα ἀπὸ τὴν Πετροῦπολη, ὁ Δομπ.: «Δέν μπόρεσα νά σᾶς γράψω ἀμέσως γιατί εἶναι πάνω ἀπὸ 20 μέρες πού μιὰ ἐπιδημία πολὺ κοινὴ ἐδῶ ὑπὸ τὸ ὄνομα γρίππη μ' ἔχει προσβάλλει ἐπίσης. Δόξα τῷ Θεῷ μόλις μ' ἀφῆσε (φτηνὰ τὴ γλύττωσα) γιατί ὁ κ. Ροδομυνίχης και τόσοι ἄλλοι ἔχουν μείνει στὸ κρεβάτι πάνω ἀπὸ δυὸ βδομάδες. Ἀπὸ τὸν κ. Ζωσιμᾶ δέν ἔχω λάβει ἀκόμη τὴν παραμικρὴ ἀπάντηση καθὼς και ὁ κ. Στούρζας οὔτε μιὰ ἐλληνικὴ ἐφημερίδα⁶⁸. Ἡ τελευταία πού εἶδα ἦταν τῆς 12 τοῦ τελευταίου Ἰούλη...».

Σὲ ἐπόμενη δὲ σύντομη ἐπίσης γαλλικὴ ἐπιστολή του τῆς 24) 5) 1831 γράφει στόν Κυβερνήτη: «Δόξα τῷ Θεῷ, τώρα εἶμαι πολὺ καλύτερα· ἀλλὰ ὑστεροῦμαι ἰδιωκῶν σας μεταγενέστερων τῆς 15 τοῦ τελευταίου Δεκεμβρίου στὰ ὅποια σᾶς ἀπάντησα με τὸ γράμμα μου τῆς 24 Φλεβάρη τοῦ ὁποίου τῆς δυὸ οὐσιώδεις παραγράφους

σας επισυνάπτω ἐδῶ ἐν ἀντιγράφῳ...» Καὶ τελειώνει: "Ὅλοι οἱ ἐδῶ γνωστοί μας εἶναι καλὰ καὶ μὲ παραγγέλλουν νὰ σας πῶ χίλια πράγματα ἀπὸ μέρους των..."⁶⁹

Μὲ γραφὴ τοῦ ἄλλῃ τῆς 19) 5) 1831, στὴν ὁποία ἐπίσης ἔχω ἀναφερθῇ, πληροφορεῖ τὸν Κυβερνήτη ὅτι πῆρε δική του τῆς 3) 15 Φλεβάρη, ἐκφράζει δὲ τὴ λύπη τοῦ ποὺ αὐτὸς ὁ τελευταῖος δὲν ἔλαβε ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ τῆς 24 Σεπτεμβρίου, 22 Ὀκτωβρίου καὶ 30 Δεκεμβρίου. Καὶ παρηγορούμενος ὅτι καὶ ἄλλοι ἐδῶ δὲν ἔλαβαν ἐπίσης γράμματα ἀπὸ φίλους των τοῦ Ναυπλίου, «εἶμαι βέβαιος, τοῦ γράφει, ὅτι μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς ὥραιας ἐποχῆς θὰ ἔρθουν ὅλα...» Καὶ τελειώνει: «Ἀπὸ τὸν κύριο Ζωσιμᾶ δὲν ἔλαβα καμμιά ἀπάντησιν ἂν καὶ ξέρω πὼς πῆρε τὸ γράμμα μου, ἀπ' ὅπου συμπεραίνω ὅτι τὸ πᾶν δὲν ἦταν παρὰ μιὰ περαστικὴ παραξενιά ἀπὸ μέρους του. Κι ὅσο γιὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Βαρβάκη τίποτε τὸ νέο...»

Σὲ γράμμα τοῦ τέλος πρὸς τὸν ἴδιο ἀποδέκτη καὶ στὴ συνήθη πάντοτε γλῶσσα τῆς ἀλληλογραφίας τους, κι αὐτὸ γραμμένον⁷⁰ μὲ ἡμερομηνία 1) 7) 1831, ἀρκετὰ δὲ δυσανάγνωστο, τὸ τελευταῖο τοῦ τοῦλάχιστον ἀπ' ὅσα ἔχω μπροστά μου πρὸς τὸ μεγάλο φίλο του, μιλάει ἀρχίζοντας γιὰ τὴ χολέρα ποὺ πρόκειται νὰ ἐνσκήψῃ καὶ στὴν πρωτεύουσα, ἀφοῦ ἔκανε θραύσιν σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας καὶ πὼς οἱ γνωστοί μας, λέει, εἶναι ὅλοι καλὰ. Πιὸ κάτω γράφει «d' un accès de mon mal hemorroidal», ἀπόδειξη ὅτι δὲν εἶχε ἀπαλλαγῇ ἀκόμη ἀπὸ τὸ βασανιστικὸ τοῦ πάθος, καὶ συνεχίζει: «Ὁ ἴδιος μέρα μὲ τὴ μέρα κάνω τὸν πρωινὸ καὶ βραδυνὸ περίπατό μου, ἡ μόνη δὲ προφύλαξι ποὺ μοῦ σύστησαν εἶναι νὰ μὴ θγαίνω ποτὲ ἔχοντας τὸ στομάχι ἄδειο. Ἡ φύσιν αὐτῆς τῆς ἀρρώστειας (δηλ. τῆς χολέρας) εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἀκατανόητη· μ' ἔχουν δεβαιώσει πὼς μέσα στὸ ἴδιο σπίτι μιὰ οἰκογένεια προσβλήθηκε σχερὸν ὁλόκληρη, ἐνῶ μιὰ ἄλλη διατηρήθηκε σὲ κἑαλὴ ὑγεία· ἴσως ἡ ὑπερευαισθησία ἢ ἡ προδιάθεσις παίζουν σ' αὐτὸ κάποιο ρόλο...» Σὲ ὑστερόγραφον δὲ τοῦ ἴδιου αὐτοῦ γράμματος μὲ ἡμερομηνία 14 Ἰουλίου γράφει: «Ἡ ἐπιδημία ἀφοῦ ἔφθασε τὸ ἀνώτερο τοὺς 272 νεκροὺς τὴν ἡμέραν στίς δυὸ αὐτοῦ τοῦ μήνα ἀρχίζει, δόξα τῷ Θεῷ, νὰ ὑποχωρῇ»⁷¹

Ἀπ' ὅσα στὰ πιὸ πάνω κατὰ τὰ κύρια σημεῖα τους ἐκτεθέντα γράμματα τοῦ Δομπ. εἶδαμε, φαίνεται πὼς ὁ ἴδιος κατὰ τὸν πρῶτο τοῦλάχιστον χρόνον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στὴν Πετροῦπολιν, δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας του, διατηρώντας ἐν τούτοις στενὴ ἐπαφὴ καὶ ἀνταπόκρισιν μὲ τὸν Κυβερνήτη καὶ παρακολουθώντας μὲ θερμὸ πάντοτε ἐνδιαφέρον τίς στὴν πατρίδα ἐξελίξεις.

Λίγο κατόπι θὰ συμβῇ στὴν Ἑλλάδα ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. Τὸ θλιβερὸ γεγονός θεωρήθηκε ἀπὸ τὸ Δομπ., καθὼς ἀπὸ ἀμέσως ἐπόμενα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ φίλου τοῦ γράμματα φαίνεται, συμφορὰ ἐθνικὴ, «ἀτύχημα τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος», καθὼς γράφει, καὶ γιὰ τὸν ἴδιο πλῆγμα βαρύντατο ποὺ καταλύπησε τὴν ψυχὴν του καὶ καταμάρανε τὸν γιὰ τὴν πολυπαθῆ πράγματι πατρίδα ζῆλο του. «Εἶναι ἀδύνατον νὰ σας περιγράψω, γράφει πρὸς τὸν εἰς Κέρκυρα Βιάρου Καποδίστρια στίς 23) 11) 1831, τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς μου διὰ τὸ ἀξιολύπητον τέλος τοῦ ἀειμνήστου φίλου μου καὶ αὐταδέλφου Σας, εἶναι περίπου τριάκοντα ἡμέραι ἀφοῦ ἔφθασεν ἐνταῦθα διὰ τοῦ Παρισίου ἡ τηλεγραφικὴ εἶδησις καὶ εἰσέτι Σας ὁμολογῶ δὲν ἠμπορῶ νὰ συνέλθω εἰς τὸν ἑαυτὸν μου». (ἔγγρ. 18). Καὶ στὸν Λύγουστίνου λίγον ἀργότερα (30.11.1831) στὸ Ναῦπλιο: «Μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν κατακαρδίων τραυμάτων μου διὰ τε τὴν στέρησιν τοῦ ἀειμνήστου φίλου μου καὶ αὐταδέλφου Σας καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀτύχημα τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος δὲν ἐκτείνονται· ὁ μόνος πολυεὐπλαχνος κοινῶς νὰ μᾶς παρηγορήσῃ...» Καὶ τελειώνει καὶ τὰ δυὸ ἀφοῦ ἀναφερθῇ σὲ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογένειας τοῦ φίλου τοῦ προβλήματα: «Ἀπὸ μέρους μου δὲ Σας βεβαιῶ ὅτι ὡς ἡμῖν τοῦ ἀοιδίμου οὕτω θέλω διαμείνει ἕως ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς ταπεινὸς φίλος καὶ δοῦλος. Ἰωάν. Δομπόλλης» (ἔγγρ. 19).

Μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη δὲν φαίνεται νὰ διατήρησε ὁ Δομπ. καμ-

μιά άμεση δι' άλληλογραφίας ανταπόκριση με τούς στην Ελλάδα γνωστούς και παλιούς συνεργάτες του στην Οικονομική Έπιτροπή. Άλλωστε οί έπισημότεροι και πιό προσκεείμενοι του από τούς τελευταίους (Γ. Κουντουριώτης, Γ. Σταύρου, Α. Κοντόσταυλος κ.β.) είχαν στο μεταξύ ένας-ένας περάσει στην αντικαποδιστριακή παράταξη, για την οποία ο άγαθός Ηπειρώτης, και διά βίου άφοσιωμένος του Καποδιστρια, ούτε ν' άκούσει ήθελε. Βέβαια, καθώς και σ' άλλο σημείο της παρούσας έτόνισα, οί ειδήσεις μας για την περίοδο αυτή της ζωής του Δομπ. είναι μάλλον άνυπαρχτες και μόνο με εικασίες και υποθέσεις προσπαθούμε νά καλύψουμε τó κενό. Ένα δηλ. διάστημα μετά την αποκατάσταση της υγείας του φαίνεται ν' άσχολήθηκε πάλι με τίς τραπεζικές του εργασίες, κατά δέ τά τελευταία δέκα χρόνια της ζωής του έζησε αποτραβηγμένος με τόν άχώριστο φίλο Δ. Μαυροδῆ κινούμενος σ' ένα στενό κύκλο έπιφανών μελών της εκεί έλληνικής παροικίας και Ρώσων άξιωματούχων της Αύλης.

Από καιρό σέ καιρό τόν ένοχλούσαν με γράμματά τους από τή σκλαβωμένη πατρίδα, τά Γιάννινα, διάφοροι συγγενείς του, παιδιά κι έγγόνια τών δυό άδελφών του πατέρα του, ζητώντας βοήθεια. Ο καλός Δομπ. άπευθύνονταν τότε για έξακρίβωση της ταυτότητάς τους, γιατί δέν τούς ήξερε, στόν επιζώντα άκόμη τότε Ν. Ζωσιμά, στή Νίζνα, με τόν όποιο, καθώς είδαμε, διατηρούσε πάντα άλληλογραφία για έθνικά και της δουλειάς τους ζητήματα. Ο Ζωσιμάς έγραφε άμέσως στούς άνεψιούς του διαχειριστές τών πρós τήν γενέτειρα πλούσιων παροχών του κι εκείνοι τόν πληροφορούσαν με σιγουριά σ' ό,τι τούς γύρευε.

Είδαμε στήν αρχή πώς έμαθε άν ο έπιστολογράφος του Γ. Ν. Μποσταντζής Γιαννιώτης ήταν έξάδελφός του, πρώτος παιδί δηλ. της Άλεξάνδρας Γ. Δομπόλλη. Έτσι σέ γράμματα του ο Ζωσιμάς 11) 8) 1839 από Νίζνα πρós τόν στα Γιάννινα άνεψιό του Άλ. Φίλιο γράφει: «Σάς κάμνω γνωστόν ότι ο ευγενέστατος κύριος Γ. Ιωάννης Δομπόλλη κατά τήν παρακάλεσίν μου και παρακίνησιν και από καλοκαγαθίαν του μου έστειλε ρούβλια 1900 ήτοι χίλια έννεακόσια διά τούς συγγενείς του. Και σήμερα γράφω τού έν Κωνσταντινουπόλει κυρίου Π. Σκουμπουρδῆ διά νά τραθήσῃ πρós τόν έν Μόσχ. κύριον Παύλον Πασχάλη διά λογαριασμόν του κυρίου Γ. Ιωάννου Δομπόλλη τά ρούβλια 1900 ήτοι χίλια έννεακόσια από άσιγνάτζιας και τó ισόμετρον αυτών του γράφω όπου νά έμβάσῃ εἰς παραλαβήν σας, και λαμβάνοντάς τα θέλετε ακολουθήσῃ μαζί με τόν άνεψιόν μου Θεοδόσιον κατά τήν ξεχωριστήν διαταγήν του κυρίου Γ. Δομπόλλη, όπου σάς περικλείω, νά μοιρασθῇ εἰς τούς συγγενείς του παίρνοντας και αποδείξεις από τόν καθένα τά όσα έλαβε, τών όποίων τούς λέγετε όπου νά του γράψουσι και ευχαριστικὴν γραφήν διά πληροφορίαν του και με τά στέλλετε...»

Και στο τέλος της ίδιας αυτής έπιστολής μετά τήν υπογραφή του: «Σημείωσις της διατάξεως του κυρίου Γ. Ιωάννου Δομπόλλη διά τó ισόμετρον τών ρουβλίων 1900 ήτοι χιλίων έννεακοσίων, τά όποια λαμβάνοντάς τα θέλετε τά μοιράσει από μέρος του κυρίου Γ. Δομπόλλη. α) Πρώτον με διατάζει άν ή ηλικία της άναφερομένης άνυπάνδρου κόρης συγχωρεῖ εἰσέτι νά υπανδρευθῇ και εύρεθῇ τι ζγαμβρός νά του δώσῃτε κατά τήν ευδιακριτίαν σας τί περισσότερον· εἰ μὲν εἶναι πρεσβύτες ἤδη ως άδύνατον μέρος, νά τήν εξοικονομήσῃτε όμοίως, ἢ άν δυνατόν νά συνοικεῖ με μίαν άδελφήν των εκ τών δύο υπανδρευμένων, της όποιάς εἰ μὲν έχουν χρείαν καθώς και τόν άπόντα άδελφόν τους νά τούς δώσῃτε ως ένδιακρίνητε από τά εἰρημένα μετρητά.

β) Δεύτερον τούς άναφερομένους έγγόνους της μακαρίτισσας άδελφῆς του πατρός του Χαΐδως τούς δίδετε και αυτά ως ένδιακρίνητε.

γ) Τρίτον του κυρίου Γ. Ν. Μποσταντζῆ, επειδή του έγραφα καθώς με γράφετε έπέπεσεν εἰς χρέος. Θέλετε δώσει και του ίδιου ως ένδιακρίνετε — από τόν κύριον Γ. Δομπόλλην έχετε όλον τó πληρεξούσιον νά ακολουθήσετε εκείνο όπου ή Θεία Πρόνοια ήθελε σάς φωτίσει. Και πάλιν στέκει εἰς τήν έρευναν και τήν επιμέ-

λειάν σας όπου να μὴν παρουσιασθῇ κανεῖς, καὶ μοιράζοντάς τα θέλετε πάρει ἀπὸ ὅλους ἀποδείξεις»⁷²

Καὶ σ' ἄλλο λίγο μεταγενέστερο τῆς 13) 10) 1938 γράμμα τοῦ ὁ Ζ. πρὸς τὸν ἴδιο ἀνεψιὸ τοῦ Φίλιου γράφει γι' αὐτὸ τὸ παραπάνω ζήτημα: «διὰ μὲν τὰ ρούβλια 1900 ὅπου ἀπαρθενεύουν τοῦ κυρίου Ἰωάννου Δομπόλλη τὸ ἰσόμετρον αὐτῶν ὡς σᾶς ἔγραφε οὕτω καὶ ἀκολουθεῖτε καὶ διὰ πληροφориαν τοῦ κυρίου Ἰωάννου Δομπόλλη θέλετε μὲ στείλει τὸν κατάλογον εἰς ἐκείνους ὅπου τὰ ἐδώσατε νὰ εἶναι καὶ οἱ ἴδιοι ὑπογεγραμμένοι...»⁷³ Ἡ διανομὴ ἐν τούτοις τῶν χρημάτων τοῦ Δομπ. στοὺς συγγενεῖς καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν σχετικῶν δικαιολογητικῶν καθυστεροῦσε γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ζ. γράφει λίγο ἀργότερα (9.2.1840) στοὺς ἐπιτρόπους τοῦ στα Γιάννινα: «Διὰ τὴν δὲν σᾶς ἀποκρίνομαι εἰς πλάτος, εἰ μὴ σᾶς δηλοποιῶ τὸ ἄδικον πὺ ἐλαβα ἀπὸ λόγου σας, τὸ ὅποιον τὸ ἀποδίδω περισσότερον εἰς τὸν κ. Ἀ. Φίλη, ὅπου ἔπρεπεν πρῶτον ὡς σᾶς εἶχα γράψει τὸν κατάλογον τίνος ἐδόθησαν, ποῖος σᾶς ἡμιπόδισεν ὅπου δὲν τὸν ἀκολουθήσατε: Καὶ μοῦ ἐπροξενήσατε τέτοιαν δυσαρέσκειαν ὁ οἰκιακός μου παλαιὸς φίλος ἔχει νὰ τὸ ἀποδώσει μὲ βεβαιότητα, ὅτι δὲν σᾶς τὰ ἐμίβασα, μάλιστα ὅπου μὲ γράφει μὲ δυὸ γραφές τοῦ καὶ ἀπορεῖ εἰς τὴν ἀργητά, ὅπου δὲν ἐλαβα τὸν κατάλογον τίνος ἐδόθησαν δι' ἀνάπαυσίν τοῦ. Καὶ ἂν εἶναι κανεῖς ὅπου σᾶς ἐσυμβούλευσε νὰ δώσετε καιρὸν ἐμπρὸς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, ἐκεῖνος εἶναι ἐχθροπαθὴς καὶ ὑποκριτὴς καὶ ἐναντίος ἰδικός μου ὅπου μὲ ἐπροξενήσατε δυσαρέσκειαν μὲ τὸν παλαιὸν οἰκιακόν μου φίλον οὕτω καὶ εἶναι, περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως δὲν ἤξεύρω τί νὰ τοῦ γράψω καὶ εὐρίσκομαι εἰς μεγαλωτάτην ἀνησυχίαν ἐξ αἰτίας σας»⁷⁴.

Στις 9) 8) 1840 τέλος γράφουν πρὸς τὸν Ζ. οἱ Φίλιος, Σαμαρنيώτης καὶ Λαμπάρης: «Ὁμοίως καὶ τὰ 2000 ρούβλια διὰ λογαριασμὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου Δομπόλλη. Διὰ τὴν ὑπανδρείαν τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Βασιλικῆς περὶ τῆς ὁποίας θέλομεν φροντίσει διὰ νὰ τελειώσῃ ὅσον τὸ ἐργηγοριώτερον, καθὼς καὶ διὰ τὰ ὅσα μᾶς διατάττετε θέλομεν ἀκολουθήσῃ κατὰ τὴν προσταγὴν σας»⁷⁵ τὸ πρᾶγμα εἶχε διευθετηθῇ στὸ μεταξὺ, φαίνεται, καὶ ὁ Ζ. δὲν ἐπανέρχεται σ' αὐτό. Δὲν εἶχε ὁμοῦς κλείσει καὶ τὸ θέμα τῆς ἀνύπαντρης, καθὼς βλέπω, ἀνεψιᾶς τοῦ Βασιλικῆς, ἐγγονῆς μᾶλλον τῆς θειᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρας τῆς ὁποίας ὁ γαμπρὸς ζητοῦ-ε ἄλλες 2.000 γρ.

Σὲ σύντομη ἐπιστολὴ τοῦ τῆς 1) 6) 1841 ὁ Ζ. γράφει στοὺς ἐπιτρόπους τοῦ κατὰ παράκλησιν τοῦ «παλαιοῦ οἰκιακοῦ τοῦ φίλου» βέβαια. «Νῦν δὲ σᾶς κάμω γνωστὸν ὅτι ὁ κύριος Ἰ. Δομπόλης μὲ γράφει περὶ τὰς δυὸ χιλιάδας γρόσια ὅπου ἐζητοῦσαν ἔτι οἱ συγγενεῖς τοῦ διὰ τὴν Βασιλικὴν ὅπως καὶ μὲ αὐτὰ νὰ ὑπανδρευθῇ καὶ μοῖ γράφει δι' αὐτὰ τοῦ ἦτον ὀλίγον βαρετόν, πλὴν σπλάχνα κινούμενος δι' αὐτὴν τὴν ἀπεφάσισε καὶ μοῦ ἔγραψε νὰ διορίσω εἰς τὰ αὐτόθι διὰ λογαριασμὸν τοῦ ὅπου νὰ τοὺς δοθοῦν τὰ εἰρημένα δύο χιλιάδες γρόσια καὶ πλέον νὰ μὴν τὸν ἐνοχλοῦσιν. Καὶ περὶ αὐτὰ σήμερον γράφω τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κύριον Π. Σκουμπουρδῆν καὶ τὸν παρακαλῶ νὰ γράψῃ εἰς τοὺς αὐτόθι ἰδικούς τοῦ ὅπου νὰ τοὺς δώσουν αὐτά, τὰ ὅποια λαμβάνοντάς τα τὰ δίδετε καὶ αὐτὰ μαζί μὲ τὰς πρώην δύο χιλιάδας ὅπου εἶχατε διορίσει δι' αὐτὴν ὅπου γίνονται ὅλα γρόσια τέσσαρες χιλιάδες καὶ ἂς ἐπιμεληθοῦν διὰ τὴν ὑπανδρείαν τῆς καὶ μετὰ τὸ στεφάνωμα τοὺς προβάnete ὅπου νὰ τοῦ γράψουν μίαν εὐχαριστικὴν γραφὴν πρὸς βεβαίωσίν τοῦ...»⁷⁶.

Τέλος εἰς «ταπεινὴν παρακάλεσιν» αὐτόγραφη «τοῦ εὐγενοῦς Γραικοῦ καὶ ἱππότου Ν. Ζωσιμᾶ πρὸς τὸ ἐντιμὸν Νιζναῖον Γραικὸν Μαγιστράτον», τὴν ἑλλ. δηλ. κοινότητα τῆς Νίζνας, ὑπὸ ἡμερομηνία 6) 2) 1842 δέκα ἀκριβῶς μέρες προτοῦ πεθάνει, συνημμένη στῇ δημοσιευθεῖσα ἤδη σὲ εἰδικὸ τεύχος διαθήκη τοῦ⁷⁷, ἀναφέρεται ὅτι «μέσον τοῦ Ἰω. Δομπόλλη ἐμίβασε διὰ συναλλαγματικῶν εἰς τὴν Τράπεζαν (τὴ νεοῖδρυτὴ τότε ἀπὸ τὸν Γ. Σταῦρο Ἐθνικὴ Τράπεζα) τὸ ἰσότιμον τῶν 250 μετοχῶν» τῶν πρώτων πὺ εἶχε τότες ἀγοράσει. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ παραπάνω κειμένου τοῦ Ζ. «ἐτελέσθη εἰς τὸ Ἀσιατικὸν Τμήμα τοῦ ὑπουργείου

τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων κατὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ αὐλικοῦ συμβούλου Ἰωάννου Δομπόλλη». Καταχώρισα αὐτὲς τὲς ὑπάρχουσες στὴ γνωστὴ ἀλληλογραφία καὶ διαθήκη τῶν Ζωσιμάδων ἀναφορὲς γιὰ τὸ Δομπ. γιὰ νὰ καταδείξω τὸν παλιὸ διατηρηθέντα σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ στενὸ ἀνάμεσά τους δεσμὸ ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου πρὸς τὴ γενέτειρα καὶ τοὺς συγγενεῖς τοῦ πατρός του, ποὺ ὁ ἴδιος ἐν τούτοις δὲν εἶχε ὅπωςδήποτε γνωρίσει.

9) Διαθήκη καὶ τέλος

Ἐνάμιση περίπου χρόνου πρὶν πεθάνει ὁ Δομπ., στὶς 4 δηλ. Φλεβάρη 1849, «διατηρῶν ἀκεραίαν τὴν μνήμην καὶ πλήρη τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματος» ὑπαγόρευσε στὸν κυβερνητικὸ γραμματέα Μιχ. Τανζαβάτ καὶ στὴν Πετρούπολη πάντα παρουσία τοῦ ἰδιαίτερου συμβούλου καὶ γεροισιαστῆ Γαβριὴλ Βατακούζη καὶ τοῦ ἐπίσης συμβούλου τῆς Αὐλῆς καὶ φίλου του ἀχώριστου Δημ. Μαυρουδῆ ποὺ καὶ προσυπέγραψαν ὡς μάρτυρες, τὴ διαθήκη του τὸ πλήρες κείμενο τῆς ὁποίας, κατὰ μετάφραση ἀπὸ τὸ ρωσικὸ πρωτότυπο δημοσιευμένο εἰς Κ. Π. Ζαβιτσάνου Ἀρχ. Ἑθν. Ἐργετῶν⁷⁸, παραθέτω στὴ συνέχεια αὐτούσιο: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ ὑπογεγραμμένος αὐλικὸς σύμβουλος καὶ ἱππότης Ἰωάννης Δομπόλλης, διατηρῶν ἀκεραίαν τὴν μνήμην καὶ πλήρη τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματος, ἀναγκαῖον κρίνω ἐν περιπτώσει θανάτου νὰ δηλώσω διὰ τῆς ἰδιωτικῆς ταύτης διαθήκης μου τὴν τελευταίαν θέλησίν μου. Ὅτε τὸ 1809 ἐγνώρισα τὸν μακαρίτην κόμητα Καποδίστριαν Ἰωάννην, κατόπιν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ὑπεσχέθημεν ἀλλήλοις νὰ μεταχειρισθῶμεν πᾶν μέσον πρὸς διάδοσιν τῆς δημοσίας παιδείσεως ἐν Ἑλλάδι. Ἐκτοτε ὁ σταθερὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς μου ὑπῆρξε νὰ κατορθώσω νὰ ἐκπληρώσω πρεπόντως τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχесίν μου.

Πρὸς τοῦτο δὲ προσεπάθησα νὰ αὐξήσω τὰ κεφάλαιά μου οὐχὶ διὰ κερδοσκοπίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ κόπου μου καὶ μάλιστα διὰ μεγάλης οἰκονομίας. Τὸ συναχθέν μοι κεφάλαιον, ἐφ' οὗ οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχη δικαίαν ἀπαίτησιν, συνίσταται περίπου κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν βιβλίων μου εἰς ρούβλια χάρτινα 915.000, ἀποτελοῦνται ἀργυρᾷ ρούβλια 261.428. Ἀλλ' ἐν τούτοις περιλαμβάνονται ποσότητες τινὲς ἐπισφαλεῖς. Πλὴν δὲ τούτων καὶ τινων κληροδοτημάτων ἃ ἐγκαταλείπω εἰς συγγενεῖς τοῦ πατρός μου ἐν Ἠπείρῳ οἰκοῦντας καὶ εἰς ἄλλους τινὰς κατωτέρω μνημονευομένους ἀποτελούντων ἐν ὅλῳ 100.000 χάρτινα ρούβλια, ὀρίζω τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κεφαλαίου ρούβλια χάρτινα 815.000 ἢ ἀργυρᾷ 232.857 εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου δῆλον ὅτι εἰς διάδοσιν τῆς δημοσίας παιδείσεως ἐν Ἑλλάδι, στηρίζω δὲ τὴν θέλησίν μου ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν διατάξεων: 1) Διατηρῶ τὸ δικαίωμα τοῦ διατιθέναι διὰ βίου τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὡς βούλομαι οὐδενὶ περὶ τούτου ὀφείλων λόγον. 2) Ὅταν ὁ πανάγαθος Θεὸς εὐδοκήσῃ νὰ μὲ ἀνακαλέσῃ παρ' αὐτῷ παρακαλῶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν νὰ σφραγίσῃ παρ' εὐθὺς ἅπασαν τὴν περιουσίαν μου ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐξοχωτάτου ἰδιωτικοῦ συμβούλου Λέοντος Ξενιάδιν, ἢ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀσιατικοῦ Τμήματος καὶ νὰ παραλάβῃ ὑπὸ τὴν ἰδίαν του φύλαξιν ὅλα τὰ ὁμόλογα τραπεζικὰ γραμμάτια, μεταλλικόν, λογιστικὰ βιβλία καὶ πάντα τὰ ἔγγραφα τὰ παρ' ἐμοὶ εὑρεθησόμενα. 3) Βραδύτερον συνίστημι τῷ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείῳ μετὰ τὴν καταγραφὴν ἀπάσης τῆς περιουσίας μου νὰ πωλήσῃ ἐπὶ ἐκτιμήσει εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν, ὅσον ὅλον τε ἐπωφελέστερον, τὰ τριάκοντα γραμμάτια τῆς ἐπὶ τῆς ἀποσδέσεως τοῦ Δημοσίου Χρέους Αὐτοκρατορικῆς Ἐπιτροπῆς τὰ εὐρισκόμενα παρ' ἐμοὶ τόκον μὲν ἀποφέροντα 6% ἔχοντα δὲ ἀξίαν 129.095 ρούβλια ἀργυρᾷ καὶ ἀγορασθέντα παρ' ἐμοῦ πρὸς 106⁹/₁₂ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως ταύτης χρήματα τὰ ὑπὸ τῶν γραμματίων τῆς Τραπεζῆς καὶ τοῦ Δημοσίου καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἰδιωτικῶν συν/ικῶν κατατεθῇσονται ἐπὶ τόκῳ ἐν πιστωτικοῖς καταστήμασι τῆς

Ρωσίας μέχρι τῆς 1 Ἰανουαρίου 1906 αἱ δὲ ληφθῆσόμεναι ὁμολογίαι τῆς καταθέσεως ταύτης τηρηθήσονται ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν. 3) Εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν ἐποχὴν δηλ. τὸ 1906 ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις θέλει φροντίσει νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς πρὸς μεταφορὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁλοκλήρου τοῦ κεφαλαίου τούτου μετὰ καὶ τῶν τόκων πρὸς ἀνίδρυσιν ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν οἰαδήποτε ἄλλῃ πόλει, ἣτις ἔσται πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος τῷ 1906, Πανεπιστημίου ὀνομασθησομένου Καποδιστριακοῦ. 5) Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Πανεπιστημίου τούτου μετὰ παρεκκλησίῳ Ὁρθοδόξου, Βιβλιοθήκης καὶ τινων ἐπιστημονικῶν Συλλογῶν ὀρίζω τὸ ἐν τέταρτον ἢ τὸ πολὺ ἐν τρίτον τοῦ ὅλου κεφαλαίου τοῦ ἀθροισθησομένου τῇ 1 Ἰανουαρίου 1906, τὰ δὲ ὑπόλοιπα τρία τέταρτα ἢ δύο τρίτα προσδιορίζω εἰς ἀγορὰν ἀκινήτων ἐν Ἑλλάδι, τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα θὰ χρησιμεύσωσι ἀνεξαίρετως εἰς συντήρησιν τῶν καθηγητῶν, τῶν σπουδαστῶν καὶ ἐν γένει ὁλοκλήρου τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου. 6) Ὡν εὐτυχῶς Ρῶσος ὑπὴρχος, παραχωρῶ ἴσην ψῆφον τῇ τε αὐτοκρατορικῇ κυβερνήσει καὶ τῇ Ἑλληνικῇ πρὸς λύσιν ὅλων τῶν ζητημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ Πανεπιστημίου, πρὸς τὴν ἀγορὰν ἀκινήτων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο μνεία πρὸς διευθέτησιν τῆς κατοχῆς τῶν ἀκινήτων τούτων, ὡς καὶ ὅλου τοῦ κεφαλαίου πρὸ πάντων δὲ πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὸν ἐσωτερικὸν διοργανισμὸν καθ' ἅπαντα τὰ μέρη, ὥστε ἡ ἐν αὐτῷ παιδεία τῆς νεολαίας νὰ διευθύνεται ὠφελίμως καὶ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀγίας Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν. 7) Ἐπιθυμῶ ἵνα τριάκοντα ἕως πεντήκοντα τῶν σπουδαστῶν ἐκλέγονται πάντοτε ἐκ νέων καταγομένων ἐξ Ἡπείρου. Κατὰ πρόσκλησιν ὁ κ. Κόμης Κάρολος Νιλίδωφ ὑποβαλὼν τὴν διαθήκην ταύτην εἰς ὑψηλὴν γνῶσιν τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος τοῦ Αὐτοκράτορος μοὶ ἐγνωστοποίησε τὴν 25 Ἰανουαρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους ὅτι ἡ Α.Μ. ἡξίωσε νὰ γορηγήσῃ τὴν ἄδειαν ὅπως ἐκπληρωθῶσιν οἱ 7 ἀνωτέρω μνημονευόμενοι ὅροι τῆς τελευταίας θελήσεώς μου.

Περαινῶν τὴν διαθήκην μου ταύτην διὰ τῆς εὐσεβάστου παρακλήσεως τὴν ὁποῖαν ἀπευθύνω πρὸς τὴν Α. ἑξ. τὸν κ. Δ. Ξενιάδην καὶ τὸν κ. Δάσχορφ, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν φροντίδα νὰ ἐκτελέσωσι καὶ ἄλλας τινὰς διατάξεις μου, ἧτοι: 1) Νὰ ἐμβάσωσι τῇ μεσολαβήσει τῆς ἐν Κων. πόλεως Ρωσικῆς Πρεσβείας εἰς Ἰωάννινα ἐν Ἡπείρῳ ἐπ' ὀνόματι τῶν κ.κ. Νικολάου Κ. Ἀθανασίου, Ἀλεξίου Φίλιου καὶ Θεοδώρου (sic) Λαμπαδάρη ἢ ἄλλων προσώπων τὰ ὅποια κατὰ τὴν δεδομένην στιγμὴν θὰ παρῆχον πλείονα ἐχέγγυα (τῆς ἀποστολῆς δυναμένης νὰ κρίνῃ καλὺτερον ἐμοῦ), τὸ ποσὸν 2857,15 ρουβλίων ἀργυρῶν εἰς νόμισμα ἢ εἰς συναλλαγματικὰς διὰ νὰ διανεμηθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα καθ' ἰσομοιρίαν καὶ ἐπὶ ἀποδείξεσι παραλαβῆς εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πατρός μου τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως συμφώνως πρὸς τοὺς ἐπισυνημιμένους ὧδε δυὸ καταλόγους κεκυρωμένους εἰς Ἰωάννινα καὶ κατὰ τοὺς ὁποίους διενεμήθησαν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1847 αἱ 12.000 γρ. τὰς ὁποίας εἶχον ἀποστείλει ἐκεῖ (ὁ πρῶτος κατάλογος εἶναι τὴν 28 Φεβρουαρίου 1846 καὶ ὁ δεῦτερος τὴν 22 Ἰανουαρίου 1847).

2) Καὶ νὰ ἀποστείλωσι 2857,15 ρουβλίων ἀργυρᾶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Εὐπατορίας τοῦ Κυβερνείου τῆς Ταυρίδος εἰς τὴν ἐξαδέλφην μου Ἀνναν Γκένδελ τοῦ γένους Γκέντερ, ἣτις κατοικεῖ εἰς τὴν πόλιν ταύτην. 3) Τὸ χρυσοῦν ὠρολόγιον μὲ τὰ ἐμβλήματα τῆς Γενεύης τὸ ὁποῖον μοὶ ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του αἰοιδίου κόμητος Ἰ. Καποδιστρίου, ὡς καὶ ἡ χρυσὴ ταμιθακοθήκη τὴν ὁποῖαν ἔλαβον παρὰ τοῦ κόμητος Λύγουστίνου Καποδιστρίου νὰ φυλαχθῶσι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν μέχρι τῆς ἀποστολῆς τοῦ κεφαλαίου μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅποτε τότε θέλουσιν ἀποσταλῆν ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Μουσείου τῶν σπανίων ἀντικειμένων τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

4) Παρακαλῶ τοὺς κ.κ. ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης μου ἀφοῦ ἐξετάσωσι τὰ πράγματα τὰ ὅποια θὰ εὑρεθῶσι εἰς τὴν κατοικίαν μου ὅλον χρυσοῦν ὠρολόγιον (ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος) ἐνδύματα, ἀσπρόρουχα, ἑπιπλά κ.τ.λ. νὰ πωλῇ-

θώσιν ὅσα ἐξ αὐτῶν ἀξίζωσι τὸν κόπον καὶ νὰ προσθέσωσι τὰ χρήματα ταῦτα τὰ ὁποῖα θὰ εἰσπράξωσι ἐκ τῆς πωλήσεως ταύτης εἰς τὸ κεφάλαιόν μου. Τὰ ὑπόλοιπα δύνανται νὰ διανεμηθῶσι κατ' ἀρέσκειαν τῶν κ.κ. τούτων (ἐκτελεστῶν) μεταξύ ἀνθρώπων τῆς ὑπηρεσίας μου.

5) Ἡ κηδεῖα μου θὰ γίνῃ ἄνευ ποιμπῆς, εἰς μόνος ἱερεὺς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ πνευματικὸς μου, νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν (Θὰ τοῦ δοθῶσιν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα καὶ προσέτι 50 ρούβλια ἀργυρᾶ διὰ τὰς μνημονεύσεις ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ διὰ τὸ ἐπέτειον μνημόσυνον τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου. Τὸ φέρετρόν μου θὰ εἶναι ἐκ ξύλου κοινοῦ βεδαμμένον καὶ νὰ σύρεται ὑπὸ ἐνὸς μόνου ζεύγους ἵππων. Τόπος τῆς ταφῆς μου θὰ εἶναι ἢ τὸ κοιμητήριον Σμολένσκη ἢ εἰς τὸ τοῦ Βαλκῶφ ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἀποθάνω καὶ καθ' ὅσον ἢ διὰβάσις τοῦ Νέβα θὰ εἶναι δυνατή.

Γενομένη ἐν Πιερπούλκι τῇ 4 Φεβρουαρίου 1840 ἐπὶ τῇ παρακλήσει τοῦ διαθέτου ἢ διαθήκῃ αὕτη ἐγράφη καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ γραμματέως τῆς κυβερνήσεως Μιχαήλ Τανζαδάτ.

Εὐθὺς μετὰ τὸ κείμενο τὸ πρὸ πάντων τῆς διαθήκης καταχωροῦνται οἱ συνήθεις σχετικὲς μὲ τὴ δημοσίευσή της (9.3.1851) διατυπώσεις ἀναφερόμενες κυρίως στοὺς παρακρατηθέντες φόρους καὶ λοιπὰ ἔξοδα ἀπ' ὅπου μαθαίνουμε τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία τοῦ θανάτου τοῦ Δομπ. καθὼς καὶ τὰ ἱδρύματα ὅπου εἶχε κατατεθειμένο τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς περιουσίας του, ὅπως ἡ αὐτοκρατορικὴ Τράπεζα τοῦ ἐμπορίου, τὸ αὐτοκρατορικὸ Θησαυροφυλάκιον καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἀποσβέσεων.

Ἐνα ἐπίσης σοβαρὸ χρηματικὸ ποσὸ 15.000 ρ. ἀργυρᾶ περίπου ἀντιπροσώπευαν οἱ ἰδιωτικὲς πιστώσεις «τῆς εἰσπράξεως τοῦ κεφαλαίου τούτου, καθὼς παρατηρεῖται, ὅσης ἀδεοδαιίας».

Ἀξίζει νὰ ἐπιμείνουμε σὲ ὁρισμένα σημεῖα αὐτῆς τῆς διαθήκης τοῦ Δομπ., πού ἀποτελεῖ χωρὶς ὑπερβολὴ ἀληθινὸ ποίημα ἡπειρωτικῆς εὐποιίας καὶ καθρέφτη καθαρῶτα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ χαρακτήρα του. Ἀπὸ τὸ 1809 πού γινώρισε τὸν Καποδίστρια καὶ ἔδωσαν τὴν ἀμοιβαίαν ὑπόσχεση νὰ διαθέσουν ὅλες τὲς δυνάμεις «πρὸς διάδοσιν τῆς δημοσίας παιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι» σταθερὸς σκοπὸς καὶ μέλημα τῆς ζωῆς του κύριον ὑπῆρξε, καθὼς ὁμολογεῖ συχνὰ ὁ ἴδιος, «νὰ κατορθώσω νὰ ἐκπληρώσω πρεπόντως τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν πρὸς τοῦτο δὲ προσεπάθησα νὰ ἀυξήσω τὰ κεφάλαιά μου οὐχὶ διὰ κερδοσκοπίας ἀλλὰ διὰ τοῦ κόπου μου καὶ μάλιστα διὰ μεγάλης οἰκονομίας». Τὰ ἴδια περίπου συγκινητικὰ λόγια ἔγραψε καὶ σὲ ἐπιστολὴν τοῦ εἴκοσι μέρες προτοῦ συντάξῃ τὸ ὁριστικὸ κείμενον τῆς διαθήκης (12.4.1849) πρὸς τὸν ἀρχικαγ. κελλάριον πρίγκιπα Νέσσελροδ, «ἄνδρα γαληνίου χαρακτήρος καὶ τρόπων χρηστῶν», ἐπὶ ἑπταετία συνυπουργήσαντα μὲ τὸν Καποδ., μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἄδεια νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν του γιὰ τὸν πρὸ πάντων ὑψηλὸ σκοπὸ.

«Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, γράφει ἐκεῖ ὁ Δομπ., τὰς ἐπακολουθησάσας εἰς τὸν σύνδεσμον ἡμῶν (μετὰ τοῦ Καποδίστρια) ὑπεσχέθημεν ἀμοιβαίως ν' ἀφροισθῶμεν ἀμφοτέρωθεν εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαίων πόρων ὅπως διοργανώσωμεν τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῖς δυστύχοις ἡμῶν συμπατριώταις... Ἐκτοτε τὸ κύριον καὶ σχεδὸν τὸ μόνον ἀντικείμενον τῶν φροντίδων μου ὑπῆρξε νὰ ἐκπληρώσω ἐπαξίως τὴν εὐχὴν ἣν εἶχον τάξει καὶ παροργισθῆναι ἀναλογιζόμενος ὅτι ὁ Θεὸς εἶχεν εὐλογῆσαι τὴν ἐγκαρτέρησιν, μεθ' ἧς εἶχον ἐπιδιώξει νὰ τύχω τοῦ σκοποῦ ὃν εἶχον προδιαγράψει...»⁷⁹.

Ἀπὸ τίς πρώτες λοιπὸν μέρες τῆς γνωριμίας τους καὶ στὴ διάρκεια τῶν συχνῶν συναντήσεών τους τίποτε ἄλλο δὲν συζητοῦταν παρὰ γιὰ τὴν ὁργάνωσιν καὶ προαγωγὴν τῆς παιδείας τοῦ ὑποδόουλου Γένους. Τῆς ἰδέας βέβαια αὐτῆς, πού θὰ ὀδηγοῦσε πραγματοποιούμενῃ καὶ στὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀποκατάστασιν, ἀμετακίνητος θιασώτης καὶ θερμὸς κήρυκας ὑπῆρξε, καθὼς οἱ διαπρεπέστεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔθνηκοι ἡγέτες, ὁ Καποδίστριας, σ' αὐτὴν δὲ ἀπὸ τίς πρώτες σχετικὲς συζητήσεις κατῶρ-

θωσε με τή δύναμη τῆς προσωπικότητάς του νά κατηχήσῃ τὸ Δοιπ. ὑποβάλλοντάς του μαζί τῇ σκέψῃ ν' ἀφιερῶσιν καὶ τὴν περιουσία του γιὰ τὴν πραγμάτωσή της. Κι ὁ ἀγαθὸς Ἡπειρώτης θὰ κάνη στὸ ἐξῆς τὴν ιδέα τοῦ ἐθνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τὸν ἀκοίμητο καημὸ νὰ ὠφελήσῃ στὰ πλαίσιά της ὕλικά τὴν πατρίδα κανόνα καὶ σκοπὸ τῆς ζωῆς του στὴ δὲ δοθεῖσα πρὸς τὸν Κυβερνήτη ὑπόσχεση θὰ παραμείνῃ διὰ βίου πιστός.

Μὲ τὴν ἀπόφασί του νὰ ἰδρῦσῃ στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας εἰς ἐκπλήρωση τῆς ὑπόσχεσής του ἐκείνης «Πανεπιστήμιον ἐνομασθησόμενον Καποδιστριακόν» ἔδινε σάρκα καὶ ὀστᾶ σ' αὐτὸ τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς του καὶ ἀθανάτιζε μαζί τῇ μνήμῃ τοῦ ἔξοχου φίλου του ποὺ τὸν ἐνέπνευσε.

Παράδειγμα σπάνιο, ἴσως μοναδικό, ποὺ συγκινεῖ γιὰ τὴν ἔκταση τῆς φιλίας καὶ τῇ δύναμῃ τῆς συνέπειας. «Τί δὲ νὰ εἴπωμεν, διερωτώνταν ὁ καθ. Μεσολωρᾶς, στὸ γνωστὸ ἐπιμνημόσυνο λόγῳ του, περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς φιλίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως ἣν εἶχεν ὁ Δοιμπόλης. Τὸ ἅπαξ ὑποσχεθὲν εἰς τὸν Καποδίστριαν τῷ 1809 τηρεῖ ἀμείωτον, στερρόν, ὡς ὄρκον ἱερὸν ὑπὲρ 40 ἔλα ἔτη καὶ δὴ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, καθ' ἣν οὗτος ἐκλιπὼν τὸν βίον δὲν ἤσκει πλέον παρ' αὐτῷ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἐπιβολήν»⁸⁰. «Εἰς τὴν οἰκοδομήν τοῦ Πανεπιστημίου τούτου» θέλει ὁ Δοιπ. «καὶ παρεκκλήσιον ὀρθόδοξον», ἀπαιτεῖ δὲ μὲ τὴν κατάλληλην χρῆσιν τοῦ κεφαλαίου του τὸν ἄρτιο «καθ' ἅπαντα τὰ μέρη ἐσωτερικὸν διοργανισμὸν τοῦ ἰδρύματος, ὥστε ἡ ἐν αὐτῷ παιδεὺσις τῆς νεολαίας νὰ διευθύνεται ὠφελίμως καὶ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀγίας Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν...». Ἀλλὰ καὶ τὴν κατακαχημένη Ἡπειρο, γενέτειρα τοῦ πατρός του δὲν ἐλησιμόνησε στὴ διουθήκη ὁ αἰδιδίμος ἄνδρας. «Ἐπιθυμῶ, λέει στὸ ἀκροτελεύτιο ἄρθρο της, ἵνα τριάκοντα ἔως πεντήκοντα τῶν σπουδαστῶν ἐκλέγονται πάντοτε ἐκ νέων καταγομένων ἐξ Ἡπείρου». Μὲ ἐπόμενες δὲ διατάξεις τῆς διαθήκης παρακαλεῖ «εὐσεβάστως» τοὺς ἐκτελεστές της, «Ἐξοχώτατον Ἰδιωτικὸν Σύμβουλον, Λέοντα Ξενιάδιν καὶ κ. Δάσκορφ, νὰ στείλουν στὰ Γιάννινα ἐπ' ὀνόματι τῶν Ν.Κ. Ἀθανασίου, Ἀλ. Φίλιον καὶ Θεοδ. Λαμπαδάρη γνωστῶν του ἀπὸ παλαιότερη σύστασις τοῦ Ν. Ζωσιμῶ. 2857, 15 ρ. ἀργυρᾶ «διὰ νὰ διανεμηθῶσι κατ' ἰσομοιρίαν καὶ ἐπὶ ἀποδείξεσι παραλαβῆς εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πατρός μου τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους καὶ ἄνευ οὐδενίᾳ διακρίσεως» κατὰ συνημμένους στὴ διαθήκη ἐγκύρους καταλόγους δύο μὲ τοὺς ὑποίους εἶχαν διαμοιρασθῇ στοὺς ἰδίους καὶ ἄλλες προαποσταλεῖσες τὸ 1847 ἐκεῖ ἀπ' αὐτὸν 12.000 γρ.

Πίστη λοιπὸν ἀμετάθετη στὴν Ὀρθοδοξία, ἀγάπη βαθειὰ πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ λαὸ τῆς καὶ τὴν παιδεία του κι ὕστερα ἡ ἐργατικότητα, ἡ ἐντιμότητα, ἡ οἰκονομία, ἡ σεμνότητα κι ὅλες ἐκεῖνες οἱ γνώριμες στοὺς Ἡπειρώτες τῆς διασπορᾶς ὅλων τῶν ἐπογῶν ἀρετὲς ξεπηδοῦν στὴ γνησιώτερή τους ἔκφραση μέσα ἀπὸ τὴν διαθήκην τοῦ Δοιπ. καὶ συνθέτουν τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς καὶ τὸν χαρακτήρα του. Καὶ κατὰ ἄλλο ποῦ προσεγγεῖ ξεχωριστὴ ἐντύπωση. Ὁ Δοιπ., ὁ μόνος πρὸ τῶν Γεωργ. καὶ Σίμωνος Σίνα ἀπ' τοὺς μεγάλους εὐεργέτες, γεννήθηκε κι ἔζησε ὅλα του σχεδὸν τὰ χρόνια μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα στὴν ξένη γῆ. Οὐτε Τούρκους εἶδε οὔτε ραγιάς ἐνοίωσε. Αὐτὰ ὅμως δὲν τὸν ἡμιπόδισαν ν' ἀναπτύξῃ μὲ τὴ βοήθεια τῆς κληρονομικότητος, τῆς οἰκογενειακῆς παράδοσης καὶ ἀγωγῆς καὶ τῶν εὐγενῶν παρορμήσεων τοῦ κύκλου του τῇ δωρικῇ ἡπειρωτικῇ του προσωπικότητι, ποὺ θὰ τὸν στήσῃ στὴ γορεῖα τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Γένους. Ζοῦσε στὰ ξένα ὁ Δοιπ. καὶ ὑπὸ τίς εὐνοϊκώτερες δυνατὲς συνθήκες, ἡ καρδιά του ὅμως κτυποῦσε γὰρ τὴν σκλαβωμένην πατρίδα «et ses malheureux compatriotes» γι αὐτὸν μ' ἄλλα λόγια τὸ δύσμοιρο λαὸ τῆς «οὐ χάριν, καθὼς ἄλλοι ἔγραφε, ὁ μισθὸς κάθε ἀγαθοεργίας ἐκ μέρους τῆς ὠφελείας διὰ τοιοῦτον λαὸν εἶναι ἑκατονταπλάσιος...» (ἔγγρ. 17).

Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὴν διαθήκην τοῦ Δοιπ. καταχωρῶ καὶ τίς ἐπόμενες ἀναφερόμενες σ' αὐτὴ καὶ τὸ κληροδότημά του ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις. ἀντληγμένες ἀπὸ τὸ γνωστὸ σχετικὸ δημοσίευμα τοῦ Σταμ. Ἀντωνόπουλου. Ἡ φήμη γιὰ τὴν διαθήκην καὶ τὸ πλουσιόδωρο ἰδίως περιεχόμενό της ἔφθασε ἀπὸ ἀκριτομύθους τῶν μαρτύρων

της ἴσως, στήν Ἑλλάδα ὀλίγους μῆνες μετὰ τὴ σύνταξή της καὶ τὸ ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ μὲ τὸ ἀκόλουθο ἔγγραφο πληροφορίες ἀπ' ἐκεῖνο τῶν Ἐξωτερικῶν: «Ἀριθμ. 2385. Ἐκ φήμης μακθάνομεν ὡς βέβαιον ὅτι ὁ ἐκ Πετροπόλεως ἀξιότιμος ὁμογενὴς κ. Τομπόλης ἐκκληροδότησεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὀλόκληρον τὴν σημαντικὴν περιουσίαν του συνιστάμενην εἰς ἐννιακασίας χιλιάδας ρουβλίων πρὸς σύστασιν ἐκπαιδευτικοῦ τινος καταστήματος.

Περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μήπω λαβόντες καμμίαν ἐπίσημον πληροφορίαν μήτε δι' ὑμῶν μήτε ἀπ' εὐθείας λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς παρακαλέσωμεν κύριε Ὑπουργέ ὅπως εὐαρεστηθεῖτε καὶ μᾶς κοινοποιήσῃτε ὅ,τι τυχὸν γνωρίζετε περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κληροδοτήματος ἢ νὰ διατάξῃτε τὰς ἀρμοδίας ἀρχὰς νὰ σᾶς δώσωσι τὰς ἀπαιτούμενας πληροφορίες. Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Ἰουνίου 1849. Ὁ Ὑπουργὸς Δ. Καλλιφρονᾶς».

«Εἶναι περίεργον, σημειώνει ὁ συγγρ. τοῦ φυλλαδίου, ὅτι γνωσθέντων συγκεχυμένως ἐν Ἑλλάδι τῶν τοῦ κληροδοτήματος ἐνομίσθη ὅτι εἶχεν ἀποθάνῃ ὁ κληροδότης. Καίτοι ὅμως ἡ διαθήκη τοῦ Δομπ. φέρει χρονολογίαν 4) 2) 1849 αὐτὸς ἀπεβίωσε τῇ 28) 10) 1850». Εὐθὺς δὲ κατόπι παραθέτει ὁ ἴδιος τὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἀπαντητικὸ πρὸς τὸ παραπάνω τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἔγγραφο: «Ἀριθμ. 2766. Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰουνίου 1849. Ἀπαντῶμεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2385 ἔγγραφόν σας ὅτι περὶ τῆς κληροδοσίας τοῦ ἐν Πετροπόλει ἀποθανόντος Κ. Τομπόλη τίποτε τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον δὲν γινώσκει ἐπισήμως διὰ τὸν λόγον τοῦ ὅτι δὲν ὑπάρχει προξενικὴ τῆς Ἑλλάδος Ἀρχὴ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ τῆς Ρωσίας.

Παρακαλοῦμεν σήμερον τὸν ἐν Ὁδησσῷ Γενικὸν Πρόξενον τῆς Α.Μ. νὰ μᾶς διαβιάσῃ ὅσας τυχὸν ἔχει ἢ ἤθελε πορισθῇ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πληροφορίας καὶ νὰ προσπαθῇ μάλιστα νὰ προμηθευθῇ εἰ δυνατόν καὶ μᾶς πέμπῃ ἐν ἀντίγραφον τῆς διαθήκης τοῦ ἀποθανόντος. Ὁ Ὑπουργὸς Γ. Γλαράκης». Πέρασε ὅμως χρόνος περίπου καὶ ὁ «ἐν Ὁδησσῷ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Α.Μ.» δὲν φαίνεται ν' ἀνταποκρίθηκε στήν πρόσκληση τοῦ Ὑπουργείου ὥσπου ἡ στήν Πετρούπολιν Β. Πρεσβεΐα, πού διηύθυνε τότες ὁ Μωραΐτης Κ. Ζωγράφος γιατρός, παρακληθεῖσα καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς ἀπέστειλε στὸ προϊστάμενον Ὑπουργεῖο τὸ σὲ συνέχεια καταχωρούμενο πολὺ δὲ ἐνδιαφέρον ἔγγραφο: «Ἀρ. 35. Πετρούπολις 11) 23 Ἀπριλίου 1850. Μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπέτυχα νὰ ἐνταμιώσω τὸν κύριον Δομπόλην εἰς τὴν πενιχρὰν κατοικίαν του. Εἶναι ὑπὲρ γῆρος καὶ πάσχει χρονίαν τινὰ ἀσθένειαν, ἣτις εἶναι συνέπεια καὶ τῆς προδεθηκυίας του ἡλικίας καὶ τοῦ παρελθόντος διαιτητικοῦ του συστήματος. Ἀμφιδάλλω ἂν ἡ κατάστασις τῆς σωματικῆς του μηχανῆς τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ μὴν ἀποχαιρετήσῃ ὀργήγορα τὰ τοῦ κόσμου τούτου. Φίλος μου τις ὑπογράψας τὴν διαθήκην τοῦ Τομπόλη ὡς μάρτυς μὲ εἶγε πληροφορήσει ὅτι τὸ χρηματικὸν ποσὸν τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφιερωθείσης κληροδοσίας του ἀνεβαίνει ὡς ἔγγιστα εἰς δρχ. 1.200.000, ὅτι θέλει μείνῃ παρακατατεθειμένον εἰς τὴν ἐνταῦθα Τράπεζαν προστιθεμένων τῶν τόκων εἰς τὸ κεφάλαιον ἐπὶ πεντήκοντα καὶ πέντε νομίζω ἔτη, μετὰ δὲ τὴν λήξιν τῆς μακρᾶς ταύτης προθεσμίας, ὅτε θέλει ἴσως ὑπερβῇ τὰ 6 ἑκατομμύρια μέρος μὲν αὐτοῦ θέλει χρησιμεύσει εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τὴν σύστασιν τῆς Βιβλιοθήκης, οἱ δὲ τόκοι τοῦ ὑπολοίπου μένοντες ἐξησφαλισμένοι εἰς τινὰ Τράπεζαν, θέλουν χρησιμεύσει εἰς τὴν μισθοδοσίαν τῶν καθηγητῶν. Ὁ φίλος μου ἐπρόσθεσεν ὅτι εἰς μάτην εἶχαν προσπαθῇ οἱ σχετικοὶ τοῦ Κ. Δομπόλη νὰ πείσωσιν αὐτὸν νὰ συντάμῃ εἰς πέντε ἢ δέκα τοῦλάχιστον ἔτη τὴν μακρὰν προθεσμίαν τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος.

Ταῦτα προγυρίζων ἀφοῦ ἐπῆνεσα δεόντως τὸν κ. Δομπόλην διὰ τὴν θεάρεστον καὶ πατριωτικὴν του ἀπόφασιν, ἀφοῦ τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας ἐπροσπάθησα νὰ τῷ δώσω νὰ ἐννοήσῃ ὅτι μετὰ πεντήκοντα καὶ τόσα ἔτη, ὅτε τῇ τοῦ Θεοῦ συνάρσει καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ Ἔθνος ἡμῶν

θέλουν φθάσει εἰς ἕξοχον βαθμὸν πλούτου, εὐημερίας καὶ φωτισμοῦ, τὰ ἔξ καὶ ἑπτὰ ἑκατομμύρια εἰς τὰ ὁποῖα θέλει φθάσει τότε τὸ ποσὸν τῆς κληροδοσίας του δὲν θέλουν εἶσθαι τοσοῦτον ἀναγκαῖα καὶ γόνιμα τοσοῦτων ἐπωφελῶν καρπῶν, ὅσον ἤθελεν εἶσθαι τὸ ἐν μόνον ἑκατομμύριον ἐὰν ἀπεφάσκει νὰ μεταβάλλῃ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης του εἰς τρόπον ὥστε τὸ ποσὸν τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς Ἑλλάδος καταστημάτων.

Ἀλλ' ἡ εἰσήγησίς μου αὕτη δὲν ἔκαμε τὴν παραμικρὰν ἐντύπωσιν καὶ ὁ γέρων ἐπέμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν πρώτην του ἀπόφασιν. Εἰς τὴν ἐρώτησίν μου ἐὰν ἡ διαθήκη του ἐγένετο εἰς διπλοῦν ἢ τριπλοῦν ἵνα ἤθελεν ἔχει ἐν αὐτῶν καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις πρὸς γνῶσιν καὶ ὁδηγίαν τῆς ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Εἰς τὴν παρατήρησίν μου ὅτι ἦτο καλὸν νὰ προγνωρίσῃ ἡ Ἑλλ. Κυβέρνησις τοῦλάχιστον δι' ἐνὸς ἀπλοῦ ἀντιγράφου τὰ τῶν διατάξεων τῆς διαθήκης του, ἀπεκρίθη ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του ἂς γίνῃ περὶ τοῦτου ὅ,τι πρέπει, ὅτι αὐτὸς Ἕλληγν μὲν τὸ γένος, Ρῶσσοι δὲ ὑπήκοοι, ἀφοῦ κατέθεσεν ἐσφραγισμένην εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον τὴν διαθήκην του, ἀνέθεσε εἰς τὴν κοινὴν συνεννόησιν καὶ ἐπαγρύπνησιν τῶν δύο κυβερνήσεων Ἑλλάδος καὶ Ρωσσίας τὴν ἐν καιρῷ τῇ δέοντι ἐξασφάλισιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῆς διαθήκης του, ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον περὶ οὗ ἐν αὐτῇ ὁ λόγος θέλει οἰκοδομηθῇ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ἣτις τότε θέλει εἶσθαι ἡ καθέδρα τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ ὅτι γεννηθεὶς εἰς Ἡπειρον⁸¹ ἐφρόντισε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ συστήσῃ τῇ Πανεπιστημίῳ ἐκείνῳ πεντήκοντα ὑποτρόφους νέους Ἡπειρώτας.

Καλῶς ἐννοήσας ὅτι οὐδεμία μοι ἔμεινεν ἐλπίς νὰ συντελέσω εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν στερεοτύπων ἰδεῶν τοῦ καλοῦ αὐτοῦ ὁμοεθνοῦς μας, τὸν ἀπεχαιρέτησα δώσας αὐτῇ ὑπὲρ τῆς ὑγείας του διαιτητικὰς τιμὰς συμβουλὰς.

Καὶ ταῦτα εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1239 διαταγῆς Σας. Μένω μὲ ὄλον τὸ προσῆκον σέβας. Ὁ εὐπειθέστατος Κ. Ζωγράφος».

Τὸ ἔγγραφο τὸ παραπάνω τοῦ Ζωγράφου τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν διεδίδασκε σ' ἐκεῖνο τῆς Παιδείας πού τὸ ἐπέστρεψε ἀμέσως μὲ τὴν ἐξῆς σημείωσιν: «Ἐπιστρέφεται πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς ὃ ἀπόκειται νὰ συστήσῃ ἐκ νέου πρὸς τὸν κύριον Πρέσβυν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὅπως δυνηθῇ νὰ μεταπείσῃ τὸν ἐντιμὸν τοῦτον ὁμογενῆ ἀπὸ τοὺς μελλοντικοὺς σκοποὺς του καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ ἐνεστώς τῆς πατρίδος, τὸ ὁποῖον ἔχει χρεῖαν προχείρου συνδρομῆς. Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Αὐγούστου 1850. Ὁ Ὑπουργὸς Ν. Κορφωτάκης».

Καὶ ὁ Ἀντωνόπουλος τελειώνει: «Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν προσεκάλεσε τὸν πρέσβυν νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι δυνατόν. Δὲν εὗρίσκει νεώτερόν τι ἔγγραφο περὶ τοῦ θέματος τοῦτου. Γινώσκωμεν ὅμως ὅτι ἔμεινεν ἀμετάπειστος ὁ γέρων καὶ ὅτι ἐπομένως ἠδυνήθημεν νὰ ἰδρύσωμεν σήμερον τὸ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον μετὰ κεφαλαίου ἀνερχομένου εἰς ὀκτὼ περίπου ἑκατομμύρια φράγκων. Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Δεκεμβρίου 1911»⁸². Ὁ Δομπόλλης, καθὼς ἀπὸ τῆ δημοσίευσιν τῆς διαθήκης του προκύπτει, πέθανε στὶς 28 Ὀκτώβρη 1850 σὲ ἡλικίαν 81 περίπου χρονῶν. Μὲ τὸ θάνατόν του ἐκλείπει ὀριστικὰ καὶ ἡ γενιὰ τῶν Δομπόλληδων. Γιατὶ ὁ Ἰω. Δομπ., καθὼς οἱ περισσότεροι τοῦ εἴδους τοῦ Ἡπειρώτες, μὲ προεξάρχουσα τὴ Ζωσιμαία Ἀδελφότητα, παρέμεινεν ἄγαμος καὶ αὐτὸς «νυμφευθεὶς οὕτως εἶπεῖν τὴν πατρίδα» στὴν ἀγάπῃ τῆς ὁποίας προσέφερε τὴ ζωὴ καὶ τὴν κατάστασίν του.

Σίγουρα κατὰ ρητὴν τῆς ἴδιας διαθήκης του διάταξιν, οἱ ἐκτελεστές της θὰ φρόντισαν νὰ ἐκπληρωθῇ καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ τελευταία τοῦ Δομπ. θέληση, νὰ τὸν θάψουν δηλ. ἀπλᾶ χωρὶς θόρυβο καὶ ἐπίδειξιν ἔτσι καθὼς διαβίωσε. «Ἡ κηδεῖα μου θὰ γίνῃ ἀνευ πομπῆς, πρόσταξε, εἰς μόνον ἱερεὺς νὰ συνοδεύσῃ αὐτήν... Τὸ φέρετρόν μου θὰ εἶναι ἐκ ξύλου κοινοῦ βεβαμιένου καὶ νὰ σύρεται ὑπὸ ἐνὸς μόνον ζεύγους ἵππων».

Μιά λοιπόν ολιγάριθμη συνοδεία αποτελούμενη από φίλους εκλεκτούς, όμογενείς και ξένους, τής Ἀγίας Πετρούπολης ακολουθήσε σιωπηλή τήν επόμενη του θανάτου τὸ νεκρὸ τοῦ Δομπ. ὡς τήν τελευταία του κατοικία καὶ μετὰ σύντομη ἐπικήδεια τελετὴ τὸν ἀπέθεσαν, χωρὶς ἱσως λόγους καὶ ἄλλες ματαιότητες, στὴ φιλόξενη ρωσικὴ γῆ.

Ποῦ βέβαια τὸν ἔθαψαν, στὸ κοιμητήριον τοῦ Σμολένσκ ἢ τοῦ Βαλκῶφ, μὲ τὰ ὁποία γιὰ νὰ τὰ μνημονεύῃ καὶ τὸν συνέδεε, θὰ ἦταν ἐκεῖ, φαίνεται, οἱ γονεῖς του θαμμένοι, ἢ καὶ ποῦ ἄλλου, κανέναν οὔτε ἡ ἐπίσημη ἀκόμα Ἑλλάδα ἐφρόντισε νὰ μάθῃ τότε. Καὶ μόνο ἐξήντα ἀκέρια χρόνια ὕστερα, ἔσαν ἡ εὐεργετικὴ βροχὴ τῶν ἀργυρῶν ρουβλίων ἄρχισε νὰ πέφτῃ ἐπάνω της, θυμίσθησαν τὸν ἀτυχῆ Δομπ. Τότε, καθὼς γράφει ὁ ἴδιος Ἀντωνόπουλος, «Ἡ πρωταγία τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου ἀπετάθη πρὸς τήν ἐν Πετρούπολει Ἑλλ. Πρεσβείαν, ζητοῦσα εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγάλου κληροδότου, βίου παραδόξως ἀγνώστου εἰ δυνατόν δὲ καὶ τήν εἰκόνα αὐτοῦ. Ἡ πρεσβεῖα ἀπήντησε ὅτι ἔνεκα τοῦ κατωτέρου βαθμοῦ ὃν ἔφερεν ὁ Δομπ. ἐν τῇ Διοικητικῇ ἱεραρχίᾳ οὐδὲν κατώρθωσε νὰ ἀποκαλύψῃ ἀλλ' ὅτι δὲν θὰ ἔπαυε τὰς ἐρεῦνας της». Κι αὐτὸ ἦταν ὅλο.

10) Δομπόλλης καὶ Πανεπιστήμιον

Εὐθὺς μετὰ τὴ δημοσίευσιν τῆς διαθήκης τὸ ρωσικὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν κατὰ ρητὴν παράκλησιν τοῦ εὐεργέτη, περιεχόμενη στὸ Β' ἄρθρον της, ἀνέλαβε μὲ τὸ Ἀσιατικὸν τοῦ Τμήμα τήν «μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας» ἐκκαθάρισιν τῆς ὅλης περιουσίας τοῦ Δομπ., ἡ ὁποία τελικὰ ἔφθασε τὰ 255072,26 ἀργυρᾶ ρουβλία. Μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ τὸ ἴδιον Ὑπουργεῖον ἀγόρασε χρεώγραφα διαφόρων ρωσικῶν δανείων, τὰ ὁποία καὶ κατέθεσε στὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορικὴ Τράπεζα μὲ ἀνατοκισμὸ ὡς τὴ 1 Γενάρη 1906, χρόνον ποῦ θὰ παραδίδονταν, καθὼς ἤθελε ὁ Δομπ., ὅλο τὸ κεφάλαιον στὴν Κυβέρνησιν τὴν Ἑλληνικὴν γιὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ μακρὸ χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἀρχικὸ κεφάλαιον θὰ παρέμεινε στὴν Τράπεζα ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸ γεγονός πῶς τότε μετὰ 55 δηλ. χρόνια ἀπὸ τὴν κατάθεσίν του, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Δομπ. πάντοτε, θὰ ἦταν ἱκανὸ νὰ ἐπιτελέσῃ ἀπὸ μόνον του τὸν ὑψηλὸ προορισμὸν του.

Κι ἀρχίζει ὁ ἀτέλειωτος δρόμος τῆς ἀναμονῆς γιὰ τὴ φτωγὴν Ἑλλάδα. Τὸ θέμα, καθὼς ξέρω, ἀνακινήθηκε κατὰ τὰ ἔτη 1886 καὶ 1894 μὲ διάφορα σχετικὰ δημοσιεύματα στὸν ἡμεροῦσιον τύπον τῆς Ἀθήνας⁸³, τὸ δὲ 1896, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Σκ. Ζερβός⁸⁴, τὸ κατατεθειμένον στὴν Τράπεζαν τῆς Ρωσίας κεφάλαιον εἶχε ἀνέλθει σὲ 25 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῆς. Κατὰ τὴν ἴδιαν παραπάνω πηγὴ στὶς 18) 30 Μαΐου 1906 ἡ Ἑλλ. Κυβέρνησις παρέλαβε ἐπὶ τέλους τὸ Δομπόλλειον κληροδότημα καὶ ἀνέθεσε τὴ διαχείρισίν του στὸ Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κληρονομίας, ἀνερχόμενης τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σὲ 7.700.000 δραχμῆς (χρυσές;) συγκεκρίμενης δὲ ἀπὸ χρεώγραφα ρωσικὰ, ἐπειδὴ ἡ τσαρική κυβερνήσις δὲν συναίνεσε στὴ μεταφορὰ τοῦ συνόλου της στὴν Ἑλλάδα, κατατέθηκε στὸ εἰς Πετρούπολιν Κατάστημα τῆς Credit Lyonnais παρέδωσε δὲ μόνον 300.000 ρουβλία γιὰ τὸ ἔμυσον τῆς ἀξίας τοῦ κυρίου τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου. ὅπου στεγάσθηκε τὸ Καποδιστριακόν.

Μὲ δυὸ τέλους ψηφισθέντες ἀπὸ τὴ Βουλὴ νόμοις τοῦ 1911, τὸ ὑπάρχον Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον διγάσθηκε σὲ ἐθνικόν, ποῦ περιλάμβανε τίς σχολὰς Ἱατρικὴν, Φυσικομαθηματικὴν καὶ τὸ λεγόμενον Φαρμακευτικὸν Σχολεῖον καὶ Καποδιστριακὸν πὲ τίς Σχολὰς Θεολογικὴν, Νομικὴν καὶ Φιλοσοφικὴν, ἄρχισε δὲ νὰ λειτουργῇ ἀπὸ τὸν ἴδιον παραπάνω χρόνον⁸⁵.

Καθὼς δὲ διαβάζω: «Ἐν τῷ ἄρθρῳ πρώτῳ τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 5343) 1932 «Περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ὀρίζεται ὅτι: «Τὸ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Ὁθωνος ἰδρυθέν (1837), διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 20) 10) 1862 θεσπίσματος

τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἐπονομασθέν Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον καὶ τὸ διὰ τοῦ Νομ. ΓΩΚΕ' τῆς 17) 7) 1911 συμφώνως τῇ ἀπὸ 4) 2) 1849 διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Δομπόλη ἰδρυθὲν Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον ἀποτελοῦν τὸ Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἔχουσι κοινὴν Διοίκησιν, ἀλλ' ἰδίαν ἐκάτερον νομικὴν προσωπικότητα καὶ ἰκανότητα πρὸς τὸ κληρονομεῖν⁸⁶. Τὰ ἔσοδα τοῦ Δομπ. κληροδοτήματος εἰσπράττονταν κανονικὰ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον ὡς τὸ πολὺ τῇ ρωσικῇ μεταπολίτευσιν τοῦ 1918, ὁπότε ἀκολούθησε καὶ αὐτὸ τὴν τύχην ὅλων τῶν ρωσικῶν ἀξιών καὶ χάθηκε γιὰ πάντα.

Σὲ προϋπολογισμὸ ἐσόδων τοῦ Ἐθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου κατὰ τὸ πανεπιστημιακὸ ἔτος 1916—7 ἐπὶ πρυτανείας Θ. Σκούφου καὶ εἰς τὸ σκέλος «Ἔσοδα, μερίσματα καὶ τόκοι», εἶδα ὅτι «τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Δομπόλη ἦτοι ρ. χρυσᾷ 115.254,86 πρὸς φρ. 1,7 πρὸς δρχ. 1» ἔφθανε τὶς 195.993,25 δρχ.⁸⁷

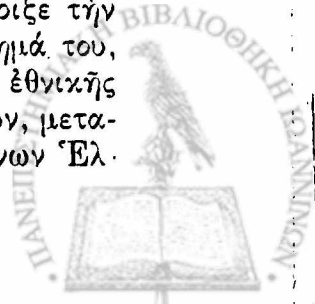
Στὸ δὲ μηνίονευθεν σύγγραμμά τοῦ Σκ. Ζερβοῦ τὸ ἐκδομένο τὸ 1925 στή σελ. 1102 καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Κληροδοτήματα καὶ δωρεαὶ τοῦ Ἀθίνης Ἐθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου, ὑπάρχει ἡ ἀναγραφὴ: «α/α 7535 — Κληροδοτ. Ἰω. Δομπόλη (πρὸς ἰδρυσιν τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου). Τίτλοι διαφόρων ἑθνικῶν ρωσικῶν δανείων (σημερινὴ ἀξία μηδέν). Ἀξία 435 ὁμολογ. Ἐθν. Δανείου 1914 πρὸς 5% — Χρηματ. ἀξίας 195.750 — Συνολ. περιουσίας 195.750».

Ἀποδείξει πὺς ἀπὸ τὸ κληροδοτήμα, ὅ,τι ἀπόμεινε στή Ρωσίαν εἶχε, καθὼς εἴπαμε, ἐξανειμισθῇ, ἡ μόνον δὲ περιουσία του ἦσαν οἱ 435 μετοχές του τοῦ Ἐθν. Δανείου τοῦ 1914, ὅπου εἶχαν φαίνεται ἐπενδυθῇ μέρος τῶν μέχρι τοῦ 1917 εἰσπραχθέντων ἐσόδων συνολικῆς ἀξίας 200.000 δρχ. περίπου.

Στὸ διάστημα τῆς ὀλιγόχρονης κανονικῆς λειτουργίας τοῦ Δομπ. κληροδοτήματος, ἐφ' ὅσον δηλ. τὸ Πανεπιστήμιον εἰσέπραττε κανονικὰ τὸ ἀπὸ τὶς καταθέσεις τοῦ τῆς Ρωσίας ἔσοδά του, ἡ διοίκησίν του ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ τῇ γνωστῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ εὐεργέτη τὴν ἀναφερόμενην στήν ἐκλογὴν 30—50 σπουδαστῶν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, φαίνεται δὲ πὺς κατέληξε στήν ἀπόφασιν νὰ προσλαμβάνῃ 30 συνολικὰ Ἡπειρώτες, 10 ἀπὸ τὴν περιουσίαν τῆς Ἀρτας ἐλευθέρας ὡς γνωστὸ πρὸ τοῦ 1913 καὶ 20 ἀπ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπὴν ὑπόδουλην ἀκόμα Ἡπειρον. Εὐθὺς ὁμοῦ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀντιπροσωπεῖα τῆς πόλεως μας καὶ τῆς ἐπαρχίας ἀπηύθυναν σχετικὸ, πρὸ παραθέτω τὸ παράρτημα (ἐγγρ. 26), τηλεγράφημα διαμαρτυρίας πρὸς τὸν τότε πρωθυπουργὸ Ἐλευθ. Βενιζέλον γιὰ τὴν ἀνισὴν αὐτῇ μεταχείρισιν ζητώντας δικαιοτέραν κατανομήν τῶν ἐκλεγόμενων σπουδαστῶν ἀνὰ τὴν ἐλεύθερον πλέον Ἡπειρον.

Ἐὰν ὁμοῦ εἰσακούστησαν ἡ ὅχι μ' αὐτῇ τῇ διαμαρτυρίᾳ τοὺς οἱ Γιαννιώτες, δὲ κατῴρθωσαν νὰ ἐξακριβώσω^{87α}. Δὲν θὰ κλείσω τὴν περὶ Δομπόλην ἔρευνά μου, πρωτοῦ ἀπαντήσω σ' ἓνα ἀκόμα ἐρώτημα ἀναφερόμενον στή σύλληψιν καὶ γέννησιν τοῦ Καποδ. Πανεπιστημίου. Στὸ ἐρώτημα βέβαια αὐτὸ δὲν ὑπάρχει, ὅσο ξέρω, μαρτυρημένη ἀπάντησις. Θὰ προσπαθῶ ὅμως νὰ τὴν δώσω ἀναλύοντας τὰ σχετικὰ δεδομένα ἁμείσια καὶ ἑμείσια. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ μέχρι σχεδὸν λατρείας ἐκτίμησις πρὸς ἔτρεφε ὁ Δομπ. τὸν Καποδίστρια, ὅσο ὁ τελευταῖος ζοῦσε, αἰσθήματα πρὸς παρέμειναν ἀναλλοίωτα καὶ καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπὴν ζωὴν του, μετὰ δηλ. τὸ θάνατον τοῦ φίλου του.

Κι εἶναι γνωστὴ ἀκόμα ἡ δοθεῖσα εὐθὺς μετὰ τὴ γνωριμίαν τοὺς ἀπὸ τὸ Δομπ. ὑπόσχεσις νὰ διαθέτῃ «πᾶν μέρος πρὸς διάδοσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι». Ἀλλὰ γιὰ Πανεπιστήμιον, ἀπ' ὅ,τι τοῦλάχιστον ξέρουμε, δὲν φαίνεται νὰ γίνῃ ἀνάμεισά τοὺς λόγους. Πρῶτος, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Σπ. Λάμπρος στὸ γνωστὸ γιὰ τοὺς Δομπ. καὶ Καποδ. ἐπιμνημόσυνο λόγον τοῦ 1912, αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἔρριξε τὴν ἰδέαν σὲ σχετικὸ πρὸς τὸ λῆξιν ἀρμοστή τῶν Ἰόνιων νησιῶν τοῦ 1815 ὑπόμνημά του, «ἐν ᾧ σὺν τοῖς ὅλοις προέτεινε τὴν ἐν Ἰθάκῃ σύστασιν σχολῆς δημοσίας καὶ ἐθνικῆς χάριν τῆς εἰς τὴν πατρίαν γῆν ἀνακλήσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, μετακαλουμένων ὡς καθηγητῶν τῶν ἐν διαφόροις χώραις τῆς Εὐρώπης διεσπαρμένων Ἑλ.

λήγων επιστημόνων, ὅπως διδάξωσιν ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ. Διὰ τῆς προτάσεως ταύτης ὁ Καποδίστριας ἀναδεικνύεται ὁ πρῶτος λαβὼν κατὰ νοῦν τὴν ἰδρυσιν Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου...»⁸⁸.

Τῆς ιδέας αὐτῆς σθεναρὸ ὑπέρμαχο καὶ δραστήριο συμπαραστάτη θὰ βρῇ ἀμέσως τότε ὁ Καποδ. στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπιφανῆ φίλου του καὶ μεγάλου φιλέλληνα κόμητα Γκίλφορδ, ὁ ὁποῖος θὰ κατορθώσῃ τελικὰ μετὰ σκληροὺς ἀγῶνες καὶ δαπάνες ὄχι λίγες νὰ πραγματοποιήσῃ ἰδρύοντας στὴν Κέρκυρα τὸ 1823 τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιο, τὴν Ἴόνιο Ἀκαδημία.

Λίγο ἀργότερα θὰ συντελεσθῇ τὸ γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης καὶ ὁ Καποδ. συν-οδεύομενος ἀπὸ τὸ Δομπ. θὰ κατεβῇ στὴν Ἑλλάδα σὰν Κυβερνήτης τῆς. Ἐκεῖ κατὰ τίς συχνὰς στὴν Αἴγινα πάντοτε συναντήσεις τοὺς συζητοῦσαν οἱ δυὸ καὶ μ' ἰδιαίτερη θερμὴ μάλιστα τὴν ὁργάνωσιν τῆς παιδείας τῆς ἐθνικῆς καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Εἶχε δὲ φαίνεται κατασταλάξει ὁ Δομπ. μετὰ τίς συζητήσεις αὐτὲς καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του στὴν ἀπόφασιν νὰ διαθέσῃ «τὴν ἅπασαν περιουσίαν του» εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὧσων «προπορικῶς περὶ συστάσεως Σχολείων, Ὀρφανοτροφείων καὶ ἄλλων θεαρέστων ἔργων πολλάκις προομιλήσαμεν...», καθὼς στὴν πρώτη ἐκείνη διαθήκῃ του (ἔγγρ. 16) παρακαλεῖ τὸ μοναδικὸ ἐπίτροπὸ τοῦ Κυβερνήτη. Γιὰ πανεπιστήμιο ὅμως πάλι δὲν ἀναφέρει τίποτε οὔτε ἐδῶ οὔτε στὴν μετέπειτα, πού ἔχω ὑπ' ὄψιν μου, ἀλληλογραφία τοὺς.

Θεωρῶ ἐν τούτοις ἀπίθανο νὰ μὴν ἔγινε κατὰ τίς συζητήσεις τοὺς καὶ ἐπανειλημμένα λόγος γιὰ ἰδρυσιν «ἐν καιρῷ», στὸ ἀπώτερο δηλ. μέλλον, Πανεπιστημίου ἐθνικοῦ στὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους γιὰ ν' ἀνακληθοῦν οἱ ἐπιστῆμες καὶ τὰ γράμματα στὴν ἐλεύθερην πιά κλασσικὴ γῆ. Λέω «ἐν καιρῷ» γιατί ὁ Σπ. Τρικούνης, σφοδρὸς, ὡς γνωστό, ἐπικριτὴς τοῦ Κυβερνήτη, γράφει πῶς «σύστασιν Πανεπιστημίου δὲν ἤθελεν ἀλλὰ Κεντρικοῦ Σχολείου ἐν Αἰγίνῃ, θεολογικοῦ ἐν Πόρῳ, στρατιωτικοῦ ἐν Ναυπλίῳ, νομικοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ ναυτικοῦ ἐν Ὑδρᾷ»⁸⁹. Μὰ αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τοὺς ἀμέσους, εὐθύς δηλ. μὲ τὴν ἀφίξή του καὶ ὑπὸ τίς κρατοῦσες τότε στὴν Ἑλλάδα συνθήκες, πραγματοποιήσιμους στόχους καὶ ὄχι τοὺς ἀπώτερους πού ἦσαν τὸ Πανεπιστήμιο.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα πάνω στὴ γνώμη αὐτὴ τοῦ Τρικούνη γράφει ὁ Δημ. Δημητριάδης. «Τὴν γνώμην ταύτην τὴν ἀποτελοῦσαν οἷονεῖ μομφὴν κατὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τοῦ Κυβερνήτου συνευμερίζοντο καὶ ἄλλοι σύγχρονοι αὐτῷ ἐπιπολαίως ἀντιλαμβάνομενοι τῶν πραγμάτων... Ἀλλ' ὅπερ ἐκ θεμελίων ἀνατρέπει τὰς καὶ ἄλλως ἀστηρίκτους γνώμης περὶ τοῦ Καποδ. ὡς ἀντιτιθεμένου εἰς τὴν σύστασιν Πανεπιστημίου, ἃς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς μεμψιμοιρίας μᾶλλον ἢ γνώμης ἀπορρεούσας ἐξ ἐπισταμένης τῶν πραγμάτων μελέτης, εἶναι ἡ περὶ ἰδρύσεως Πανεπιστημίου φερωνόμιου τοῦ Καποδ. ἐν τῇ κατὰ τῷ 1906 πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος διάταξις τῆς ἐν ἔτει 1849 συνταχθείσης διαθήκης τοῦ Δομπόλη»⁹⁰.

Καὶ ὁ Θ. Λάσκαρης: «Εἰς τὰς μετὰ τοῦ Καποδ. συνομιλίας καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς ὁ φιλόπατρις Κερκυραῖος ἐξῆρε πάντοτε τὴν ἀνάγκην τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ὁφείλεται ὡς ὁ ἴδιος ὁ Δομπόλης ὁμολογεῖ ἡ ἀπόφασιν ἣν ἔλαβε τὸ 1849 κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης του νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν του διὰ τὴν ἰδρυσιν Πανεπιστημίου, ὅπερ θὰ ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ φίλου του...»⁹¹.

Ἦθελε λοιπὸν ὁ Καποδ. τὴ σύστασιν Πανεπιστημίου καὶ ὁ ἀμέρωτος αὐτὸς καημὸς του ὁ μεγαλύτερος, εἶμινε βαθειὰ χαραγμένος στὴ μνήμη τοῦ Δομπ., φαίνεται. Ὁ ἴδιος κατόπι θὰ γυρίσῃ στὴ Ρωσία καὶ λίγο ἀκόμα ὁ Καποδ. σὰ σκοτωθῇ, χωρὶς νὰ ἰδῇ πραγματοποιούμενο αὐτὸ τὸ ὄνειρό του. Τότε πιθανώτατα ὁ Δομπ., κατὰ τὰ ἀμέσως δηλ. μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Καποδ. χρόνια, μετὰ σκέψῃ πολλή γιὰ τὸ πῶς θὰ ξεπλήρωνε κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τὴ δοθεῖσα στὴν ἀρχὴ τῆς γνωριμίας τοὺς πρὸς τὸ νεκρὸ ἤδη φίλο του ὑπόσχεσιν πῆρε τὴν ἀπόφασιν ὁριστικὴ καὶ ὡς τὴν τελευταία του πνοὴ ἀμετακίνητη νὰ ἰδρύσῃ τὸ Πανεπιστήμιο. Κι ὄχι μόνον αὐτὸ ἀλλὰ τὸ νέο ἱδρυμα θὰ φέρῃ καὶ τὸ ὄνομα ἐκείνου «εἰς μνημόσυνον τῆς ψυχῆς του αἰώνιον».

«Συγκινητικόν, ἀλήθεια, παράδειγμα ἀγάπης, πιστῆς φιλίας καὶ εὐγνώμονος ἀναμνήσεως ἐκ μέρους τοῦ γέροντος πλέον Δοιμπόλη πρὸς τὸν ἐκλιπόντα φίλον αὐτοῦ Καποδίστριαν «τὸν τὴν ιδέαν συλλαβόντα», τοῦ ὁποῦ το ὄνομα ἀπαιτεῖ νὰ φέρῃ τὸ Πανεπιστήμιον «οἶονε! τὸν Καποδίστριαν ἀναγνωρίζων ὡς ἰδρυτὴν καὶ κτίστην τοῦ ἐαυτοῦ ἰδρύματος»⁹².

Λίγο ἀργότερα (1837) θὰ ἰδρυθῇ στή νέα πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας τὴν Ἀθήνα τὸ Ὁθωνικὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖο ἐσύστασε μὲν μὲ ἐράνους ὁ λαός, οἱ κόλακες ὅμως, καθὼς ὁ βαθὺς γνώστης τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ἱστορικὸς Φίλιππος παρατηρεῖ⁹³, θὰ τοῦ δώσουν τὸνομα τοῦ βασιλιᾶ, ἐν τούτοις ὁ ἀγαθὸς Ἡπειρώτης θὰ παραμείνῃ πιστὸς στὴν ἀρχικὴ του ἀπόφαση.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Δοιμπ. ἀπὸ μόνος του, χωρὶς τὴν παρακίνηση κανενός, συνέλαβε καὶ πραγματοποιοῖ τὴν ιδέα τῆς ἱδρύσεως τοῦ Καποδ. Πανεπιστημίου γιὰ νὰ τιμῇ, καθὼς ἄξιζε, καὶ ἀθανάτισῃ τὴ μνήμη τοῦ «ἐκ ψυχῆς καὶ καρδίας» φίλου του, ποὺ πρῶτος τὴν ὑπέβαλε, ἀπαρνούμενος ἐντελῶς τὸν ἑαυτὸ του.

«Εἰς τὴν ὀλυμπίαν ἐκείνην γαλήνην τοῦ μελλοθανάτου γέροντος καὶ τὴν ἀκλόνητον εἰς τὰς ιδίας αὐτοῦ πεποιθήσεις ἐμμονὴν ὀφείλεται ἡ σημερινὴ ἱδρυσις τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου τὸ δὲ ἄγνωστον τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ αὐξάνει μέχρι φαντασμαγορίας τὴν μυστηριώδη αἴγλην τῆς πατριωτικῆς αὐτοῦ ἐλευθεριότητος...»⁹⁴.

Καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ὕστερα ἀπ' αὐτὰ τὸ Καποδιστριακόν, ποὺ στοὺς πρώτους ἐορταστικὰς ἐνθουσιασμοὺς του τόσα ὑποσχέθηκε, οἱ Ἕλληνες, ποὺ τοὺς γλυκοὺς καρποὺς τοῦ ἰδρύματος δεκάδες χρόνια τώρα γεύονται, οἱ συμπατριῶτες Ἡπειρώτες τέλος ποὺ τὸν καμαρώνουν, τί ἔπραξαν γιὰ τὸν καλὸ Δοιμπόλη;

Οὔτε ποὺ θάφτηκε ἐφρόντισαν νὰ μάθουν, οὔτε μιὰν εἰκόνα ἀν ὑπαρχε νὰ βροῦν, οὔτε μιὰ βιογραφία του τῆς προκαπῆς νὰ γράψουν. Εἶπαν, ὑποσχέθηκαν μὰ τίποτε μέχρι στιγμῆς δὲν ἔπραξαν καὶ μᾶλλον τὸν λησιμόνησαν. Θ' ἀφήσουμε ὁμῶς ἕνα τόσο μεγάλο ὄνομα, ποὺ θὰ συγκινεῖ γιὰ τίς γνώσεις τίς ἀντιπροσωπευτικώτερες Ἡπειρωτικὲς καὶ ἐλληνικὲς ἀρετὲς του καὶ θὰ παραδειγματίζει πάντα τοὺς ἐπιγενόμενους νὰ σβήσῃ; Θὰ στερήσουμε τὴν ἀπόδοση τῆς ἐμπρέπουσας τιμῆς καὶ «ἀέδιου μνήμης» τὸν λαμπρὸν ἐθνικὸν εὐεργέτη, ἥρωα καὶ ἅγιον τοῦ Γένους; Ἐπειδὴ τὸ ἱδρυμὸν τοῦ θέλησε νὰ φέρῃ τὸνομα τοῦ φίλου του καὶ ὁ ἴδιος νὸ παραμείνῃ στή σκιά θὰ τὸν ἀφήσουμε καὶ ἐμεῖς ἐκεῖ γιὰ πάντα:

Εἶναι καιρὸς καὶ ὑπάρχει τρόπος ἀριμόδιον νὰ βγοῦμε οἱ Ἡπειρώτες ἀπὸ τὸ βαρὺ πρὸς τὸ Δοιμπόλη χρέος. Γιὰ νὰ διακηρύξουμε ὅτι τὸ πατριωτικὸ μας ἦθος ὁ καιρὸς καὶ οἱ συνθήκες δὲν ἀμβλύναν καὶ ὅτι «εὐγνωμονοῦμεν τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν τῇ μνημοσύνῃ».

Τὸ νέο Πανεπιστήμιόν μας τὸ Ἡπειρωτικὸ νὰ ὀνομασθῇ Δοιμπόλλειον. Τίποτε ἄλλο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

65) Πρὸβλ. Καποδ. Ἀρχ. Κερκ. Φακ. 308.

66) Πρὸβλ. Φιλ. Πρωτοχρ. 1958 σελ. 234.

67) Πρὸβλ. Καποδ. Ἀρχ. Κερκ. Φ. 308.

68) Καὶ σ' ἄλλο του γράμμα προσηγοῦμενο (22.10.1830) τοῦ εἶχε γράφει τοῦ Κ. ὁ Δ. γιὰ ἐφημερίδες ποὺ δὲν ἔλαβε. Ἐννοεῖ προφανῶς ἐδῶ τίς ἐκδιδόμενες τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Αἴγινα «Ἐνικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος» ποὺ ἦταν καὶ ἐπίσημη κυβερν. ἐφημερίδα. Καὶ τὴ Γαλλόφωνη Courrier de la Grèce. Πρὸβλ. Κ. Μάγερ: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Τύπου Α' 1790—1900 σελ. 32—3.

69) Πρὸβλ. Καπ. Ἀρχ. Κερκ. Φ. 308.

- 70) 'Ο Καποδ. γιά τὰ φτωχότατα γραφόμενα τουλάχιστον ἑλληνικά του, ἀφοῦ σὲ ἐπιστολή του τοῦ 1811 πρὸς τὸν 'Ιγνάτιο ἑλληνική οὔτε ὄνομα τοῦ γενέθλιου νησιοῦ του σωστά δὲν γράφει (Καίριον), χρησιμοποιοῦσε σὰν γλῶσσα ἀλληλογραφίας του τὴ γαλλικὴ παρασύνταξ σ' αὐτὸ καὶ τὸ Δομπ., πού χειρίζονταν ὑποφερτά, καθὼς οἱ περισσότεροι ὁμογενεῖς τῆς Πετρούπολης «τὴν ἀσχημάτιστον καὶ τόσο ἀρχαῖζουσιν τότε καθαρεύουσιν». Μάλιστα σ' αὐτὴν τὴν πρὸς 'Ιγνάτιον ἐπιστολή του ὁ Καποδ. γράφει χαρακτηριστικά: «'Ας παύσῃ ἡ ἀνταπόκρισίς μας εἰς γαλλικὴν διάλεκτον, καιρὸς μετανοίας ἦλθεν. Αὕτῃ δὲν θέλει ἀληθεύσῃ ἡ ὠφελήσῃ ἐὰν πατριωτικὸς τις νόμος δὲν τὴν ἐπικυρώσῃ. Προστάξατε ὡς νομοθέτης. "Ὅστις Γραικὸς πρὸς Γραικὸν γράψῃ εἰς διάλεκτον ἀλλογενῶν κηρύττεται ἀλλογενής. Δὲν τολμῶ μόνος νὰ ὑποταχθῶ εἰς τοιοῦτον νόμον, ἐπειδὴ ἡ τωρινὴ δὲν εἶναι ἐποχὴ μαρτύρων καὶ ὅταν μετρήσω τὸ βάθος τῆς ἀμαθείας μου εἰς τὴν πατριζὴν γλῶσσαν ὁ τριβὸλος τῆς συνειδήσεως ἐλέγχῃ καὶ παιδεύῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ πνεῦμα μου...» (πρὸβλ. Σπ. Θεοτόκη ὅ.π. σελ. 135—6). Παρὰ ταῦτα ὁ Καπ. καὶ ὅταν ἀκόμα κυβερνοῦσε τὴν Ἑλλάδα δὲν ἐτήρησε τὸ νόμο πού ὁ ἴδιος εἶχε θέσει. Διότι, καθὼς καὶ ὁ Τριχ. λέει (ὅ.π. Δ' σελ. 247), «ἐλάλει ἀλλὰ δὲν ἔγραφεν ἑλληνιστί...».
- 71) Πρὸβλ. Καπ. 'Αρχ. Κερκύρας Φ. 308.
- 72) Πρὸβλ. 'Ηπ. Χρονικὸ ΣΤ' (1931) σελ. 232—4.
- 73) Πρὸβλ. 'Ηπ. Χρονικὰ ὅ.π. σελ. 234—5.
- 74) Πρὸβλ. 'Ηπ. Χρονικὰ 2 (1932) σελ. 4.
- 75) Πρὸβλ. 'Ηπ. Χρονικὰ ΣΤ' (1931) σελ. 239.
- 76) Πρὸβλ. 'Ηπ. Χρονικὰ 2 (1932) σελ. 25.
- 77) Πρὸβλ. Διαθήκη Νικολάου Π. Ζωσιμᾶ 'Αθ. 1913 σελ. 58 κ.κ.
- 78) Πρὸβλ. Κ. Π. Ζαβιτσιάνου: 'Αρχεῖον 'Εθν. Εὐεργετῶν, 'Αθ. 1929 τόμ. Δ' σελ. 68—74.
- 79) Πρὸβλ. Σταμ. 'Αντωνοπούλου ὅ.π. σελ. 4 καὶ 'Ελ. Κούκου ὅ.π. σελ. 18—20.
- 80) Πρὸβλ. 'Ιω. Μεσολογῶ ὅ.π. σελ. 15.
- 81) 'Ο Ζωγράφος δὲν ἤξερε φαίνεται καὶ οὔτε ρώτησε νὰ μάθῃ ποῦ γεννήθηκε ὁ Δομπ. γι' αὐτὸ γράφει «γεννηθεὶς εἰς "Ἡπειρον», ἐνῶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς μνημονεύει στὴ διαθήκῃ του τὴν "Ἡπειρον καὶ συγγεγραμμένα τὸ χωριὸ τῆς Κρετσούνιστα σὰν «τοῦ πατρὸς του πατρίδα» (ἔγγρ. 16).
- 82) Πρὸβλ. Σταμ. 'Αντωνοπούλου ὅ.π. σελ. 5—8.
- 83) Τὸ δημοσίευμα τῆς «'Ακροπόλεως» τῆς 12)5)1894 ἀναφερόμενο στὴν ἄγνωστη ὡς τότε διαθήκῃ τοῦ Δομπ., ἀποσπάσματα τῆς ὁποίας περιέχει, δὲν προσθέτει τίποτε τὸ νέο, μόνον πού λέει τὸ Δομπ. Γραμματεὰ τοῦ Καποδίστρια.

Τὸ δημοσίευμα στὴν ἴδια ἐφημ. τῆς 11)5)1894 δὲν εἶδα γιὰτὶ στὴ Μπενάκειο ποῦ κοίταξα τὸ σχετικὸ φύλλο λείπει. Ἀκόμα τὸ εἰς τὴ «Νέαν Ἐφημερίδα» τῆς 25)5)1894 δημοσίευμα τοῦ Τρ. Εὐαγγελίδου σχετιζόμενο πρὸς τὸ προηγούμενο τῆς 'Ακρόπολης ἀναφέρεται στὴ γνωστὴ πρὸς Στούρζαν ἐπιστολὴ τοῦ Καπ. καὶ ὅτι οἱ δύο Καπ. καὶ Δομπ. «συνηντήθησαν εἰς Παρισίους καὶ τὴν 20)11)1827 ἔφθασαν εἰς Ἀγκῶνα καὶ κατέλυσαν στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Εἰρήνης (Albergo de la Pace) ...καὶ τοῦ Καποδ. φονευθέντος ὁ Δομπ. ἀνεχώρησε καὶ αὐθις εἰς Ρωσίαν...».

'Αναφέρεται τέλος σὲ γνωστὰ τῆς διαθήκης τὰ ὁποῖα ἔγραψε, καθὼς λέει, ὁ Δουρούτης «ἐν τῇ ἑβδομάδι τοῦ 1866 ἀρ. 120» καὶ καταλήγει: «'Αλλὰ τίς θὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ μέγα τοῦτο κληροδότημα δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐν τοῖς δημοσίοις βιβλίοις, διότι οὐδέποτε περὶ τούτου εἰδοποιήθη τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπερ παρακαλοῦμεν νὰ φροντίσῃ ἐγκαίρως».

Δημοσίευμα τέλος τῆς 'Ακροπόλεως τῆς 30)5)1894 παρέχει τίς ἀκόλουθες εἰδήσεις προερχόμενες ἀπὸ τὸν ἐν Καίρῳ ἀνεψιὸν τοῦ Δομπ. Ν. Πάγκα, πού σχεδὸν στὸ σύνολό τους, αὐτὲς πού ἀφοροῦν τὸν 'Ιω. Δομπ. τουλάχιστον, δὲν ἀνταποκρίνονται στὰ πράγματα.

Γράφει, παράδειγμα, πώς κό Τριαντ. Λομπ. μεταβάς νέος εἰς Ρωσίαν ἔνθα ἦνθαι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὸ ἐμπόριον τῶν μηλωτῶν καὶ ἐν Νίξνι Νοβογορόδ ἐγκαταστάς ἐκάλεσε πλησίον του τῷ 1789 τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν Ἰωάννην... ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἐξῆλθε τοῦ ἐν Μόσχᾳ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου... ὅτι ἔσχε δύο ἀδελφάς... πρὸς ἃς ὁ πατήρ των Τριαντάφ. ἐγκατέλειπε διὰ διαθήκης ἥς τὸ ἀντίγραφον ἐξηφανίσθη ὑπὸ τῶν τὰ κοινὰ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων διεισινόντων ἀρκετὸν χρημ. ποσόν... ὅτι ἐσκόπει ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ νὰ διαθήσῃ ὑπὲρ τῶν φιланθρωπικῶν καταστημάτων τῆς γενετείρας καὶ ἰδίᾳ τοῦ Γυμνασίου Ἰωαννίνων ἔνεκα ὅμως τῶν συμβασῶν ἐν Ἰωαννίνοις καταχρήσεων διέθεσε ὅπως διέθεσε... ὅτι ἀπέθανεν ἐν Μόσχᾳ τὸ 1844 καὶ καταλήγει: «Τὸ ἐπόμενον τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτος οἱ ἐν Ἰωαννίνοις συγγενεῖς αὐτοῦ ἔλαβον παρὰ τῶν ἐφόρων τῶν ἐκπαιδ. καταστημάτων Ἰωαννίνων 400 λίρας. Ἐκτοτε δὲ μέχρι σήμερον τὸ ποσὸν ἡλαττώθη εἰς τὸν ἀπίστευτον ἀριθμὸν τῶν γρ. 500, ἅτινα ἀνελλιπῶς δίδονται εἰς ἡμᾶς τοὺς συγγενεῖς κατ' ἔτος καὶ οὐδὲν πλέον».

- 84) Πρὸβλ. Σκ. Ζερβοῦ: Ἑθνικὰ κληροδοτήματα καὶ δωρεαί, Ἀθ. 1925 σελ. 230—1.
- 85) Πρὸβλ. τὰ κατὰ τὴν 75ην ἀμφιετηρίδα τῆς ιδρύσεως τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου 1837—1912, Ἀθ. 1912, σελ. 56—8.
- 86) Πρὸβλ. «Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ἐπιμελεία Ἀ. Σκαρπαλέζου, Ἀθ. 1964, σελ. 53.
- 87) Πρὸβλ. Προισμὸς ἐσόδων Ἑθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου ἔτους 1916—M, Πρυτανεία Θ. Σκούφου, Ἀθ. 1916, σελ.
- 87α) Πρὸβλ. καὶ Νικ. Πατσέλη: Ἰωάννης Λομπόλης καὶ τὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων (Ἠπ. Ἔστ. 1968 σελ. 8—15).
- 88) Πρὸβλ. Γερασ. Σαλδάνου: Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, Ἀθ. 1949, σελ. 18.
- 89) Πρὸβλ. Σπ. Τρικούπη, ὅ.π. Γ' σελ. 298.
- 90) Πρὸβλ. Δημ. Δημητριάδης: Οἱ εὐεργεταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθην. 1921 τ. Α' σελ. 19.
- 91) Πρὸβλ. Θ. Λόσκαρη: Ὁ Καποδ. ὡς Ρῶσος διπλωμάτης καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἑξωτερικῶν: Ἠμ. Μεγ. Ἑλλ. 1932, σελ. 100.
- 92) Πρὸβλ. Ἑλ. Κούκου ὅ.π. σελ. 19 σημ. 16.
- 93) Πρὸβλ. Γ. Φίνλεϋ ὅ.π. σελ. 492.
- 94) Πρὸβλ. Σπ. Λάμπρου: Λόγος κ.λ. Ἀθ. 1912 σελ. 17.

ΚΑΓΙΕΤΑΝΟ ΡΟΣΕΛ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

*Καὶ κρίσεις γιὰ τὴ σημασία καὶ τὶς συνέπειες ἐκείνου
τοῦ συμβάντος.**

Εἰρηνικὲς προθέσεις τοῦ Μεγάλου Βεζύρη Μουχαμέτ — Συνθήκες εἰρήνης μὲ τὴ Βενετία — Ἐχθρότητα τοῦ αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανοῦ μὲ τὸν Ποντίφηκα — Ἀξιώσεις τῶν Ἑνετῶν — Ὁ Κολόννα ὠθεῖ τὴν Σύγκλητο νὰ μὴ στὸ Σύνδεσμο — Ὁρκος καὶ Διακήρυξη τοῦ Συνδέσμου: οἱ ὅροι, ἡ δημοσίευσή τους στὴν Βενετία — Ταξίδι στὴν Ἰσπανία τοῦ λεγάτου καρδινάλιου Ἀλεξανδρινοῦ — Ἡ ὑποδοχὴ πού τοῦ ἔγινε στὴ Μαδρίτη — Οἱ ἀνώφελες προσπάθειες ἀνάμεσα στὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸ βασιλεῖα τῆς Πορτογαλίας — Προετοιμασίες τῆς Δημοκρατίας γιὰ νὰ συνεχιστῇ ὁ πόλεμος — Βοήθεια πρὸς τὴν Ἀρμόχωστο

Χαροποίησε ὑπερβολικὰ τὸν Σελήμ ἡ ἀναγγελία τοῦ θριάμβου τῶν πασάδων τοῦ στὴ Λευκωσία καὶ τοῦ ἀναψε ἐπιθυμίες νὰ πετύχῃ κι ἄλλους μεγαλύτερους. Θεωροῦσε πιά ἀναμφισβήτητη τὴν κατοχὴ τῆς Κύπρου, καὶ γυρόφερναν στὴ σκέψη του καὶ τὰ ὑπόλοιπα νησιά, πού βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἑνετῶν καὶ βαυκαλιζόταν μὲ εὐχάριστες σκέψεις γιὰ ἐπικείμενες κατακτήσεις καὶ δόξα. Ἀλλὰ στὸν Μουχαμέτ, τὸ μεγάλο βεζύρη του, δὲν γεννοῦσε ἐκείνη ἡ ἐπιτυχία τόσο γελαστὰ ὄνειρα. Τὸν κυνηγοῦσε κάθε στιγμή ἡ σκέψη τοῦ Μουσταφᾶ, κι ἔβλεπε νὰ περνοῦν στὰ χέρια του τὰ πρωτεία. Κι ἐνὸσω ὁ Σουλτάνος τοῦ ἀνέφερε τὰ σχέδιά του καὶ τοῦ ἐξεθείαζε τὰ κατορθώματα τοῦ κατακτητῆ τῆς Λευκωσίας πιστεύοντας πῶς τὸν κάνει κοινωνὸ τῆς εὐχαρίστησής του, ἀντίθετα ὑποδαύλιζε τὸ φθόνον του καὶ τοῦ ἐνέπνεε μεγαλύτερη ἀποστροφή γιὰ τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀντιπάλου του.

Γι' αὐτὸ ὁ Μουχαμέτ ἐξ ἀρχῆς ἀντιτάχθηκε στὸ σχέδιο τῆς ἐκστρατείας τῆς Κύπρου. Καὶ τώρα βλέποντας πῶς τὰ ἀποτελέσματα δικαίωσαν ἐκείνους πού τὴν ὑποστήριζαν, σκέφθηκε νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς ἡττημένους γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του. Θύμωσε στὸν Σελήμ τὶς κατασχέσεις καὶ πάσης φύσεως ζημιές πού ὑφίσταντο στὴν Βενετία πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του καί, πῶς ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ αὐτοὺς, κρατιῶνταν ἀπὸ τὴ Σινιορία σὰν ὄμηροι. Καὶ ὅπως καθημερινὰ παρουσιάζονταν στὴν Πύλη διαμαρτυρίες πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἔπεισε τὸν Σουλτάνον νὰ τὸν ἐξουσιοδοτήσῃ νὰ κάνῃ κάποια συμφωνία γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα μὲ τὸν Βαίλο τῆς Δημοκρατίας. Αὐτὴ ἡ πρόφαση, σκεπτόταν, θὰ γινόταν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 19.

άφορμή για να αρχίσουν διαπραγματεύσεις πιο σημαντικές. Ἡ Βενετία, σὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν καὶ μὲ τὶς ἐλάχιστες δυνατότητες ποὺ εἶχε γιὰ πόλεμο, ἦταν φυσικὸ νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ πολὺ περισσότερο ἂν βρισκόταν, ὅπως καὶ βρισκόταν, πεπεισμένη γιὰ τὴν ἀδυναμία της νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐχθρὸ τόσο ἰσχυρό. Αὐτὴ ἡ πρόταση δὲν δυσαρεστοῦσε οὔτε τὸν Σελήμ, ποὺ προτιμοῦσε νὰ πετύχῃ μὲ συνθήκες καὶ μονομιᾶς, αὐτὸ ποὺ λογάριάζε νὰ ἀποκτήσῃ σιγὰ - σιγὰ καὶ τελικὰ ὅχι καὶ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα γιὰ τὴν τύχη τῶν ὀπλῶν του. Μὲ τὸ χαρακτῆρα του τὸν προσηνῇ καὶ τὸν διαλλακτικὸ εἶχε καταφέρει νὰ ἀσκή κάποια ἐπιρροή πάνω στὸν Βαίλο. Θὰ μοῦ συχωρεθῇ νὰ ὑπογραμμίσω πῶς δὲν καθυστέρησε οὔτε στιγμή τὴν ἐκτέλεση τῶν σχεδίων του.

Ὁ Μουχάμετ συναντήθηκε μὲ τὸν πρεσβευτὴ καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τῶν ὁμήρων, ἔφερε ἀμέσως τὴ συζήτηση στὸ φλέγον θέμα χωρὶς τὴν παραμικρὴ καθυστέρηση. Καθὼς τὸν ἐμψύχωναν τὸ συμφέρον καὶ τὸ πάθος, δὲν δυσκολεύτηκε νὰ κερδίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατῆ του. Μὲ λίγα λόγια, συμφώνησαν νὰ στείλουν στὴ Βενετία ἀνθρώπους γιὰ πλασματικὲς διαπραγματεύσεις γιὰ τὸ θέμα τῶν ὁμήρων, καὶ νὰ στείλουν καὶ κάποιον Γάλλο, ὀνομαζόμενον Γκρασινάν, ἀπεσταλμένο τοῦ Καθολικοῦ Βασιλιᾶ σὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ ἐκθέσῃ στοὺς γερουσιαστὲς τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο ἐκείνων τῶν συνθηκῶν. Ἔβαλε σὲ σκέψεις τὴ Σύγκλητο αὐτὸ τὸ συμβὰν τὸ τόσο ἀπρόβλεπτο. Ἀλλὰ τὴν ἐκπληξη τὴ διαδέχθηκε ἡ λογικὴ καὶ πείστηκαν οἱ Ἑνετοὶ ὅτι αὐτὸ ἦταν ἔργο τῆς Θεῆας Πρόνοιας, ἀφοῦ τὴ στιγμή ποὺ καμιά ἐλπίδα δὲν ὑπῆρχε πιά καὶ οἱ συζητήσεις γιὰ τὸ σύνδεσμο ἦταν τόσο ἀμφίβολες καὶ χλιαρές, τὸ ὅτι ἔλαμψε κάποιο φῶς σωτηρίας δὲν μπορούσε νὰ εἶναι παρὰ βοήθεια καὶ σημάδι, ποὺ τοὺς τὸ ἔστελνε ὁ οὐρανός. Παρ' ὅλα αὐτά, πρὶν νὰ ἀρχίσουν ἐπίσημες συζητήσεις, γιὰ νὰ μὴ φανοῦν πῶς ἐνεργοῦσαν προδοτικά, ἀποφάσισαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν Ποντίφηκα, καὶ νὰ ἐξακριβώσουν, ὡς ποιοῦ σημεῖο μπορούσαν νὰ ἐλπίζουν στὰ καλὰ ἀποτελέσματα τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν, ποὺ τοὺς προτείνονταν. Εἶχαν κιόλας διαλέξει τὸ πρόσωπο ποὺ θὰ ἀνελάμβανε αὐτὴ τὴν ἀποστολή, ὅταν, ἀντιλαμβανόμενοι τὶς δυσχέρειες ποὺ θὰ προέκυπταν, ἄλλαζαν γνώμη. Ὁ πάπας Πῖος V, ἂν καὶ ἐνδιαφερόταν πολὺ γιὰ τὸν σύνδεσμο καὶ τὴ σπουδαιότητά του, εἶχε συγχρόνως μπροστά του ἄλλες ὑποθέσεις, ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσαν τώρα πολὺ πιὸ σοβαρά. Δὲν τοῦ συχωροῦσε ὁ αὐτοκράτορας Μαξιμιλιανὸς τὴ γενναιοδωρία μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἐνεργήσῃ δίνοντας τὸν τίτλο τοῦ Μεγάλου Δούκα τῆς Τοσκάνης στὸν Ἄρχοντα τῆς Φλωρεντίας. Καὶ δὲν εἶχε ἀρκεστὴ στὴ διαμαρτυρία ποὺ ἔκανε στὴ Ρώμη τὴν ἡμέρα τῆς στέψης μέσω τοῦ πρεσβευτῆ του οὔτε ἀπὸ τὴ δημόσια ἀποκήρυξη τῆς παπικῆς πράξης, παρὰ τώρα τὸν ἀπειλοῦσε καὶ μὲ τὰ ὄπλα, ἀποφασισμένος καθὼς ἔλεγε νὰ σῶσῃ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς δικῆς του καὶ τῆς αὐτοκρατορίας του. Ἦταν βέβαιοι λοιπὸν οἱ Ἑνετοὶ πῶς δὲν ἦταν ἡ κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ δώσουν στὸν Ποντίφηκα κι' ἄλλες ἐννοιες, καὶ προτίμησαν νὰ κερδίσουν δρόμο, ἀπευθυνόμενοι εὐθέως σὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι, μέσω τοῦ Ἰάκωβου Ραγκατσόνι, ποὺ ἦταν πολὺ ἐπιδέξιός κι' ἀκόμα ἐνδιαφερόταν ἄμεσα γιὰ τὸ θέμα τῶν ὁμήρων, ἀποφάσισαν νὰ ἔρθουν σὲ ἄμεση συμφωνία μὲ τὸν βεζύρη καὶ νὰ βγάλουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Φαινομενικὰ ἡ ἀποστολή του ἦταν ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν κρατουμένων καὶ ἡ ἀποζημίωση γιὰ τὶς ζημιές. Ὅμως μυστικὰ ἔφερνε ἐξουσιοδότηση τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα, στὸν Βαίλο τῆς Δημοκρατίας νὰ διαπραγματευθῇ προτάσεις εἰρήνης. Κι' ἂν αὐτὲς γίνονταν δεκτές, γιατί νὰ ἐπιμένουν σὲ ἕναν ἀγῶνα μὲ προοπτικὲς τόσο ὀδυνηρές. Κι' ἂν πάλι δὲν τελεσφοροῦσαν θὰ εἶχαν τὸ μεγάλο ὄφελος, ὅτι δὲν τρομοκράτησαν μὲ ἐκείνη τὴν ἀποστολὴ τὸν Πάπα καὶ τὸν Καθολικὸ Βασιλιᾶ, κάνοντάς τους νὰ πιστέψουν πῶς εἶχαν πρόθεση νὰ ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὸν συνασπισμό.

Ἔτσι καὶ ἔγινε. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Ποντίφηκας πληροφορήθηκε τὴν ἀναχώ-

ρηση του Ραγκατσόνι και υποψιάστηκε κάποια κρυφή ενέργεια εκ μέρους της Δημοκρατίας. Και καθώς αυτό το διάστημα οι σχέσεις με τη Γερμανία φαίνονταν πιο εξομαλυσμένες, έστειλε στη Βενετία τον Μάρκο - Αντώνιο Κολόννα, για να διαβεβαιώσει τον Δούκα και τους γερουσιαστές πως ήταν διατεθειμένος να διευθετήσει τις διαφορές, που ως τώρα είχαν προκύψει και να τους προσφέρει τις χάρες που είχαν ζητήσει, αν μακριά από κάθε εμπάθεια, αποφάσιζαν να συμφωνήσουν με τους όρους του συνδέσμου, πράγμα που μπορούσαν να το κάνουν και που θα τους πρόσφερε μεγάλα όφελι και δόξα. Άνελαβε την αποστολή ο Κολόννα κι ενήργησε επιδέξια. Έχοντας λάβει εν τω μεταξύ καινούριες οδηγίες, τις κοινοποίησε στη σύγκλητο, υποδεικνύοντας στους γερουσιαστές να μη δώσουν απαντήσεις διφορούμενες και άπατηλες, όπως έκαναν μέχρι τότε, αλλά να ταχθούν με την μια ή την άλλη πλευρά παίρνοντας μιαν απόφαση θετική και γρήγορη.

Στις έορταστικές συγκεντρώσεις συζητήθηκαν πλατιά τα πλεονεκτήματα που πρόσφερε η ειρήνη σε αντίθεση με την ανάγκη να συνεχιστεί ο πόλεμος. Διακήρυξαν την άποψή τους με αιτιολογίες ρητορικές και περίτεχνες οι αρμόδιοι γερουσιαστές στο συνέδριο. Άλλα η ειρήνη πρόδιε δειλία και δεν πρόσφερε μιὰ στέρεη πίστη για τις συνέπειές της, όπως αυτοί τις αξιολογούσαν. Παρ' όλα αυτά έδωσαν έντολη στους πρεσβευτές τους στη Ρώμη να δεχτούν τους όρους του συνδέσμου, και μιὰ ίδια απάντηση έδωσαν και στον Κολόννα, που με μεγάλη ικανοποίηση χωρίς καθυστέρηση γύρισε στην αὐλή του. Όταν έμαθε αυτή την απάντηση ο Ποντίφικας συγκάλεσε στις 25 Μαΐου σε κοινή σύνοδο τον πρεσβευτή της Ισπανίας και τους Ένετους στο έκκλησιαστικό δικαστήριο κι' έδωσε έντολη στον δατάριο να διαβάση τα άρθρα που τους άφορούσαν, και αφού ορκίστηκε αυτός πρώτος κατά τον θρησκευτικό κανόνα βάζοντας τα χέρια στο στήθος, έκανε το ίδιο και ο καρδινάλιος Πατσέκο στο όνομα του Καθολικού Βασιλιά, έγειδή απουσίαζε ο Γκρανθέλα στην Νεάπολη, και έπειτα ορκίστηκαν οι τρεις πρεσβευτές πάνω σ' ένα βωμό στα "Άγια Ευαγγέλια. Την επόμενη μέρα, αντίθετα από την γνώμη των Ένετων που επιθυμούσαν πριν να πραγματοποιηθῇ ἡ δημοσίευση, να λάβη γνώση των άρθρων και ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιανός, έορτάστηκε σ' έσεμνή λειτουργία και με λιτανεία στην έκκλησία του Αγίου Πέτρου και εκεί διασαλπίστηκε, κατ' έντολη του Πάπα Πίου, η ανακήρυξη του συνδέσμου που είχαν υπογράψει οι πρεσβευτές την 25 του μηνός και του οποίου οι όροι συνοπτικά ήταν οι ακόλουθοι:

—Ο σύνδεσμος θα ήταν διαρκής και θα στρεφόταν όχι μόνον έναντίον των Τούρκων, αλλά και έναντίον των Μαυριτανών του Άλγερίου, της Τυνησίας και της Τριπόλεως.

—Οι δυνάμεις των συνασπισμένων έπρεπε να ανέρχονται σε διακόσιες γαλέρες, εκατό φορτηγίδες, πενήντα χιλιάδες οπλίτες Ισπανούς, Ιταλούς και Γερμανούς, τεσσαρεσθήμις χιλιάδες έλαφρό ιππικό και το απαραίτητο πυροβολικό και πολεμοφόδια.

—Κάθε χρόνο το Μάρτιο ή το αργότερο τον Άπρίλιο θα βρίσκονταν οι προαναφερθείσες δυνάμεις έτοιμες να επιδοθούν σ' εκείνες τις επιχειρήσεις της Ανατολής, που θα έκριναν οι αρχηγοί τους πιο κατάλληλες.

—Αυτά τα πράγματα θα μπορούσαν να τροποποιηθούν ανάλογα με τις περιστάσεις, και αυτό θα μπορούσε να γίνεται κάθε χρόνο κατά το φθινόπωρο, και με την όμοφωνία των πρεσβευτών και της Αγιότητας του στη Ρώμη.

—Τη χρονιά που δεν θα επιχειρούσαν κοινή έκστρατεία, μπορούσε κάθε ένας από τους συνασπισμένους να επιδοθῇ σε ξεχωριστή έκστρατεία και κυρίως έναντίον του Άλγερίου, της Τυνησίας και της Τρίπολης για λογαριασμό του Καθολικού Βασιλιά. Σ' αυτή την περίπτωση και ἐφ' όσον δεν θα φοβόνταν τις

τούρκικες αρμάδες, θὰ ἦταν οἱ Ἑνετοὶ ἀναγκασμένοι νὰ δώσουν πενήντα γαλέρες καὶ τὴν ἴδια ὑποχρέωση ἀνελάμβανε κι ὁ Καθολικὸς Βασιλεὺς ἀπέναντί τους, ἂν προέκυπτε ἀπειλὴ γιὰ κάποια ἐκστρατεία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κόλπου.

—Οἱ συνασπισμένοι εἶχαν τὴν ἀμοιβαία ὑποχρέωση νὰ ὑπερασπίζονται τὰ κράτη τῶν ὑπολοίπων ὅταν θὰ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν Τούρκων καὶ ἰδιαίτερα νὰ προστατεύουν τὴ γῆ καὶ τὴν ἐπικράτεια τῆς Ἑκκλησίας, χωρὶς ξεχωριστὴ ὑποχρέωση ἐκ μέρους τοῦ Ποντίφηκα.

Γιὰ ὅλες τὶς δαπάνες τοῦ πολέμου, ὁ Καθολικὸς Βασιλεὺς θὰ συνεισέφερε κατὰ τὰ τρία ἕκτα καὶ ὁ Δοῦξ καὶ γερουσιαστὴς τῆς Βενετίας κατὰ τὰ δύο ἕκτα. Τὸ ὑπολειπόμενον ἕκτο μέρος θὰ ἀνῆκε στὸν Ποντίφηκα καὶ αὐτὸ ποῦ ἀπὸ τοῦτο τὸ μερίδιο δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ καλύψῃ, θὰ μοίραζαν σὲ τρία μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο θὰ ἐπιβάρυναν τὸν Καθολικὸ Βασιλεὺς καὶ τὸ τρίτο τοὺς Ἑνετούς. Αὐτοὶ ἐπίσης ὑποχρεώονταν, νὰ δώσουν στὸν Ποντίφηκα δώδεκα γαλέρες, ποῦ αὐτὸς εἰς τὶς ὥπλιζε γιὰ νὰ βρίσκονταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀγίου συνδέσμου.

—Κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς συμμάχους ὥφειλε νὰ συνεισφέρῃ μὲ μεγάλη προσφορά ἀπὸ εἶδη ποῦ περισσότερο ἀφθονοῦσαν στὰ κράτη του, ἰσορροπώντας τὴν ὑπέρβαση μὲ ἀνταλλαγὴ ἄλλων, ἴσως ἀξίας.

—Τὸ ἐμπόριο τῶν δημητριακῶν θὰ ἦταν γιὰ κοινὴ ὠφέλεια καὶ μὲ ἐλεύθερη ἐξαγωγή γιὰ ὅλους, φροντίζοντας νὰ γίνεται (ἢ ἐξαγωγή) ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μέρη ποῦ θὰ συνέφερε καλλίτερα καὶ ἀφοῦ θὰ εἶχαν καλυφθεῖ οἱ ἀνάγκες ὅλων.

—Στὴ διοίκηση καὶ τὴ διαχείρισι τῶν πολεμικῶν ὑποθέσεων θὰ ἔπρεπε νὰ συμμετέχουν οἱ τρεῖς ἀρχιστράτηγοι τῶν συνασπισμένων καὶ ἡ ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων τους ἀνετίθετο στὸν ἀρχηγὸ τοῦ συνδέσμου. Αὐτὸς θὰ ἦταν ὁ κύριος Δὸν Χουάν τῆς Αὐστρίας, τὸν ὁποῖον θὰ ἀντικαθιστοῦσε σὲ περίπτωσι ἀπουσίας ἢ ἀδυναμίας του ὁ κύριος Μάρκο - Ἀντώνιο Κολόννα, ποῦ ἐπιπλέον θὰ διατηροῦσε καὶ τὴ διοίκηση τῆς παπιῆς ἀρμάδας.

—Ἐπεφυλάσσετο νὰ συμμετάσχῃ σ' αὐτὸν τὸν συνασπισμὸ καὶ κάτω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις τὶς ἀναφερθεῖσες ὁ Μαξιμιλιανὸς τῆς Αὐστρίας, αὐτοκράτωρ, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Πορτογαλίας μὲ τοὺς ὁποίους διαπραγματεύονταν ὁ Πάπας, γιὰ νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ τῆς χριστιανωσύνης.

—Ἡ μοιρασιά τῶν χωρῶν ποῦ θὰ κυριεύονταν θὰ γινόταν ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς συμμάχους σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τοῦ συνδέσμου τοῦ 1537, ἐξαιρουμένων τῶν προαναφερθέντων Τυνησίας, Ἀλγερίου καὶ Τρίπολης, ποῦ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Καθολικοῦ Βασιλεῖς. Ὅλα τὰ κέρδη θὰ μοιράζονταν σὲ ἀνάλογα μερίδια, στοὺς ἰδίους συμμάχους.

—Γιὰ ὅλες τὶς διαφορές, ποῦ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ προκύψουν, δικαστὴς καὶ κριτὴς θὰ ἦταν ἡ ἀγιότητά του ἢ ὁποῖος τὸν ἀντιπροσώπευε.

—Ὅριστηκε τέλος κανεὶς ἀπὸ τοὺς συνασπισμένους νὰ μὴν μπορῇ νὰ ὑπογράψῃ συνθήκη ἢ συμμαχία ἢ νὰ κλείσῃ εἰρήνη μὲ τὸν Τούρκο, χωρὶς προηγουμένως νὰ λάβουν γνώση καὶ νὰ συναινέσουν τὰ ὑπόλοιπα μέλη.

Λαμβάνοντας ὅψιν ὅτι αὐτὸς ὁ σύνδεσμος δὲν θὰ ἴσχυε μέχρι τὸν ἐπόμενο χρόνο, ἐγίνε ἄλλη ξεχωριστὴ συμφωνία, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ τρέχοντα προβλήματα, καὶ ἀποφάσισαν, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, νὰ βρίσκονται ὁλόκληρο τὸ μῆνα Μάιο στὸ Ὁτράντο ὀγδόντα γαλέρες καὶ εἴκοσι νάβες, ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ἐνετικὴ ἀρμάδα καὶ δὲν συμπεριλαμβάνονταν σ' αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ τὰ σκάφη τοῦ Ποντίφηκα, οὔτε τῆς Σαβοΐας καὶ τῆς Μάλτας.

Ὁ σύνδεσμος δὲν διακηρύχθηκε δημόσια στὴ Βενετία μέχρι τὶς 2 Ἰουλίου. Ὅλο τὸν καιρὸ ποῦ μεσολάβησε, ὁ Ποντίφηκας φρόντισε μὲ ἐξαιρετικὸ ζῆλο καὶ φιλοπονία νὰ στείλῃ στὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς βασιλιάδες τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Πορτογαλίας ἐμπιστους λεγάτους, πρῶτα νὰ τοὺς συγκινήσουν καὶ τελικὰ νὰ τοὺς πείσουν νὰ λάβουν μέρος σ' αὐτὸ τὸν ἴδιο συνασπισμὸ, ἐνῶ πρὸς

τὸν Φίλιππο ἐξέφραζε τὴν παράκληση νὰ ἀρχίσῃ τὶς προπαρασκευές γιὰ τὴν ἐκστρατεία, ποὺ θὰ ἔπρεπε, νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ γρηγορώτερο.

Τὴν ἀποστολὴ πρὸς τὸν Καίσαρα τὴν ἀνέλαβε ὁ Καρδινάλιος Κομεντόν ποὺ ἐπανειλημμένως εἶχε ἐπωμισθῇ παρόμοιες σ' αὐτὴν τὴν αὐλή. Στὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Πορτογαλία πῆγε ὁ Ἀλεξανδρίνο, μὲ μεγάλη ἀκολουθία ἀπὸ ἱεράρχες, κομιστὴς ἐπὶ πλέον εὐχαριστιῶν, ποὺ ὅμοια εἶχαν ἀποδοθῇ καὶ στὴν κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας. Ἦθελε ἡ ἀγιότητά του ἐπίσης νὰ γνωρίζῃ ὁ Καθολικὸς Βασιλέας, πῶς σ' αὐτὸν τὸν σύνδεσμο συναινοῦσαν καὶ προσυπέγραφαν καὶ ἐκκλησιαστικὰ τάγματα ποὺ εἶχαν μεγάλο κύρος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ.

Ἐπειδὴ τὰ μηνύματα ἦταν βιαστικά, ἔφυγε ὁ Ἀλεξανδρίνο ἀπὸ τὴ Ρώμη γοργά, διέσχισε μέσα σὲ λίγες μέρες τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γαλλία καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὴ Βαρκελώνη καὶ συνεχίζοντας τὸ ταξίδι του μέσω τῆς Ρεκένας καὶ τῆς Γκουανταλαχάρας, ἔφθασε στὴ Μοδρίτη στὶς 14 Μαΐου. Ἀνήκοντας ὁ ἴδιος στὸ τάγμα τῶν Δομηνικανῶν, κατευθύνθηκε στὴ μονὴ τῆς Ἀτότσα γιὰ νὰ φιλοξενηθῇ ἐκεῖ μέχρι τὴν ἡμέρα τῆς ἐπίσημης εἰσόδου του, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 16, ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου. Πῆγε μὲ μιὰ ἄμαξα τοῦ Δὸν Χουάν, ποὺ τὸν συνόδευε ἀνεβαίνοντας μέχρι τὴν πύλη τῆς Βίγιας στὴν πλατειούλα τοῦ Ἀντον Μάρτιν, ὅπου μπροστὰ στὸ νοσοκομεῖο, ποὺ ἦταν γνωστὸ μὲ αὐτὸ τὸ ἴδιο ὄνομα, εἶχε στηθεῖ ψηλὰ ἓνας βωμὸς πολυτελέστατος, ὅπου καὶ λειτούργησε ὁ Λεγάτος. Ἐκεῖ ἔμεινε γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴ λιτανεὶα καὶ τὴν ἐκπληκτικὴ πομπή. Κι ἐνῶ ἐψάλλετο τὸ RE DEUM, ἔφθασε καὶ ὁ Βασιλέας πάνω σὲ ἄλογο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ πολάτι εἶχε φύγει μὲ ἄμαξα καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Δὸν Χουάν, πλησίασε νὰ τὸν ὑποδεχθῇ. Τὸν περίμενε ὁ Καρδινάλιος καθάλα κι' αὐτὸς πάνω σ' ἓνα ὠραῖο ἄλογο — δῶρο τῆς πόλης — ποὺ φοροῦσε κρεμεζὶ βελούδινο κάλυμμα, πλουσιότατα στολισμένο. Βλέποντας ὁ Λεγάτος τὸν βασιλέα νὰ πλησιάζῃ, ξεκίνησε νὰ τὸν προϋπαντήσῃ, βγάζοντας τὸ καπέλο, καὶ στὴν εὐγενικὴ χειρονομία του ὁ τελευταῖος ἀνταποκρίθηκε κρατώντας κι' αὐτὸς τὸ καπέλο στὸ χέρι. Ἀφοῦ πέρασαν οἱ πρῶτες εὐγένειες, ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀκολουθίας τόσο λαμπρῆς ὅσο καὶ πολυάριθμης, προχώρησαν, ὁ Βασιλέας στὴ μέση, ὁ Λεγάτος στὰ δεξιὰ του καὶ ὁ Δὸν Χουάν στὴν ἀντίθετη πλευρά, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς περιέργους, ἀπὸ σύμπτωση ἢ ἴσως καὶ ἐσκεμμένα, νὰ μοιραστοῦν ἄνετα τὴ συζήτησή τους ἀντίθετα πρὸς τοὺς τύπους, ποὺ ὥς τότε αὐστηρὰ κρατοῦσαν. Συνεχίζοντας πρὸς τὴν Μεγάλῃ Πλατεία, πύλη τῆς Γκουανταλαχάρα, ἔφθασαν στὴν Σάντα Μαρία, ὅπου ἐπαναλαμβάνοντας τὶς ἐκδηλώσεις ἀβροφροσύνης ἀποχαιρετίστηκαν, ὁδεύοντας ὁ μὲν Μονάρχης μὲ τὴν ἀκολουθία του καὶ τὴ φρουρά του πρὸς τὸ Παλάτι, ὁ Λεγάτος δὲ πρὸς τὸν Ναό, ὅπου ἔκανε κι' ἄλλη δέηση καὶ ἔψαλε κι' ἄλλο RE DEUM. Μετὰ συντροφευμένος ἀπὸ τὸν Δὸν Χουάν πῆγε νὰ ἐγκατασταθῇ στὴν κατοικία τοῦ Δὸν Πέδρο ντὲ Μεντόζα, ποὺ ἀργότερα ἔγινε κατάλυμα τῶν προέδρων τῆς Καστίλλης.

Ἐκτὸς ἀπὸ κάτι μικροδιαφορὲς ποὺ προέκυψαν γιὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θέματα προνομίων, ἡ ἀποστολὴ τελείωσε μὲ εὐκολὴ συμφωνία ἀνάμεσα στὸν Φίλιππο καὶ τὴν Ἀγία Ἐδρα. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Λεγάτος πέρασε στὴν Πορτογαλία, ὅπου βρῆκε τὶς ἴδιες δυσχέρειες, ποὺ ὑπῆρχαν καὶ τὸν περασμένο χρόνο καὶ ἐμπόδιζαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δὸν Σεμπαστιάν. Τὸ ἴδιο ἀκαρποφόρητὸν ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κομεντόν. Εἶπαμε ἤδη, πῶς ἀπὸ τὸν Χριστιανὸ Βασιλέα δὲν ἦταν εὐκολο νὰ περιμένουν τὴν παραμικρὴ συνδρομή. Καὶ ἔτσι ὁ σύνδεσμος παρέμεινε μὲ τὴν ἀρχικὴ του συγκρότησιν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐξ ἀρχῆς τὸν ὑπέγραφαν.

Καὶ δὲν ἦταν καθόλου ἀνώφελη πρόγνωση ἔστω καὶ τούτῃ ἡ ἐξασφάλισιν ἀκόμα καὶ γιὰ κείνες τὶς στιγμές, ὅπου παραμερίζοντας χίλιες δυὸ ἄλλες ἀποψεις, ποὺ ἔγινε τελικὰ δεκτὸς — τοῦτος ὁ σύνδεσμος — εἰδικὰ ἀπὸ τὴ Βενετία, σὲ περιστάσεις τόσο κρίσιμες καὶ κάτω ἀπὸ προϋποθέσεις, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ

ἐπωφεληθῇ τόσο αὐτὴ ὅσο καὶ οἱ ἄλλοι, ἀφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὶς πρῶτες δυσκολίες καὶ ἐνόσω δὲν μειωνόταν τὸ βάρος ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἀκολούθησαν, καὶ ποὺ πολὺ γρήγορα θὰ τὴν ἀνάγκαζαν νὰ λυγίσῃ ὅπως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀπεσταλμένοι ἀπαισιοδοχοῦσαν.

Ἀλλὰ πρὶν νὰ ὑπογραφοῦν στὴ Ρώμῃ οἱ ὅροι, βλέποντας πῶς δὲν ὑπῆρχε ἄλλη διέξοδος ἀπὸ τὸ νὰ συναινέσουν γιὰ πόλεμο, φρόντισε ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἀγίου Μάρκου νὰ ἀποφύγῃ τὰ μοιραῖα γεγονότα, παρόμοια μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν συμβεῖ τὸν περασμένο χρόνο. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ὀφείλονταν στὴν ἀδεξιότητα ἢ τὴν ἀπροσεξία τῶν ἀρχηγῶν τῆς στρατιᾶς καὶ βαριεὲς κατηγορίες διατυπώθηκαν σὲ βάρος τοῦ στρατηγοῦ Ζάννε καὶ κλήθηκε στὴν Βενετία. Ἐκεῖ περιπλέχτηκε σὲ μακριὰ δίκη καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του μέσα σὲ δυὸ χρόνια, πρὶν προλάβῃ νὰ δικαιωθῇ. Εἶδαμε πῶς τὴ θέσι του τὴν πῆρε ὁ γηραιὸς Σεμπαστιὰν Βενιέρο. Γιὰ νὰ ἀρχίσουν κάτω ἀπὸ ὁλοκληρωτικὰ νέες προοπτικὲς τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ τοῦ χρόνου, ἀντικατέστησαν ἐπίσης καὶ τοὺς δύο προβλεπτές, Σέλσι καὶ Κανάλε, ἐκλέγοντας γιὰ διάδοχο τοῦ πρώτου τὸν Μάρκο Κουῖρίνι, ἀρχηγὸ τοῦ Κόλπου, καὶ στὴ θέσι τοῦ δεύτερου, τὸν Πέδρο Τρόνο, ποὺ ἦταν διοικητὴς στὶς νάβες. Ἀλλὰ ὅταν πέθανε αὐτὸς ξαναπῆρε τὴ θέσι ὁ Κανάλε. Στὴ θέσι τοῦ προβλεπτῆ ποὺ ἄφησε ὁ Κουῖρίνι, τοποθετήθηκε ὁ Σάντος Τρόνο, ποὺ συγχρόνως ἦταν καὶ ἀντιναύαρχος.

Γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν συμπλήρωση τῶν στρατιωτῶν ποὺ ἔλειπαν, ἐτοιμάστηκαν εἰκοσιπέντε γαλέρες — πρᾶγμα ποὺ ἤξεραν νὰ τὸ κάνουν μὲ θαυμαστὴ γρηγοράδα οἱ Ἑνετοὶ ναυπηγοὶ — καὶ τὴ διοίκησίν τους τὴν ἐμπιστεύτηκαν, ὅχι μόνον στοὺς εὐγενεῖς τῆς Βενετίας, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκείνους ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑνετικῆς ἐπικράτειας, εἰσάγοντας γιὰ πρώτη φορὰ αὐτὴ τὴ συνήθεια.

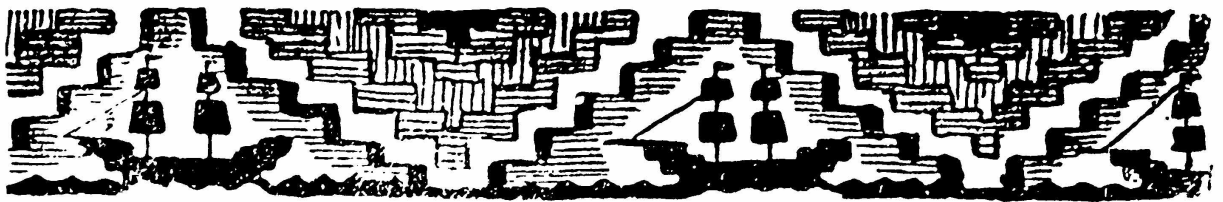
Ἡ ἔλλειψη ἀνθρώπων ἀντιμετωπίστηκε μὲ διαφόρους τρόπους. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν νὰ δοθῇ ἀμνηστεία στοὺς ληστές τῆς Δημοκρατίας μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ὑπηρετήσουν στὴν ἀρμάδα σὰν σκλάβοι στὶς γαλέρες ἢ σὰ ναῦτες ἢ στρατιῶτες. Ὑποσχέθηκαν ἐπίσης στοὺς κόμπτες ποὺ θὰ προσέρχονταν ἐθελοντικά, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε φορολογία γιὰ τέσσερα χρόνια. Ἐβγαλαν δυὸ χιλιάδες γαλιεριάνους ἀπὸ τὶς περιοχὲς ἔξω ἀπὸ τὴ Βενετία, ποὺ μέχρι τότε ἦταν ἐλεύθεροι ἀπὸ τέτοιες ὑποχρεώσεις καὶ τελικὰ ἔφεραν ἀπὸ ἔξω στρατιῶτες, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὶς φρουρὲς τῶν παραθαλάσσιων οἰκισμῶν καὶ νὰ τακτοποιηθοῦν οἱ ἐλλείψεις στὴ στρατιά.

Καμμία ἀπὸ αὐτὲς τὶς προφυλάξεις δὲν ἦταν ἀρκετὴ, εἰδικὰ ἂν ἔπρεπε νὰ φροντίσουν, καθὼς ἦταν ἀπαραίτητο, νὰ βοηθήσουν τὴν Ἀμμόχωστο. Οἱ δυὸ χιλιάδες ἑξακόσιοι ἄνδρες, ποὺ ἔφερε ὁ Μαρτινένγκο, μπῆκαν στὸ φρούριο μὲ ἐπιτυχία χωρὶς νὰ μπορέσουν οἱ τούρκικες γαλέρες νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. Ὁ Κουῖρίνι ποὺ κυβερνοῦσε τὴν ἀρμάδα, ποὺ ἐρχόταν γιὰ βοήθεια, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ δείξῃ τὴν ἀφοβία καὶ τὴν ἀνδρεία του ἀντιμετωπίζοντάς τες, ὅποτε βύθισε μερικὲς ἐνῶ ἄλλες γεμάτες πολεμοφόδια καὶ πυρομαχικὰ τὶς αἰχμαλώτισε.

Ἐν τῷ μεταξύ, μὲ τὴν προοπτικὴ μεγαλυτέρων ἐπιτυχιῶν, ἀποφασίστηκε νὰ διατηρηθῇ ὁ πόλεμος στὶς περιοχὲς τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς τῆς Ἀδριατικῆς καὶ νὰ ἀνάψουν ἐξεγέρσεις στὴν Ἀλβανία. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἀπόπειρες δὲν καρποφόρησαν.

Συνεχίζεται

ΣΑΒΒΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Δημοδιδασκάλου

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Ἡ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» δικαιώνει πραγματικὰ τὸν τίτλο της, γιατί στίς σελίδες της φιλοξενεῖ πάντοτε στοιχεῖα πολύτιμα τοῦ παραδοσιακοῦ μας πλούτου καὶ εἶναι τὸ μοναδικὸ στὸν τόπο μας περιοδικό, ποῦ γιὰ τοὺς μεταγενέστερους θ' ἀποτελεῖ ἀνεκτίμητο θησαυρό.

Στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ποῦ τὰ πάντα ἐξελίσσονται καὶ πολύτιμα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ μας χάνονται, στίς σελίδες τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας» θὰ βρίσκουν οἱ νεώτεροι τίς ρίζες τους. Καὶ εἶναι πλῆθος τὰ στοιχεῖα αὐτὰ στή γενιὰ τῶν παππούδων μας — ποῦ σὰ νὰ ἤξεραν πὼς μιὰ μέρα θὰ χρειastoῦν — τὰ φύλαγαν κρυμμένα στὰ σεντούκια καὶ τίς κεντημένες καρσέλες ἢ μέσα στίς μισάντρες σὲ κάποιο τενεκεδένιο κουτί.

Πολλοὶ ἐπίσης ἀπὸ ἄγνοια τὰ καταστρέφουν, ἀφοῦ πιά δὲν ἔχουν γι' αὐτοὺς καμμιὰ ἀξία.

Καθῆκον λοιπὸν ὅλων μας τὰ πολύτιμα αὐτὰ στοιχεῖα νὰ τ' ἀνασύρωμε ἀπὸ τίς κρυφῶνες τους, νὰ τὰ φέρωμε σὲ φῶς, γιατί μελετώντας τα ὁδηγούμεστε στήν ἐξαγωγή χρησίμων συμπερασμάτων γιὰ τὴ ζωὴ, τοὺς θεσμούς, τοὺς ἄγραφους νόμους ποῦ κρατοῦσαν σὲ ζηλευτὰ ἐπίπεδα τὴν ἔννοια τῆς ὁργανωμένης κοινότητος ἀνάμεσα σὲ μύριες δυσκολίες, κάτω μάλιστα ἀπὸ τὸ βραχνὰ τοῦ κατακτητῆ.

Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δεμένοι σφιγτὰ μὲ τὴ γενέτειρά τους μοχθοῦσαν μέρα καὶ νύχτα γιὰ νὰ κρατήσουν ἄσβεστη τὴν ἰδέα τοῦ Ἕθνους μὲ τὴ θαυμαστὴ αὐτοδιοίκηση.

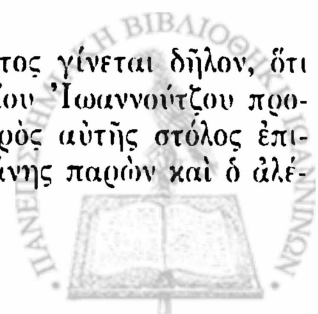
Παρακάτω παραθέτω ἀντίγραφα τέτοιων ἐγγράφων ἰδιωτικὰ συμφωνητικά, δωρεές, πωλητήρια, γρεωστικά, προικοσύμφωνα, διαθήκες, ὅσα μὲ ὑπομονὴ κατῴρθωσα νὰ συγκεντρώσω. Πολλοὶ ποῦ κατέχουν τέτοια ἐγγράφα δυστροποῦν νὰ τὰ παρουσιάσουν, ἐπηρεασμένοι ἴσως ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐκείνη νοστορία πὼς θὰ χάσουν τὸ κτῆμα τους ἂν δημοσιευτῇ τὸ πωλητήριο ἐγγράφο.

Ἡ σειρά ποῦ ἀκολουθεῖ εἶναι κυστὴ γιὰ χρονολογικὴ καὶ ἡ γλῶσσα, διατύπωση καὶ ὀρθογραφία, ὅπως παρουσιάζονται στὰ πρωτότυπα ἐγγράφα.

Ι. ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ

α. Συμφωνητικὸ ἔτους 1812 (Διανομὴ περιουσίας)

«Λιὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ καὶ ἐμμαντύρου γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι παρασταθέντες ἐνώπιον τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κυρ ἀλεξίου Ἰωαννουτζίου προεστώτι τοῦ Ζαγορίου, ἡ κωνσταντίνενα Βάτζαινα, καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτῆς στόλος ἐπιφέροντες πρόσωπον τῶν δύο θυγατέρων της ἀργύρωσ καὶ σωσάνης παρὼν καὶ ὁ ἀλέ-

ξιος οἰκονόμου ἐπίτροπος τῶν δύο αὐτῶν κοριτζῶν. Ἐθεώρησαν τὴν διαφορὰν ὅπου εἶχον μὲ τὸν Κωνσταντῖνον μίσιον φαλῆδα συγγληρονόμον τῶν αὐτῶν κοριτζῶν μοι-
ράζοντες εὐχαρίστως τὸ ὅτι πατρικὸν τοὺς εὐρέθη μὲ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

πρῶτον μὲν λαμβάνει ὁ κωνσταντῖνος μῆσιον τὸ μερίδιόν του τὸ ἔξω ὁσπίτιον τὸ καινούριον χωρίζον τοῦτο μὲ τοῖχον ἀπὸ τὴν καμάραν κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἕως τὸν ἔξω τοῖχον τῆς περιοχῆς. λαμβάνον τὸ χωράφιον εἰς μεσήπολιν ὁλόκληρον, τὸ ση-
κλὴ ἔξωθεν τοῦ ὁσπητίου σοφίλενας, τὰ μισὰ ποδονάρια κάτωθεν τοῦ ὁσπητίου ὁ κῆ-
πος δηλ. καὶ ἄνωθεν ἕως τὸ σοκάκι, καθὼς εἶχον τὸ σύνορον βαλμένον. Τὸ χωράφιον εἰς τὸν γκεσμὲν τὸ μισὸν ἀπὸ τὸ κάτωθεν μέρος τῆς στράτας. Τὸ μισὸν ἄλῳνι, χαγιάτι καλύβαν εἰς τόπον περιεχόμενον εἰς τὸ αὐτὸ ἄλῳνιον ὡς ἄνωθεν.

δεύτερον τὰ δύο κοριτζία λαμβάνουν εἰς μερίδιόν τοὺς τὸ παλαιὸν ὁσπίτιον ἀ-
νοίγοντας πόρτα εἰς τὸ σοκάκι τῆς στυλολάπενας. ἓνα χωράφιον εἰς τὸν σταυρόν, χω-
ράφιον εἰς τζάμινα κομμάτια δύο, ἓνα χωράφιον εἰς τὸν γκεσμὲν.

“Ὅλα τὰ ἄνωθεν εὐχαρίστως ἐμοίρασαν αὐτὰ κατὰ τὸν ἄνωθεν τρόπον χωρὶς
νὰ ἡμπορῇ εἰς τὸ ἔξῃς νὰ λογοτριβῇ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἐμοίρασαν καὶ ὅτι κινητὰ τοὺς
εὐρίσκονται εἰς τὸ ὁσπίτιόν τοὺς καθὼς σκουτικά, χαλκῶματα, ἀμπάρια, βαγένια, καὶ
κάθε εἶδος ὁσπητίου. Πρὸς τοῦτοις μὲ τὸ νὰ εἶχαν νὰ κάμουν εἰς τὸν γιντήκιον τοῦ ἀρ-
γαστηρίου εἰς πρόθεξαν συντροφικὸν τὸ μισόν. σήμερον τὰ εἰρημένα κοριτζία εὐχα-
ρίστως καὶ ἀδιόστως ἐπούλησαν τὸ μερίδιόν των εἰς τὸν κωνσταντῖνον μῆσιον φαλῆδα
καὶ εἶναι εἰς τὸ ἔξῃς τέλειος νοικοκύρης ὁ ρηθεὶς κωνσταντῖνος χωρὶς τὰ κοριτζία νὰ
ἐνέχωνται εἰς αὐτὰ τελείως. Ἐξόφλησαν σήμερον καὶ κάθε λογαριασμὸν μετρητῶν
ὅπου..... νὰ λάβουν καὶ τὰ δύο μέρη ὁ ἓνας παρὰ τοῦ ἄλλου καὶ παραμικρὴ λεπτοδο-
σία καὶ λογοτριβὴ δὲν ἔμεινεν εἰς κανένα παρὰ ἔμειναν ἐξοφλημένοι κατὰ πάντα καὶ
διὰ πάντα κάμνοντας ἱμπερᾶ ἰσκά ἰστιφᾶ ἰχατί, ἀμεί νταβαντὰν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα
μένοντας ἀνενόητοι ἀδιάσῃστοι ὁ εἰς παρὰ τοῦ ἄλλου. “Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ταύτης
τῆς θεληματικῆς των καὶ ἀδιόστου συμφωνίας ἔγιναν δύο παρόμοια γράμματα διὰ
νὰ βαστᾷ τὸ κάθε μέρος ἀπὸ ἓν ἔχων τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δι-
καιοσύνης.

1812: ὁκτωβρ. 17 Ἰωάννης

κωνσταντῖνος μῆσιον ὑπόσχομαι τᾶνωθεν
ἀλέξης οἰκονόμου ἐπίτροπος τῶν κοριτζῶν μαρτυρῶ
Μπαζάκας μαρτυρῶ
Γεώργιος Α. Κόννιασης ὁ γράψας μαρτυρῶ.
Γεώργιος Α. Ρούσης μαρτυρῶ
Κωνσταντῖνος Μπέλλος μαρτυρῶ.

β. Ἰδιωτικὸ συμφωνητικὸ ἔτους 1813

«Διὰ τοῦ παρόντος ἐξωφλητζίου καὶ ἐμμερτύρου γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι
μὲ κοινήν συμφωνίαν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ στύλου γγότηζια καὶ γεωργίου Δίμου οἱ
δύο μπατζανάκιδες παρὸν καὶ ἡ πενθερά τοὺς στὰ ὅσα πενθερικὴν τῆς κληρονομίαν
ὁσπίτια, χωράφια, ἀμπέλια καὶ ὅτι κινητὰ καὶ ὀκίνητα, ὁμοίως καὶ εὐρεθέντα μετρη-
τά, σήμερον τὰ ἐμοίρασαν οἱ ἀητοὶ μπατζανόκηδες ἀναμεσόν τοὺς καὶ ἐξόφλησαν.

Ὁ μὲν στύλος ἔλαβεν διὰ τὸ μέρος του τὸ πενθερικὸν ὁσπίτιον μὲ τὰ ἐν αὐτῷ
περιεχόμενα μπαταλίκια, ὁμοίως καὶ τὸ χωράφιον εἰς τὸν σταυρόν, καὶ τὸ χωράφιον
εἰς τὸ γγισμὲς καὶ τὸ ἥμισυ τὸ ἄλῳνι καὶ χαγιάτι

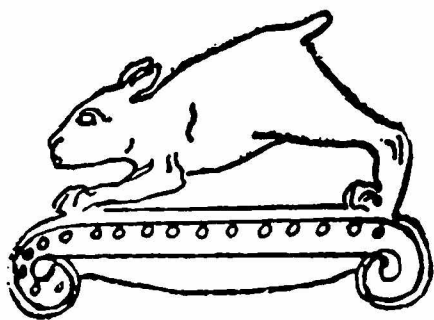
καὶ τόπον περιεχόμενον, ἀκόμη ἀπὸ τὰ δύο ποδουνάρια ἦγουν κλαδερόν, νὰ ἔχη καὶ τὸ ζαπί του νὰ ἐξουσιάσῃ τὸ σιάδι ὅπου συνορεύῃ μὲ τὴν μίσηναν ὁ γεώργιος Δίμου ὁ μπατζανάκης στὸ γονικὸν μερήδιον τῆς γυναικὸς του ὅπου θεῖ δώση χέρι διὰ στράταν. ἀκόμη ἐμετρήθησαν τοῦ αὐτοῦ γεωργίου παρὰ τοῦ ἄνωθεν στύλου μετρητὰ γρόσια χίλια διακόσια 1.200 καὶ οὕτω ἐξόφλησαν τόσον ἀπὸ τὸν μπατζανάκην του ὥσάν καὶ ἀπὸ τὴν πενθεράν του ἐξόφλησιν τελεῖαν ἀπὸ πενθεροῦ καὶ πενθερᾶς κληρονομίας τόσον ζώντας ἢ πενθερὰ ὥσάν καὶ μετὰ θάνατον νὰ μὴ ἡμπορῇ νὰ ζητήσῃ εἰς κανένα καιρὸν τὸ παραμικρὸν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ὁ στύλος νὰ εἶναι εἰς χρέος καθὼς μὲ κάθε του εὐχαρίστησιν τὸ ὁμολόγησεν καὶ τὸ ὑποσχέθη νὰ παραλάβῃ τὴν πενθεράν του καὶ νὰ τὴν ἔχη ὡς μητέρα νὰ τὴν τρέφῃ ἐν ὅσον ζῇ καὶ νὰ τῆς προσφέρῃ τὸ πρεπόμενον σέβας ὡς νὰ ἦτον καθολικὴν του μητέρα ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατόν της νὰ τῆς κάμῃ τὰ συνήθη μνημόσυνα καὶ ὅταν φερθῇ τὸ ἐναντίον καὶ ἡ πενθερὰ δὲν λάβῃ εὐχαρίστησιν νὰ ζήσῃ μετ' αὐτοῦ τότε νὰ ἔχη νὰ ζητᾷ ἀπὸ αὐτὸν τὸ προικίον της καὶ ὅτι ἄλλο τὴν ἀκαρτερεῖ. Ὅθεν ἔγιναν δύο παρόμοια γράμματα, ἔχοντα τὸ κυρὸς καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ κρητηρίῳ καὶ ἔλαβεν τὸ κάθε μέρος ἀπὸ ἓν καὶ ἐνδειξιν τῆς ἀληθείας.

Ἰωάννινα 24 ὁκτωβρίου 1813

στύλος γγοιτζας ὑπόσχομαι τάνωθεν
γιόργιος Δίμος λέω καὶ ὑπόσχομαι τάνωθεν
Θεόδωρος Μπατζάκας μαρτυρῶ
Γεώργιος Δ. Κόννιαρης μαρτυρῶ
Κωνσταντῆς Μπέλος μαρτυρῶ
Κωνσταντῆς μήσιος μαρτυρῶ
Κωστας γεωργίου Σερεμέτης μαρτυρῶ

(Ἀξίζει νὰ διαβαστῇ τὸ παραπάνω γιὰ νὰ ἰδῇ κανένας τὴ θέσιν τῆς πεθερᾶς στὴν οἰκογένειαν τοῦ γαμπροῦ. Καθορίζονταν γραπτῶς οἱ σχέσεις πεθερᾶς καὶ γαμπροῦ).

ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΚΟΡΔΩΣΗ

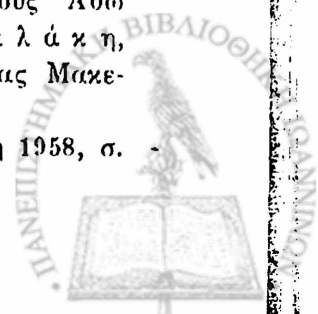
ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στὸ "Ἅγιο "Όρος ὑπάρχουν 20 κυρίαρχα μοναστήρια, τὰ ἐξῆς κατὰ σειράν πρωτείων: Λαύρα, Βατοπέδι, Ἰθέρων, Χιλαντάρι, Διονυσίου, Κουτλουμούσι, Παντοκράτορας, Ξεροποτάμου, Ζωγράφου, Δοχειαρί, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Σιμωνόπετρα, Ἁγίου Παύλου, Σταυρονικήτα, Ξενοφώντος, Γρηγορίου, Ἐσφιγμένου, Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ Κωσταμονίτου. Ὁ ἀριθμὸς τους εἶναι σταθερὸς — δὲ μειώνεται οὔτε αὐξάνεται — καὶ ὀνομάζονται βασιλικά, πατριαρχικά καὶ σταυροπηγικά μοναστήρια. Τὰ ὀνόματα τῶν μοναστηριῶν ἔχουν μείνει τὰ ἴδια ἀπὸ παλῖο, μὲ μικρὲς ἀλλοιώσεις σὲ μερικά, ποὺ σήμερα σπάνια ἀκούγονται. Ἔτσι ὁ Ἐσφιγμένος, ἡ Ξενοφώντος καὶ ἡ Σιμωνόπετρα ἀκούγονται πότε - πότε Σιμένου, Ξενοφου καὶ Σιμόπετρα (ἢ καὶ Ἀσημόπετρα)¹. Ἡ μονὴ Ἁγίου Παντελεήμονος, ποὺ κατέχεται ἀπὸ Ῥώσους, καλεῖται σχεδὸν πάντα «Ῥωσικό». Ἀντίθετα γιὰ τὰ ἄλλα δύο ἄλλοεθνῇ μοναστήρια, ποὺ κατέχονται ἀπὸ Σέρβους καὶ Βουλγάρους, ἡ πρὸ συνηθισμένη τους ὀνομασία εἶναι Χιλαντάρι καὶ Ζωγράφου. Σπάνια ἀκούγεται τὸ πρῶτο «Σέρβικο» καὶ τὸ δεύτερο, ἀκόμη πρὸ σπάνια, «Βουλγάρικο».

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἁγίου "Όρους, τοὺς τελευταίους τουλάχιστο αἰῶνες, ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορία τῶν 20 αὐτῶν μοναστηριῶν². Ἡ κυρίως ἱστορία τοῦ "Αθωνα εἶναι δεμένη μὲ τὴν ἱδρυση τῆς Μεγάλης Λαύρας καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη καὶ τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά. Παλαιότερα ὑπῆρχαν στὸ "Ἅγιο "Όρος μεμονωμένοι ἀσκητὲς καὶ λαῦρες, ποὺ τὶς ἀποτελοῦσαν πολλὲς καλογερικὲς καλύβες μαζὶ καὶ ἔμοιαζαν μὲ τὶς σημερινὲς ἰδιόρρυθμες σκήτες³. Ἡ Μεγάλη Λαύρα ἰδρύθηκε τὸ 963 ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο μὲ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ἡ φήμη τοῦ Ἀθανασίου τράβηξε πλήθη μοναχῶν στὴ Λαύρα καὶ κατὰ τὸ παράδειγμά της ἄρχισαν νὰ ἰδρύωνται στὴ χερσόνησο τοῦ "Αθωνα νέα μοναστήρια. Ἡ Μονὴ τῶν Ἰθέρων ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Τορνίκιο μεταξὺ τοῦ 979 καὶ 984, καὶ ἡ Μονὴ Βατοπεδίου λίγο πρὶν τὸ 985. Ἡ δεύτερη ἔγινε ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μοναστικά κέντρα τοῦ "Αθωνα, δεύτερη στὴν τάξιν μετὰ τὴ Μεγάλῃ Λαύρῃ. Ὡς τὸ τέλος τοῦ δέκατου τέταρτου αἰῶνα ἰδρύθηκαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα μοναστήρια, μὲ ἐξαίρεση τὴ Μονὴ Σταυρονικήτα, ποὺ, ἐνῶ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα ὡς μικρὴ σκήτη, σὲ Μονὴ προδιβάστηκε μόλις τὸ 16ο αἰῶνα.

1. Τὰ τρία αὐτὰ μοναστήρια παλιότερα τὰ ἔλεγαν πάντα Σιμένον, Ξενοφου καὶ Σιμόπετρα, βλ. V. L a n g l o i s, Le Mont Athos et ses monastères, Paris 1867, σ. 18, 20, 22.
2. Ν. Π α ν α γ ι ω τ ᾶ ς η, "Αθως, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἱστορικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία» τ. 1, στ. 863—875. Κ ο σ μ ᾶ Β λ ᾶ χ ο υ, Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου "Όρους "Αθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ Μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί, ἐν Βόλῳ 1903, σ. 13—130. Ι. Μ α μ α λ ᾶ ς η, Τὸ "Ἅγιον "Όρος ("Αθως) διὰ μέσον τῶν αἰώνων (Δημοσιεύματα Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 33—147, 225—334, 419—550.
3. Γ. Θ ε ο χ α ρ ῖ δ ο υ, Σύντομος ἱστορία τοῦ Ἁγίου "Όρους, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 7—9.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ 20 αὐτὰ μοναστήρια ποὺ ὑπάρχουν σήμερα, τοὺς πρώτους αἰῶνες εἶχαν ἰδρυθῇ καὶ πολλὰ ἄλλα, ποὺ μὲ τίς συνεχεῖς ἀναστατώσεις ἐρημώθηκαν. Πολλὰ δεινὰ ὑπέφεραν τὰ μοναστήρια ἀπὸ τοὺς πειρατές. Ἡ ἀνάγκη νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' αὐτοὺς τὰ ἔκανε μικρὰ κάστρα. Τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀκολουθεῖ τὴ μοῖρα τῶν χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς, ἀν καὶ ἡ ἄλωση τῆς Πόλης δὲν προκάλεσε μεγάλες μεταβολές στὸν Ἅθωνα. Οἱ Τοῦρκοι δίνουν προνόμια αὐτοῖς Ἀγιορεῖτες κι ἔτσι οἱ Μονές κατορθώνουν, περνώντας συχνὰ μέσα ἀπὸ περιόδους κρίσεως, νὰ ἐπιζήσουν καὶ πολλές μάλιστα ἀπ' αὐτὲς νὰ εὐδοκιμήσουν. Τὰ νεώτερα χρόνια οἱ Μονές βρίσκουν προστάτες στοὺς ἡγεμόνες τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν καὶ στοὺς τσάρους τῆς Ρωσίας. Μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση γίνεται προσπάθεια ρωσικῆς διείσδυσης στὸν Ἅθωνα καὶ προκαλοῦνται ἐριδες μεταξὺ Ρώσων καὶ Ἑλλήνων. Γύρω στὰ 1900 ἡ ρωσικὴ παρουσία γίνεται ἐπιβλητικὴ, γιὰ νὰ ἀνακοπῇ ἀπότομα μετὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση. Σήμερα τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀποτελεῖ αὐτοδιοίκητο τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω 20 κυρίαρχα μοναστήρια, ὑπάρχει καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ δευτερεύοντα χτήρια σπαρμένα σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ποὺ λέγονται «ἐξαρτήματα» καὶ ποὺ ἀνήκουν ὅλα στὶς 20 ἱερὲς Μονές.

Τὰ μοναστήρια χωρίζονται σὲ κοινόβια⁴ καὶ σὲ ἰδιόρρυθμα⁵. Στὰ κοινόβια τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖ ἡ γεροντία, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ μοναχοὺς ποὺ ἐκλέγει ἡ ἀδελφότητα, καὶ τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖ ὁ ἡγούμενος⁶. Στὰ ἰδιόρρυθμα τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκοῦν οἱ προϊστάμενοι, ποὺ ἡ θητεία τους εἶναι ισόβια. Τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀσκοῦν δύο ἢ τρία μέλη ἀπὸ τοὺς προϊσταμένους καὶ πάλι⁷. Ἀπὸ τὰ 20 μοναστήρια, σήμερα τὰ 7 εἶναι ἰδιόρρυθμα — Λαύρα, Βατοπέδι, Ἱθῆρων, Χιλαντάρι, Παντοκράτορας, Ξεροποτάμι, Δοχειάρι — καὶ τὰ ὑπόλοιπα κοινόβια.

Ἡ διοίκηση τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐδρεύει στὶς Καρυές, μιὰ καλογερικὴ πόλιν ποὺ παίζει τὸ ρόλο «πρωτεύουσας» του. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ σύναξη (λ ό ν τ ζ α) τῶν προϊσταμένων τῶν 20 ἱερῶν Μονῶν. Ἡ σύναξη αὐτὴ εἶναι ἡ λεγόμενη «Ἱερὰ Κοινότης»⁸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ποὺ ἀσκεῖ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία. Τὴν ἐκ-

4. Οἱ μοναχοὶ στὰ κοινόβια ὑπάγονται σ' ὅλα τὰ ζητήματα στοὺς ἴδιους κανόνες ζωῆς. Βλ. C. C a v a r n o s, Anchored in God, an inside account of life, art, and thought on the holy mountain of Athos, Athens, 1959, σ. 27. E. - Amand de M e n d i e t a, La presqu' île des caloyers. Le Mont Athos, Bruges 1955 σ. 79—85. Π. Κ α ρ ο λ ῖ δ ο υ, Ἡ ἐνεστώσα κατάσταση ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 20.

5. Στὰ ἰδιόρρυθμα ἡ ζωὴ δὲν εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλους. C. C a v a r n o s, ὁ.π., σ. 26. E. Amand de M e n d i e t a, La presqu' île, ὁ.π., σ. 85—91. Π. Κ α ρ ο λ ῖ δ ο υ ὁ.π., σ. 21.

6. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ — Θ. Π ρ ο β α τ ᾶ ζ η, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 10.

7. Χ ρ ῆ σ τ ο υ — Π ρ ο β α τ ᾶ ζ η, ὁ.π., σ. 11.

8. Ὁ Κ α τ α σ τ α τ ι ζ ὸ ς χ ᾶ ρ τ η ς τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Ἅγιον Ὄρος, 1931, σ. 32—38. Ν. Ἀ ν τ ω ν ο π ο ῦ λ ο υ, Ἡ συνταγματικὴ προστασία τοῦ ἀγιορεϊτικοῦ καθεστώτος, Ἀθήναι 1958, σ. 73. Π. Π α ν α γ ι ω τ ᾶ ζ ο υ, Ἡ ὁργάνωσις τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω, ε' Ἀρχεῖον Ἑκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Διζαίου, τ. Δ' (1949), σ. 121—127. E. Amand de M e n d i e t a, La presqu' île, ὁ.π., σ. 69—74. Π. Κ α ρ ο λ ῖ δ ο υ, ὁ.π., σ. 31.

τελεστική εξουσία άσκει ή «Ίερά Ίπιστασία»⁹ πού αποτελείται από αντιπροσώπους τών 20 Μονών και χωρίζεται σέ 5 τετράδες. Ό πρώτος κατά την τάξη κάθε τετράδας καλείται πρωτοεπιστάτης¹⁰ — παλιότερα λεγόταν ναζίρης — ό όποιος άσκει καθήκοντα προέδρου τής Ίεράς Ίπιστασίας και κρατάει τιμητικά τή ράβδο του Πρώτου του Άγίου Όρους, ένός άξιώματος πού από τό 1600 περίπου καταργήθηκε¹¹. Στο Άγιο Όρος ύπάρχει και πολιτικός διοικητής πού αντικατέστησε τόν Τουρκο «Καίμακάμ» από τόν καιρό πού τό Όρος έλευθερώθηκε¹².

Ό βίος τών μοναχών είναι πολύ συντηρητικός και έχει διαμορφωθή σύμφωνα με τό τυπικό τής κάθε Μονής. Έκτός όμως πού ένα τυπικό δέν μπορεί νά καλύπτει όλους τούς τομείς τής ζωής τών μοναχών, ύπάρχουν και περιπτώσεις πού δέν είναι δυνατό νά έχουν προβλέψει οί κήτορες. Τά μέσα του σύγχρονου πολιτισμού πού φτάνουν ως έδω, αν και κάπως άργά, επηρεάζουν τό τοπίο, τά κτήρια και τούς θεσμούς. Ή λειψανδρία, πού παρατηρείται σήμερα στο Άγιο Όρος, έχει συντελέσει στη διεύθυνση λαϊκών σέ διακονήματα πού παλιότερα σίνονταν μόνο σέ καλόγερους. Με τό πέρασμα του καιρού και με την επίδραση τών πολυάριθμων έπισκεπτών, ή βυζαντινή ώρα πού χρησιμοποιείται στο Όρος, αντικαθίσταται σιγά-σιγά από την κοσμική, αν και ύπάρχουν ακόμη καλόγεροι πού καταλαβαίνουν καλύτερα τή βυζαντινή ώρα.

Σέ ιστορικούς λόγους όφείλονται αλλαγές σέ άξιώματα και θεσμούς, πού είτε καταργήθηκαν, είτε αλλοιώθηκαν με τόν καιρό (άξιωμα του Πρώτου του Άγίου Όρους, θεσμός τών σερδαραίων και σεϊμένηδων). Ή κυριότερη όμως αίτία κάθε μεταβολής είναι κι έδω ό άνθρωπος παράγοντας. Ό μοναχός, πριν καλογερέψη, ήταν όπωσδήποτε λαϊκός κι έτσι χωρίς νά τό θέλη γίνεται φορέας έξωτερικών αντιλήψεων και τρόπων ζωής. Ζώντας στη νέα του πατρίδα δέν είναι εύκολο νά ξεχάσει την παλιά. Κι αν ακόμη περάσουν χρόνια χωρίς νά πάη σ' αυτή, δέν μένει πάντα άσυγκίνητος όταν αυτή έρχεται σ' εκείνον με τή μορφή έπισκεπτών ή κάποιου νέου μοναχού. Τέλος, σέ παραδοσιακές χειροτεχνικές άπασχολήσεις, όπως ή ξυλογλυπτική, έκανε την έμφάνισή της και ή μηχανή για την άνεώτερη και άποδοτικότερη παραγωγή ξυλογλύπτων, με άποτελέσματα καθόλου ευχάριστα για την παραδοσιακή εξέλιξη τής τέχνης.

Τό υλικό τής έργασίας αυτής προέρχεται, κατά τό μεγαλύτερο μέρος, από προφορικές πληροφορίες πού μου έδωσαν Άγιορείτες μοναχοί κατά τό διάστη-

9. Καταστατικός χάρτης, ό.π., σ. 38—45. Π. Παναγιωτάκου, ό.π., σ. 127—133. Χρήστον — Προβιάζη, ό.π., σ. 9. Γαβριήλ Στανρονικήτανοϋ, ΊΊ Ίπιστασία τής Ίεράς Κοινότητος του Άγ. Όρους Άθω και οί άπό του έτους 1783—1928 σχηματίσαντες Ίπιστάται, Θεσσαλονίκη 1928 (Άνάτυπο από τό περιοδ. «Γρηγόσιος Παλαμάς»). Ν. Άντωνόπουλου, ό.π., σ. 74.
10. Καταστατικός χάρτης, ό.π., σ. 39, άρθρ. 28. Π. Καρολίδου, ό.π., σ. 32.
11. Άλεξάνδρου Λαυριώτου, Τό Άγιον Όρος μετά την όθωμανικήν κατάκτησιν, «Έπετηρίς Έταιρείας Βυζαντ. Σπουδών» τ. ΑΒ' (1963), σ. 118. Χριστόφορον Κτενιά, Ό Πρώτος του Άγίου Όρους Άθω και ή «Μεγάλη Μέση» ή «Σύναξις». Έπετηρίς Έταιρείας Βυζαντ. Σπουδών τ. 6 (1929), σ. 240.
12. Ν. Άντωνόπουλου, ό.π., σ. 71. Α. Riley, Athos or the mountain of the monks, London 1887, σ. 79. V. Langlois, ό.π. σ. 15.

μα τῆς τετράμηνης παραμονῆς μου στοῦ μοναστήρι τοῦ Παντοκράτορα, καθὼς καὶ ἀπὸ προσωπικὲς διαπιστώσεις.¹³ Στὴν περιγραφή τῶν ἰδιαίτερων χώρων ποὺ ὑπάρχουν σ' ἓνα μοναστήρι, ἔχω περισσότερο ὑπ' ὄψη μου τοὺς χώρους τοῦ Παντοκράτορα καὶ λιγότερο τοὺς χώρους ἄλλων μοναστηριῶν, ποὺ θιαστικὰ ἔτυχε νὰ ἰδῶ. "Ολοὶ τοὺς εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ μικρὲς διαφορὲς, ποὺ ὀφείλονται πρὸς πολὺ στοῦ ἄνισο μέγεθος τῶν μοναστηριῶν καὶ στὴ διαφορετικὴ τοὺς κατασκευή. Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα θέματα (διακονήματα, ὀργάνωση, συνήθειες καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ μοναχικοῦ βίου), σ' ὅλη τὴν ἑκταση τοῦ Ὄρους κυριαρχεῖ, λίγο πολὺ, ἡ ἴδια κατά-
σταση.

Γιὰ μιὰ πληρέστερη ἰδέα τῆς μοναχικῆς ζωῆς στοῦ Ἅγιο Ὄρος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω πληροφορίες, χρησιμοποίησα ἐκεῖ ὅπου δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἀρ-
κέσουν οἱ προφορικὲς πληροφορίες, ὑλικὸ δημοσιευμένων ἐργασιῶν, κυρίως ἀπὸ Ἄγιορειτὲς μοναχοὺς. Αὐτὸ ἀφορᾷ περισσότερο τὸ κεφάλαιο «Καρυές», στοῦ ὁποῖο, γιὰ νὰ φανῇ ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ὄψη τῆς πολίχνης, ἔπρεπε ν' ἀνατρέξου-
με λίγα χρόνια πρὶν' στὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ Ἅγιο Ὄρος ἦταν γεμᾶτο ἀπὸ καλόγε-
ρους καὶ κοσμικοὺς, καὶ ἡ μικρὴ αὐτὴ πολίχνη ἦταν περισσότερο πολυάνθρωπη.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀναφέρεται στὴν «Ἐθιμικὴ» λαο-
γραφία καὶ ἐλάχιστα (χαιρετισμοί, εὐχές, παραδόσεις) στὴ «Φιλολογικὴ». Τραγού-
δια, παροιμίες, αἰνίγματα καὶ πολὺ περισσότερο εὐτράπελες διηγήσεις ὑπάρχουν
ὅπωςοδήποτε καὶ στὴ μοναχικὴ κοινωνία τοῦ Ἁθῶνα, ἀλλὰ γιὰ νὰ συγκεντρω-
θοῦν χρειάζεται πολύχρονη παραμονὴ στοῦ Ἅγιο Ὄρος. Μόνο ἂν ἀνήκη κανεὶς
στὶς τάξεις τῶν μοναχῶν, εἶναι εὐκολώτερο νὰ συλλέξῃ τὰ παραπάνω μνημεῖα
τοῦ λόγου. Ἕνας «κοσμικός», ὅσο νὰ μείνῃ στοῦ Ὄρος, βρίσκεται πάντοτε ἔξω
ἀπὸ τὴ μοναχικὴ οἰκογένεια.

I. ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΙ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΣΕ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟ ΜΕ ΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΑΚΟΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΟΝΑΧΩΝ

α) ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Γενικὴ ἄποψη μιᾶς Μονῆς, κάθισμα, βουρδουναριό, ἐργατόσπιτα, κόσκι,
βρύσες καὶ πηγάδια, μύλος, ἄρσανάς, πύλη

Καὶ τὰ εἴκοσι μοναστήρια ποὺ βρίσκονται στοῦ Ἅγιο Ὄρος μοιάζουν μὲ κά-
στρα ἢ, τὰ μεγαλύτερα, μὲ μεσαιωνικὲς ὀχυρωμένες πόλεις. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ δι-
μιουργοῦν τὰ συμπαγῆ τείχη, οἱ πύργοι μὲ τὶς ἐπάλξεις τοὺς, ἡ βαριὰ σιδερένια

13. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς ὀφείλονται κυρίως στοῦ μοναχοῦ πατέρα Νεκτάριο, ἀρχοντάρη τῆς Μονῆς κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1973—1974. Κατὰ δεύτερο λόγο ὀφείλονται στοὺς ἄλ-
λους μοναχοὺς τῆς Μονῆς Παντοκράτορος, καθὼς καὶ σὲ μοναχοὺς ἄλλων μοναστηριῶν
καὶ ἐξαρτημάτων ποὺ βοήθησαν τὴν εὐκαιρία νὰ ρωτήσω κατὰ τὶς ἐπισκέψεις ποὺ ἔκανα σ'
αὐτά. Ἀφορμὴ τῆς παραμονῆς μου στοῦ Ἅγιο Ὄρος ὑπῆρξε ἡ διερεύνηση μὲ τὴν ἐπο-
πτεία τοῦ καθεγ. κ. Ν. Παναγιωτάκη τῶν ἐντύπων τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Κατὰ
τὸ διάστημα τῆς ἀπασχόλησής στὴ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία ν' ἐρθῶ
σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς μοναχοὺς καὶ νὰ γνωρίσω ἔτσι ἀπὸ κοντὰ τὴν καθημερινὴ τους ζωὴ.

Εὐχαριστῶ θερμὰ τοὺς παραπάνω μοναχοὺς γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ πρόθυμα μοῦ
ἔδωσαν, καθὼς καὶ τὸν καθεγ. κ. Ν. Παναγιωτάκη γιὰ τὶς ὑποδείξεις του. Ἐπίσης εὐχαρι-
στῶ τὸν καθεγ. κ. Δ. Λονζάτο καὶ τὸν ὑπερ. κ. Γ. Πλουμίδη γιὰ τὶς συμβουλὲς τοὺς πάνω
σὲ γενικὰ θέματα δομῆς τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

πύργα. Ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ διακοπὴ τῆς συνέχειας τῶν τειχῶν εἶναι οἱ ἀπλω-
ταριές, οἱ ξύλινοι δηλ. ἐξώστες, πού στηριγμένοι σὲ γυρτὰ δοκάρια, ἀπλώνον-
ται πολλές φορές σ' ὅλο τὸ μῆκος τῶν τειχῶν καὶ σὲ ἀρκετὰ μεγάλο ὕψος πάνω ἀπὸ
τὸ ἔδαφος. Ἡ τσατῆ (=στέγη) τοῦ συγκροτήματος σκεπάζεται μὲ πλάκες. Μὲ
τὸν ἴδιο τρόπο στεγάζονται καὶ μερικὰ ἄλλα δευτερεύοντα χτήρια πού βρίσκονται
ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ πού χρησιμεύουν γιὰ τὶς πολλαπλές ἀνάγκες του. Ὁ κή-
πος τοῦ μοναστηριοῦ βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση καὶ καλλιεργεῖται ἀπὸ εἰδικὸ
διακονητὴ, τὸν κηπουρό, πού σήμερα συνήθως εἶναι λαϊκός. Τὸ μέρος πού καλλιερ-
γοῦνται ἐσπεριδοειδῆ λέγεται εἰδικὰ νεραντζώνας¹.

Ἀπὸ τὰ χτήρια πού ὑπάρχουν ἔξω, τὸ κάθισμα εἶναι κάτι σὰν ἐρημητή-
ριο καὶ παραχωρεῖται σ' ὅποιον μοναχὸ θέλει ν' ἀποτραδηχτῇ ἐκεῖ γιὰ περισσότερη
ἄσκηση. Ὁ μοναχός, πού λέγεται καθισματάρχης, σιτίζεται ἀπὸ τὴ Μονὴ
καὶ γιὰ νὰ ἐκκλησιάζεται στὸ καθολικὸ (τὸ ναὸ τοῦ μοναστηριοῦ), ἔχει κρατήσει
εἰδικὸ κελλὶ μέσα στὸ μοναστήρι². Πολλές φορές ὁ καθισματάρχης εἶναι ὑποχρεωμέ-
νος νὰ συμμετέχῃ στὶς ἐπείγουσες δουλειές τῆς Μονῆς, πού γίνονται ἀπ' ὅλους τοὺς
καλόγερους μαζί³.

Ὁ στάβλος τοῦ μοναστηριοῦ, πού βρίσκεται πάντα ἔξω γιὰ νὰ μὴ λερώνουν
τὰ ζῶα τὴν αὐλή του, καλεῖται βουρδουναριό⁴. Μιὰ ἄλλη ὀνομασία του
εἶναι κατουλαριό ἢ Χατ(ου)λαριό, ἂν καὶ μὲ τὶς λέξεις αὐ-
τὲς ἐννοοῦν κυρίως τὴν ἀποθήκη τοῦ στάβλου. Κατουλάριος ἢ Χα-
τ(ου)λάριος εἶναι ὁ μοναχός πού ἔχει γιὰ διακόνημά του νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ
νὰ ταΐζῃ τὰ ζῶα, ἐνῶ ὁ ὁδηγὸς τῶν ζώων στὶς διάφορες μεταφορές πού γίνονται
μέσα στὸ Ὄρος ὀνομάζεται βουρδουναριός. Οἱ χερσαῖες μεταφορές γί-
νονται καὶ σήμερα ἀκόμα μὲ μουλάρια καὶ τὸ βάρος τοῦ εἵδους πού μεταφέρεται
ὑπολογίζεται σὲ φορτώματα, πού ἀντιστοιχοῦν περίπου σὲ ἑκατὸ δκάδες
τὸ καθένα⁵. Μὲς τὸ βουρδουναριὸ οἱ πάχνες εἶναι φτιαγμένες ἀπὸ ξύλο, ἢ μιὰ πλάι
στὴν ἄλλη σὰν μιὰ πολὺ μεγάλῃ σκάφη. Τὸ χορτάρι τὸ ρίχνουν πάνω σὲ γυρτὰ ξύλα
πού εἶναι βαλμένα τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο, γιὰ νὰ τὸ τραβοῦν ἀπὸ ἐκεῖ τὰ ζῶα λίγο-
λίγο.

1. Βλ. καὶ Εὐγενίου Βατοπεδινού, Περιγραφή ἔμμετρος τῆς ἐν Ἀθῶν ἱε-
ρᾶς καὶ σεβασμίας μεγίστης λαύρας τοῦ Βατοπεδίου, ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 11, στ. 26—27.

«Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τούτων πορτοκαλεὼν τις κεῖται»

Εἶναι κάλλιστος καὶ μέγας, Νερατζώνας δὲ καλεῖται».

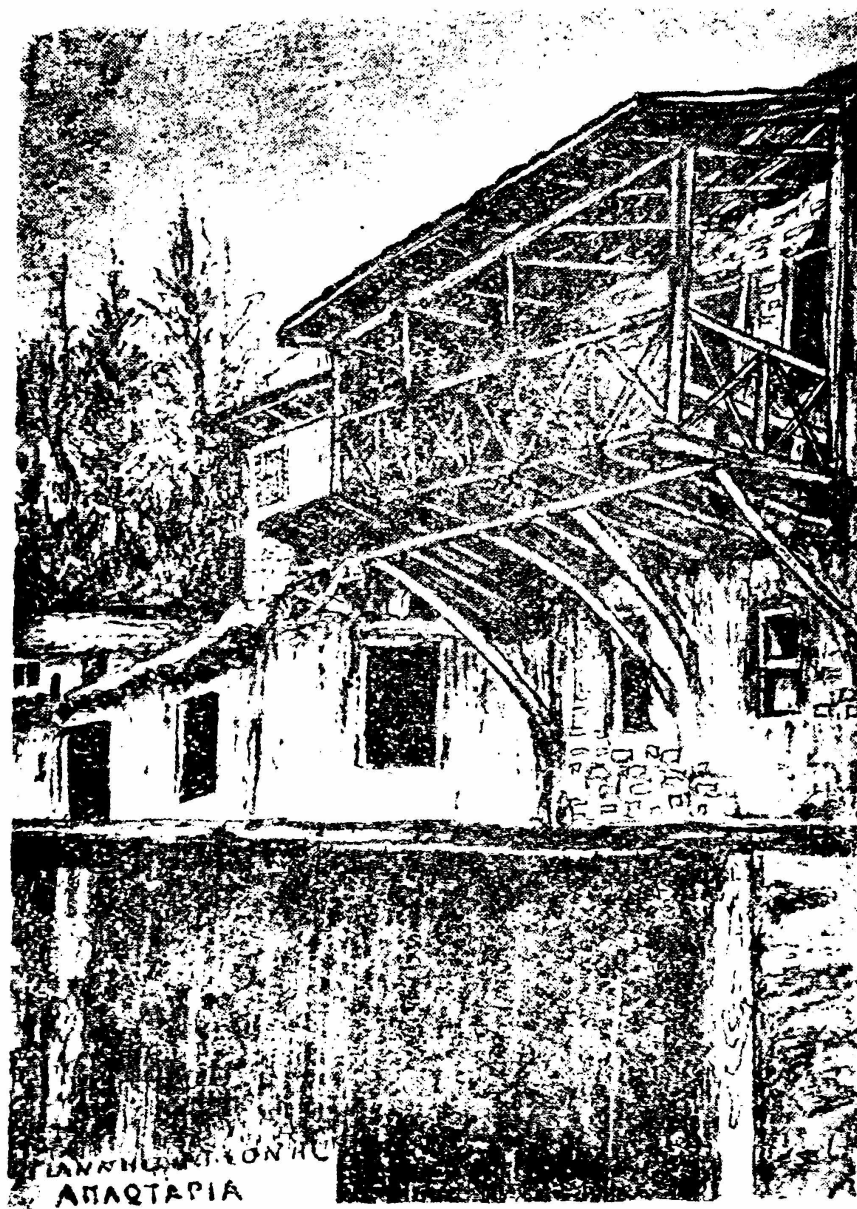
2. E. Amand de Mendiet, Mount Athos. The garden of the Panaghia, Amster-
dam 1972, σ. 211. Π. Χρήστου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ πα-
ρόντι, «Ἀθωνικὴ Πολιτεία ἐπὶ τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὄρους», Θεσσαλονίκη 1963, σ.
73. Κοσμᾶ Βλάχου, ὅ.π., σ. 142.

3. Βλ. καὶ Δ. Πετρακάκου, Νεαὶ πηγαὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐν Ἀ-
λεξανδρείᾳ 1915, σ. 173 «ὑποχρεοῦνται νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς ἐξῆς παγγενίας, σί-
του, κριθῆς, τρυγητοῦ, καὶ μόνον τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐλαίων».

4. Βουρδουναρεῖον καὶ βορδωναρεῖον, μεσαιων. λέξη, σημαίνει στάβλο ἡμόνων, ἡμονοστά-
σιο· βουρδών = ἡμίονος. (Λατ. burdo, burdonarius. Cf. Lampe, A patristic Greek le-
xicon, Oxford 1972). Ἰωάννου Μόσχου, Βίβλος ἢ λεγομένη Λειμών, Migne,
P.G., τ. 87, στ. 2988 B. «Ὡς δὲ ἴδον τὰ βορδόνια, καὶ οἱ βορδονάριοι, τὸν λέοντα, φόβῳ
συσχεθέντες ἀφρεστάθησαν». Πασχάλιον Χρονικόν, Migne, P.G., τ. 92,
στ. 297 B «ἄτεροι δὲ ἱστορικοὶ συνεγράψαντο τὸ πρῶτον Ἱπποδρόμον ἐπιτελεσθῆναι τοῖς
Ρωμαίοις εἰς βορδῶνας».

5. Μὲ τὴ λέξη «φόρτωμα» ἐννοοῦν ἐπίσης καὶ τὸ σχοινὶ πού δένουν τὸ φορτίο.

ΑΠΛΩΤΑΡΙΑ (μπαλκόνι μοναστηριού)

Τὸ βουρδουνариὸ τοῦ Παντοκράτορα εἶναι δίπατο καὶ τὰ μούλάρια ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸ πάνω μέρος, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶναι ὑψωμένο. Τὸ πάτωμα εἶναι φτιαγμένο μετ' στρογγυλὰ δοκάρια γιὰ νὰ μένουν κενὰ καὶ νὰ φεύγουν τὰ ὕγρα, καὶ στὸ ἰσόγειο ὑπάρχουν τοξωτὰ ἀνοίγματα γιὰ νὰ ἀερίζεται. Γιὰ μεγαλύτερη εὐκολία τὰ φουσκιά τὰ πετᾶνε παντώντας σ' ἓνα εἶδος γέφυρας πὺ ἐνώνει τὸ χῶρο τοῦ στάβλου μ' ἓνα κατηφορικὸ μέρος, ὥστε νὰ φεύγουν εὐκόλα.

Γιὰ τὶς ἐξωτερικὲς δουλειὲς τοῦ μοναστηριοῦ χρησιμοποιοῦνται ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς καλόγερους καὶ ἐργάτες λαϊκοί, προσωρινοὶ ἢ μόνιμοι κάτοικοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Αὐτοί, ἐπειδὴ ἀπαγορεύεται νὰ μένουν μέσα στὸ μοναστήρι, κατοικοῦν ἔξω σὲ εἰδικὰ γι' αὐτοὺς σπίτια συνήθως ἑνὸς ἢ δύο δωματίων, πὺ τὰ λένε ἐ ρ γ α τ ὅ σ π ι - τ α . Οἱ ἐργάτες πληρῶνται ἀπὸ τὸ μοναστήρι, πὺ εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ τοὺς δίνη ἀκόμα καὶ μιὰ λογικὴ ποσότητα τροφίμων κάθε μῆνα. Γιὰ τὴν τροφή τοὺς φροντίζει εἰδικὸς διακονητὴς μοναχός, ὁ ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο ς .

Ἐξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, σὲ μέρος κατάλληλο γιὰ ἀγνάντεμα, εἶναι φτιαγμένο τὸ κ ι ὅ σ κ ι , ἓνας ἀνοιχτὸς τετράγωνος χῶρος μετ' τὴ στέγη τοῦ στηριγμένη σὲ

τέσσερες κολόνες⁶. Ἐκεῖ σέ ἄρες ἀνάπαυσης «ἐδγαίνου» οἱ πατέρες καὶ διασκεδά-
ζουσι τοὺς λογισμοὺς⁷ καθισμένοι στὰ τ ο υ ρ ά κ ι α , τὰ ξύλινα παγκάκια πού
ὑπάρχουν γύρω στίς τρεῖς πλευρές του. Ἐδῶ σ' αὐτοὺς τοὺς πάγκους, οἱ γυρολόγοι,
πού περνοῦν μὲ τὰ ζῶα τους ἀπ' ὅλα τὰ μοναστήρια, τίς σκῆτες καὶ τὰ κελιά, ἀπλώ-
νουν τίςπραμάτειες τους γιὰ νὰ τίς ἀγοράσουν καλόγεροι καὶ λαϊκοί, εἰδικὰ τίς ἡμέ-
ρες πού τὸ μοναστήρι ἔχει πανηγύρι. Κιόσκι ὑπάρχει καὶ στίς Καρυές σ' ἓνα μέρος
μὲ θέα, ὅπου παλιότερα ρέμιδαζαν οἱ Τοῦρκοι καϊμακάμηδες (διοικητές) τοῦ Ἀγίου
Ὁρους⁸.

Τὸ Ἅγιο Ὄρος εἶναι τόπος μὲ ἄφθονα νερὰ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ προσκυνη-
τὴς συναντᾷ πολλὰς βρύσας⁹ χτισιμένες μὲ ἐπιμέλεια, ἄλλες μέσα στὴν κυρίως αὐλὴ
τοῦ μοναστηριοῦ, ἄλλες ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος καί, ὅχι σπάνια, μερικὲς στοὺς πλακό-
στρωτους δρόμους, πού ἄλλοῦ καλοδιατηρημένοι, ἄλλοῦ παραμελημένοι καὶ πνιγμέ-
νοι στὴ βλάστηση, συνδέουν τὰ μοναστήρια μεταξὺ τους ἢ τὸ καθένα χωριστὰ μὲ τὸ
κέντρο τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τίς Καρυές. Κάθε μία ἀπ' αὐτὲς τίς βρύσες, ὅπου καὶ νὰ
βρίσκεται, ἔχει πάνω της γραμμὴν μιᾶς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ τὴ χρονο-
λογία κατασκευῆς της. Ὁ Π. Μυλωνᾶς¹⁰ ξεχωρίζει τίς βρύσες σὲ δυὸ κατηγορίες.
Στὴν πρώτη, πού εἶναι πιὸ ἀπλή, ἔχουμε ἓνα πρισματικὸ ὄγκο μὲ ἀψιδωτὸ βαθούλω-
μα στὸ μέρος πού τρέχει ὁ κρουνοὺς καὶ μιὰ μαρμαρίνη γούρνα στὴ βάση του. Τὸ
δεύτερο εἶδος, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον χτιστὸ ὄγκο, ἔχει μπροστὰ του δυὸ μι-
κρὲς κολόνες πού στηρίζουν ἡμισφαιρικὸ θόλο, ὁ ὁποῖος σκεπάζει τὸ χῶρο πάνω ἀπὸ
τὴ γούρνα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ πηγάδια πού βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ μοναστήρια εἶναι
στεγασμένα καὶ μοιάζουν μὲ κιόσκι. Τὸ νερὸ ἀντλεῖται μὲ τὸ «γεράνι» (βλ. Α.
Βρόντη, Ροδιακὴ Λαογραφία, «Λαογραφία» τ. ΙΑ', σ. 550), καὶ τίς περισσότερες
φορὲς μὲ μαγγάνι, πού, γιὰ νὰ γυρίξῃ πιὸ ἄνετα, ἔχει στὴν ἄκρην του μιὰ μεγάλη
ρόδα.

Γιὰ νὰ ἀλέσουν τὸ σιτάρι, πού παλιότερα τὸ ἔφερναν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέ-
ρος ἀπὸ τὰ μετόχια τῶν μοναστηριῶν, πού ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴ χερσόνησο¹¹, χρησιμο-
ποιοῦσαν νερόμυλους. Κάθε μοναστήρι εἶχε ὅπωςδήποτε ἓνα μύλο, ὅπου ἔμεινε εἰδι-
κὸς διακομητὴς μοναχὸς γιὰ νὰ ἀλέθῃ τίς μεγάλες ποσότητες σιταριοῦ πού τοῦ κου-
βαλοῦσαν. Στὸ Βατοπέδι δούλευαν δυὸ γτήρια μὲ πολλὰ κόσκινα καὶ ἔφτιαχναν
τριῶν εἰδῶν ἀλεύρι¹². Σήμερα πού τὸ ἀλεύρι τὸ φέρνουν ἑτοιμὸ ἀπ' ἔξω, δὲ χρησι-
μοποιοῦνται πιά καὶ βρίσκονται ἔρημοι, ἀκέραιοι ἢ ἐρειπωμένοι, κάπου κοντὰ στὴ
Μονή.

Ἡ ἐπικοινωνία τῶν μοναστηριῶν μὲ τὸν ἔξω κόσμον γίνεται ἀποκλειστικὰ μὲ
καίκι. Ἔτσι καθε μοναστήρι ἀκόμα καὶ καθε ἐξάρτημα, σκῆτη ἢ κελί, ἔχει τὸ μι-
κρὸ του ἁ ο ρ ο σ α ν ἂ ἢ τ α ρ σ α ν ἂ , τὸ λιμάνι του δηλαδή, ὅπου πλευρίζουν
τὰ καίκια. Παλαιότερα ὅλα σχεδὸν τὰ μοναστήρια διατηροῦσαν πλοῖα γιὰ νὰ μετα-

6. R. C u r z o n, Visits to monasteries of the Levant, London 1897, σ. 296 «and in the
mean time we went to a Kiosk, that is, a place like a large bird - cage, with enough roof
to make a shade, and no walls to impede the free passage of the air».

7. Κ υ ρ ῖ λ λ ο υ Π ρ ω τ ο σ υ γ γ ῆ λ λ ο υ, Προσκυνητάριον τοῦ βασιλικοῦ, πατριαρ-
χικοῦ, σταυροπηγιακοῦ τε, καὶ σεβασμίον ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Δοχειαρίου, τοῦ ἐν τῷ
ἀγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἀθωνος, ἐν Βοικουρεσίῳ 1843, σ. 37.

8. Ε ὕ θ υ μ ῖ ο υ Π ρ ῆ π η, Περιήγησις στὸν Ἀθωνα (Ἱστορία - κειμήλια - μοναχικὴ
ζωή), Ἀθῆναι 1969, σ. 31.

9. Α. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1958, σ. 119 «κρῆναι».

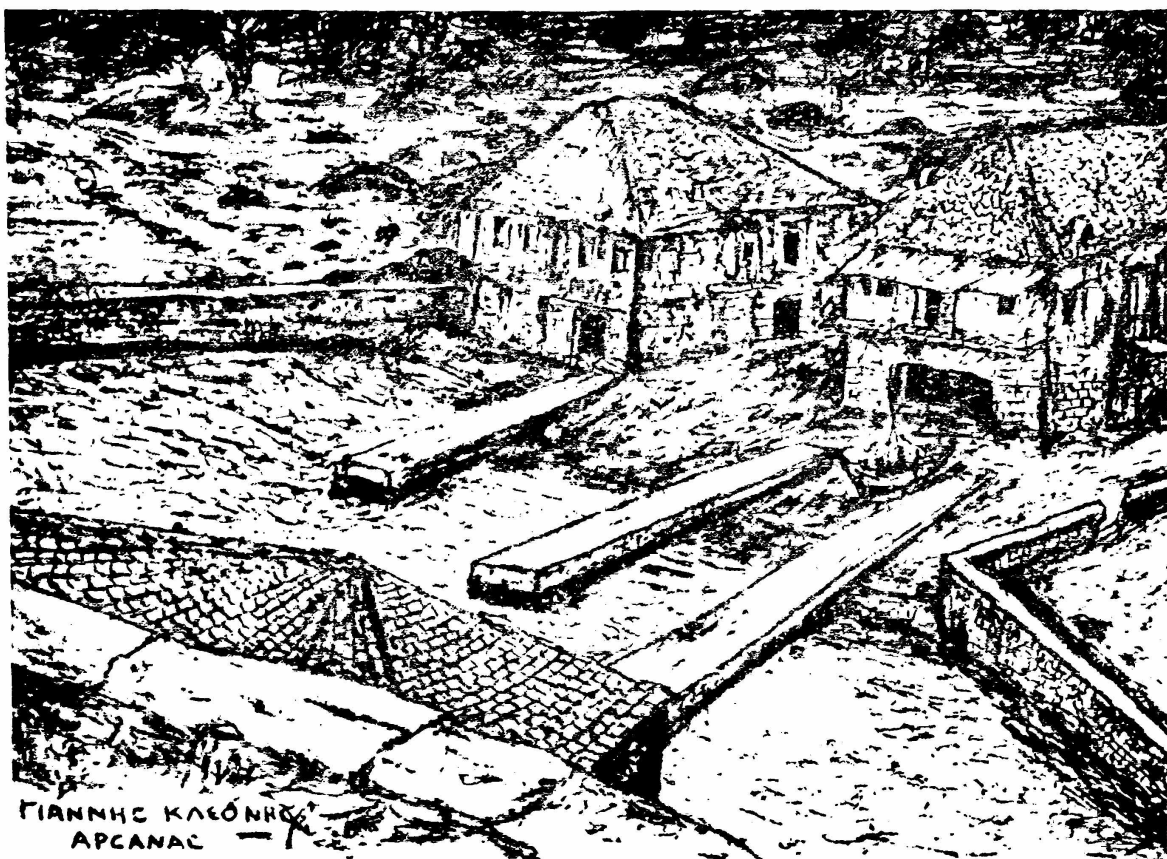
10. Π. Μ υ λ ω ν ἂ, Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, «Νέα Ἑστία», τ. 74 (1963, ἀ-
φιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος), σ. 204.

11. W. L e a k e, Travels in northern Greece, Amsterdam 1967, τ. 3, σ. 135.

12. Ε ὕ γ ε ν ῖ ο υ Μ ο ν α χ ο ὕ, ὁ.π., σ. 12, σημ. 1.

φέρουν τις σοδειές από τα μετόχια τους¹³, με πληρώματα και κυβερνήτες μοναχούς και αργότερα λαϊκούς¹⁴. Ἡ Μονή Ρωσικοῦ διατηροῦσε μικρὴ ἀτμάκατο, ἱστιοφόρο πλοῖο καὶ πολλὰ φορτηγά¹⁵. Στὴν ἄκρῃ τοῦ λιμανιοῦ σ' ὅλα τὰ μοναστήρια καὶ σὲ πολλὰ ἐξαρτήματα θρίσκεται ἓνα μεγάλο, ὀρθογώνιο συνήθως χτήριο, ποὺ χρησιμεύει σὰν πρώτη ἀποθήκη τῶν φορτίων ποὺ μεταφέρουν τὰ πλοῖα. Στὸν πάνω ὄροφο αὐτοῦ τοῦ χτήριου μένει ὁ ἄρσανάς, μοναχὸς ὑπεύθυνος γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τοῦ ἄρσανᾶ. Γιὰ νὰ προστατεύωνται οἱ θάρκες ὅταν δὲ χρησιμοποιοῦνται, στὴν πλευρὰ τοῦ παραπάνω χτήριου ποὺ βλέπει πρὸς τὴ θάλασσα ὑπάρχει ἓνα πολὺ μεγάλο τοξωτὸ ἀνοιγμα μὲ ξύλινες σχάρες γιὰ νὰ τις σέρνουν μέσα. Τὸ χτήριο τοῦ ἄρσανᾶ ἔχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα γιὰ τὰ μοναστήρια ποὺ δὲν εἶναι παραλιακά, ἐπειδὴ τὰ φορτία ποὺ θὰ ξεφορτωθοῦν ἐκεῖ θὰ μείνουν ἴσως γιὰ πολλὰς μέρες ἕως τὴν ὀριστικὴ μεταφορὰ τους στὸ μοναστήρι. Αὐτὰ τὰ μοναστήρια συγκοινωνοῦν μὲ τὴν παραλία μὲ ἓνα καλοδιατηρημένο πλακόστρωτο δρόμο. Μερικοὶ ἄρσανάδες γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια προστατεύονται ἀπὸ ψηλοὺς πύργους.

ΑΡΣΑΝΑΣ (λιμάνι μοναστηριοῦ)

Στὸ μοναστήρι μπαίνει κανεὶς μόνο ἀπ' τὴν κύρια πύλη, ποὺ εἶναι διπλή. Στὸ χῶρο ποὺ μένει μεταξὺ τῶν δύο πυλῶν κατοικεῖ ὁ πορτάρης, ὁ καλόγερος ποὺ ἔχει ὡς διακόνημα νὰ ἐπιβλέπη τὴν εἴσοδο καὶ τὴν ἔξοδο, νὰ κλείνῃ τὴν πόρτα μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου, καὶ νὰ τὴν ἀνοίγῃ μὲ τὴν ἀνατολή. Ἡ πόρτα, σύμφωνα μὲ

13. Γερασίου Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 356.

14. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, Ἄθως, ἀγῶνες καὶ θυσίαι (1850—1855). Ἐγγραφα Μακεδονικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι 1962, σ. 28.

15. Γερασίου Σμυρνάκη, ὁ.π., σ. 668.

τὸ βυζαντινὸ ὥράριο ποὺ ἀκολουθοῦν στὸ Ἅγιο Ὄρος, κλείνει στὶς δώδεκα. Δώδεκα εἶναι πάντα ἡ ὥρα τῆς δύσης τοῦ ἡλίου, ἐνῶ ἡ ἀνατολή δὲν ἔχει σταθερὴ ὥρα καὶ κανονίζεται σύμφωνα μὲ τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας¹⁶. Στὶς δώδεκα ἀκριβῶς ὁ πορτάρης χτυπάει τὴ μικρὴ καμπάνα ποὺ εἶναι κρεμασμένη κοντὰ στὴν πύλη εἰδικὰ γιὰ τὴ στιγμή αὐτὴ δώδεκα φορές, ἡ πόρτα κλείνει μετὰ ἀπὸ λίγο καὶ τὰ κλειδιὰ συνήθως δίνονται στοὺς προϊσταμένους. Γιὰ τοὺς καθυστερημένους ἀπαιτεῖται εἰδική διαδικασία γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μποῦν. Ἄν συμβῇ κάτι τέτοιο χρησιμοποιεῖται τὸ παρὰ πόρτι, μιὰ μικρὴ πόρτα στὸ κέντρο τῆς μεγάλης πύλης, ποὺ μόλις χωρεῖ γιὰ νὰ περάσῃ ἓνας ἄνθρωπος. Σὲ μερικὰ ιδιόρρυθμα μοναστήρια ὁ πορτάρης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω καθήκοντά του, πουλάει καὶ εἶδη ἀγιορείτικης τέχνης. Ἄν ὁ χώρος μεταξὺ τῶν πυλῶν εἶναι μικρὸς, μένει μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ κοντὰ στὴν πόρτα. Κάθε καλόγερος θγαίνοντας ἀπὸ τὴν πύλη, σημεῖο δπου ἀποχωρίζεται τὸν ἐσωτερικὸ πνευματικὸ κόσμον τοῦ μοναστηριοῦ, πρέπει νὰ κάνη τρεῖς φορές τὸ σταυρό του, κοιτάζοντας τὸν Παντοκράτορα ποὺ εἶναι ζωγραφισμένος στὸν τρουλίσκο μπροστὰ στὴν πύλη¹⁷. Τὸ διακόνημα τοῦ πορτάρη δίνεται συνήθως σὲ καλόγερο μεγάλης ἡλικίας.

Συνεχίζεται

16. Γαβριήλ ἀρχιμανδρίτου, Λαυσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐν Βόλφ 1955, σ. 76.

17. Βλ. καὶ Εὐθυμίου Πρέπη, δ.π., σ. 93.

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΛΑΚΚΑΣ ΣΟΥΛΙΟΥ*

(Φροσύνης, Κουκουλιῶν, Αὐλοτόπου, Τσαγγαρίου, Μαμάκου, Παπαζαφείρι, Ζαβρούχου, Σουλίου, Σαμονίβας, Κιάφας καὶ Ἀβαρίκου - Μπενούκα)

ΜΑΜΑΚΟ

Ἐρειπωμένες οἰκίαι 20

Ἐρειπωμένοι ναοὶ 2

Τὸ Μαμάκο, μικρὸ χωριό, βρίσκονταν μεταξύ Σουλίου καὶ Λογγιώτων. Οἱ κάτοικοι στὴν ἀρχὴ τῶν Σουλιωτικῶν ἀγώνων τὸ ἐγκατέλειψαν καὶ κατέφυγαν στὸ Σούλι. Ἀπὸ τὰ χεῖριά του σώζονται μόνο οἱ δυὸ ἐρειπωμένες ἐκκλησιές, ὁ ἁγ. Δημήτρης καὶ ἡ ἁγ. Μαρίνα. Εἶχε ἐλαιοπερίβολα καὶ ἀμπέλια. Σήμερα εἶναι χειμερινὸ λιθάδι παραχωρημένο ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ δημόσιο σὲ Αὐλοτοπίτες κτηνοτρόφους.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΜΑΜΑΚΟΥ

Ἁ γ ί α Μ α ρ ί ν α , ἡ προφ. στὴν ἁγ. Μαρίνα. Ἐρειπωμένο παρεκκλήσι ἐπὶ ἀπλωτῆς σιαδιᾶς, ἐντὸς μικρῆς συστάδας πριναριῶν, στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ χωριοῦ.

Ἀ γ ι ο ς Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς , ὁ προφ. στὸν Ἁγ. Δημήτρη. Ἐρειπωμένος καθεδρικός ναὸς στὸ δόρειο ἄκρο τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου τὴν τοιχογραφία σώζεται μόνο ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἁγίου Βήματος ἡ κεφαλὴ τοῦ Παντοκράτορα μετὰ μάτια σουγλισμένα ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἀ σ φ ᾶ κ α , ἡ προφ. στὴν ἀσφάκα. Πλαγιά κάτωθε τοῦ ναοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ὅπου προβάλλουν ἀπὸ τὸ ἔδαφος τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν τοῦ ἀφανισμένου χωριοῦ. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στίς φυόμενες ἀσφάκες.

Β ε ρ π ᾶ τ ι , τὸ προφ. στὸ Βερπάτι. Χειμερινὸ λιθάδι στὰ ὄρια τοῦ Αὐλοτόπου, παραχωρημένο ἀπὸ τὸ κράτος σὲ Αὐλοτοπίτες κτηνοτρόφους.

Β ο ὕ τ σ ι , (σλαβ.) τὸ προφ. στοῦ βούτσι. Ἡ ψηλότερη κορυφὴ τῆς Γκούρας, βουνοῦ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς.

Γ κ ο ὕ ρ α , ἡ προφ. στὴ Γκούρα. Βουνὸ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς, παραχωρημένο ἀπὸ τὸ κράτος σὲ κτηνοτρόφους ὡς θερινὸ λιθάδι, ὅπου καὶ ὁμώνυμος πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ὑδρεύονται οἱ στάνες καὶ ποτίζονται τὰ ζῶα.

Γ ο ὕ ρ ε ς τ ο ὕ Μ α μ ᾶ κ ο υ , οἱ προφ. στοὶ γοῦρες τοῦ Μαμάκου. Βαθύπεδη μικρὴ κοιλάδα ἀνάμεσα τοῦ παρεκκλησίου «Ἁγ. Μαρίνα» καὶ τοῦ ἀρχαίου κάστρου «Ἑλλένικα» (δὲς τοπωνύμιο) δυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

Γ ὕ φ τ ο ς , ὁ προφ. στοῦ γύφτου. Μικρὲς σπηλιές στὰ ὄρια τοῦ Αὐλοτόπου, ὅπου, ὅταν ζοῦσε τὸ ἀφανισμένο χωριὸ «Λογγιώτες», στάθμευαν τουρκόγυφτοι (Ἀθίγγανοι) κατὰ τὴν διέλευσίν τους, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 62.

Ἑ λ λ έ ν ι κ α , τὰ προφ. στὰ Ἑλλένικα. Λείψανα ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἰσοδομικοῦ κάστρου ἐπὶ χαμηλοῦ διάρραχου ἐνισχυτικοῦ παρερείσματος στὸ Ν.Δ. ἄκρο τοῦ χωριοῦ.

Καὶ τὸ τοπωνύμιον τοῦτο μαζί μὲ τὸ κάστρο φωνάζουν τὴν παλαιόθεν Ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

Κ α σ τ ρ ί , τὸ προφ. στὸ καστρί. Κακοτράχαλος λόφος, εἶδος φυσικοῦ κάστρου, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιον, ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Γκούρας.

Κ ά τ σ ο ς , ὁ προφ. στοῦ κάτσου. Στανοτόπι σὲ ριζὸ λόφου τοῦ Δήμιου-Κάτσου, Ποποβίτη τσέλεγκκα, ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα τοῦ λόφου.

Κ λ ή μ α τ α , τὰ προφ. στὰ κλήμιατα. Παλιὰ ἀμπέλια. Τώρα δάσος πριναριῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναρριχοῦνται ἄγρια κλήμιατα (γρεντζουλιές) ἀπὸ τὰ ὁποῖα τ' ὄνομα.

Κ ο ὕ κ ο ς , ὁ προφ. στὸν κοῦκο. Λόφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρωτοεμφανίζεται καὶ πρωτολαλεῖ τὴν ἄνοιξη ὁ κοῦκος, Β.Α. τοῦ χωριοῦ, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιον.

Κ ο υ λ ο ὄ ρ ι α , τὰ προφ. στὰ κουλούρια. Χερσιές παραχωρημένες ἀπὸ τὸ κράτος σὲ κτηνοτρόφους ὡς χειμερινή βοσκή. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὶς ξερότοιχες μάντρες (κουλούρια) μὲ τίς ὁποῖες ἦταν περιφραγμένες.

Λ α χ α ν ό κ η π ο ς , ὁ προφ. στὸ λαχανόκηπο. Σιάδι ἐπὶ τῆς καρυφῆς τοῦ Βούτσι, ὅπου αὐτόφυτα λάχανα (λάπατα).

Μ ά λ ι ζ ε ς , οἱ προφ. στοὶ μάλιζες. Σιάδια ἐπὶ κορυφογραμμῆς τῆς Γκούρας, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

Μ ό λ α , ἡ προφ. στή μόλα. (μόλα=μηλιά, ἀρβ.). Μεγάλο σιάδι ἐπὶ ἀντερείσματος τῆς Γκούρας.

Μ π α ξ έ ς , ὁ προφ. στὸ μπαξέ. Προσηλιακὴ τοποθεσία στὴν ἀπάνω ἄκρη τοῦ χωριοῦ, ἡ ὁποία, ὅπως δηλώνει καὶ τ' ὄνομα, ἦταν κήπος.

Μ ο υ γ κ ρ ι ά δ ι , τὸ προφ. στοῦ μουγκριάδι. Λόφος ἐπὶ ἀντερείσματος τῆς Γκούρας καὶ σιάδι μὲ δάση καὶ βοσκές Β.Α. τοῦ χωριοῦ.

Μ π ο υ κ ρ ί μ ε ς , οἱ προφ. στοὶ μπουκρίμες. Γυμνὰ ξεκόμματα τοῦ ἐδάφους βορείως τοῦ χωριοῦ (δὲς ὁμίονιμον ὄνομα στὰ τοπωνύμια Τσαγγαριοῦ).

Μ π ο ὄ φ ι , τὸ προφ. στὸ μπούφι. Ἀπόκρηψη σπηλιά, κατοικία μπουφου, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα, βορείως τοῦ χωριοῦ. τὸ ὅποιο κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον (1947—49) γρησιμοποιήθηκε ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν ὡς ἀναρρωτήριον, ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὁχθῆς τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Π ο υ ρ ν ά ρ ι τ ή ς Κ α π λ ά ν ω ς , τὸ προφ. στὸ πουρνάρι τῇ Καπλάνως. Γέριον πριναριον σχετιζόμενον μὲ κάποια ἐπωνομαζόμενη Καπλάνω.

Π ρ ο σ κ ο λ ή τ ι . τὸ προφ. στοῦ προσκολήτι. Κατηφοριστὰ σιάδια καὶ ξερολάγκαδο κατερχόμενον ἀπὸ τὸ Σούλι, στὸ βορειότερον ἄκρον τῆς ράχης τ' ἀή-Δονάτου. Ἀμφίβολον ἂν τ' ὄνομα παράγεται ἀπὸ τὸ προσκολάω ἢ εἶναι ξενικό.

Ριζοβούτσι, τὸ προφ. στὸ ριζοβούτσι. Φυσικὴ δεξαμενὴ (λούτσα) ποῦ κρατᾷ: τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, μετὰξὺ τῆς κορυφῆς «Βούτσι» (δὲς τοπωνύμιον) καὶ τοῦ λόφου «καστρί» (δὲς τοπωνύμιον) ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γκούρας.

Σ ά ν τ ε ν η . ἡ προφ. στή σάντενη. Τοπωνύμιον ποῦ ὀφείλει τ' ὄνομα σὲ φυόμενον ὁμίονιμον χορτάρι. Τὸ αὐτὸ τοπωνύμιον ὑπάρχει καὶ στὸν Αὐλότοπον καὶ Παπαζαφείρι.

Σ ι ά δ ι τ ὸ Μ έ γ α , τὸ προφ. στὸ σιάδι τὸ μέγα. Μακρὶ σιάδι Β.Α. τοῦ χωριοῦ.

Σ ι ο ὕ ρ ο ς , ὁ (Ἄνω καὶ κάτω σιοῦρος). Χειμερινὰ λειβάδια παραχωρημένα σὲ Αὐλοτοπίτες κτηνοτρόφους. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸ ἀμιμουδερὸ ἔδαφος.

Σ έ λ ω μ α τ ή ς Γ κ ο ὄ ρ α ς , τὸ προφ. στὸ σέλωμα τῇ Γκούρας. Αὐχένος ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Γκούρας.

Σ π έ λ α τ ο υ Γ κ ι ώ ν η , ή προφ. στή σπέλα του Γκιώνη. Σπηλιά σχετιζόμενη με κάποιον έπονομαζόμενο Γκιώνη, επί της άριστερής δχθης του Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, δυτικά του χωριού.

Σ π έ λ α τ ω ν Έ λ λ έ ν ι κ ω ν , ή προφ. στή σπέλα στα Έλλένικα. Σπηλιά στή ρίζα του αρχαίου κάστρου «Έλλένικα» (δές τοπωνύμιο).

Σ π έ λ α τ ο υ Ν ά σ τ ο υ , ή προφ. στή σπέλα του Νάστου. Σπηλιά βορείως του χωριού επί ξερολάγαδου, όπου γρέκιαζε τὸ κοπάδι του ὁ βοσκὸς Νάστος (Άναστάσιος).

Τ ζ ε φ υ λ λ ά κ ι , τὸ προφ. στὸ τζεφυλλάκι. Βοσκότοπος ἐπὶ τοῦ λειβαδιοῦ «Κουλούρια» (δές τοπωνύμιο) βορείως τοῦ χωριού.

Τ ζ ο ύ μ π α τ ο υ Β ρ ε τ τ ο υ , ή προφ. στή τζούμπα του Βρεττού. Μεγάλος λόφος μεταξύ Κουλουριῶν καὶ Βερπατιοῦ. (δές σχετικά τοπωνώμια), άγνωστο σὲ ποιόν Βρεττὸ ἀναφέρεται.

Τ ζ ο ύ μ π α τ ο υ Γ ι α ν ν ί κ ο υ , ή προφ. στή τζούμπα του Γιαννίκου (Γιάννη Νίκου). Λόφος, στή ρίζα του ὁποίου ἔδαζε τὴ στάνη ὁ Γιάννης Νίκος, ἀπ' όπου τὸ τοπωνύμιο.

Τ σ έ π ι τ ο υ Γ ε ω ρ γ ά κ η Γ ι ά ν ν η , τὸ προφ. στὸ τσέπι του Γιωργάκη Γιάννη. Λόφος Β.Α. τοῦ χωριού, ἀπ' όπου ὁ τσέλεγκας Γεωργάκη Γιάννης* (Γ. Ι. Μουσελίμης) παρακολουθοῦσε τὰ γιδοπρόδατά του δόσκοντας στὰ γύρω λειβάδια.

Τ σ έ π ι τ ο υ π ρ ο σ κ ο λ ή τ ι , τὸ προφ. στὸ τσέπι τοῦ προσκολήτι. Κακοτράχαλο διάρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὴ βόρεια μεριά τῆς ράχης τ' ἁη - Δονάτου (δές τοπωνύμιο «προσκολήτι»).

Φ τ έ ρ η , ή προφ. στή φτέρη. Διάρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὴ ράχη τ' ἁη - Δονάτου, σκεπασμένο με φυόμενη φτέρη, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ τοπωνύμιο, Ν.Α. τοῦ χωριού.

ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΙ

Έρειπωμένες οἰκίες 50

Έρειπωμένοι ναοὶ ;

Άναστλωμένα παρεκκλήσια 2

Τὸ χωριὸ Παπαζαφεῖρι, ἀποτελούμενο ἀπὸ 50 περίπου οἰκογένειες, 1 καθεδρικὸ ναὸ ποὺ δὲ δρέθηκε ἀκόμια καὶ 2 παρεκκλήσια, τὸν ἁη - Μηνᾶ καὶ τὸν ἁη - Βασίλη, ἴσως καὶ τὴν ἁγία Κυριακή, παρεκκλήσι τῶρα τοῦ Τσαγγαριοῦ. Ἄρχιζε, με μικροὺς συνοικισμοὺς κι' ἀραιὰ σπίτια, ἀπὸ τὸ ἐμῶνυμο σημερινὸ λειβάδι, σύνορο Λακκιά Ντέρι, κι' ἔφτανε ὡς κάτω στὴν ἀκροποταμιὰ στὴν τοποθεσία «Πάκου» ἢ «Λόγγο τοῦ Παπα - Λάμπρου», δεξιὰ μεριά τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, περιλαμβάνοντας καὶ τὰ ἀνάμεσα σημερινὰ χειμαδιὰ Τσαγγαράκι, Συκιὰ καὶ Μπαγανέσια. Τὰ περισσότερα σπίτια ἦταν στὴν τοποθεσία «Πάκου», ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀποκαλυμμένα θεμέλιά τους, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκκαθάριση ἀπὸ τὰ δάση ποὺ τὰ σκέπαζαν. Ἐίχε ἀναπτυγμένη γεωργία, ἀμπέλια κι' ὠραῖα περιβόλια δεμένα με ἀνα-

* Τὸ «Γιάννης» δὲν εἶναι ἐπώνυμο ἀλλὰ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του. Στὴ Λάκκα Σουλίου κι' ὅλη τὴ Θεσπρωτία καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἠπείρου, ὁ γιὸς ἀντὶ ἐπωνύμου, κι' ἂν ἔχει, φωνάζεται στ' ὄνομα τοῦ πατέρα του, ὅπως: ὁ ἀδερφὸς τῆς κυρᾶ - Βασιλικῆς τ' Ἀλῆ Πασᾶ, ἥρωας τοῦ Μεσολογγιοῦ, Γεώργης Κονταξῆς, στὴν ἱστορία πέρασε ὡς Γεώργη Κίτσιος, στ' ὄνομα τοῦ πατέρα του. Ἐπίσης ὁ Σουλιώτης πολέμαρχος Ζῶη - Πᾶνος, γράφεται στ' ὄνομα τοῦ πατέρα του Πᾶνο Μπούση. (Δές τοπωνύμια Σουλίου «Πᾶνο - Μπούσης»).

λημματικούς ξερότοιχος (πεζούλια), φυτεμένα μ' ἐλιές και συκιές, και ὑδρεύονταν ἀπὸ τὶς πηγές Κεραμαριοῦ, Μέρσιων, Γκούριζας και Μύλου τοῦ Μπούσιπου.

Οἱ κάτοικοι, στὴν ἀρχὴ τῶν Σουλιωτικῶν ἀγώνων ἐγκατέλειψαν τὸ χωριὸ και συσσωματώθηκαν στὸ Σούλι. Ἀπὸ τὰ χτίριά του σώζονται μόνον τὰ ἐρείπια τ' ἁγ - Μη - νᾶ και τ' ἁγ - Βασίλη. Σήμερα εἶναι μοιρασμένο σὲ χειμερινὰ λειβάδια παραχωρη - μένα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ κράτος σὲ Σκαπετινοὺς κτηνοτρόφους.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΙ

Ἀ γ ι ο ς Β α σ ί λ ε ι ο ς , ὁ προφ. στὸν ἁγ - Βασίλη. Ἐρείπια δμυνύ - μου παρεκκλησίου στὴ Λακκιά Ντέρι, ἐπὶ ἀντερείσματος τοῦ βουνοῦ «Παραβούνι» τῆς Δυτικῆς ὁροσειρᾶς, σκεπασμένου μὲ ἀριάδες.

Ἀ γ ι ο ς Μ η ν ᾶ ς , ὁ προφ. στὸν ἁγ - Μηνᾶ. Ἐρειπωμένο δμυνύμο πα - ρεκκλήσι ἐπὶ μεγάλῃς σιαδιᾶς.

Λέγεται πῶς στὸ σιάδι τ' ἁγ - Μηνᾶ ὑπῆρχε ἁλώνι, πού, καθὼς ἁλώνιζε κά - ποιος τὴν ἡμέρα τ' ἁγ - Κηρύκου και τοῦ φώναξε ἄλλος ἀπὸ πέρα ἀπὸ τὰ Ἑλλέ - νι - κα «τί κάνεις αὐτοῦ, σήμερα εἶναι τ' ἁγ - Κηρύκου!!!» κι' αὐτὸς τ' ἀπάντησε: «Κήρ - κα λέν κι' ἐμένα κήρκα και τ' ἄλογό μου», ἀμέσως βούλιαξε ἁλωνιστῆς, ἁλώνι κι' ἄλογο.

Ἀ σ κ η τ α ρ ε ι ὶ , τὸ προφ. στ' ἀσκηταρεῖό. Σπηλιὰ στὰ Κόκκινα Ραῖδιὰ (δὲς τοπωνύμιο «Ραῖδιὰ τὰ κόκκινα») τοῦ Παραβουνιοῦ, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση μόνον κάποιος ἀσκητῆς, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο.

Γ κ ὀ ῥ ι ζ α , ἡ προφ. στὴ γκούριζα. Πηγὴ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Τσαγ - γαριώτικου χειμάρρου.

Γ ο ὕ ρ ε ς τ ῆ ς Λ α κ κ ι ᾶ Ν τ έ ρ ι , οἱ προφ. στοὶ γοῦρες τοῦ λακκιά ντέρι. Βαθύπεδα κλιμακωτὰ σιάδια, δεξιὰ μεριὰ τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Κ ε ρ α μ α ρ ε ι ὶ , τὸ προφ. στὸ κεραμαρεῖό. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ὅπου παλαιὸ κεραμαρεῖό, τὸ ὁποῖο κατάστρεψε ὁ δι - ερχόμενος γιὰ τὸ Σούλι ἀμαξωτὸς δρόμος.

Κ λ ᾱ π ε ς , οἱ προφ. στοὶ κλάπες. Γυμνὰ κοντόρραχα σκεπασμένα μὲ ὀγκο - λίθαρα, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων σχισιμάδες και χαράδρες πού παγιδεύονται τὰ ζῶα, δυτικὰ τοῦ ἁγ. Βασιλείου (δὲς τοπωνύμιο).

Λ α κ κ ι ᾶ τ ο ὕ Μ π έ η , ἡ προφ. στὴ Λακκιά τοῦ Μπέη. Τοποθεσία ἐπὶ τοῦ αὐτοκινητόδρομου Τσαγγαριοῦ — Γλυκῆς. Ἡ ὀνομασία ὀφείλεται στὸ Σω - τήρι Μπέη ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἐλαφος. Ἐρχόμενος μὲ φορτία ρύζι και καλαμπόκι, ἀπὸ τὸ Φανάρι, φονεύεται ἀπὸ ἄλλους τὸν καιρὸ τῆς πείνας (1917) γιὰ ν' ἀρπάξουν τὰ τρόφιμα.

Λ α κ κ ι ᾶ τ ο ὕ ν τέ ρ ι , ἡ προφ. στὴ λακκιά τοῦ ντέρι. Χειμερινὸ λει - βάδι τῶν ἀδελφῶν Τσίπη σχετιζόμενο μὲ κάποιο γουρούνι πού φώλιαζε στὰ παρ - θένα δάση του (ντέρι=γουρούνι, ἀρβ.).

Λ ὀ γ γ ο ς τ ο ὕ Π α π ᾶ Λ ᾱ μ π ρ ο υ , ὁ προφ. στὸ λόγγο τοῦ Παπᾶ - Λάμπρου. Δάσος ἀριάδων πού ἐκάλυπτε τὴν συνοικία τοῦ χωριοῦ στὴ θέση «Πάκου» (δὲς δμυνύμο τοπωνύμιο).

Μ ᾱ γ γ α ν ο , τὸ προφ. στὸ μάγγανο. Διάρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὸ Παρα - βούνι (δὲς τοπωνύμιο) γεμάτο βραχολίθαρα πού σχηματίζουν ἀνάμεσά τους πολὺ - πλοκους διάδρομους και λαβύρινθους, στοὺς ὁποίους παγιδεύονται τὰ διερχόμενα γί - δια, ἀκόμα και ἄνθρωποι.

Κι' ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο τοῦτο ἀποδείχεται γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ ἡ παλαιόθεν Ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς Λάγκας Σουλίου.

Μέρσια, τὰ προφ. στὰ μέρσια. Ἀπόκρυφη πηγὴ (ἀναδρυστικό πηγάδι) περιβαλλόμενη ἀπὸ γκρεμούς καὶ ραϊδιὰ, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων ὑπάρχει μιὰ καὶ μόνο πορτὰ (εἴσοδος). Λέγεται πὺς πῆρε τ' ὄνομα ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν γυναικοπαίδων ποὺ εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ κατὰ τοὺς Σουλιωτικούς ἀγῶνες καὶ ἐσφάγησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὴ γλώσσα τῶν Ἀρβανίτων τὰ ἐκ τῆς σφαγῆς προερχόμενα πτώματα ἀποκαλοῦνται μέρσια.

Μπαγανέσια, ἡ προφ. στὴ μπαγανέσια. Χειμερινὸ λειβάδι μὲ δάση ἀριάδων, πριναριῶν κι' ἐλιῶν ἀγριῶν, παραχωρημένο ἀπὸ τὸ κράτος σὲ κτηνοτρόφους.

Πάκος, ὁ προφ. στοῦ πάκου. Ἐρειποθέμελα τῶν οἰκιῶν τῆς συνοικίας «Πάκου» τοῦ χωριοῦ, παρόχθια τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, στὰ ὄρια τοῦ Ζαδρούχου.

Παραβούγι, τὸ προφ. στὸ Παραβούνι. Ἡ σκεπασμένη μὲ ἀριάδες, πριναρία, κουμαριές, δρύες καὶ ζελενιές δυτικὴ ὁροσειρὰ τῶν Σουλιωτικῶν βουνῶν.

Ποτιστικά, τὰ προφ. στὰ ποτιστικά. Παλιὰ περιβόλια ποτιστικά, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα, πλησίον τοῦ μύλου τοῦ Μπούσιμου (δὲς τοπωνύμιο).

Ραϊδιὰ τὰ Κόκκινα, τὰ προφ. στὰ ραϊδιὰ τὰ κόκκινα. Ψηλοὶ κοκκινόδραχοι, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα, ἐπὶ τοῦ Παραβουνίου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ἔμπα Γενάρη τοῦ 1913. κατόπι νυχτερινοῦ αἰφνιδιασμοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἔπεσαν 5—6 Ἕλληνες στρατιῶτες. Ἐντὸς σχισμᾶδων τῶν ραϊδιῶν φωλιάζουν μελίτσια, ὅπου τολμηροὶ γιδοβοσκοί, δειμένοι μὲ τριχιές, κατέρχονται καὶ τρυγοῦν τὸ μέλι.

Σάντεν, ἡ προφ. στὴ σάντενη. Κατηφοριστὸς βοσκότοπος. Τ' ὄνομα ὀφείλεται σ' ὁμώνυμο φυόμενο χόρτο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ τοπωνύμιο. Ὅμώνυμες τοποθεσίαι εἶναι καὶ στὸ Μαιμάκο καὶ Αὐλότοπο.

Σερίφη, ὁ προφ. στοῦ σερίφη. Ἐρειποθέμελα σπιτιῶν ὁμιωνύμου συνοικίας τοῦ χωριοῦ.

Σπέλα τοῦ Ντούρου, ἡ προφ. στὴ σπέλα τοῦ ντούρου. Σπηλιὰ στὰ κόκκινα ραϊδιὰ ποὺ γρέκιαζε τὰ γίδια ὁ ἐπονομαζόμενος Ντούρος.

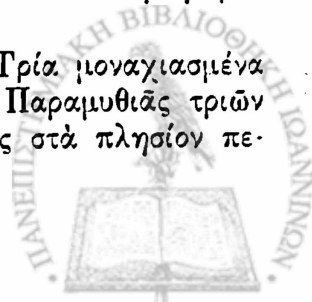
Σπέλα τοῦ Μπάτση Τάση, ἡ προφ. στὴ σπέλα τοῦ μπάτση Τάση (μπάτσης=θεῖος. ἀρβ.). Σπηλιὰ στὴν ὁποία εἶχε τὰ μαντριά του ὁ Ποποδίτης τσέλεγκας Τάσης Μουσελίμης, ἐπὶ τοῦ δρόμου Σουλιωτοχωρίων — Φαναρίου. Κάθε μέρα ἔβγαζε στὸ δρόμο καὶ κρέμαε στὸ παρακείμενο πριναρι μιά κουλούρα φωμι κι' ἓνα γαλάσκι γάλα γιὰ τοὺς διαδότες. Ἦταν τόση ἡ καλωσύνη του ποὺ ὅλοι τὸν φώναζαν μπάτση δηλ. θεῖε. ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ τ' ὄνομα τῆς σπηλιάς.

Σπέλα τοῦ χάνι, ἡ προφ. στὴ σπέλα τοῦ χάνι. Μεγάλῃ κι' ἀπλωτῇ σπηλιᾷ, ὅμοια μὲ χάνι. ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα, ἐπὶ κατοτοπιᾶς, πλησίον τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Στρούγκα τοῦ Ντέμου, ἡ προφ. στὴ στρούγκα τοῦ Ντέμου. Στρούγκα κάποιου ὀνομαζόμενου Ντέμου ἀπὸ τὸ ἀπ' ἐκεῖθε τουρκοχώρι Γαρδίκι ἀπὸ τοῦ ὁποῖου τὸ τοπωνύμιο.

Συκιά, ἡ προφ. στὴ συκιά. Χειμερινὸ λειβάδι μὲ δάση πριναριῶν καὶ βοσκές καὶ αὐτόφυτες ἀγριλιές καὶ ἡμερες συκιές, ἀπὸ τίς ὁποῖες τ' ὄνομα, παραχωρημένο ἀπὸ τὸ κράτος σὲ κτηνοτρόφους. Ὁ ἄγριος ἐλαιόκαρπος θλιβόμενος διὰ τῶν ποδῶν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς παρέχει λίγο λάδι γιὰ τίς λαδοφωτιές καὶ σ' ἀνάγκη τρώγεται.

Τρία μινήματα, τὰ προφ. στὰ τρία μινήματα. Τρία μοναχιασμένα μινήματα κατάδρομα τοῦ αὐτοκινητόδρομου Σουλιωτοχωρίων — Παραμυθιάς τριῶν ἀδερφῶν ποὺ σκοτώθηκαν συνανά τους ἀπὸ κτηματικὲς διαφορὲς στὰ πλησίον περριμαντρωμένα περιβόλια, τοῦ χωριοῦ.

Τ σ α γ γ α ρ ά κ ι , τὸ προφ. στὸ Τσαγγαράκι. Χειμερινὸ λειβάδι μὲ δάση πριναριῶν καὶ βοσκές, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων καὶ ἀγριλιές, παραχωρημένον σὲ κτηνοτρόφους.

Τ σ έ π ι τ ῆ ς ἀ ρ κ ο ύ δ α ς , τὸ προφ. στὸ τσέπι τ'ς ἀρκούδας. Λόφος ἐπὶ διάρραχου κατερχομένου ἀπὸ τὸ Παραβούνι, ἀπ' ἐπάνω ἀπ' τὸ παρεκκλήσι τ' ἀη-Μηνᾶ (δὲς τοπωνύμιον), ὅπου ἔμεινε παλιότερα κάποια ἀρκούδα, ἀπὸ τὴν ὁποία τ' ὀνομα.

Τ σ ο υ μ π α ρ ά κ ι τ ' ὀ μ ο ρ φ ο , τὸ προφ. στὸ τσουμπαραάκι τ' ὀμορφο. Στρογγυλωτὸς λόφος ἐπὶ τοῦ Παραβουνίου.

Φ ο ύ σ ι α , ἡ προφ. στή φύσις (ἀρβ.). Μικρὸ ἐπίπεδο στὸ ριζὸ ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ὁ ἀνέφορος τῆς πλαγιᾶς τοῦ Παραβουνίου.

Ψ η λ ῆ κ ο ρ υ φ ῆ , ἡ προφ. στήν ψηλὴ κορυφή. Ἡ ψηλότερη πρὸς νότον κορυφή τοῦ Παραβουνίου.

ΖΑΒΡΟΥΧΟ

Σωριασμένες οἰκίες 60

Σωριασμένοι ναοὶ 1

Ἀναστυλωμένοι ναοὶ 1

Τὸ Ζαβρούχο (=ἀπεκείθε, ἀρβ.) βρίσκεται ἐπὶ ἀντερείσματος τοῦ νοτιώτερου ἄκρου τοῦ Παραβουνίου (δυτικῆς ὁροσειρᾶς).

Εἶχε περὶ τὰ 60 ξερότοιχα σπιτάκια σκεπασμένα μὲ θριζοκαλαμιές, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 50 ἦταν χτισμένα κυκλικῶς πέριξ μικροῦ σιαδιοῦ καὶ 10 ἀποτελοῦσαν ἰδιαιτὴ συνοικία. Γιὰ τὴν ἀμυνά του, ἀπὸ τὴν εὐπρόσβλητη μεριά τῆς δύσης, περιβάλλεται ἀπὸ χαμηλὸ διπλὸ ξηρότοιχο τεῖχος. Ὑδρεύονταν ἀπὸ 15 πηγάδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 5 ἦσαν ἔξω τῶν τειχῶν, στήν τοποθεσίαν «Ἄνω Πηγάδια», 6 καταμεσίς τοῦ χωριοῦ «Κάτω Πηγάδια» καὶ 4 στήν ἀπὸ κάτω λακκία «Κοκκινόχωμα».

Πατήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ-Πασᾶ τὸ 1803 καὶ ἀκολούθησε τὴν τύχην τῶν ἄλλων καταστραφένων Σουλτοχωριῶν.

Σήμερον εἶναι χειμαδιὸ παραχωρημένον σὲ κτηνοτρόφους.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΖΑΒΡΟΥΧΟΥ

Ἄ γ ι ο ς Ν ι κ ό λ α ο ς , ὁ προφ. στὸν ἄη-Νικόλα. Ὅμιόνυμο παρεκκλήσι ἀναστυλωμένον ἐπὶ τῶν θεμελιῶν παλαιότερου ἀπὸ τὸν Βαγγέλη Κ. Τζίμα καὶ τὴν πρώτη σύζυγόν του Λαμπρινή τὸ γένος Καρακίτσιου ἐκ Ποπόδου, τὸ 1948.

Ἀ σ π ρ ό χ ω μ α , τὸ προφ. στ' ἀσπρόχωμα. Διάρραχος κατερχόμενος ἀπὸ τὸ Παραβούνι, στὰ ὅρια τοῦ Παπαζαφείρι, τοῦ ὁποίου τὸ ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄσπρα χώματα.

Γ κ έ λ ι , τὸ προφ. στοῦ γκέλι. Χειμερινὸ λειβάδι μὲ δάση ἀριάδων καὶ πριναριῶν καὶ μὲ βοσκές, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων καὶ ἀγριλιές, παραχωρημένον ἀπὸ τὸ κράτος σὲ κτηνοτρόφους. Τ' ὄνομα σχετίζεται μὲ κάποιον Γκέλη (Βαγγέλη).

Ἐ π ά ν ω τ α μ π ο ύ ρ ι , τὸ προφ. στὸ ἐπάνω ταμπούρι. Σφηνωτὸς λόφος στήν εἴσοδον τοῦ ποδαρόδρομου ποῦ ἀνέρχεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Γλυκή. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸν προμαχῶνα (ταμπούρι) ποῦ εἶχαν ἀνεγείρει οἱ κάτοικοι γιὰ τὴν ὑπεράσπισήν τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ζ α β ρ ο υ χ ά κ ι , τὸ προφ. στὸ Ζαβρουχάκι. Σκαφιδωτὴ κατηφοριὰ ποῦ φτάνει ὡς τίς ὄχθες τοῦ Ἀχέροντα, διαιρεμένη σὲ μεσόρραχον σὲ δύο λακκίωματα, μὲ βοσκές καὶ πηχτὰ δάση ἀριάδων.

Κ α σ τ έ λ ι , τὸ προφ. στὸ καστέλλι. Λόφος μεσοπλαγίς, βορείως τοῦ χωριοῦ.

Κ ά τ ω τ α μ π ο ύ ρ ι , τὸ προφ. στὸ κάτω ταμπούρι. Λόφος Ν.Α. τοῦ χωριοῦ ποῦ φράζει τὸ πέρασμα. Κι' ἐδῶ θρίσκεται προμαχῶνας γιὰ τὴν ἀμυνα τοῦ χωριοῦ.

Κ α υ κ ά λ α , ἡ προφ. στήν γκαφκάλα. Σιαδάκι καὶ πλαγιά μὲ γέρικες δρύες. Τ' ὄνομα ὀφείλεται σὲ γέρικη κουφαλισμένη δρύα.

Κ ι ά φ α τ ο ὺ γ κ ο ὺ ρ ι , ἡ προφ. στήν κιάφα τοῦ γκούρι (γκούρι= λιθάρι, ἀρβ.). Μικρὸς αὐχένας ἐπὶ διάρραχου ποῦ κατέρχεται ἀπὸ τὴν τοποθεσία «στρουγγα τοῦ γκούρι» (δὲς τοπωνύμιο).

Κ ο κ κ ι ν ό χ ω μ α , τὸ προφ. στὸ κοκκινόχωμα. Λακκιά μὲ κόκκινο χῶμα, ὅπου ὑπάρχουν 4 πηγάδια καὶ θέση ἐργαστηρίου στερναριῶν γιὰ τὰ δπλα.

Λ α κ κ ι ά τ ο ὺ μ ά σ τ ο ρ α , ἡ προφ. στή λακκιά τοῦ μάστορα. Λακκιά κατερχόμενη πρὸς τὸν Τσαγγαριώτικο χεῖμαρρο.

Λ ι ο φ ά τ α , ἡ προφ. στή λιοφάτα. Παρθένο δάσος ἀριάδων κοντὰ στὸν Ἀχέροντα, ἔναντι τῆς Σκάλας τῆς Τζαδέλαινας. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸ δέντρο λιοφάτα (ἡλιόφυτο) ποῦ εἶναι ὁ σμίλακας, ὁ κοινῶς ἀριάς, ποῦ ἀποτελεῖ μεγάλη δάση στὸ Σούλι, τὰ ὁποῖα ἀρχισε νὰ καταστρέφῃ ἡ δασικὴ ὑπηρεσία μὲ τὴν ἀνθρακοποίησή τους. (Δὲς κι' ἄλλο ἀρχαῖο τοπωνύμιο ποῦ μαρτυράει τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Σουλιωτοχωρίων). Διακρίνονται ἱχνη θεμελίων 2—3 οἰκιῶν, στὸ δυτικὸ δὲ αὐτῆς διάρραχο, ἐρείπια Σουλιωτικῶν προμαχῶνων.

Μ α υ ρ ή , ἡ προφ. στή μαυρή. Πηχτὸ δάσος ἀριάδων, ποῦ δὲν τὸ βλέπει ἥλιος, ἐπὶ τῆς βορείας πλαγιᾶς τοῦ «Μόρφι» (δὲς τοπωνύμιο).

Μ ή τ σ η - Κ ώ σ τ α ς , ὁ προφ. στοῦ Μήτση Κώστα. Σκαφιδωτὴ λαγκαδιὰ ποῦ ἀναπιάνεται ἀπὸ τὸ «Κάτω ταμπούρι» (δὲς τοπωνύμιο) καὶ φτάνει ὡς κάτω στὸ Τσαγγαριώτικο ποτάμι. Τ' ὄνομα ὀφείλεται σὲ κάποιον ὀνομαζόμενο Μήτση Κώστα ποῦ στάνευε ἐκεῖ τὰ γίδια του.

Μ ό ρ φ ι , τὸ προφ. στὸ μόρφι. Διάρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὸ «Κάτω Ταμπούρι» (δὲς τοπωνύμιο) καὶ φτάνει μέχρι τὸν Τσαγγαριώτικο χεῖμαρρο.

Ν τ ό σ α , ἡ προφ. στή ντόσα (ντόσα=γυρούνα, ἀρβ.). Κατηφοριστὴ κατοπιὰ μὲ δάση πριναριῶν κι' ἀριάδων, ἀπ' ὅπου πρὶν γίνῃ ὁ ἀμαξωτὸς δρόμος διέρχονταν ὁ ποδαρόδρομος, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπικοινωνοῦσαν τὰ Σουλιωτοχώρια μὲ τὰ χωριά τοῦ Φαναριοῦ, ἀπ' ὅπου προμηθεύονταν τὸ ἀπαιτούμενο καλαμπόκι καὶ ρύζι.

Ξ ε ρ ο π ή γ α δ ο , τὸ προφ. στὸ ξεροπήγαδο. Πηγάδι ἐπὶ σιαδιᾶς βορείως τοῦ χωριοῦ, ποῦ ὅπως λέγεται δὲν κρατᾷ νερό.

Π α λ ι ό μ υ λ ο ς , ὁ προφ. στὸν παλιόμυλο. Ἰχνη παλιοῦ μύλου ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χεῖμαρρου.

Σ ι ά δ ι τ ό μ έ γ α , τὸ προφ. στὸ σιάδι τὸ μέγα. Μεγάλον σιάδι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χεῖμαρρου.

Σ κ ά λ α τ ή ς Τ ζ α έ έ λ α ι ν α ς , ἡ προφ. στή σκάλα τῆς Τζαδέλαινας.

(Στὰ τοπωνύμια τῆς Λάγκας Σουλίου περιλαμβάνεται κι' ἡ θρυλικὴ Σκάλα τῆς Τζαδέλαινας).

Κοφτερὸς γκρεμὸς ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Ἀχέροντα, διὰ μέσου τοῦ ὁποῖου διέρχεται σκαμμένος στὸ βράχο μονόδρομος (τώρα ἔχει ἀνοιχθῇ παραπλευρῶς σήραγγα), ποῦ συνδέει τὰ νότια Σουλιωτοχώρια μὲ τὰ χωριά τοῦ Φαναριοῦ:

«Ραϊδιὸ ψηλά, κάτου γκρεμός, κακοτοπιὰ ἀπὸ πέρα
Καὶ χαμηλά στὴ ρίζα τους τὸ φοβερὸ ποτάμι
Λυσομανάει σὰ στοιχειὸ πού πάει νὰ ξειψυχήσει
Αὐτ' εἶναι τῆς Τζαβέλαινας ἡ ξακουσμένη Σκάλα».

Σ π έ λ α τ ῆ ς θ ά θ ω ς , ἡ προφ. στὴ σπέλα τῆς θάδως. Σπηλιά στὴν ὁποία εχε πεθάνει κάποια γριά (θάδω), ἐπὶ τῆς πλαγιαῖς τοῦ Παραβουνίου, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα.

Σ ο υ ρ ί δ α , ἡ προφ. στὴ σουρίδα. Ἀπόκρημνο μονοπάτι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Σ τ ρ ο ύ γ κ α τ ο ὕ γ κ ο ὕ ρ ι , ἡ προφ. στὴ στρούγκα τοῦ γκούρι. Λιθαρόστρουγκα πλησίον μεγάλης πέτρας ἐπὶ μικροῦ αὐχένα, δυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

Τ α μ π ο υ ρ ά κ ι , τὸ προφ. στὸ ταμπουράκι. Μικρὸς λόφος ἄνωθε τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ὅπου ἐρείπια χτιρίων.

Τ σ έ π ι τ ο ὕ Β ό γ γ λ η , τὸ προφ. στὸ τσέπι τοῦ Βόγγλη. Ἀπόκρημνος λόφος βορείως τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὁ ἀπὸ τὴν Ἄνω Γκολιμὴ (τώρα Ἄνω Σμυρτιά) ἥρωας Β. Βόγγλης, ὅσες φορές οἱ Σουλιῶτες εἶχαν πόλεμο, ἔρχονταν σὲ βοήθεια πολεμώντας τὸν ἐχθρὸ ταμπουρωμένους στὸ τσέπι, πού φέρει τ' ὄνομά του.

ΣΟΥΛΙ

Ἐρειπωμένες οἰκίαι 450

Ἐρειπωμένοι ναοὶ 6

Ἀναστυλωμένοι ναοὶ 2

«Πῆραν τὸ Σούλι πήρανε, πῆραν τὸν Ἀθαρίκο,
Τὴν Κιάφα τὴν περήφανη, τὸ ξακουσμένο Κούγκι».

Μὲ τὰ θλιβερά τοῦτα λόγια μοιρολόγησε ἡ λαϊκὴ μούσα κι' ἀνάγγειλε σ' ἀνατολὴ καὶ δύση τὸ πράσιμο τοῦ Σουλιοῦ.

«Πῆραν τὸ Σούλι πήρανε...»

Εἶναι τὸ δεύτερο θλιβερὸ μαντάτο, ὕστερα ἀπὸ τὸ πέσιμο τῆς Πόλης, πού ἀπλώθηκε σὲ βουνὰ καὶ κάμπους, σὲ πόλεις καὶ σὲ χωριά, κι' ἔκοψε τὰ γόνατα τοῦ σκλαωμένου λαοῦ μας.

«Πῆραν τὸ Σούλι πήρανε...»

Σ' αὐτὸ ἀτένιζε μ' ἀπαντοχὴ ὁ σκλάβος τοῦ Φαναριοῦ, ὁ ραγιάς τῆς Λάγκας, ὁ φυλακισμένος τοῦ Κάστρου καὶ κάθε Ἑλληνας σιματινὸς κι' ἀλαργινός, καὶ τώρα θλίβεται καὶ κλαίει:

«Πῆραν τὸ Σούλι πήρανε...»

Ἐδῶ ἦρθαν καὶ φύλιασαν πρῶτα πρῶτα κι' ἔστησαν τὰ τσαντήρια τους τὰ παλληκάρια τοῦ Σκεντέρμπεη ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κρόϊας. Ἐπακολούθησαν φυγάδες ἀπὸ τὸ Φανάρι, τὴ Δράγανη, τὸ Ζερβό, τὰ Μαρτινὰ τῆς Καμαρίνας, τὴν Κορύστιανη, τὸ Τσαγγάρι κι' ἀπ' ἄλλα μέρη κι' ἀποτέλεσαν τὸ Ἑφταχώρι, Σούλι, Σαμονίτσα, Κιάφα, Ἀθαρίκο, Μαμάκο, Παπαζαφεῖρι καὶ Ζαβροῦχο.

Σ ο ὕ λ ι . Τὸ Σούλι, ὄνομα Ἰλλυρικὸ πού πάει νὰ πεῖ κορυφή, 450 ρημμασμένα σπίτια, πλώνεται στὸ πλαγιαστὸ ρίζωμα τοῦ βουνοῦ «Μούργκα», τῆς ἀνατολικῆς ὁροσειρᾶς, μὲ τὶς πλάτες ριμμένες στὸ βουνὸ καὶ τὰ ποδάρια στεριωμένα ἀπόπερα στὴ ράχη τ' ἄη - Δονάτου.

Τὰ σπίτια του ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀνώγια καὶ θολωτὰ κατώγια γιὰ νὰ ἐπισκευάζονται εὐκολὰ καὶ γρήγορα καὶ νὰ μὴν ἔχουν χρεῖα πατώματος, ὅταν τυχὸν καίωνται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Εἶναι ἀκουστὸ σ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες του κατὰ τῶν Τούρκων. Μιά χούφτα ἄνθρωποι τάβαλαν μὲ τρεῖς κραταιοὺς τυράννους, μὲ τοὺς πρὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ τουρκοπασάδες, τὸν Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὸ Σουλτάνο.

«Πῆραν τὸ Σούλι πῆρνε πῆραν τὸν Ἀβαρίκο,
Τὴν Κιάφα τὴν περήφανη, τὸ ξακουσμένο Κούγκι».

ΠΑΤΡΙΕΣ (ΦΑΡΕΣ)

Στὸ Σούλι ὑπῆρχαν οἱ φάρες τῶν:

Βάσιου, Βέλια, Δράκου, Ζάρμπα, Θανάση, Καλόγερου, Καραμπίνα, Κάσκαρη, Κουτσονίκα, Λαβίδα, Μαλάμου, Μάτη, Μάντζα, Μπότσαρη, Μπούσιμπου, Μπουτζᾶ, Νταγκλῆ, Ντατούλη, Παπαγιάννη, Σαχίνη, Σέη, Τζαβέλα, Τόντα καὶ Τώρα.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΣΟΥΛΙΟΥ

Ἀ γ ί α Κ υ ρ ι α κ ή , ἡ προφ. στὴν ἄη - Κυριακή. Ἰχνη ὁμωνύμου παρεκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κουγκίου, ἀνατολικά τῆς ἄη - Παρασκευῆς.

Ἀ γ ί α Π α ρ α σ κ ε υ ή , ἡ προφ. στὴν ἄη - Παρασκευή. Ὁμώνυμος ναὸς ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Κουγκίου. Ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὸν Ἐθνομάρτυρα Σαμουήλ τὸ 1793, ἀνατινάχτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ 1803 καὶ ἀναστυλώθηκε ἀπὸ τὸν ἐκ Παραιμυθίας καπνέμπορο τῶν Γιαννίνων Σωτ. Παπαθανασίου τὸ 1963.

Ἀ γ ι ο ς Γ ε ω ρ γ ι ο ς , ὁ προφ. στὸν ἄη - Γιώρη. Ἐρείπια ὁμωνύμου ναοῦ στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ὅπου οἱ Σουλιῶτες στὶ 7 τ' Ἀπρίλη 1772 ρίχνοντας ἀπὸ τὴ στέγη κυφέλες μελισσῶν, ἀνάγκασαν τὸν ἐντὸς αὐτοῦ κλεισμένο Σουλεϊμὰν Τσαπάρη νὰ παραδοθῇ μ' ὅλο τὸ ἐπιτελεῖο του, κάπου 40 μπέηδες κι' ἀγάδες.

Ἀ γ ι ο ς Δ ο ν ά τ ο ς , ὁ προφ. στὸν ἄη - Δονάτο. Στενόμακρη ράχη ποῦ φράζει δυτικὰ τὸ χωριό, μὲ βοσκότοπο καὶ λίγο δάσος πριναριῶν, ὅπου ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Δονάτου, πολιούχου τῆς Λάκκας Σουλίου κι' ἑλῆς τῆς Θεσπρωτίας.

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Σουλίου (1803) ὁ φόρος προστασίας τῶν χωριῶν τοῦ Φαναριοῦ, ποῦ καταβάλλονταν στοὺς Σουλιῶτες, ἐξακολούθησε νὰ δίνεται στὸν ἄη - Δονάτο ὡς τὸ 1912, ὅποτε ἡ ὑποχρεωτικὴ καταβολὴ μετατράπηκε σὲ προαιρετικὴ ὡς τὸ 1940 ποῦ καταργήθηκε τελείως.

Κάθε χρόνο, στὶς 30 τ' Ἀπρίλη, μέρα τῆς γιορτῆς τοῦ ἀγίου, συγκεντρώνονταν ἐδῶ πλῆθος κόσμου, ἀπὸ τὴ Λάκκα Σουλίου, τὴ Λάκκα Μπότσαρη, τὸ Φανάρι καὶ ἀπὸ παρθεζώτερα καὶ πανηγύριζε. Οἱ ἐθνικὲς ὁμοῖς γιορτὲς Σουλίου, ποῦ καθιερώθηκαν ἀργότερα, ὑποβίβασαν τὴ μεγάλη αὐτὴ γιορτὴ σὲ ἀπλὴ λειτουργία ἐξωκκλησιῶν.

Ἡ λαϊκὴ μούσα κατέταξε τὸν ἄη - Δονάτο μεταξὺ τῶν κυριωτέρων ἐθνικῶν μας ἐκκλησιαστικῶν χειμηλίων:

«...Τάξτε βρὲ Τούρκοι στὰ τζαμιά, Ρωμαῖοι στὰ μοναστήρια
Στὸ Μέγα Σπήλαιο τοῦ Μωριά, Ἀγιά - Σοφιά στὴ Πόλη
Στὸν ἄη - Δονάτο τοῦ Σουλίου κι' αὐτὸν μαλαματένιο
Γιὰ νὰ μᾶς βγάλει στὴ στεριά, στὴν ἄκρη τὸ Φανάρι».

Ἀ γ ι ο ς Ν ι κ ό λ α ο ς , ὁ προφ. στὸν ἄη - Νικόλα. Ἐρείπια ὁμώνυμου

παρεκκλησιῶν ἐπὶ τῆς Μούργκας, δουνου τῆς ἀνατολικῆς ὁροσειρᾶς, ἀπ' ὅπου ὁ Ἄλτης θάρει μετὰ τὰ τόπια τὸ Σούλι καὶ τὸ κάστρο τοῦ Σουλιῶ.

Ἄγιος Νικόλαος, ὁ προφ. στὸν ἄη - Νικόλα. Ἐρείπια ὁμωνύμου παρεκκλησιῶν ἐπὶ τῆς ράχης τ' ἄη - Δονάτου.

Ἄη - Λιῆς, ὁ προφ. στὸν ἄη - Λιῆ. Ἐρείπια ὁμωνύμου παρεκκλησιῶν ἐπὶ λόφου, βορείως τοῦ χωριοῦ.

Ἄλωνα τοῦ δάσκαλου, τὸ προφ. στ' ἄλωνα τοῦ δάσκαλου. Σφηνωτὸς λόφος στὴ ρίζα τοῦ ὁποῦ ὑπάρχει παλιὸ ἄλωνα κάποιου δάσκαλου, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιον.

Ἄνω καὶ Κάτω Κούγκι, τὸ προφ. στ' ἄνω καὶ κάτω Κούγκι. Τὸ Κούγκι μετὰ τὴν περιοχὴν τοῦ κυρίως Σουλιῶ, ὡς χειμερινὸ λειβάδι, χωρίζεται σὲ Ἄνω καὶ Κάτω Κούγκι μετὰ ὁρίαν τὴ ράχην τ' ἄη - Δονάτου. Ἀπὸ τῆς ράχης τ' ἄη - Δονάτου καὶ ἀπάνου ὡς πού συναντιέται ἡ ἀνατολικὴ ὁροσειρὰ (θερινὸ λειβάδι) καὶ ὅλος ὁ ἀναμεταξὺ κατεχόμενος ἀπὸ τὰ σπῖτια τοῦ χωριοῦ χώρος ἀποτελεῖ τὸ Ἄνω Κούγκι. Ἀπὸ δὲ τῆς ράχης τ' ἄη - Δονάτου καὶ κάτω, ἔλ' ἡ δυτικὴ πλαγιά, ὡς τὸ Τσαγγαριώτικο ποτάμι, τὸ Κάτω Κούγκι, τοῦ ὁποῦ τρεῖς μορφολογικὲς ζῶναι τοῦ ἐδάφους ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν δλάστηση.

Βερμπάισι, οἱ προφ. στοὺς Βερμπάιους. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ἄκρης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ὅπου κρεουργήθηκαν οἱ ἐκ Ποπόδου κτηνοτρόφοι Κίτσιος καὶ Θανάσης Βέρμπης, πατέρας καὶ γιός, ἀπὸ ληστές.

Δέντρος τοῦ Τελέλη, ὁ προφ. στὸ δέντρο τοῦ Τελέλη. Δρύα ἐπὶ τῆς πλαγίᾳς τῆς ἀνατολικῆς ὁροσειρᾶς, στὸν ἥσκιον τῆς ὁποίας στάλιζε τὰ προβάτὰ τοῦ ὁ Ποποδίτης ἀρχισέλεγκας Μπούση Τελέλης.

Δρακάτικα, τὰ προφ. στὰ Δρακάτικα. Τὰ ἔρείπια τῶν σπιτιῶν τῆς φάρας τοῦ Δράκου. Σουλιώτη πολέμαρχου, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλαγίᾳς τῆς ράχης τ' ἄη - Δονάτου, στὸ βόρειο ἄκρον τοῦ χωριοῦ.

Ζωνάρια, τὰ προφ. στὰ ζωνάρια. Ζωνάρι ἀπὸ φτέρες πού χωρίζει ὁρίζοντως τὸ Κάτω Κούγκι σὲ δύο ἴσα μέρη.

Καλόγερος, ὁ προφ. στοῦ καλόγερου. Πηγὴ στὴ ρίζα τοῦ λόφου τοῦ Κουγκιοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία κατερχόμενοι οἱ Σουλιῶτες πολιορκημένοι ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ, τσέπι τὸ τσέπι καὶ γκρεμὸ τὸ γκρεμὸ, ἔπαιρναν τὴ νύχτα νερό. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸν καλόγερον Σαμουήλ πού ἐκεῖ, κατὰ τὴν παράδοση, βρέθηκε τὸ κεφάλι τοῦ μετὰ τὴν ἀνατίναξιν τῆς ἄη - Παρασκευῆς.

Καπετάνος, ὁ προφ. στοῦ καπετάνου. Κακοτράχαλος λόφος (τσέπι) ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ, ἀριστερῇ μεριᾷ τῆς λακκιᾶς πού κατέρχεται ἀπὸ τὸ «Πηγαδούλι» τῆς Μούργκας (δὲς τοπωνύμιον).

Κούγκι, τὸ προφ. στὸ Κούγκι. Ἀπόκρημνος λόφος στὸ νότιον ἄκρον τῆς ράχης τ' ἄη - Δονάτου. ὅπου τὸ ὁμωνύμιον κάστρο ἐντὸς τοῦ ὁποῦ τὰ ἔρείπια θερινῆς ἔπαυλης τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ μικρὸς ναὸς τῆς ἄη - Παρασκευῆς.

Κούλια, ἡ προφ. στὴν κούλια. Ἐνα ἀπὸ τὰ σωζόμενα Σουλιώτικα σπῖτια στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ὅπου μαζεύεται ὁ κόσμος στὴ γιορτὴ τ' ἄη - Δονάτου καὶ πανηγυρίζει.

Κουτσονικάτικα, τὰ προφ. στὰ Κουτσονικάτικα. Κατηφορικὴ σιαδὴ στὴν βόρειαν εἰσόδον τοῦ χωριοῦ, ὅπου τὰ ἔρείπια τῶν σπιτιῶν τῆς φάρας τοῦ Κουτσονίκα.

Λαμιὸς τοῦ Κούγκι, ὁ προφ. στὸ λαμιὸ τοῦ Κούγκι. Μικρὸς αὐ-

χένας στη ρίζα του λόφου του Κουγκιού, βορείως της ἄη - Παρασκευῆς, όπου πολλοὶ Τουρκαρβανίτες πότισαν τὶς ἀσφάκες μετὰ τὸ αἷμα τους.

Λιάπικα, τὰ προφ. στὰ Λιάπικα. Κατηγοριστὴ σιαδιά, βορείως τοῦ χωριοῦ, όπου κατεσκήνωσαν οἱ Ζουλιάτες Τουρκαλβανοὶ (Λιάπηδες) ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Σούλι τὸ 1804 καὶ οἱ ὅποιοι μετὰ 17ετῇ παραμονή ἐγκατέλειψαν τοῦτο στὶς 11 τοῦ Δεκέμβρη 1820 παραδίδοντάς το στοὺς Σουλιώτες, κατόπι διαταγῆς τοῦ Ἀλῆ.

Μαλάμος, ὁ προφ. στοῦ Μαλάμου. Ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ τοῦ πολέμαρχου Μαλάμου, ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1588, περιμαντρωμένα μετὰ ἀσθεστότοιχο στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ χωριοῦ, ἀριστερὰ τῆς κατερχομένης λακκιᾶς ἀπὸ τὸ Πηγαδούλι τῆς Μούργκας.

Μπαξές, ὁ προφ. στὸ μπαξέ. Παλιὸς κήπος, τώρα σιαδιά, πάνω ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Μύλος κερέτσι, ὁ προφ. στὸ μύλο κερέτσι. Ἐρείπια ἀσθεστόχτιστου (κερέτσι) παλιοῦ μύλου ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου (ποταμοῦ τώρα).

Μύλος τοῦ Μπούσμπου, ὁ προφ. στὸ μύλο τοῦ Μπούσμπου. Πηγὴ καὶ ἔρείπια τοῦ ἐκ Φροσύνης πολέμαρχου Γεωργ. Μπούσμπου, ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου. Ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ ὑψώσει τὸ νερὸ γιὰ νὰ γίνη κρέμαση, τὸν ἐγκατέλειψε.

Μύλος τοῦ ρέτση, ὁ προφ. στὸ μύλο τοῦ ρέτση. Ἐρείπια μύλου ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου.

Μύλος τοῦ Σούλι, ὁ προφ. στὸ μύλο τοῦ Σούλι. Μύλος ἀνεγερμένος ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δονάτου, ἐπὶ θεμελίων παλιότερου, μετὰ νεροτριβίδες καὶ μαντάνια, ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ὁ ὅποιος ἀπ' ἐδῶ καὶ κάτω παίρνει τὴ μορφὴ ποταμοῦ.

Ντασούλη, ὁ προφ. στοῦ Ντασιούλη. Λόφος στὴ βόρεια ἄκρη τοῦ χωριοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἔρείπια τῆς οἰκίας τοῦ Σουλιώτη Ντασοῦλη.

***Οχτία**, τὰ προφ. στὰ ὄχτια. Ὅριζόντια ζώνη πτυχῶν τοῦ ἐδάφους καλούμενη καὶ «ζωνάρια» (δὲς τοπωνύμιο).

Παλιοχώρι, τὸ προφ. στὸ παλιοχώρι. *Ὄνομα ποὺ δίνεται συνήθως στὸ Σούλι ἀπὸ τοὺς ντόπιους.

Παναγία, ἡ προφ. στὴν Παναγία. Ἐρείπια τῆς Παναγίας, καθεδρικοῦ ναοῦ, περιμαντρωμένα μετὰ ἀσθεστότοιχο, όπου καὶ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἦταν θολωτὸς ναὸς στηριγμένος ἐπὶ κιόνων.

Πάνο - Μπούση, ὁ προφ. στοῦ Πάνο - Μπούση. Περιμαντρωμένη μετὰ ξερότοιχο μεγάλῳπρη οἰκία τοῦ Πάνο - Μπούση, πατέρα τοῦ Ζῶη - Πάνου, Σουλιώτη πολέμαρχου (1822), ἡ ὁποία ἀναστρωμένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία στεγάζει τὸ φύλακα ἀρχαιοτήτων Σουλίου.

Πηγὰς, τὰ προφ. στὰ πηγὰδια. Σιάδια στὸ μέσο τοῦ χωριοῦ, όπου τὰ 450 πηγὰδια, ἀπὸ τὰ ὁποία ὑδρεύονταν οἱ τετρακόσιες πενήντα οἰκογένειες τῶν Σουλιωτῶν. Σῶζονται καίμια τριανταπενταριά. Τὰ ὑπόλοιπα γεμίστηκαν μετὰ χώματα πρὸς πρόληψη δυστηχημάτων ἢ ἔχουν βουιάξει.

Πηγαδούλι τῆς Μούργκας, τὸ προφ. στὸ πηγαδούλι τῆς Μούργκας. Πηγαδάκι ἐπὶ τῆς Μούργκας ποὺ κρατᾷ νερὸ ὅλο τὸ καλοκαίρι.

Σπέλα ἢ Μαύρη, ἡ προφ. στὴ σπέλα τῆ μαύρη. Σπηλιὰ στὸ ἄκρο

μικροῦ σιαδιοῦ καὶ πηγὴ ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ἔναντι τῆς «Μαυρῆς» (δὲς ὁμώνυμο τοπωνύμιο Ζαβρούχου).

Σ π έ λ α τ ο ὕ Τ ώ ρ α , ἡ προφ. στή σπέλα τοῦ Τώρα. Μεγάλῃ σπηλιᾷ σ' ἀνάμερῃ μεριά, ἀριστερὰ τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, ἐπὶ τῆς πλαγιᾷς τοῦ Κουγκιοῦ, σχετιζόμενη μετὸν Τώρα, ἀρχηγὸ ὁμώνυμης Σουλιώτικης φάρας.

Σ υ κ ι ᾶ τ ο ὕ Μ α λ ᾶ μ ο υ , ἡ προφ. στή συκιὰ τοῦ Μαλάμου. Δάσος πριναριῶν Β.Δ. τοῦ χωριοῦ, στὰ ὄρια τοῦ Μαμάκου. Παλὶὸ περιβόλι τοῦ πολέμαρχου Μαλάμου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τ' ὄνομα. Ἀπὸ τὰ καρποκλάδια του σώζονταν μιὰ συκιά, ἡ ὁποία διὰ τῶν παραφυάδων διαιωνίζει τὴ σειρή της.

Τ ζ α β ε λ ᾶ τ ι κ α , τὰ προφ. στὰ Τζαβελάτικα. Ἐρείπια τῆς συνοικίας τῶν Τζαβελαίων στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ἀριστερὰ τῆς λακκιᾷς ποῦ κατέρχεται ἀπὸ τὸ πηγαδούλι τῆς Μούργκας.

Τ ζ α μ ί , τὸ προφ. στὸ τζαμί. Ἐρείπια τζαμιοῦ ποῦ χτίστηκε κατὰ τὴ δεκαεπταετῇ παραμονή (1804—1820) τῶν Ζουλιᾶτων Τουρκαλβανῶν στὸ Σούλι.

Τ σ έ π ι τ ῆ ς γ κ ο ρ τ σ ι ᾶ ς , τὸ προφ. στὸ τσέπι τῇ γκορτσιᾷς. Σφηγνολίθαρος λόφος στή δυτικὴν πλαγιὰ τοῦ Κάτω Κούγκι. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸ δέντρο γκορτσιὰ ποῦ ἦταν κάποτε ἐκεῖ.

Τ σ έ π ι τ ῆ ς λ ο ὗ τ σ α ς , τὸ προφ. στὸ τσέπι τῆς λούτσας. Σφηγνωτὸς λόφος ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλαγιᾷς τοῦ Κάτω Κούγκι. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στή συγκέντρωση τοῦ νεροῦ τῆς βροχῆς (λούτσα) στή ρίζα τοῦ λόφου.

Τ σ έ π ι τ ο ὕ λ ὺ κ ο υ , τὸ προφ. στὸ τσέπι τοῦ λύκου. Σφηγνολίθαρος λόφος ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλαγιᾷς τοῦ Κάτω Κούγκι., σχετιζόμενος μετὰ κάποιον λύκο ποῦ εἶχε ἐκεῖ τὴ φωλιά του.

Τ σ έ π ι τ ο ὕ Μ ο υ σ ε λ ί μ η , τὸ προφ. στὸ τσέπι τοῦ Μουσελίμη. Σφηγνωτὸ τσουμπαράκι ἄνωθε τοῦ χωριοῦ στὸν ποδαρόδρομο ποῦ ἀνέρχεται πρὸς τὸ βουνὸ Λιανό, στὸ ὁποῖο ἔβαινε τὴν ἀνοιξιᾶτικὴν στάνη ὁ ἐκ Ποπόδου κτηνοτρόφος Μουσελίμης, ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θεσμός ἀρχαιότατος ἡ ἐργασία, εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἀπηχόλησε, ἀπασχολεῖ καὶ θὰ ἀπασχολῇ ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, εἴτε ὡς ἄτομα, εἴτε ὡς κοινωνίας, εἴτε καὶ ὡς ἔθνη. Τὸ θέμα τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ βάσις, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Αὕτη, μετὰ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς, συνεκίνησε καὶ συγκινεῖ, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρόβλημα, διανοουμένους καὶ μή. Ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία τὴν φυγόκεντρον δύναμιν, πέραξ τῆς ὁποίας κινεῖται ὁ ἀνθρώπος καὶ παρασύρεται οὕτως ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν.

Οὐδενὸς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγῃ τῆς προσοχῆς τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς διάφοροι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι καὶ ἀντιλήψεις διευτυπώθησαν διὰ τὸν θεσμόν τῆς ἐργασίας καὶ διάφορα κοινωνικά ἢ πολιτικά συστήματα ἐπεχείρησαν τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Ἐν τῇ προσπάθειᾳ των ὅμως νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀπόψεις των ἡγήταί τινες τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν συστημάτων καὶ θεωριῶν, διέβαλον τὸν Χριστιανισμόν καὶ διέστρεψαν τὴν μοναδικὴν εἰς τὸν κόσμον ὀρθὴν ἀντίληψιν τοῦ περὶ τῆς ἐργασίας. Οὕτως ἐδόθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Χριστιανισμός, ἀντὶ τῆς προόδου καὶ δημιουργικότητος ἀπεργάζεται τὴν ραστώνην καὶ τὴν ἀδράνειαν.

Ἡ ἀπάντησις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω κατηγορίας δίδεται σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς Ἀποκαλύψεως, τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ὁπότε πᾶσα ἄλλη συνηγορία θὰ ἐπερίτευεν. Ἐν τούτοις ὅμως πολλὰ ἐγράφησαν κατὰ καιροὺς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς, θεολόγους καὶ μή, οἱ ὁποῖοι σαφῶς διετύπωσαν τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῆς ἐργασίας.

Συμβολὴν εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἀποτελεῖ καὶ ἡ παροῦσα μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν», ἡ ὁποία εἶναι καρπὸς τριετοῦς ἐρεῦνης. Εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ προβλήματος τῆς ἐργασίας μᾶς ὠδήγησεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διάλεξις ἡμῶν ἐν Ἱωαννίνοις μὲ θέμα: «ἡ ἐργασία καὶ τὸ ἐπάγγελμα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀνάγκη, ὅπως, ὑπὸ τὰς παρούσας κρισίμους διὰ τὴν κοινωνίαν περιστάσεις, ὅπου ἐπιχειρεῖται προσπάθεια ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῆς ἀρνήσεως διὰ τὸν κλονισμόν τοῦ κύρους αἰωνίων ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν, τονισθῇ ὅτι οὐδεὶς ἄλλος λαός, οὐδὲν ἔθνος καὶ οὐδεμία φυλὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ὡς καὶ οὐδὲν σύστημα κοινωνικόν καὶ οὐδεμία κοσμοθεωρία ἔθεσαν εἰς τόσον ὑψηλὸν βάθρον τὴν ἐργασίαν, ὅσον ὁ Χριστιανισμός, θεωρῶν αὐτὴν ἱερὸν θεσμόν. Τοῦτο θὰ ἀντιληφθῇ εὐκόλως ὁ ἀναγνώστης, διότι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἀφοῦ ἐρευνῶμεν τὴν θέσιν τῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς διαφόρους ἄλλους ἐξωχριστιανικοὺς λαούς, ἐρχόμεθα ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀναπτύξωμεν ἐν πλάτει τί διδάσκουν αἱ πηγαὶ τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, διὰ νὰ παρουσιάσωμεν τέλος τὴν χριστιανικὴν θέσιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐργασίας ἐναντι τῶν διαφορῶν συγχρόνων τάσεων καὶ κοσμοθεριῶν.

Ἡ μελέτη μας δὲν φιλοδοξεῖ νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὸ μέγαλον τοῦτο κοινωνικὸν πρόβλημα, ἀλλ' ἐλπίζει ὅτι θὰ διαφωτίσῃ ἐπαρκῶς τὸν ἀναγνώστην, ὡς καὶ πάντα ἐρευνητὴν, ὅτι ἡ περὶ ἐργασίας ἀντίληψις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἀντίληψις δημιουργίας, προόδου καὶ ἀναγεννήσεως δι' αὐτῆς. Ἀπαραίτητος ὅμως προϋπόθεσις εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κατὰ τὸν Χριστιανισμὸν εἶναι ἡ ἀνεπιφύλακτος ἀναγνώρισις τῆς ἐλευθέρας προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ἐπέτυχε τοῦτο, θὰ τὸ κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης.

Ἡ παροῦσα μελέτη βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ προσφορὰν καὶ θερμὴν συμπαράστασιν τοῦ διακεκριμένῃν θέσιν κατέχοντος εἰς τὸν πνευματικὸν κῶρον τῆς Ἡπείρου περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», πρὸς τὴν ὁποῖαν εὐγνώμονας ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἔννοια, Ὅρισμός καὶ μορφαὶ τῆς ἐργασίας

Ὁ ἀρχαιότατος καὶ πρῶτος χρονολογικῶς νόμος τοῦ Ὑψίστου εἶναι ἡ ἐργασία. Εἶναι καὶ θεωρεῖται αὕτη ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτῆς ἀπορρέει, ἐκ τῶν βασικωτάτων ἀγαθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀπετέλεσε δέ, ἀποτελεῖ καὶ θὰ ἀποτελῇ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρόβλημα, συνεκίνησε καὶ συγκινεῖ διανοοιμένους καὶ μὴ, μετὰ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς¹. Ἐνῶ τὰ ἄλογα ὄντα δουλεύουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς, ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ λογικοῦ του κατῴρθωσε καὶ ἀπῆλλαξεν ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης δουλείας, δυνάμενος ἀσφαλῶς νὰ σκέπτεται εὐρύτατα περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μέλλοντός του καὶ νὰ συγκεντρώνῃ ἀγαθὰ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν του, τῆς τροφῆς, τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς κατοικίας. Εἶναι ἐπομένως ἡ ἐργασία σύμφωνος πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ ὕλικήν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, διότι τὸ μὲν πνεῦμα κινεῖται πάντοτε καὶ ἐνεργεῖ, ὁ δὲ ὀργανισμὸς διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ἔχει ἀνάγκην κινήσεως καὶ ἐργασίας. Οἰαδήποτε προσπάθεια αὐτοῦ σωματικῇ ἢ πνευματικῇ πρὸς παραγωγὴν ὀρισμένου ἀποτελέσματος ἢ πρὸς ἐπιδίωξιν καὶ ἐπίτευξιν ὀρισμένου σκοποῦ² φέρεται εἰς πέρας διὰ τῆς ἐργασίας.

ὑπὸ τὴν γενικωτάτην ταύτην ἔννοιαν δύναται νὰ περιληφθῇ πᾶν εἶδος διανοητικῆς, πνευματικῆς, σωματικῆς, χειρωνακτικῆς κλπ. ἐργασίας, ἀπὸ τῆς ἀπλουστερίας καὶ πρωτογόνου μέχρι τῆς δυσχερεστερας καὶ μᾶλλον ἐξειδικευμένης, ἀνεξαρτήτως ἐὰν αὕτη εἶναι δυνατὴ εἰς πάντα ἄνθρωπον ἢ ἐὰν προϋποθέτῃ εἰδικὰς ἐπιστημονικάς, τεχνικάς ἢ ἄλλας γνώσεις ἢ ἐὰν γίνεται μόνον δι' ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἢ καὶ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μηχανικῆς δυνάμεως ἢ ἄλλων τεχνικῶν μέσων³.

Ἐπομένως, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἐργασίαν ὡς τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς παραγωγὴν ἔργου. Πᾶσα δὲ παραγωγή, πάντα τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ καὶ ἅπας ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς, ὕλικός τε καὶ πνευματικός, εἶναι καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. οὕτως ὥστε αὕτη εἶναι ἡ βάση, οὐ μόνον τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ. Διὰ τοῦτο ἄνευ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀδύνατος, ὅχι μόνον ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἱκανοποίησις ἐν γένει τοῦ συναισθήματος τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπαρξις κοινωνικῶν καὶ οἰκονομίας⁴. Δι' αὐτῆς

1. Γ. Θ. Ράμμου - Ἡ ἐργασία ὡς κοινωνικὸν λειτουργημ - περιοδ. «Ἀκτίνες» 1959, σελ. 337.

2. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Χριστιανισμὸς καὶ Ἑργασία - Πειραιεὺς 1958, σελ. 3.

3. Γ. Θ. Ράμμου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 337.

4. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 4.

ὁ ἄνθρωπος θέτει εἰς ἐφαρμογὴν καὶ πραγματοποιεῖ τὰς ἰδέας του, τοὺς πόθους του, τὰ ἰδεώδη του, οὕτως ὥστε αὕτη ἀντικατοπτρίζει καὶ ἐκφράζει ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον⁵. Ἦτο ἡ πρώτη καὶ κυρία ἀπασχάλσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς δημιουργίας αὐτοῦ μέχρι καὶ τῆς πτώσεώς του. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν του, συνεπεία τῆς ἁμαρτίας, αὕτη ἦτο ὁ κληρὸς του, ἀνεξαρτήτως ἐὰν αἱ συνθῆκαι καὶ οἱ ὅροι τῆς ἐργασίας ἦσαν διάφοροι καὶ ἀσυγκρίτως πλεονεκτικώτεροι ὑπὸ τὴν πρώτην μακαρίαν κατάστασιν ἢ ὑπὸ τὸ βαρυνόμενον διὰ τῆς ἁμαρτίας καθεστῶς⁶. Τέλος θεωρεῖται αὕτη ὡς τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἀποτραπῇ ἡ πενία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀθλιότης τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἡ ἐργασία ὠρίσθη ὡς ἡ μεμετρημένη καὶ λογικὴ χρῆσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων πρὸς παραγωγὴν ἔργου τινός, αἱ δὲ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σωματικαὶ καὶ πνευματικαί, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ταύτην εἰς τὰς ἑξῆς μορφὰς ἢ εἶδη:

1) Εἰς τὴν σωματικὴν ἢ μυϊκὴν ἐργασίαν. Αὕτη διεξάγεται μὲ τὰς σωματικὰς (μυϊκὰς) κυρίως δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀνήκουν δὲ εἰς αὐτὴν αἱ διάφοροι τέχναι. Ταύτας ὑποδιαιροῦμεν πάλιν εἰς χειρωνακτικὰς τέχνας, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐχαρακτηρίζοντο «βάνανυσσι», ὡς ἡ ξυλουργικὴ, σιδηρουργία, γεωργία, κτηνοτροφία, ἀλιεία, βιομηχανία, ἐμπόριον καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας, ὡς ἡ Ζωγραφικὴ, Γλυπτικὴ, Ἀρχιτεκτονικὴ κλπ. 2) Εἰς τὴν πνευματικὴν ἢ διανοητικὴν ἐργασίαν, ἥτις γίνεται κυρίως διὰ τοῦ πνεύματος καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἀσχολοῦνται οἱ ἐπιστήμονες, ἱατροί, νομικοί, διδάσκαλοι κλπ. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν καὶ οἱ καθόλου τοῦ κράτους ὑπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοί. Ἐκ τῶν πολιτικῶν τάξεων τούτων διακρίνεται ἡ τάξις τῶν κυβερνητῶν ἐκάστης χώρας. 3) Τέλος ἄλλο εἶδος ἐργασίας εἶναι ἡ ψυχικὴ, δηλαδή τὸ νὰ ἐργάζηται τις ψυχικῶς ἢ χάριν τῆς ψυχῆς του, ὡς συνήθως λέγεται, ἄνευ κέρδους ἢ ἀτομικῆς ὠφελείας. Τοιούτου εἶδους ἐργασίαι εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου προσφορά ἀγαθοῦ ἔργου, ἡ ἐθελοντικὴ προσφορά εἰς φιланθρωπικὰ ἰδρύματα, ἡ ἐξυπηρέτησις ἀσθενῶν, τραυματιῶν, φυλακισμένων κ.τ.τ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΙ ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

Ἐνῷ ἡ ἐργασία, ὡς καὶ εἰσαγωγικῶς ἐδηλώθη, ὁρίζεται ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς παραγωγὴν ἔργου καὶ θεωρεῖται ἡ βάσις τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐν γένει ζωῆς ἐνὸς ἔθνους καὶ ἐνὸς λαοῦ, κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν, δηλαδή πρὸ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸν κόσμον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐθεωρεῖτο αὕτη ὡς μία ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων μὲ διάφορον ἀσφαλῶς ἐκτίμησιν ὅτ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν. Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν τοῦ προχριστιανικοῦ κόσμου περὶ τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θέσις αὐτῆς δύναται ἱστορικῶς νὰ ἀναλυθῇ ὡς κατατέρω:

I. Προϊστορικοὶ χρόνοι

Ποῖν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν καθαρῶς ἱστορικὴν περίοδον, θὰ ἐρευνήσωμεν ἐν συντομίᾳ τὴν θέσιν ταύτης κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ πρωτοϊστορικοὺς χρόνους.

Ἡ ἐρευνα τῶν χρόνων τούτων ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσε-

5. Βασ. Ἰωαννίδου - Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα - Ἀθήναι 1957, σελ. 67.

6. Γ. Θ. Ράμμου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 337.

πάθησε να εύρη τρόπους και μέσα προς εξασφάλισιν τῆς τροφῆς του. Τοῦτο ἐπέτυχεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τῆς ἐργασίας. Τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ αὐτὸν χρησιμοποιεθέντα ὑπ' αὐτοῦ μέσα, ἦσαν τὰ διάφορα ἐργαλεῖα. Ἡ προσπάθεια κατασκευῆς ἐργαλείων ἤρχισεν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασίας τοῦ λίθου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐπεξεργασίας τοῦ λίθου εἰς τὴν Ἑλλάδα παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐξ αὐτοῦ κατασκευασθέντα ἐργαλεῖα ἦσαν μεγάλῃς ἀντοχῆς καὶ ἀποτελοῦν τὴν μοναδικήν πηγὴν, ἣ ὁποία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν μελέτην τοῦ ἐργαλείου ἐξοπλισμοῦ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Βεβαίως τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα τοῦ ἦσαν ξύλινα, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν, ὡς καὶ τινῶν ἐξ ἄλλων ὕλικῶν κατασκευασθέντων, δὲν ἔχομεν δείγματα, διὰ τοῦτο καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν κατηγορηματικῶς¹. Πάντως τὰ ἐργαλεῖα τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἦσαν χωρὶς ὀρισμένην μορφήν ἢ σχῆμα, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι διὰ διαφόρων κτυπημάτων ἐμορφοποιοῦν ὑποτυπωδῶς πως ταῦτα καὶ τὰ ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ικανοποίησιν τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν τῆς ζωῆς των καὶ γενικῶς ὡς μέσον ἐπιβιώσεώς των. Ἡ κατασκευὴ ὁμῶς τῶν ἐργαλείων τούτων ἀπῆτει, ὅχι μόνον ἐργασίαν ἐντατικὴν καὶ κοπιώδη, ἀλλὰ καὶ ἐμπνεύσεις καὶ ἐπινοήσεις. Οὕτω μὲ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρόνου ὁ ἄνθρωπος ἐβεβλῆκε συνεχῶς τοὺς ὅρους διαβιώσεώς του. Διαπίστωσις πολλάκις τῶν ἀτελειῶν τῶν ἐργαλείων, ὡς καὶ συνεχεῖς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν, ἀποδεικνύουν ὅτι διὰ τῆς ἐργασίας ὁ ἄνθρωπος τῶν προϊστορικῶν χρόνων δὲν ἐκαλλιτέρευεν ἀπλῶς τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς του, ἀλλ' ἐν ταυτῇ ἔθεσεν εἰς λειτουργίαν καὶ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμβῇ τοῦτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ νοῦς καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἱκανῆς πείρας ἀπαραιτήτου, ὅχι μόνον διὰ τὴν περαιτέρω πρόοδον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Καθίσταται αὕτως ὁ ἄνθρωπος ὃν κοινωνικὸν καὶ κάμνει ἀκόμη αἰσθητὴν τὴν διαφορὰν ἀπὸ τὸν πέραξ αὐτοῦ ζωϊκὸν κόσμον.

Διὰ τῶν ἐργαλείων ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος διὰ πρώτην φορὰν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας του καὶ κατορθώνει πλέον νὰ δίδῃ περιεχόμενον εἰς τὴν ζωὴν του. Δι' αὐτῶν προσπαθεῖ νὰ ἐπεξεργάσῃ τὸν πέραξ αὐτοῦ φυσικὸν καὶ ζωϊκὸν πλοῦτον καὶ ἐπομένως ὁ ἴδιος γίνεται δημιουργὸς τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Οὕτω διὰ τῶν ἐργαλείων, πῶς ἐφεῦρεν ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος κατεργάζεται τὰ δέρματα τῶν διαφόρων ζώων, τὰ ὁποῖα ἀργότερον ἐνερησιμοποιεῖ ὡς ἐνδύματα², τὰ δὲ ὅσα ζῶων, ἀνακαλυφθέντα εἰς τοὺς καταυλισμούς των, ἀποδεικνύουν ὅτι ἦσαν καὶ ἱκανοὶ κυνηγοί³. Ἡ μεγάλη προσπάθεια, τὴν ὁποίαν κατέβαλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴν ἐξειδίκευσιν εἰς τὸ κυνήγιον ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ διεξάγουν ἀληθῆ πόλεμον διὰ τὴν ἐδραίωσιν τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς κυριαρχίας των ἐπὶ τῶν ἀγρίων θηρίων⁴. Βασικὸς ἀκόμη λόγος ἐξειδικεύσεώς των εἰς τὸ κυνήγιον ἦτο καὶ ἡ ἀνάγκη ἐξασφαλίσεως τῆς τροφῆς, ἀφοῦ κυρίως ἐτρέφοντο ἀπὸ τὰς σάρκας τῶν θηραμάτων καὶ ἀπὸ ὅ,τι εὕρισκον πρόχειρον καὶ ἔτοιμον εἰς τὴν φύσιν⁵. Σημαντικὴν πάντως πρόοδον σημεῖώνει ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος εἰς τὸν τομέα γενικῶς τῆς τεχνικῆς. Τοῦτο εἶχε τεραττίας συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν του ἐν γένει, τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν του.

Ὡς εἶδομεν μένει τοῦδε ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὅσον ἀπὸρᾷ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τροφῆς του, καθ' ὅτι ἐτρέφετο καὶ ἀπὸ ὅ,τι εὕρισκε πρόχειρον εἰς τὴν φύσιν, κατὰ τὴν γεωλιθικὴν πλέον ἐποχὴν ἀνοίγονται νέοι ὁρί-

1. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδοσις «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν - Ἑταιρ. Ἱστορικῶν Ἐκδόσεων», τόμ. Α', σελ. 33.

2. Αὐτόθι, σελ. 37.

3. Αὐτόθι, σελ. 41.

4. Will Durant - Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ - τόμος Α', σελ. 17.

5. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους - Ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 49.

ζοντες εις αὐτόν. Τώρα γίνεται παραγωγὸς τῆς τροφῆς του. Οὕτως ἀναπτύσσει τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς οἰκονομίας του κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἀργότερον ἀσχολεῖται μὲ τὴν κεραμευτικὴν καὶ μὲ ἄλλας ἀσχολίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον.

Κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμένον, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ ὁ τομεὺς τῆς ἐργασίας νὰ ἐξελισσηται ἐπὶ τὰ βελτίω. ἔχων πλέον συνείδησιν τῶν ἀτομικῶν ἱκανοτήτων του ὁ ἄνθρωπος, ἐπινόει νέους τρόπους χειρωνακτικῶν κατασκευῶν, ἀναλόγως δὲ αὐτῶν τῶν ἱκανοτήτων ἀποκτᾷ οὗτος καὶ τὴν σχετικὴν ἐπιβολὴν εἰς τὴν ὁμάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐργάζεται. Ἡ ἐργασία του τώρα ἀποκτᾷ μέθοδον, ἥ δὲ παραγωγὴ ἔχει τὴν μορφήν τῆς εὐφυίας του⁶.

Ἰδιαιτέραν ὁμῶς ἔμφασιν προτιθέμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐργασίας ἐν Κρήτῃ καὶ Σπάρτῃ, καθ' ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην ἀνεπτύχθη ἀξιόλογος πολιτισμὸς, προϋποθέτων ἀσφαλῶς σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ ὑπαρξὶς τῆς τάξεως τῶν εἰλώτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις ταύτης εἰς στρατιωτικὸν κράτος ὑπεβίβασε τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἐθεώρησεν ὡς ἔργον μόνον τῶν δούλων. Οὕτω θὰ ἀποκτῇσωμεν πλήρη εἰκόνα περὶ αὐτῆς κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν περίοδον.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μίνως ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν Κρήτην ἔφθασεν εἰς ἀξιόλογον σημεῖον, ὅποτε καὶ ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία, ὅχι μόνον δὲν περιεφρονεῖτο, ἀλλ' ἰδιαζόντως ἐτιμᾶτο. Ἡ νομοθεσία τῶν Κρητῶν νομοθετῶν (Μίνως, Ραδάμανθυς κ.ἄ.) ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος καὶ ἰδιαιτέρως ὑπεστήριξε τὴν ἐργασίαν τῶν χειρῶν. Αὕτη ἦτο ὑπόδειγμα καὶ διὰ τὰς μετέπειτα νομοθεσίας, ἰδιαίτητα δὲ διὰ τὴν τοῦ Λυκούργου, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἰς πλεῖστα συμφωνεῖ τῆς νομοθεσίας τοῦ Μίνως.

Καὶ εἰς τὴν Κρήτην θὰ διακρίνωμεν τὴν ὑπαρξὶν κοινωνικῶν τάξεων, ὡς καὶ διαφορὰς μεταξὺ αὐτῶν. Μὲ τὴν πολεμικὴν τέχνην ἡσχολοῦντο οἱ εὐγενεῖς, οἱ δὲ ἀρχοντες δὲν ἐξελέγοντο ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἐκ τινῶν οἰκογενειῶν⁷. Τοῦτο πληροσφουρμῆθα καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος γράφει εἰς τὰ «Πολιτικά» του: «ἐνταῦθα δ' οὐκ ἐξ ἀπάντων αἰροῦνται τοὺς κόσμους, ἀλλ' ἐκ τινῶν γενῶν»⁸. Ἐν τούτοις ὁμῶς καὶ ἡ ἐργασία ἐτιμᾶτο καὶ ὑπεστηρίζετο καὶ οἱ δούλοι καὶ οἱ δουλοπάροικοι ἐτύγγανον καλῆς μετχειρίσεως ὑπὸ τῶν κυρίων των καὶ οὐδόλως ὑπέφερον. Τοῦτο συνέβαλεν ἀποτελεσματικῶς, ὅφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν πρόοδον τῆς Κρήτης, ὅφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἑλλειψὶν στάσεων ἐκ μέρους τῶν περισσίων⁹. Μάλιστα οἱ δούλοι εἰς τὴν Κρήτην ἀπελάμβανον μεγάλης ἐλευθερίας, ἀπηγορεύετο δὲ εἰς αὐτοὺς μόνον ἡ κατοχὴ ὀπλῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις γυμνασίων, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης: «ἐκείνοι γὰρ τᾶλλα ταυτὰ τοῖς δούλοις ἐφέντες μόνον ἀπειρήκασιν τὰ γυμνάσια καὶ τὴν τῶν ὀπλῶν κτῆσιν»¹⁰.

Παρ' ὅλον ὅτι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐν Κρήτῃ εἶχον πληθυνθῇ, ἐν τούτοις εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν παρετηρήθησαν οὐσιώδεις μεταβολαί. Ἰδιαιτέρως ἀνεπτύχθη ἡ τάξις τῶν βιοτεχνῶν, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀφθονίαν παραγωγῆς βιοτεχνικῶν εἰδῶν. Τὴν βιοτεχνίαν ἡσκούν οἱ Κρητῆς εἰς παντὸς εἶδους ἐγκαταστάσεις, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰς οἰκίας των καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν ἀνακτόρων. Ποῖα ὁμῶς τὰ βιοτεχνικά των εἶδη; Δι' αὐτὰ ἀντλοῦμεν πληροφορίας, εἴτε ἀπὸ τὰ εἶδη τέχνης, εἴτε ἀπὸ διαφορὰς παραστάσεις. Πάντα ταῦτα μᾶς ἐνημερώνουν σχετικῶς καὶ μᾶς πληροφοροῦν διὰ τὴν ὕφαντικὴν, κεντητικὴν, πλεκτικὴν, διὰ τὴν ὑπαρξὶν ἀργαλειῶν κλπ. Ἀκόμη μανθάνομεν ὅτι τὰ θεραπευτικὰ καὶ ἀρωματικὰ βότανα τῆς Κρήτης ἐπέτρεψαν τὴν

6. Αἰτόθι, σελ. 81.

7. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἡ Ἑργασία κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιότητα - Πειραιεὺς 1969, σελ. 25.

8. Ἀριστοτέλους Πολιτικά Β, 10, 1272α, 35.

9. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 26.

10. Ἀριστοτέλους Πολιτικά Β 518 1264α, 24-25.

παρσκευὴν φαρμακευτικῶν καὶ ἀρωματικῶν εἰδῶν. Ὁρισμένας ρητίνας ἀρωματικῶν φυτῶν ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν θυμιαμάτων. Διάφοροι φυτικά καὶ ζωϊκά χρωστικά ὕλαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ζωγραφικὴν¹¹. Οἱ βιοτέχνη κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν προϊόντων τῆς τέχνης τῶν ἐλάμβανον ὡς ἀμοιβὴν ἐκ τῆς ἐργασίας τρόφιμα ἢ κτήματα πρὸς καλλιέργειαν¹².

Ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τῆς τάξεως τῶν καλλιεργητῶν, οἱ ὅποιοι ἐφθασαν εἰς ἱκανοποιητικὴν εὐημερίαν, ἕνεκα τῆς συστηματοποιήσεως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς ἀρδεύσεως. Ἀφθονοὶ ἦσαν αἱ καλλιεργούμεναι ποικιλίαι δημητριακῶν, ὁσπρίων, σταφυλῶν κλπ., ἀλλὰ καὶ λίαν σημαντικὴ ἦτο ἡ τελειοποίησις τῶν ἀγροτικῶν ἐργαλείων, πολλὰ τῶν ὁποίων δμοιάζουν ἀκόμη καὶ μετὰ τὰ σημερινά. Τέλος οἱ καλλιεργηταί, διὰ τῆς ἐντόνου καὶ συστηματικῆς ἐργασίας τῶν, εἶχον ἀναπτύξει εἰδικὰ ἀρδευτικά συστήματα, τὰ ὁποῖα ὑπεβοήθησαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καλλιεργειῶν καὶ εἰς τὴν ἀφθονίαν τῶν προϊόντων¹³.

Ἐξ ἔσου δὲ ὁργανωμένη ἦτο καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἐκτροφήν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν διαφόρων βοσκημάτων καὶ ὑποζυγίων.

Ἐν κατακλείδι, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερος δύναται νὰ ἐξαρθῇ κατὰ τὴν ἔρευναν περὶ τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας ἐν Κρήτῃ εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν παρουσίαζε λίαν ἀξιόλογον τεχνικὸν πολιτισμόν. Καὶ τοῦτο βασικῶς ὠφείλετο εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῶν κυβερνώντων καὶ γενικῶς τῶν ἀρχόντων τῆς πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εἰργάζοντο χειρωνακτικῶς.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην ἐφηρμόσθη ὑπὸ τοῦ νομοθέτου Λυκούργου ἡ αὕτη σχεδὸν νομοθεσία μετὰ τὴν τοῦ Μίνως ἐν Κρήτῃ. Ἡ Σπάρτη, λόγῳ τῆς πρωτοτύπου πολιτικῆς τῆς ἐξελίξεως, ἀπέκτησεν ἐντελῶς διακεκριμένην θέσιν ἐντὸς ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων οἱ κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς ἦσαν διηρημένοι εἰς τρεῖς διακεκριμένας τάξεις, ἦτοι τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς περιοίκους καὶ τοὺς εἰλωτας. Οἱ Σπαρτιάται, ὡς ἀποτελοῦντες τὸν διαρκῆ στρατὸν τῆς πολιτείας καὶ ὡς οἱ μόνοι, οἱ ὅποιοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλεγοῦν εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς δημοσίας λειτουργίας τῆς, οὔτε γρόνον εἶχον, οὔτε διάθεσιν νὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον ἢ τὴν βιομηχανίαν. Ἡ ἐργασία ἦτο ὑποχρέωσις τῶν εἰλωτῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν κυρίων αὐτῶν καὶ κατέβαλλον εἰς τούτους ἐν μέρος τοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον ἐφθάνεν ἐνίοτε εἰς τὸ ἡμισυ τοῦ ὅλου. Πάντως εἰς τὸν παραγωγικὸν τομέα ἡ Σπάρτη ἔχει ὑπολειφθῇ κατὰ πολὺ τῆς Κρήτης, καθ' ὅτι ναυτιλία καὶ ἐμπόριον ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ δὲ λοιπὴ ἐργασία, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς γεωργικῆς, εἶχεν ἀνατεθῇ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύθη, εἰς τοὺς περιοίκους, τοὺς εἰλωτας κυρίως καὶ τοὺς πολυαρίθμους δούλους. Ἐπομένως οἱ εἰλωτες, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀπετέλουν ὁμοῦ μετὰ τῶν κτημάτων τὸ κύριον στοιχεῖον πλούτου ἐν Σπάρτῃ. Οὗτοι δὲν ἐπωλοῦντο ἔξω τῆς χώρας ὡς δούλοι καὶ οὔτε μετετίθεντο εἰς ἕτερον κτήμα¹⁴.

Κατὰ τὸν Κων. Παπαρρηγόπουλον «ὠνομάζοντο εἰλωτες κυρίως οἱ εἰς τὰς κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς τῆς Λακωνικῆς οἰκοῦντες γεωργοί· διότι τινὲς τῶν εἰλωτῶν ὑπηρέτουν μὲν καὶ ὡς οἰκιακοὶ δούλοι ἐν Σπάρτῃ τε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἦσαν εὐάριθμοι πρεβαλλόμενοι πρὸς τὴν μεγάλην τῶν γεωργῶν τάξιν»¹⁵. Οἱ εἰλωτες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ὑπὸ τῶν κυρίων τῶν, εἰ μὴ μόνον ὑπὸ τῆς Πολιτείας, ἡ ὁποία εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καταστήσῃ ἐλευθέρους πολίτας εἰλωτας

11. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 192—193.

12. Αὐτόθι, σελ. 269.

13. Αὐτόθι, σελ. 192.

14. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 28.

15. Κων. Παπαρρηγόπουλον - Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους - «Ἐκδοσις Σεφερλίη». Ἐν Ἀθήναις, τόμος Α1, σελ. 107.

καὶ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὸν πόλεμον. Ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ πλείστων ἱστορικῶν, ἡ μεταχείρισις τῶν δούλων ἐν Σπάρτῃ οὐδόλως ἀνθρωπιστικὴ ἦτο, εἶχε δὲ ὡς συνέπειαν συνεχεῖς στάσεις αὐτῶν, παρακιμὴν τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἀρνησιν ἀποδόσεως. Διὰ νὰ ἀποφύγουν δὲ οἱ Σπαρτιάται τὴν αὔξησιν τῶν δούλων τοὺς ἐφόνευον. Ἰκανὰ περὶ τούτου γράφει ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος, ὅστις, ἀναφερόμενος εἰς μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου, στηριζομένου καὶ τούτου εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, λέγει ὅτι οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης, ὅταν ἀνελάμβανον κατ' ἔτος τὴν ἐξουσίαν, ἐκήρυττον τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν εἰλώτων. Μετὰ ταῦτα ἐξαπέστελλον εἰς τὴν Λακωνικὴν νέους ἱκανοὺς ἐκ Σπάρτης, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ συνελάμβανον τοὺς ρωμαλεωτάτους καὶ ἐπικινδυνωτάτους εἰλωτας, ἐφόνευον διὰ ξιφιδίων αὐτούς. Ἡ τοιαύτη ἐπιδρομὴ ἐναντίον τῶν εἰλώτων ἐλέγετο κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «κρυπτεία».

Ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐργασίας ἐν Σπάρτῃ ἐκτεθέντων προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Σπαρτιάται πολῖται δὲν ἐτίμων τὴν ἐργασίαν, ἡ δὲ ἐκτέλεσις τῶν χειρωνακτικῶν ἐργασιῶν, ἰδίᾳ ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ἀνῆκεν εἰς τοὺς εἰλωτας.

Σκοπὸς ἐν γένει τῆς Σπαρτιατικῆς Πολιτείας ἦτο ἡ ἀσκησις τῶν πολιτῶν τῆς εἰς ἱκανοὺς στρατιώτας, διὰ τοῦτο καὶ ἐθεωρεῖτο αὕτη ὡς ἐν ἰδιόρρυθμον στρατιωτικὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον συνεδυάζετο ὁ μέλας ζωμὸς μετὰ τὴν προικοθηρίαν, ἡ δὲ φιλογρηματία τῶν ἦτο πάθος. τὸ ὁποῖον ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἀπόκτησιν δυνάμεως¹⁶. Δὲν ἀπέβλεπεν ἡ Σπαρτιατικὴ Πολιτεία εἰς τὴν δημιουργίαν πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν εὐζωίαν τοῦ συνόλου, ἀλλ' εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κατάκτησιν τῶν ἄλλων πόλεων.

Ἐν ἀντιθέσει ὅμως μετὰ τὴν Σπάρτην, ἡ Κρήτη καὶ εἰς τὸν παραγωγικὸν τομέα, ὡς εἶδομεν, εἶχεν ἀξιοθαύμαστα ἀποτελέσματα καὶ περίλαμπρον πολιτισμὸν ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Αὕτη ἀπέδωκεν ἔργα λίαν ὀνομαστά καὶ ἀξιοθαύμαστα, τόσον εἰς τὸν πνευματικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸν νομοθετικὸν καὶ τεχνικὸν τομέα. Τοῦτο ὡσεύλετο, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία καὶ οἰκονομικῶς τὰ μέγιστα ἐβοήθησε τὴν Κρήτην καὶ φιλικούς δεσμοὺς ἐδημιούργησε μετὰ ἄλλους λαοὺς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν καλὸν χαρακτήρα τῶν κατοίκων τῆς, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐσκέπτοντο πολὺ καὶ ἦσαν ὀλιγόλογοι «τὴν πόλιν ἅπαντες ἡμῶν Ἕλληνες ὑπολαμβάνουσιν ὡς φιλόλογός τε ἐστὶ καὶ πολύλογος. Λακεδαίμονα δὲ καὶ Κρήτην, τὴν μὲν βραχύλογον, τὴν δὲ πολύνοιαν μᾶλλον ἢ πολυλογίαν ἀκούσαν»¹⁷. Τέλος οἱ Κρήτες, ἐν ἀντιθέσει μετὰ τοὺς Σπαρτιάτας, μετεχειρίζοντο καλῶς τοὺς δούλους, ὡς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους, οἱ ὅποιοι εἶχον καὶ τὸ δικαίωμα γάμου μετὰ ἐλευθέρας γυναῖκας, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ κληρονομίας. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβη μετὰ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Λυκούργος (8ος π.Χ. αἰὼν) δὲν ἐποαξεν ὅτι ἐπεβάλλετο, ἀλλὰ περιεφρόνησε σοβαροὺς οἰκονομικοὺς τομεῖς, ὡς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, τὴν δὲ λοιπὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν ἀνέθεσεν εἰς τοὺς εἰλωτας, τοὺς ὁποίους, ὅχι μόνον δὲν ἐπροστάτευεν, ἀλλὰ τοῖναντίον τοὺς ἐξώντωνε. Τοῦτο εἶχε καὶ ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν παρακιμὴν τῆς Σπάρτης¹⁸. Ἡ περιφρόνησις λοιπὸν τῆς ἐργασίας ἐν Σπάρτῃ ὠδήγησε ταύτην, ὁμοῦ μετὰ ἄλλων λόγων, εἰς παρακίμην.

Συνοψίζοντες πάντα τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐργασίας κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, δυνάμεθα ἐν συμπεράσματι νὰ εἰπώμεν, ὅτι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἱκανοποίησε μόνον τὰς ὕλικάς του ἀνάγκας, ἀλλ' ἐκαλλιέργησε καὶ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις. Διὰ τῆς καταβληθείσης καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς προσπάθειάς του, ὅπως βελτιώσῃ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς του, διὰ τῆς ἐξευρέσεως καλλιτέρων τρόπων καὶ μεθόδων ἐκτέλεσεως αὐτῆς συνέβαλεν, ὅχι μόνον εἰς τὴν μεγαλυτέραν καὶ τελειότεραν παραγωγὴν ἀγαθῶν, ἀλλ' ἀνέπτυξε καὶ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις καὶ ὑπεβο-

16. Εὐαγγ. Γ. Σαββόπουλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 30.

17. Πλάτωνος - Νόμοι Α', ια, 641.

18. Εὐαγγ. Γ. Σαββόπουλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 28.

ήθησε τὰ μέγιστα εἰς τὴν πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζη. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν Σπάρτην, ὅπου ἡ ἐργασία περιεφρονεῖτο καὶ ἦτο ἔργον τῆς τάξεως τῶν εἰλώτων, εἰς τὸν ὑπόλοιπον ἑλληνικὸν χώρον κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους διὰ τῆς ἐντατικῆς καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας ὁ ἄνθρωπος ἐξῆλθε τῆς πρωτογόνου καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκετο καὶ ἐδημιούργησε πολιτισμὸν θαυμαζόμενον ἰσχύϊ καὶ σήμερον. Παράδειγμα εὐγλωττον εἶναι ἡ Κρήτη, ἡ ὁποία ἐμεγαλουργήσε, ἐνῶ ἡ Σπάρτη διὰ τῆς περιφρονήσεως τῆς ἐργασίας, ὠδηγήθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, εἰς παρακμὴν.

II. Ἱστορικοὶ χρόνοι

1. Ἀρχαία Ἑλλάς

α) Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς περὶ ἐργασίας

Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Θεανθρώπου χρόνους εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἡ ἐργασία διήλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια, μὲ διαφορετικὴν θεώρησιν αὐτῆς καθ' ἑκάστον στάδιον. Λίαν διαφωτιστικοὶ ὑπῆρξαν ἐν πρικοιμένῳ οἱ διάφοροι Ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ἵποιοι ἐν πολλοῖς ἐκτενῇ λόγον κάμινον περὶ αὐτῆς καὶ ἀποτελοῦν βασικὴν πηγὴν διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος.

Οὕτω, κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἡ ἐργασία ὄχι μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον τοῦ χυδαίου καὶ ἀξέστοι λαοῦ, ὡς ἐξελάμβανον ταύτην οἱ φιλόσοφοι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἀλλ' εἶχεν αὕτη ἀναχθῇ μέχρι τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου τὰς κατοικίας των εἶχον οἱ Ὀλύμπιοι Θεοί. Οὗτοι φέρονται εἰς τὴν μυθολογίαν ἐργαζόμενοι, δίδοντες οὕτω τὸ παράδειγμα καὶ διδάσκοντες τοὺς θνητούς.

Ὁ Ζεὺς διατάσσει τὴν Ἀθηνᾶν Ἐργάνην νὰ διδάξῃ εἰς τὴν Πανδώραν πᾶν εἶδος ἐργασίας καὶ τὴν ὑφαντικὴν. Σχετικῶς λέγει ὁ Ἡσίοδος: «αὐτὰρ Ἀθήνην ἔργα διδάσκησαν, πολυδαίδαλον ἱστὸν ὑφαίνειν»¹⁹. Ὁ Ἄργος, βάτει σχεδίῳ τῆς Ἀθηνᾶς, «ναυπηγεὶ τὸ πλοῖον, μὲ τὸ ὅποιον ἐπλευσαν εἰς τὴν Κολχίδα οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι»²⁰. Ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, κατὰ τὴν μυθολογίαν, «αὐθάνουν οἱ Ἕλληνες νὰ κλώθουν, νὰ ὑφαίνουν καὶ νὰ λευκαίνουν τὸ ἔριον. Αὕτη ἐδίδαξεν ὡσαύτως καὶ τὸ κέντημα, ἡ δὲ Ἰλιάς τοῦ Ὀμήρου ἀφηγεῖται ὅτι ἡ ἰδία ἡ θεὰ εἶχεν ὑφάνει τὸν πέπλον τῆς, ὡς καὶ ἐν ὄνῳ τῆς Ἥρας, συζύγου τοῦ Διὸς»²¹, ἐνῶ ἡ Ὀδύσεια αὐτοῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο οἰκοδόμος, ξυλουργός, ναυτικός, ἐπιπλοποιός, γεωργός καὶ ἡ Καλυψὼ δίδει τὰ ἐργαλεῖα πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ναυπήγησιν τῆς σχεδίας του²². Ἐπίσης κατὰ τὴν μυθολογίαν «ὁ Δαίδαλος προτφέρει τεραστίας ὑπηρεσίας πρὸς τὴν τεχνικὴν καθὼς καὶ ὁ ἀνεψιός του Τάλῳ, ὁ ἐφευρέτης τοῦ τόρνου, τοῦ κεραμειυτικοῦ τροχοῦ, τοῦ πριονιοῦ, τοῦ διαβήτου, ὁ ὁποῖος, μὲ τὰς ἐφευρέσεις του αὐτάς, ὑπερέβηκε τὸν θεῖον του προκαλέσας τὴν μῆνιν του καὶ διασωθεὶς ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, κατὰ μίαν μυθολογικὴν ἀποψιν, ἐνῶ κατ' ἄλλην ἐφρονεύθη παρ' αὐτοῦ»²³.

Γενικῶς οἱ Ἕλληνες τῆς μυθικῆς ταύτης ἐποχῆς θεωροῦν θεόδοτον τὴν ἐργασίαν. Τοῦτο φανεροῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ πᾶσαν ἐργασίαν σωματικὴν τε

19. Σοφ. Λώλη - Περὶ ἐργασίας. Περιοδικὸν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» - Θεσσαλονίκη 1935, σελ. 142.

20. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 30.

21. Jan Rispen - Ἑλληνικὴ Μυθολογία - Ἀθήναι 1965, τόμος Α', σελ. 93.

22. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 30—31.

23. Αὐτόθι, σελ. 31.

καὶ πνευματικὴν ἔχουν καὶ τὸν προστάτην ἢ τὸν διδάσκαλον θεὸν ἢ τοὺς θεοὺς²⁴. Οὕτω διὰ τὴν γεωργίαν ἔχουν τὴν Δήμητρα, ἡ ὁποία διὰ τοῦ Τριπτολέμου διδάσκει τὴν γεωργικὴν ἐπιστήμην εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅχι μόνον δίδει τὸν σίτον καὶ τὴν κριθήν, ἀλλὰ γνωρίζει εἰς αὐτοὺς τὴν τέχνην τῆς καλλιιεργείας των καὶ τὴν χρῆσιν τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, μὲ πρῶτον ἔλκων τὸ ἄροτρον, τὸ ὅποιον ἡ ἰδία ἢ θεὰ, ὡς ἔλεγον, εἶχεν ἐφεύρει. Διὰ τὸ ἐμπόριον εἶχον τὸν κερδῶνον Ἑρμῆν, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγει ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, «ἀνεκάλυψε πρῶτος τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμά, τὸ κέρδος καὶ τὴν ἀπάτην»²⁵, διὰ τὸ κυνήγιον τὴν Ἄρτεμιν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ὑπάγεται καὶ τὸ φυτικὸν βασίλειον, διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ θεὰ τῆς φύσεως, διὰ τὴν ὑφαντικὴν, τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὴν σοφίαν τὴν Ἀθηνᾶν Ἑργάνην, διὰ τὸν πόλεμον τὸν Ἄρην, ὅστις ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Δία, κατὰ τὴν Ἰλιάδα, «ἄστατος θεότης καὶ ὁ πλέον μισητὸς τῶν Ὀλυμπίων»²⁶, διὰ τὰς τέχνας καὶ τὴν σιδηρουργικὴν τὸν χαλκέα χυλὸν Ἥφαιστον, κατασκευάσαντα καὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἀχιλλέως, ἀληθινὸν ἐργάτην, ὑποκείμενον εἰς τὴν σωματικὴν κόπῳσιν καὶ πλέον δημοφιλῆ εἰς ἀρκετάς ἐργατικὰς συντεχνίας, τῶν δὲ ναυτικῶν προστάτας τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀφροδίτην. Τέλος διὰ τὰ γράμματα εἶχον τὸν Ἑρμῆν, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐθεώρουν Θεὸν τοῦ λόγου καὶ τῆς νοημοσύνης καὶ διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν τῆς μυθικῆς ταύτης ἐποχῆς, τῆς ἐπονομαζομένης ἡρωϊκῆς, ἀναγαγὼν τὴν ἐργασίαν εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ θέσας τοὺς θεοὺς νὰ ἐργάζωνται διδάσκεται ἐκεῖθεν, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ παύσῃ τὴν ἐργασίαν²⁷.

Μετὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους, εἰς τοὺς ὁποῖους διεκρίνομεν ὅτι ἡ ἐργασία εἶχεν ἀναχθῆ μέχρι τῶν Ὀλυμπίων θωμάτων, ἐρευνῶντες τὴν προκλασικὴν καὶ κλασσικὴν ἐποχὴν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, διαπιστοῦμεν ὅτι ἐκ πασῶν τῶν πηγῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν περισσότερον ἐτιμᾶτο ἡ προσωπικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ὑπελαμβάνετο ὡς καθήκον παντὸς ἀνθρώπου καὶ ὡς παράγων εὐημερίας καὶ προόδου, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ ἀργία κατεδικάζετο ὡς κατὰστασις μὴ προσήκουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐντροπὴ καὶ μὴτηρ πάσης κακίας. Ὁ Ἡσίοδος, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀρχαῖον συγγραφεὴ ὕμνησε τὴν ἐργασίαν, διεκήρυττεν ὅτι αὕτη καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους πλουσίους, οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι λίαν συμπαθεῖς καὶ ἀγαπητοὶ καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἀργοὶ εἶναι τὰ μάλα μισητοί· «ἐξ ἔργων δ' ἄνδρες πολὺ μῆλοι τ' ἀφνειοί τε καὶ τ' ἐργαζόμενος, πολὺ φίλτερος ἀθανάτοισιν ἔσσεαι, ἢ δὲ βροτοῖς· μάλᾳ γὰρ στυγέουσιν ἀεργούς· ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη τ' ὄνειδος»²⁸ καὶ «τὸ ἐργάσθαι ἀμεινον»²⁹ καὶ «εἰ δέ κεν ἐργάζῃ τάχα σε ζηλώσει ἀεργὸς πλουτεοῦντα»³⁰. Ἐπίσης καὶ ὁ Εὐριπίδης λέγει ὅτι ὁ κόπος, ὁ προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, εἶναι ὁ πατήρ τῆς δόξης, ὁ δὲ Σοφοκλῆς «μοχθεῖν ἀνάγκη τοὺς θέλοντας εὐτυχεῖν», «τοῖς δὲ ἀργοῦσι Θεὸς οὐ παρίσταται»³¹, τονίζων οὕτω τὸ ἡθικὸν μεγαλεῖον τῆς ἐργασίας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τάσσειται ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὑπολαμβάνουν ὡς δικαίους «τοὺς μὴ ἀφ' ἐτέρων ζῶντας»³², δηλαδὴ αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποζοῦν διὰ τοῦ ἰδρωτὸς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ προσπορίζονται τὰ διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς τιμίας ἐργασίας. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἡ ἐργασία, πλὴν τῆς εὐημερίας, πορίζει τιμὴν καὶ δόξαν εἰς τὸν ἐργαζόμενον, ἡ ἀργία, σὺν τῇ κακοδαιμονίᾳ, προσά-

24. Σοφ. Λώλη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 143.

25. Jan Rispen - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 136.

26. Αὐτόθι, σελ. 142.

27. Σοφ. Λώλη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 143.

28. Ἡσίοδου - Ἔργα καὶ ἡμέραι, στ. 308—311.

29. Αὐτόθι 314, πρὸς καὶ 381.

30. Αὐτόθι, στ. 312—313.

31. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 65.

32. Ἀριστοτέλους - Ρητορική, Β' IV, 1381α, 25.

πτει καὶ ὄνειδος εἰς τὸν ἀργὸν καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπιζήμιον βάρος τῆς κοινότητος εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ³³. Ἐπομένως δικαίως ὁ Ἡσιόδος διὰ τῶν λόγων τοῦ «λιμὸς γάρ τοι πόμπησαν ἀεργῷ σύμφορος ἀνδρὶ» τῷ δὲ θεοῖ νειμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἀεργὸς ζῶη κηφῆνεσσι καθούροις ἱκελὸς ὀριήν, ὃν τε μελισσῶν κάματον τρόχουσιν ἀεργοὶ ἔσθοντες³⁴ τονίζει ὅτι οἱ θεοὶ βδελύσσονται τὸν ἀεργόν, ὅστις παραβάλλεται μὲ τὸν κηφῆνα, τοῦ ὁποῖου ἡ πείνα εἶναι διαρκὲς σύντροφος καὶ τρέφεται κατεσθίων τὸν κάματον τῶν ἐργατίδων μελισσῶν, ὁ δὲ Μένανδρος, λέγων ὅτι «ἀργὸς ὑγιαίνων τοῦ πυρέσσοντος πολὺ ἀθλιώτερος, διπλάσια γοῦν ἔσθιει μάτην»³⁵, παραστατικώτατα καυτηριάζει τὸ ὀλέθριον τῆς ἀργίας, ἀφοῦ τὸν ὑγιαίνοντα ἀργὸν θεωρεῖ ἀθλιώτερον τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅστις στερεῖται τῆς ὑγείας του, οὐδέποτε ὁμιῶς ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ εἰς βάρος τοῦ μόχθου τῶν ἄλλων.

Καὶ πολλοὶ σοφοί, διάφοροι φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ πλεῖστοι ἄλλοι συγγραφεῖς οὐδόλως ὑστέρησαν εἰς τὰς ἐπικρίσεις καὶ τὸν μετὰ ὀριμύτητος ἐλεγχον τῆς ὀκνηρίας πολλῶν ἀνθρώπων. Ἐξεθείαζον δὲ ποικιλοτρόπως τὴν ἐργασίαν ὡς ἀπαραίτητον εἰς τοὺς ἀνθρώπους «πρὸς τε τὸ μαθεῖν ἃ προσήκει ἐπίστασθαι, καὶ πρὸς τὸ μνημονεύειν, ἃ ἂν μάθῃ καὶ πρὸς τὸ ὑγιαίνειν τε καὶ ἰσχύειν τοῖς σώμασι, καὶ πρὸς τὸ κτήσασθαι τε καὶ σῶζειν τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»³⁶, ὡς προσφύεστατα ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του. Ἐκ τῆς ἐπισταμένης δὲ μελέτης ὁλοκλήρου τοῦ βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφώντος δύναται νὰ πεισθῇ τις, ὅτι οὗτος ἐτίμα τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία πρέπει, κατ' αὐτόν, νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν καὶ τὸ θεμέλιον τῆς εὐτυχίας τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Οὕτω δι' αὐτῆς καὶ ὑπερφηάνειαν καὶ εὐψυχίαν θὰ αἰσθάνωνται καὶ δὲν θὰ ἀποτελοῦν βάρος τῶν ἄλλων. Εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον ἐπίσης ὁ Ξενοφῶν συμβουλεύει τὸν Εὐθήρον διὰ τοῦ στόματος τοῦ Σωκράτους νὰ εὕρῃ ἐργασίαν ἀνάλογον μὲ τὴν ἡλικίαν του καὶ ὄχι κοπιαστικὴν, διότι ἀπὸ τὰς πράξεις του πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ, ὅσας δύναται νὰ κάμῃ, ὅσας δὲ δὲν δύναται, νὰ τὰς ἀποφεύγῃ, ὅτι οἷός ποτε δὲ καὶ ἐὰν πράττῃ νὰ φροντίζῃ τοῦτο ὅσον τὸ δυνατόν καλλίτερον καὶ μετὰ μεγαλυτέρας προθυμίας «καὶ τῶν πραγμάτων, ὅσα μὲν δύνασαι ποιεῖν ὑπομένειν, ὅσα δὲ μὴ δύνασαι φυλάττεσθαι, ὅτι δ' ἂν πράττῃς, τούτου ὡς κάλλιστα καὶ προθυμώτατα ἐπιμελεῖσθαι»³⁷.

Καὶ πάλιν εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ὁ Ξενοφῶν ἐκφράζεται σαφῶς περὶ τῆς ἐργασίας καὶ ὁμολογεῖ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὅπου ὁ Σωκράτης, ἀφοῦ ἀνεγνώρισε πλήρως ὅτι ἡ ἐργατικότης εἶναι καλὴ καὶ ὠφέλιμος διὰ τὸν ἀνθρώπον, ἡ δὲ νωθρότης καὶ ἐπιζημία καὶ κακὴ εἶναι δι' αὐτὸν καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐργασία εἶναι ὠραῖον πρᾶγμα, ἡ δὲ ἀργία αἰσχρὸν, εἶπεν ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πράττουν τί τὸ καλὸν καὶ ἐργάζονται καὶ ὠφέλιμοι ἐργάται εἶναι, ἐνῷ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι παίζουν τυχερὰ παίγνια ἢ πράττουν ἄλλο τι αἰσχρὸν καὶ ἐπιζήμιον, εἶναι νωθοί. «ὁ Σωκράτης, δ' ἐπεὶ διομιολογήσαιτο, τὸ μὲν ἐργάτην εἶναι ὠφέλιμον τε ἀνθρώπῳ καὶ ἀγαθὸν εἶναι, τὸ δὲ ἀργὸν βλαβερὸν τε καὶ κακόν, καὶ τὸ μὲν ἐργάζεσθαι ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀργεῖν κακόν, τοὺς μὲν ἀγαθόν τι ποιῶντας ἐργάζεσθαι τε ἔφη καὶ ἐργάτας ἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δὲ κυθεύοντας ἢ τι ἄλλο πονηρὸν καὶ ἐπιζήμιον ποιῶντας ἀργοὺς ἀπεχάλει. Ἐκ δὲ τούτων ὀρθῶς ἂν ἔχοι το «ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος»³⁸.

Ἐτερον ἔργον τοῦ Ξενοφώντος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται ἡ ἰδιαίτερα τιμὴ πρὸς τὴν ἐργασίαν εἶναι ὁ «Οἰκονομικός» του. Ἐκεῖ ὁ Ξενοφῶν, ἐκτὸς τῆς πολεμικῆς τέ-

13. Παν. Δημητροπούλου - Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς - «Θεολογία», τόμος Α, τεύχος Γ' 1959, σελ. 363.

14. Ἡσιόδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω στ. 302—306.

15. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 66.

16. Ξενοφῶντος - Ἀπομνημονεύματα Β, VII, 7.

17. Αὐτόθι Β, VIII, 6.

18. Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα - Α, II, 56.

χνης τιμῇ καὶ τὴν ἀγροτικὴν ἐργασίαν, διὰ στόματος δὲ τοῦ Σωκράτους, ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν Κριτόβουλον, λέγει ὅτι ἡ γεωργία εἶναι μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν ἄλλων τεχνῶν. Διότι, ὅπου ἀκμάζει ἡ γεωργία, ἐκεῖ ἀκμάζουν καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, ὅπου δὲ ἡ γῆ ἀναγκάζεται νὰ εἶναι χέρσος, καταστρέφονται σχεδὸν καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν· «τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας ἔρρωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι, ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ γερσεῦν, ἀποσβέννυται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι σχεδὸν τι κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν»³⁹. Ἐπομένως, λέγει ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν Κριτόβουλον, ὡφελιμιωτάτη τέχνη καὶ ἐργασία διὰ πάντα καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ γεωργία, ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐξασφαλίζουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Διότι ἡ ἐργασία αὕτη ἐφαίνεται, ὅτι καὶ μὲ μεγίστην εὐκολίαν μακθάνεται καὶ μὲ εὐχαρίστησιν μεγάλην ἀσχολεῖται τις εἰς αὐτήν. Πέραν δὲ τοῦ οἰκονομικοῦ ὀφέλους ἀσχεῖ καὶ τὰ σώματα⁴⁰, κάμνοντας ταῦτα ὠραιότατα καὶ εὐρωστότατα, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐκτελοῦν οἱ γεωργοὶ «ὅσα ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ προσήκει»⁴¹. Συνεχίζων τὸν ἔπαινον τῆς γεωργίας ὁ Ξενοφῶν καὶ ἐκθειάζων τὰ ἐξ αὐτῆς ὀφέλη, ἐμφανίζει εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον τοῦ τὸν Σωκράτη διδάσκοντα ὅτι, ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα ζοῦν οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα προσφέρονται ἐκ τῆς γῆς εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας αὐτήν, ἐπιπλέον δὲ προσφέρει καὶ ἐκεῖνα, ἀπὸ τῶν ὁποίων τέρπονται. Ἐνῶ δὲ ἡ γεωργία παρέχει τὰ ἀγαθὰ ἀφθονώτατα, δὲν ἐπιτρέπει εἰς τοὺς γεωργοὺς νὰ λαμβάνουν αὐτὰ ἀκόπως καὶ μὲ μαλθακότητα, ἀλλὰ συνηθίζει αὐτοὺς νὰ ἀντέχουν καὶ εἰς τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος καὶ εἰς τοὺς καύσωνας τοῦ θέρους⁴².

Ἐν τῇ προσπάθειᾳ τοῦ δὲ ὁ Ξενοφῶν νὰ ἐξάρη τὴν σπουδαιότητα τῆς γεωργίας, τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως ἀναφέρει καὶ θεωρεῖ ὡς τὴν καλλίστην καὶ σπουδαιότατην πάντων τῶν τεχνῶν, παρουσιάζεται εἰς τὸν «Οἰκονομικόν» ὑποτιμῶν τὰς καλούμενας χειρωνακτικὰς τέχνας, αἱ ὁποῖαι, λέγει, ὀρθότατα καταφρονοῦνται καὶ δυσφημοῦνται ὑπὸ τῶν πόλεων. Διότι αὗται παντελῶς φθείρουν τὰ σώματα καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπιμελοῦνται αὐτάς, διότι τοὺς ἀναγκάζουν νὰ ζῶσι βίον καθιστικὸν καὶ ὑπὸ σκιᾷ διαρκῶς, μερικοὶ δὲ καὶ νὰ διημερεῦσιν πλησίον τοῦ πυρός. Ὅταν δὲ τὰ σώματα γίνωνται μαλθακά, καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀσθενέστεραι γίνονται. Ἐξ ἄλλου αἱ χειρωνακτικαὶ καλούμεναι τέχναι οὐδεμίαν εὐκαιρίαν παρέχουν εἰς τὸν ἐργαζόμενον αὐτάς νὰ προσφέρῃ τὴν βοήθειάν του καὶ εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τοὺς φίλους. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰς τινὰς πόλεις, θεωρουμένας πολεμικὰς, εἰς οὐδένα τῶν πολιτῶν ἐπιτρέπεται νὰ ἐργάζεται χειρωνακτικὰς τέχνας⁴³.

Ἐκ τῶν μέντοι τοῦδε μαρτυριῶν τῶν ἔργων τοῦ Ξενοφώντος διαπιστοῦται σαφῶς ἡ τιμὴ καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦτου πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὴν γεωργικὴν, τὸ ἐγκώμιον τῆς ὁποίας πλέκει. ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν «Οἰκονομικόν» τοῦ Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἐξάρη τὸν σεβασμὸν τοῦ πρὸς τὴν γεωργικὴν ἐργασίαν, φέρεται εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον τοῦ ὑποτιμῶν τὰς χειρωνακτικὰς τέχνας. Ἐνῶ δέ, λέγει ὁ Ξενοφῶν, τὰς διαφόρους χειρωνακτικὰς τέχνας εἶναι δυνατόν νὰ εἴπουν τινὲς ὅτι δὲν γνωρίζουν, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀσκοῦν ταύτας. διὰ τὴν γεωργίαν ὁμοῦς δὲν δύναται νὰ λεχθῇ τοῦτο ὑπὸ οὐδενός, διότι ὅλοι γνωρίζουν αὐτήν καὶ ἀκόμη ὅτι αὕτη εὐεργετουμένη εὐεργετεῖ. Ἐπομένως δὲν εἶναι παραδεκτὴ ἡ ἀργία ἐν τῇ γεωργίᾳ, καθ' ὅτι αὕτη ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει εἶναι μεγάλῳ φωνῶς κατήγορος ὀκνηρῆς ψυχῆς. Οὐδεὶς ἀσφαλῶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ γεγονός, συνεχίζει ὁ Ξενοφῶν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δὲν διαθέτει τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσῃ. Κατόπιν τοῦτου, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν δια-

39. Ξενοφῶντος Οἰκονομικός, V, 17.

40. Αὐτόθι VI, 9.

41. Αὐτόθι V, 2.

42. Αὐτόθι V, 3—4.

43. Αὐτόθι IV, 2—3.

θέτει τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσῃ. Κατόπιν τούτου, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ζήσῃ, ἐνῷ δὲν γνωρίζει οὐδεμίαν προσοδοφόρον τέχνην, οὔτε θέλει νὰ καλλιεργῇ τὴν γῆν, εὐνόητον εἶναι ὅτι σκοπὸν ἔχει νὰ ζῇ ἢ κλέπτων ἢ ἀρπάζων ἢ ἐπαιτῶν ἢ εἶναι ἐντελῶς ἀπερίσκεπτος· «ὁ δὲ μήτε ἄλλην τέχνην χρηματοποιὸν ἐπιστάμενος μήτε γεωργεῖν ἐθέλων φανερόν ἐστι κλέπτων ἢ ἀρπάζων ἢ προσαιτῶν διανοεῖται βιοτεύειν ἢ παντάπασιν ἀλόγιστός ἐστι»⁴⁴.

Εἰς ἄλλο ὅμως ἔργον τοῦ ὁ Ξενοφῶν, τοὺς «Πόρους», ἀναγκάζεται νὰ ἀναθεωρήσῃ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ περὶ οἰκονομίας. Οὕτω, ἐνῷ εἰς τὸν «Οἰκονομικόν» συνέθεσε ὕμνον διὰ τὴν γεωργίαν, θεωρήσας ταύτην ὡς τὴν ἀρίστην τῶν τεχνῶν, εἰς τοὺς «Πόρους» ὅμως, ἐπηρεασμένος ἐκ τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς δυσπραγίας τῶν Ἀθηνῶν, ἀναθεωρεῖ τὰς προηγουμένας ἀπόψεις τοῦ καὶ διατυπώνει πλέον ἄλλας, περισσότερον ὀρθὰς καὶ λογικὰς. Πιστεύει πλέον ὁ Ξενοφῶν ὅτι καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ἢ καὶ ἄλλαι τέχναι εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλουν περισσότερον ἀπὸ τὴν γεωργίαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνόρθωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῷ ἡ γεωργία πολλάκις ἐπηρεάζεται καὶ ἀπὸ τοὺς κλιματολογικοὺς ὅρους καὶ ἀπὸ τὸν νόμον τῆς φθινούσης ἀποδόσεως⁴⁵. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διακρίνει τις ὅτι ὁ Ξενοφῶν «παύει περιφρονῶν καὶ τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν, τοῦλάχιστον ἐντόνως». Τέλος εἰς τὴν «Κύρου Παιδείαν» θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν ὡς χαρὰν τῆς ζωῆς.

Παρ' ὅλον ὅμως τὸν σεῦσασμόν, τὸν ὅποιον ἐφάνη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι εἶχεν ὁ Ξενοφῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν, δὲν δεικνύει ἐν τούτοις μεγάλην ἐκτίμησιν πρὸς τοὺς ἐπαγγελματίας, τοὺς τεχνίτας καὶ τοὺς γεωργοὺς, τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ ἀφρονεστάτους καὶ ἀσθενεστάτους. Εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ σπαρτιατικὸν καὶ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑπόβαθρον τῆς ψυχῆς τοῦ παραμένει φιλοσπαρτιατικὸν καὶ ἀριστοκρατικόν, αἱ δὲ ἀντιλήψεις τοῦ περὶ δουλείας εὐθυγραμμίζονται πλήρως ἀπὸ τὰ εἰς Σπάρτην κρατοῦντα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας δὲν φαίνεται νὰ ἔγῃ μεγάλας διαφορὰς ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα. Οὗτος διαιρεῖ τὰς τέχνας εἰς τρία εἶδη, τὰ ἑξῆς: α) τὰς παρασκευαστικάς, β) τὰς μετασχηματικάς καὶ γ) τὰς χρηστικάς· «πρώτη μὲν οὖν ἡ μεταλλευτικὴ καὶ ὕλοισι καὶ παρασκευαστικαὶ γὰρ εἰσιν. Ἡ δὲ χαλκευτικὴ καὶ ἡ τεκτονικὴ μετασχηματικαὶ εἰσιν· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ σιδήρου ἡ χαλκευτικὴ ὅπλα ποιεῖ, ἡ δὲ τεκτονικὴ ἐκ τῶν ξύλων αὐλοὺς καὶ λύρας. Ἡ δὲ χρηστικὴ, ὅσον ἵππικὴ τοῖς γαλινοῖς χρῆται, ἡ πολεμικὴ τοῖς ὅπλοις, ἡ μουσικὴ τοῖς αὐλοῖς καὶ τῇ λύρα. Τῆς τέχνης ἄρα τρία εἶδη ἐστὶ· τὸ μὲν τι πρῶτον, τὸ δὲ τι δεύτερον, τὸ δὲ τι τρίτον»⁴⁶. λέγει οὗτος εἰς τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον. Ἡ συμβολὴ τῶν τεχνιτῶν, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὑπῆρξε μεγάλη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν διαφορῶν ἔργων πρὸς ἱκανοποιητικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀπόδοσιν εἶναι ἀπαραίτητος, καθ' ὅτι, ὡς ὀρθῶς τονίζει εἰς τοὺς «Νόμους», τὸ νὰ ἐξασκήσῃ τις ἐπακριδῶς δύο ἐπαγγέλματα ἢ δύο τέχνας, τοῦτο οὐδεμίᾳ ἀνθρωπίνῃ φύσιν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐπιτύχῃ⁴⁷. Ἀλλωστε εἰς τὰς εὐνομισμένας Πολιτείας «ἔργον τι ἐκάστω ἐν τῇ πόλει προστέτακται, ὃ ἀναγκαῖον ἐργάζεσθαι...»⁴⁸. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τιμᾷ καὶ τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας, διὰ τὰς ὁποίας λίαν ὑποτιμητικῶς ἐκφράζεται, θεωρῶν αὐτὰς ὡς καταπονοῦσας καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ὀνομάζει βαναύσους. Ἐκ τῶν λόγων τούτων, συνεχίζει ὁ Πλάτων, δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ συμμετοχὴ

44. Ξενοφῶντος Οἰκονομικός XX, 15.

45. "Ορα καὶ Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἡ Ἑργασία κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιότητα κλπ., σελ. 43.

46. Διογένης Λαέρτιος (Πλάτων 100).

47. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 50—51.

48. Πλάτωνος, Πολιτικά 406,6.

τῶν τεχνιτῶν, τῶν «δημιουργῶν» καὶ τῶν γεωργῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Πολιτείας⁴⁹. Δὲν ἔχει ἐπίσης καλὴν γνώμην ὁ Πλάτων περὶ τῶν ἐμπόρων, τὸ δὲ ἐμπόριον ἀπλῶς ἀνέχεται. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἔμποροι διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ κέρδους πολλάκις ψεύδονται, αἰσχροκερδοῦν, νοθεύουν καὶ γενικῶς συνηθίζουν εἰς τὴν ἀπάτην.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, μαθητοῦ τοῦ Πλάτωνος, αἱ περὶ ἐργασίας καὶ δουλείας ἀντιλήψεις, καίτοι εἶναι αἱ αὐταὶ ἐν τῇ συνόλῳ τῶν μὲ τὰς τῶν ἄλλων Σωκρατικῶν φιλοσόφων εἶναι λίαν ἀξιόλογοι, διὰ τοῦτο καὶ κρίνεται σκόπιμος ἡ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐκθεσίς των, ἵνα οὕτως ἐλοκληρωθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀναγνώστου περὶ τῆς περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεως τῶν ἰδεαλιστῶν φιλοσόφων. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἰδεαλισταὶ φιλόσοφοι, ἰδιαίτεραν τιμὴν ἀπονέμει εἰς τὴν γεωργίαν, διότι «βέλτιστος δῆμος ὁ γεωργικὸς ἐστίν, ... ὅπου ζῇ τὸ πλῆθος ἀπὸ γεωργίας ἢ νομῆς»⁵⁰. Οὗτος κἀμινε διακρίσιν μεταξὺ τῶν ἐργασιῶν καὶ τὰς διαιρεῖ εἰς «τεχνικωτάτας», «βανανυσωτάτας», «δουλικωτάτας» καὶ «ἀγενεστώτας». Καὶ τεχνικώταται, λέγει εἰς τὰ «Πολιτικά» του, εἶναι αἱ ἐργασίαι ἐκεῖναι, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν συμβάλλει ἐλάχιστα ἡ τύχη, βανανυσώταται ἐκεῖναι, τῷ ὁποίῳ φθείρονται τὰ σώματα ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀσκήσεως, δουλικώταται ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν μόνον σωματικὰς δυνάμεις, ἀγενέσταται δὲ τέλος ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν ἐλάχιστην ἱκανότητα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν των⁵¹.

Ὅπως ὁ Πλάτων, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, θεωρῶν ὅτι ἡ ἀσκησις διαφόρων βιοποριστικῶν ἐργασιῶν καὶ χειρωνακτικῶν ἐπαγγελμάτων εἶναι ἔργον τῶν δούλων καὶ τῶν κατωτέρων ἀνθρώπων, ὅχι ὅμως τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, κρίνει ὅτι μόνον, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ χειρίζονται τὰ κοινὰ εἶναι οἱ πολῖται οἱ μὴ ἀσκούντες βιοποριστικὴν ἐπάγγελμα. Ἐπομένως οἱ ἀσχολούμενοι μὲ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα ἀπεκλείονται ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Πολιτείας, καθ' ὅτι τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀσκοῦν οἱ ἀρχόμενοι, δὲν πρέπει ὁ ἀριστοκράτης, οὔτε ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὰ κοινὰ, οὔτε ὁ ἀξιοπρεπὴς πολίτης νὰ μανθάνῃ (νὰ ἀσκῇ), εἰ μὴ μόνον δι' ἀντιμετώπισιν ἐκτάκτου ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης αὐτοῦ· «τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρχομένων οὕτως οὐδεὶς τὸν ἀγαθόν, οὐδὲ τὸν πολιτικόν, οὐδὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν μανθάνειν, εἰ μὴ ποτε χρεῖας χάσιν αὐτῷ πρὸς αὐτόν»⁵². Ἐθεώρει ὁ Ἀριστοτέλης ἐξευτελιστικὴν τὴν μίσθωσιν ἐργασίας καὶ τὴν ἀσκήσιν βανανύσου ἐπαγγέλματος, μὲ τὰ ὁποῖα ἡσχολοῦντο κατὰ τὸ παρελθόν μόνον δούλοι καὶ ξένοι»⁵³.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπόριον ὑπετίμα ὁ Ἀριστοτέλης, μὲ τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀσχολοῦνται οἱ ἐλεύθεροι πολῖται. τὴν δὲ γεωργίαν, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω ἐτίμησεν ἰδιαίτερος καὶ τὸν γεωργικὸν κόσμον ἔκρινεν ὥς τὸν ἄριστον, δὲν θεωρεῖ εὐγενῆ ἐνασχόλησιν δι' αὐτοὺς· «ἀγενὴς ὁ τοιοῦτος βίος καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος»⁵⁴.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἰδεαλιστῶν φιλοσόφων καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἡσχολήθησαν παρεμπιπτόντως μὲ θέματα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς δουλείας. Οὕτω ὁ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς Ἱπποκράτης ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐργασία προσφέρει σωματικὴν καὶ πνευματικὴν υἱεῖαν καὶ εὐεξίαν. Ὑποδοθηεὶ αὕτη ἀκόμη καὶ τὸ σῶμα τῶν γερόντων καὶ ἀσθενῶν εἰς τὸ νὰ ἀντέχουν⁵⁵. Καταδικάζων τὴν ἀργίαν ὁ Ἀριστοφάνης

49. Πλάτωνος Νόμοι VII, 846, Δ'.

50. Ἀριστοτέλους Πολιτικά Z, 2, 10.

51. Ἀριστοτέλους. Πολιτικά Α', 11, 1258, 35—40. "Ὅρα καὶ Εὐαγγ. Σαββοπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 58.

52. Ἀριστοτέλους, Πολιτικά Γ, 4, 1277b, 5.

53. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 58—59.

54. Ἀριστοτέλους Πολιτικά 11, 9, 1328b, 45.

55. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 64.

εις τὸν «Πλούτον» του, πλέκει, διὰ τοῦ στόματος τῆς πενίας, τὸν ὕμνον τῆς ἐργασίας καὶ ὀλιγαρκείας⁵⁶.

Χαρακτηριστικὸν ὡσαύτως τῆς τιμῆς καὶ ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν ἐργασίαν οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας, συμφώνως πρὸς τὴν νομοθεσίαν, τὸσον τοῦ Δράκοντος, ὅσον καὶ τοῦ Σόλωνα, ἐδικαιούτο πᾶς πολίτης νὰ ἐγείρῃ ἀγωγὴν (ἀργίας γραφήν), ἐκδικαζομένην ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμιου ἄρχοντος ἐναντίον παντὸς μὴ ἐργαζομένου, ὅστις ὑπέκειτο εἰς αὐστηροτάτην ποινὴν⁵⁷. Μάλιστα δὲ ὁ Σόλων παρέλαβε παρὰ τῶν Αἰγυπτίων νόμον, ἐπιτάσσοντα εἰς πάντας, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, νὰ ἀποδεικνύουν κατ' ἔτος εἰς τὸν Νομάρχην τῆς Περιφέρειας τῶν πόθεν ἔξω καὶ εἰσῆγαγε τοῦτον εἰς τὰς Ἀθήνας⁵⁸. «Νόμον τε Αἰγυπτίοισι τόνδε Ἕμασις ἐστὶν ὁ καταστήσας, ἀποδεικνύειν ἔτεος ἐκάστου τῷ νομάρχῃ. Πάντα τινὰ Αἰγυπτίων, ὅθεν βιοῦται μὴ δὲ ποιεῖντα ταῦτα μηδὲ ἀποφαίνονται δικαίως ζόην, ἰθύνεσθαι θανάτῳ. Σόλων δὲ ὁ Ἀθηναῖος λαβὼν ἐξ Αἰγύπτου τοῦτον τὸν νόμον Ἀθηναίοισι ἔθετο· τῷ ἐκεῖνοι ἐς αἰὶ χρέωνται ἐόντι ἀμώμῳ νόμῳ»⁵⁹.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐψηφίσθησαν καὶ ἄλλοι νόμοι, οἱ ὁποῖοι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπεδείκνυνον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπέβλεπον εἰς τὴν προστασίαν τῶν τεχνιτῶν ἀπὸ τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸν χλευασμὸν τῶν συμπολιτῶν τῶν. Οὕτω, ἀγορεύων ὁ Δημοσθένης εἰς δίκην τινὰ καὶ προσπαθῶν νὰ ἀναιρέσῃ τὰς διαβολὰς Εὐβουλίδου τινὸς πρὸς τοὺς ἐργαζομένους, λέγει ὅτι: «...παρὰ τοὺς νόμους διέβαλεν ἡμῶς (Εὐβουλίδης), οἱ κελεύουσιν ἔνοχον εἶναι τῇ κατηγορίᾳ τὸν τὴν ἐργασίαν τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ τῶν πολιτῶν ἢ τῶν πολιτῶν ὀνειδίζοντά τινι· ἡμεῖς δ' ὁμολογοῦμεν καὶ ταινίας πωλεῖν καὶ τὴν οὐχ' ὄντινα τρόπον βουλόμεθα»⁶⁰.

Ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἐργασία ἐθεωρεῖτο ὡς λίαν ἀξιόλογος παράγων προόδου καὶ ἡ βάσις τῆς τε ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, τὸ δὲ μνημονευθὲν καὶ ἀνωτέρω κλασσικὸν ρητὸν τοῦ Ἡσιόδου «ἔργον δ' οὐδὲν ὀνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὀνειδος», δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ἐξέφραξε σαφῶς τὰς περὶ ἐργασίας ἰδέας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι δι' αὐτῆς ἀκριβῶς ἐδημιούργησαν τὰ ὑπέροχα ἐκεῖνα ἔργα τῆς διανοήσεως καὶ τῆς τέχνης, ἅτινα μέχρι σήμερον ἀποθαυμάζει ἡ ἀνθρωπότης καὶ προσπαθεῖ νὰ μιμηται⁶¹.

Συνεχίζεται

56. Αὐτόθι, σελ. 66.

57. Βασ. Κ. Φούφα - Αἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἐπάγγελμα. Περιοδ. «Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή» 1967, σελ. 195.

58. Βασ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 67.

59. Ἡροδότου Βιβλ. II, Κεφ. 177.

60. Δημοσθένους πρὸς Εὐβουλίδην, 1308, 30—31.

61. Βασ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 68.

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Tübingen

Ἐπιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ*

(ΕΡΕΥΝΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1. Ἡ Θρησκεία γενικῶς

Τὸ θέμα Θρησκεία δὲν εἶναι φαινόμενον μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἀνθρωπίνων δι-
δων, ἀλλὰ θέμα τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους γενικῶς¹. Ἐφ' ὅσον τὸ φαινόμενον αὐτὸ συ-
ναντᾶται εἰς ὁλόκληρον τὴν Κοινωνίαν, εἶναι φυσικὸν νὰ συναντᾶται καὶ εἰς τὰ μέρη
- τμήματα τῆς Κοινωνίας, δηλαδὴ καὶ εἰς τοὺς φοιτητάς.

Ὅπως ἐξάγεται ἐκ πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν², ἡ νεολαία τῆς ἐποχῆς μας
ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν Θρησκείαν. Αὕτη βεβαίως ἐκδηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον της αὐτὸ μὲ
διαφορετικὰς τάσεις καὶ τὸ ἐκφράζει κατὰ διάφορον τρόπον ἀπὸ τοὺς νέους περασμέ-
νων γενεῶν³. Ἐὰν κρίνωμεν τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς παρού-
σης μελέτης, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ κοινωνικὴ αὕτη ὁμιάς δίδει μεγάλην σημα-
σίαν εἰς τὸ φαινόμενον Θρησκεία. Ἐὰν εἰς τὴν βάσιν τοῦ φαινομένου τούτου ἔχομεν
«αὐταπάτην» (Strauss), «αἰσθήματα φόβου» (Feuerbach), «κατὰ βάσιν εὐρίσκεται
ὁ σεξουαλικὸς χαρακτήρ» (Freud) ἢ ἐν ἄλλο φαινόμενον, τοῦτο ἐνταῦθα δὲν μᾶς ἀπα-
σχολεῖ. Μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο ἡ Θρησκεία ὡς «Πίστις καὶ Σχέσις πρὸς ἀξίαν
μεταφυσικῆς σημασίας: Πρὸς μίαν ἐσχάτην καὶ μεγίστην δύναμιν...»⁴. Ἐὰν ἡ Θρη-
σκεία εἶναι συναίσθημα, λογικὴ ἢ φαντασία⁵, ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἐδόθη μέχρι σήμερον οὐ-
δεμία ὀριστικὴ ἀπάντησις, διότι «ἡμεῖς οὐδόλως ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ τὴν «οὐσίαν»
τῆς Θρησκείας, ἀλλὰ μὲ τὰς συνθήκας καὶ τὰς ἐπενεργείας ἐνὸς ἰδιαιτέρου τρόπου
κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, τοῦ ὁποίου ἡ κατανόησις δύνата νὰ γίνη διὰ προσωπικῶν
- ὑποκειμενικῶν βιωμάτων, ἰδεῶν, σκοπῶν καὶ μεμονωμένων στοιχείων, διότι ἡ ἐξω-
τερικὴ ἐμφάνισις τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἶναι πολλαπλῆς μορφῆς»⁶.

Εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν ἐρευνῶνται αἱ ἐκδηλώσεις καὶ ὁ τρόπος τῶν ἐκδη-
λώσεων τοῦ φαινομένου αὐτοῦ μεταξὺ τῶν φοιτητῶν. Ἡ «πραγματικὴ θρησκευτικὴ
ζωὴ ὡς ἐσωτερικὸν βίωμα τῆς θρησκευτικότητος δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον
μελέτης τῆς Κοινωνιολογίας»⁷. Ἰδικόν μας ἔργον εἶναι νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ ἐρ-
μηνεύσωμεν τὴν ὁλότητα τῆς Θρησκείας, ἢ ὅποια θεμελιούται, ὡς πίστις, ἱεροτελεστία
καὶ ἠθικὴ εἰς τὰς προσωπικὰς καὶ κοινωνικὰς τῆς ἐκδηλώσεις⁸. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι
οὐδόλως ἀπλοῦν, διότι ὑπάρχει ἐν δίλημμι ἐπ' αὐτοῦ εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς ζωῆς
διὰ τὸ τί εἶναι καθαρῶς θρησκευτικὸν ἢ ὄχι, ἐπεὶ δὴ «ὅλαι αἱ Θρησκεῖαι ἀπαιτοῦν τὴν
ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ συνόλῳ της»⁹.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 76.

2. Ὁ ρόλος τῆς Θρησκείας εἰς τὴν κοινωνίαν

1. Οἱ φοιτηταὶ κοινωνικῶς εὐρίσκονται εἰς τοιαύτην θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν «δὲν ἀναγνωρίζεται ἀκόμη εἰς αὐτοὺς ὁ ρόλος τοῦ ἡλικιωμένου ἀνθρώπου»¹⁰. Αἱ ἐμπειρίαι, τὰς ὁποίας οὗτοι συνεκέντρωσαν ὡς μαθηταὶ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ τοῦ Γυμνασίου, μεταπλάθονται τώρα εἰς ἓν ἄλλο περιβάλλον διὰ τῶν ἐμπειριῶν ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ σιγὰ - σιγὰ τίθενται ἐπὶ νέας σχέσεως ἰδεῶν, ἡ ὁποία καθορίζεται ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸν τρόπον παρατηρήσεως. Ἐν τούτοις εἶναι ἐνδιαφέρον τὸ γεγὸς, ὅτι αἱ ἀπόψεις των περὶ τοῦ ρόλου τῆς Θρησκείας ἐντὸς τῆς Κοινωνίας συμπιπτουν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς μὲ τὰς ἀναλύσεις γνωστῶν Κοινωνιολόγων.

Ἔργον μας εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν φοιτητῶν. Θὰ κατορθώσωμεν δὲ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας μόνον κατόπιν αὐστηρᾶς καὶ διεξοδικῆς ἐξετάσεως ὅλων τῶν εἰς τὰς χεῖρας μας εὐρίσκομένων στοιχείων. Ὁ φοιτητὴς — ὅπως κάθε ἄνθρωπος — ὡς «ἰδιωτικὴ καὶ δημοσία ὕπαρξις» (Dahrendorf) ἐκφράζει, κανονικῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὅτι αὐτὸς σκέπτεται περὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα, ὡς ἐκ τούτου ἡ παράγραφος αὕτη εἶναι ἕνας ἕμιμεσος τρόπος διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν σκοπὸν μας.

Τὴ γνώμην ἔχουν οἱ φοιτηταὶ διὰ τὸν ρόλον τῆς Θρησκείας εἰς τὴν Κοινωνίαν; Διὰ τὰς «κοσμικὰς» διὰδδας ἡ Θρησκεία «εἶναι κατὰ τὸ θετικόν, τὸ ἀρνητικὸν ἢ τὸ ἀδιάφορον; Μὲ ἄλλα λόγια ποῦ εὐρίσκομεν τὰ σημεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ Θρησκείας καὶ Κοινωνίας»;¹¹ Κατὰ τὸν Goddijn¹² ἡ σκέψις καὶ ἡ πράξις ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν περίπτωσίν μας, τοῦ φοιτητοῦ, ἐν σχέσει μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θρησκείαν, εἶναι μία ἕμιμεσος ἀντανάγκασις τῆς ἐπιδράσεως τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ προσώπου.

α. Κατὰ τὴν γνώμην τριῶν φοιτητῶν μόνον, ἥτοι 2,1% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν (τοῦ δείγματος), ἡ Θρησκεία παίζει ἐντὸς τῆς Κοινωνίας ἕνα ἀρνητικὸν ρόλον. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἀξίαν τῆς Θρησκείας καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῆς Χριστιανικῆς καὶ τῆς ἑπαινουδῆς, ἐν τούτοις ἐπιτίθενται ἐναντίον τῆς αὐτῆς τῆς Θρησκείας.

Ὁ ἕνας ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐκκλησίας (ὁ κληρὸς) «εἶναι τὸ ἄντρον τοῦ σκότους καὶ τῆς διαστροφῆς» (συν. 109). Ὁ δεύτερος εὐρίσκει τὴν Θρησκείαν ὡς βλάπτουσαν τὴν Κοινωνίαν «ἐνεκα τῆς ἀντιδραστικῆς θέσεώς της ἐναντι τῶν φλεγόντων ἀλύτων κοινωνικῶν προβλημάτων» (συν. 15). Ὁ τρίτος βλέπει τὴν Ἐκκλησίαν «ὡς ἐν ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης» (συν. 16).

Ἐάν κανεὶς θελήσῃ νὰ συσχετίσῃ τὰς ἀπόψεις αὐτὰς τῶν φοιτητῶν μὲ τὴν κοινωνικὴν των προέλευσιν, θὰ εὕρῃ, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἀντιπροσωπεύουν τὰς τρεῖς βασικὰς κοινωνικὰς τάξεις, ἥτοι προέρχονται ἀπὸ γονεῖς κατωτέρας, μεσαίας καὶ ἀνωτέρας οἰκονομικῆς τάξεως.

Ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπολοίπων στοιχείων των εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἀνάγνωσιν ἀθεϊστικῶν βιβλίων.

β. Πέντε φοιτηταὶ βλέπουν τὸν ρόλον τῆς Θρησκείας ὡς ἀδιάφορον ἢ πολὺ ὀλίγον θετικόν. Δι' αὐτοὺς ἡ Θρησκεία δὲν εἶναι τίποτε τὸ σπουδαῖον, ἐξαρτᾶται μόνον περὶ ποίας Θρησκείας πρόκειται καὶ περὶ ποίας κοινωνίας. Ἐν τούτοις καταλογίζεται κάποια μεγαλυτέρα ἀξία εἰς τὸν Χριστιανισμόν. «Διὰ μίαν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη εἶναι ἀμόρφωτα, εἶναι καλὴ, διότι αὕτη συγκρατεῖ τοὺς ἀμορφώτους ἀνθρώπους ἀπὸ ἀονητικῆς ἐνέρογειας διὰ τὴν κοινωνίαν» (συν. 48).

Διὰ μερικὸν αὐτῆς τῆς ομάδος ἡ Θρησκεία εἶναι μία διέξοδος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἡ ὁποία «θέλει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα» (συν. 44, 93). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει κάπου νὰ πιστεύῃ καὶ ἡ Θρησκεία τὸν βοηθεῖ σ' αὐτό, αὐτὸ ἰσχύει κυρίως

για τούς άπλους ανθρώπους, οί όποιοι συνήθως και πιστεύουν» (συν. 118). Τρεις από αυτούς δέν έχουν μίαν σαφή γνώμη, εάν ύπάρχη Θεός ή όχι. Οί υπόλοιποι δύο πιστεύουν εις τήν ύπαρξιν του Θεού. Ο εις πιστεύει, ότι ή ψυχή του ανθρώπου ζή και μετά θάνατον, ενώ οί τρεις άρνούνται τήν ύπαρξιν ζωής μετά θάνατον και ό εις δέν ήδύνατο νά δώση μίαν απάντησιν επί τής έρωτήσεως. Έκτός από τόν ένα, ό όποιος κατήγγετο από πολύ πτωχήν οίκογένειαν, οί υπόλοιποι προήρχοντο από τήν μεσαιάν τάξιν.

γ. Αναμφιβόλως ή ομάδα εκείνων, οί όποιοι βλέπουν εις τήν Θρησκείαν ένα θετικόν ρόλον, είναι ή μεγαλύτερα. Διά νά λάβωμεν μίαν ακριβή εικόνα, θα εξετάσωμεν τήν ομάδα αυτήν χωρίζοντες ταύτην εις μικροτέρας ομάδας, διά νά αναλύσωμεν καλύτερον. Κατά πρώτον δίδομεν εις ένα πίνακα τό πώς αξιολογοῦν οί φοιτηταί τήν Θρησκείαν έν γενικαίς γραμμαίς.

Πίναξ 2. Ο ρόλος τής Θρησκείας εις τήν Κοινωνίαν κατά τήν άποψιν τών φοιτητῶν

	εις %
Αυτή συγκρατεῖ τόν πολιτισμόν	46,0
Αυτή συγκρατεῖ τήν κοινωνίαν εις υψηλότερον ήθικόν επίπεδον	19,7
Αυτή διδάσκει τήν αγάπην πρὸς τόν συνάνθρωπον	11,2
Αυτή βοηθεῖ τόν άνθρωπον νά συγκρατῇ τὰ κτηνώδη του ένστικτα	9,1
Αυτή δίδει ώραῖα ἰδανικά	4,8
Αυτή δίδει νόημα εις τήν ζωήν	1,4
Εἶναι κάτι τὸ έντελὼς ἀδιάφορον	3,4
Παίξει άρνητικόν ρόλον - απέφυγαν απάντησιν	3,4
Σύνολον	100,0

Τό ότι «Θρησκευτική θέσις και κοινωνική ολοκλήρωσις του ανθρώπου κατάγονται από τήν ἰδίαν ψυχικήν ρίζαν»¹³ τονίζεται συχνά από τούς κλασσικούς κοινωνιολόγους¹⁴. 79% τών Γερμανῶν νέων συμφωνοῦν περί τής αναγκαιότητος τής Θρησκείας¹⁵.

Πρέπει ένταῦθα νά τονισθῇ, ότι πολλοί φοιτηταί τόν ρόλον τής Θρησκείας ὡς κοινωνικοῦ συνδέσμου, αποδίδουν μόνον εις τήν Χριστιανικήν Θρησκείαν. Όπως εξάγεται έκ του πίνακος 2, τὰ 46% ἐξ ὧν τῶν φοιτητῶν βλέπουν τήν Θρησκείαν ὡς ένα σπουδαιότατον παράγοντα συγκρατήσεως του πολιτισμοῦ και ὡς μίαν ἀπαραίτητον δύναμιν διά τήν πρόοδον. «Αυτή εἶναι ή βάση τής Κοινωνίας» (συν. 14. 76, 120, 128). «Αυτή δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις μιᾶς άρμονικῆς ζωῆς και προόδου μέ τὸ νά περιορίξῃ τὰ άνθρώπινα πάθη» (συν. 17). «Καλὸς Χριστιανὸς = καλὸς πολίτης = καλή Κοινωνία. Ο χριστιανισμὸς δείχνει τὸ καλὸ, τὸ δικαιολογεῖ και τὸ βοηθεῖ» (συν. 100). «Χωρὶς τήν Θρησκείαν (κάθε Θρησκείαν) δέν θά ήμποροῦσε νά ζήσῃ οὐδεμία Κοινωνία» (συν. 76). «Αυτή άσκει καλήν επίδρασιν επί του πληθυσμοῦ και ὡς έκ τούτου επί τής κοινωνίας» (συν. 47).

Εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικόν τὸ γεγονός ότι οί φοιτηταί τής Νομικῆς δίδουν μεγάλην σημασίαν εις τόν ευεργετικόν ρόλον τής Θρησκείας επί τής Κοινωνίας. Τό 60,6% τῶν φοιτητῶν τής Νομικῆς βλέπουν εις τήν Θρησκείαν εκείνην τήν δύναμιν, ή ὁποία εἶναι μεγάλης σημασίας διά τήν Κοινωνίαν. Τοιούτου εἶδους εκφράσεις εἶναι συνήθεις. Αναφέρομεν άπλως τήν άποψιν μιᾶς φοιτητρίας τής Νομικῆς (συν. 42). «Αυτή (ή Θρησκεία) δίδει κατευθυντήριες γραμμές επάνω στίς ὁποῖες βαδίζοντας κανεῖς γίνεται ένας καλὸς άνθρωπος και ένα καλὸ μέλος τής Κοινωνίας».

Και διά τήν εξασφάλισιν τής Παγκοσμίου Ειρήνης φρονοῦν μερικοί φοιτηταί, ότι δύναται νά συντελέσῃ ή Θρησκεία. Τοῦτο δεικνύουν άμεσοι και έμμεσοι εκφράσεις τῶν

φοιτητῶν «... εἰρήνην μπορεῖ νὰ ἔρθῃ διὰ τῆς Θρησκείας» (συν. 43). «Μὲ τὸ νὰ ἐξυ-
ψώσῃ ἠθικὰ τὴν Κοινωνία... βοηθεῖ στὴν δημιουργία καλῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν
λαῶν» (συν. 5).

Δι' αὐτὰς τὰς ἀπαντήσεις ἰσχύει ὑπὸ τὸν ὅρον Θρησκεία μόνον ἡ Χριστιανικὴ
Θρησκεία. Ἐπ' αὐτοῦ γράφει ἔρθως ὁ J. Wach: «Ὁ πόλεμος, ἐν πανάρχαιον φαινό-
μενον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, γίνεται μὲ ἐνθουσιασμόν παραδεκτὸς ἀπὸ πολλὰς Θρη-
σκείας κατωτέρου πολιτισμοῦ, ἀπὸ μερικοὺς ὅμως μεγάλους θρησκευτικοὺς ἡγέτας
τῆς Ἀνθρωπότητος ἀπορρίπτεται μὲ ἔμφρασιν»¹⁶. Συχνὰ ἐξέφραζον τὴν γνώμην οἱ φοι-
τηταὶ ὅτι «μία κοινωνία ἀνευ θρησκείας (ὅχι μόνον τῆς Χριστιανικῆς) δὲν δύναται νὰ
εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία ζούγκλα. Λέν θὰ ὑπῆρχεν διὰ τὸν ἄνθρωπον οὔτε νόημα
οὔτε φραγμὸς οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἦσαν παρὰ μόνον ἄγρια θηρία» (συν. 126). Ἐνῶ
ἐξ ἄλλου τονίζεται ὅτι ἡ Θρησκεία εἶναι «πηγὴ ἐμπνεύσεων. Αὐτὴ βοηθεῖ τὸν ἄνθρω-
πον νὰ ἀγαπᾷ τὸν συνάνθρωπόν του καὶ ἐπιδρα εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς προό-
δου» (συν. 86).

2. Ἐὰν παρατηρήσῃ κανεὶς τὰς συγχρόνους Κοινωνίας θὰ ἴδῃ ὅτι αὐταὶ χρησι-
μοποιοῦν πλῆθος ὁμοίων τεχνικῶν καὶ πολιτιστικῶν χαρακτηριστικῶν, συμβόλων καὶ
ἐκδηλώσεων. Τοιαῦτα εἶναι π.χ. σήματα κυκλοφορίας, χοροί, ἐκδηλώσεις τῶν Νέων,
τάσεις εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν μουσικὴν, ὅπλα (τάνκς - ἀεροπλάνα). Ἐκτὸς αὐ-
τοῦ παρατηρεῖ τις μίαν τάσιν τῶν κρατῶν πρὸς σύμπηξιν στρατιωτικῶν καὶ οἰκονομι-
κῶν συνασπισμῶν (ΕΟΚ, ΝΑΤΟ, ΚΟΜΕΚΟΝ, ΣΕΑΤΟ κ.ἄ.). Ἐν τούτοις, τὸ χά-
σμα μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων αὐξάνεται συνεχῶς. Ὡς ἀντιστάθμι-
σμα τῆς διασπάσεως τῶν ἀνθρωπίνων ομάδων καὶ τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς
ἄνθρωπον, κατὰ τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν, ἡ Θρησκεία εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν σπου-
δαῖος συντελεστὴς συνοχῆς. Παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι, ὅπως δεικνύει ἡ ἱστορία «καὶ αὐτὴ
ἡ ἴδια ἡ Θρησκεία ἔχει χωρισθῇ καὶ ἔχει γίνεῖ ὡς ἐκ τούτου μία διασπαστικὴ δύνα-
μις»¹⁷ ἐν τούτοις βασικῶς παραμένει «ὡς πρώτης τάξεως συνεκτικὴ δύναμις μεγάλης
σημασίας καλὴ καὶ ἀπαραίτητος»¹⁸. Ἡ ἐνέργεια τῆς Θρησκείας, ἀπλῶς ὡς τοιαύτης
ὡς συνεκτικοῦ παράγοντος εἶναι κατὰ τὴν γνώμην τῶν Νέων αὐτῶν οὐχὶ μεγάλης
σημασίας¹⁹. Οὗτοι ἀξιολογοῦν τὰς Θρησκείας καθ' αὐτὰς καὶ ἀπαντοῦν ἀναλόγως ἐπ'
αὐτοῦ. Βασικῶς οὐδεὶς φοιτητῆς ἀμφισβᾷλλει διὰ τὸν ρόλον τῆς Θρησκείας, ὡς συνε-
κτικῆς δυνάμεως²⁰. Ὁ Vrijhof παρατηρεῖ: «ἡ συνεκτικὴ, ἡ ἐπιδρασις τῆς Θρησκείας
ὑπολογίζεται σοβαρῶς τόσον ὑπὸ τῶν κλασσικῶν, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν νέων Κοινωνιο-
λόγων τῆς Θρησκείας, ὡς ἡ σπουδαιότερα καὶ κοινωνιολογικῶς κυρίως ἀξιόλογος ἐ-
νέργεια τῆς Θρησκείας»²¹. Τοῦτο ἔχει διαπιστωθῇ ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων Κοινωνι-
ολόγων²². Ὁ Durkheim ἀνεγνώρισε σαφῶς τὸν στενὸν σύνδεσμον μεταξὺ θρησκευτι-
κῶν συμβόλων καὶ τῆς Κοινωνίας, κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ κυρώσεων διὰ τὰ μέλη
τῆς. Κατὰ τὴν γνώμην του ἡ σημασία τῆς Θρησκείας ἔγκειται εἰς τὴν διατήρησιν τῆς
κοινωνικῆς συνοχῆς καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος²³. Ὁ Morris Ja-
nowitz βλέπει εἰς τὴν σύγχρονον Ἀμερικανικὴν Κοινωνίαν τὴν Θρησκείαν ὡς συνε-
κτικὴν δύναμιν, ἰδίᾳ εἰς τὴν μεσαίαν τάξιν²⁴. Ὁ Wendland μάλιστα ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν
Ἐκκλησίαν νὰ παίξῃ αὐτὸν τὸν ρόλον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ χῶρος δραστη-
ριότητος τῶν Ἐθνῶν εἶναι λίαν περιορισμένους²⁵. Εἰς τὰς ἀπαντήσεις τῶν φοιτητῶν
συναντᾷ κανεὶς σχεδὸν πάντοτε μαζὶ μὲ τὴν ἀποψιν περὶ τῆς Θρησκείας ὡς συνεκτικῆς
δυνάμεως καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὡς δυνάμεως κοινωνικῆς ἠθικῆς: «Αὕτη δίνει συνοχὴν
στὰ ἄτομα τῆς Κοινωνίας» (συν. 68). «Αὕτη ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους μεταξὺ τους
καὶ κατὰ κάποιον τρόπο βοηθεῖ, ἐνισχύει τὴν Κοινωνία» (συν. 38). Αὕτη ξεχωρί-
ζει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ζῷα καὶ συνδέει τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἓνα κοινὸ σκο-
πὸν» (συν. 94). «Ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ὁδηγεῖ στὸ καλὸ» (συν. 2).
«Εἶναι ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐνώνει τὰ μέλη μιᾶς πατρίδος
κλπ. καὶ ἐμποδίζει τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους» (συν. 31). Ἀπαντήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴ-
δους, ὅπως ἡ τελευταία, εἶναι χαρακτηριστικαὶ τῶν φοιτητῶν τῆς Νομικῆς, οἱ ὅποιοι

ἐνδιαφέρονται περισσότερο διὰ τὴν Κοινωνίαν, τὸ Κράτος.

3. Οὐχὶ ὀλιγωτέραν σημασίαν ἀποδίδουν οἱ φοιτηταὶ εἰς τὴν ἠθικοποιὸν δύναμιν αὐτῆς²⁶. «Χωρὶς ἠθικὴν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία σωρεία ἐνστικτῶν, παθῶν, φόβων ὁρμῶν»²⁷. Ἐπίσης οἱ φοιτηταὶ βλέπουν εἰς τὴν Ὁρησκειάν ἐν στήριγμα, ἓνα φραγμὸν, ἓνα ἠθικὸν θεσμὸν τῆς Κοινωνίας. Ὅπως λέγουν οἱ ἴδιοι ἐλαχίστας γνώσεις ἔχουν περὶ τῶν ἄλλων Ὁρησκειῶν τοῦ κόσμου. Πρέπει κανεῖς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θέσιν των, ὅπως οὗτοι ἴστανται ἐναντι τῆς Χριστιανικῆς Ὁρησκειᾶς, ἂν καί, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὰς ἐπομένους παραγράφους, διὰ πολλοὺς φοιτητὰς ὅλαι αἱ Ὁρησκεῖαι κατὰ βάσιν εἶναι τὸ ἴδιον. Ἐνας φοιτητῆς τῆς Νομικῆς ἀπαντᾷ: «Αὐτὴ (ἡ Ὁρησκειά) εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον ἓνας φραγμὸς ἐναντίον τῆς διαφθορᾶς. Αὐτὴ προσφέρει πολλά, πάρα πολλά, συγκρατεῖ τὴν Κοινωνίαν ἀπὸ ἠθικὴν κατάρρευσιν» (συν. 108). «Αὐτὴ εἶναι ἓνα φρένο στὸν κατήφορο τῆς Κοινωνίας» (συν. 7). «Αὐτὴ συγκρατεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν κατάρρευσιν» (συν. 122). Ἡ ἰδίᾳ ἀποψὶς παρουσιάζεται μετὰ πολλὰς παραλλαγὰς: «Αὐτὴ κρατᾷ ψηλὰ τὸ ἠθικὸ ἐπίπεδο γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀνθρωπικότητα» (συν. 33). Διὰ τοὺς ἐν γενέσει ἐπιστήμονας κοινωνία χωρὶς Ὁρησκειάν εἶναι κάτι τὸ ἀδιανόητον, ἀκόμη περισσότερο, κοινωνία χωρὶς Ὁρησκειάν δὲν εἶναι ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἀλλὰ κάτι τὸ ἀλλόκοτον: «Χωρὶς Ὁρησκειά ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ζῶο» (συν. 123), «Χωρὶς Ὁρησκειά θὰ ἔχανε ἡ ὑπαρξὶς μας κάθε Ἀρχὴν καὶ ἡ Κοινωνία μας θὰ γινόταν μία ζούγκλα» (συν. 27), «Αὐτὴ ξεχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ζῶα» (συν. 94), «ἐὰν δὲν εἴχαμε Ὁρησκειά, θὰ τρώγαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον» (συν. 29), «ἀλλοίμονο ἂν δὲν ὑπῆρχε καμμία Ὁρησκειά» (συν. 81).

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι πολλοὶ φοιτηταὶ ἐκτιμοῦν τὴν Ὁρησκειάν ὡς δίδουσιν ἠθικὰ κριτήρια καὶ μάλιστα τὴν ἐπαινοῦν, ἐν τούτοις, βάσει τῶν ὑπ' αὐτῶν λεχθέντων, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὀλίγην σχέσιν ἔχουν μετὰ τὴν Ὁρησκειάν, ἀκριδέστερον δὲ μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπὶ πλεόν: δυνατόν αὐτοὶ νὰ μὴ πιστεύουν καὶ εἰς τὸν Θεὸν ἢ νὰ ἀμφιβάλλουν διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, παρὰ ταῦτα ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐπὶ τῆς Κοινωνίας κατὰ τὴν γνώμην των εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἀναγκαία. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἀναλύει ὁ Paul Tillich: «Ὅσον διάστημα αὕτη (ἡ Ὁρησκειά) βοηθεῖ διὰ νὰ γίνουν καλοὶ πολῖται, καλοὶ σύζυγοι, καλὰ παιδιά, καλοὶ ὑπάλληλοι καὶ καλοὶ στρατιῶται, τὴν ἀνέχεται κανεῖς. Τὴν στιγμὴν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ὁρησκειά ἀπαιτεῖ προσωπικὰς θυσίας ἀπὸ ἐν ἄτομον, τότε ἡ φριμώνεται ἡ ἀπορρίπτεται ὡς περιττὴ ἢ ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἠθικὴν»²⁸.

Ἀμέσως συνδεδεμένος μετὰ τὸν ρόλον αὐτὸν εἶναι καὶ ὁ ρόλος τῆς Ὁρησκειᾶς ὡς συντελεστοῦ διὰ τὴν ἀγωγὴν. Ἡ Ὁρησκειά εἶναι ἐν μέσον παιδείας²⁹, ἀγωγῆς, ἓνας θεσμὸς μετὰ παιδαγωγικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἀρμοδιότητας. «Αὐτὴ ἐξευγενίζει τὴν κοινωνίαν, τὴν παιδαγωγεῖ (συν. 18, 125, 133, 141).

4. Ἐνας ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς φοιτητῶν ἐκλαμβάνει τὴν Ὁρησκειάν ὡς μέτρον ἀξιῶν καὶ μέσον ἀγάπης πρὸς τὸν συνάνθρωπον. Ἡ ρευστότης τῶν ἀξιῶν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὰ ἄλλα δόγματα εὐρίσκεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν φοιτητῶν³⁰. Ἡ νεωτέρα ἐποχὴ ἔθεσεν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὅλας τὰς ἀξίας καὶ τὰς ἀρχὰς³¹, οὐδὲν εἶναι σταθερόν³². Ὁ Emile Brunner, περιγράφει τὴν Ὁρησκειάν «ὡς τὴν ἐστίαν πάσης ἐννοίας καὶ ἠθικῆς»³³. Τῆς ἰδίας γνώμης εἶναι ἐπίσης πάρα πολλοὶ φοιτηταί. Αὐτὴ εἶναι ἡ συνείδησις «τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τοῦ ἐπιτρεπομένου καὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου, τοῦ ἐπιβαλλομένου καὶ τοῦ ἀπαγορευμένου» (Brunner). Ἐνας φοιτητῆς τῆς Νομικῆς: «Χωρὶς τὴν Ὁρησκειά θὰ ἔμοιαζε ἡ κοινωνία μετὰ ἀγέλη ζώων, ἡ ὁποία θὰ ἐκινεῖτο μόνον ἀπὸ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τίποτε ἄλλο. Τὰ ἰδεώδη μιᾶς κοινωνίας — ἀνθρωπισμός, ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπον — εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μετὰ τὴν Ὁρησκειάν» (συν. 25). Μία δευτεροετῆς φοιτήτρια τῆς ἰδίας Σχολῆς: «Ἡ μεσαία τάξις βλέπει τὴν Ὁρησκειά σὰν κάτι ἀπαραίτητο, σὰν ἓνα κανόνα ὀρθῆς κρίσεως. Ἐκεῖνοι ποὺ ἀπορρίπτουν κάθε πίστι καὶ Ὁρησκειά βρῖσκονται κατὰ τὴν γνώμην μου σὲ μιὰ οὐτοπία λέγοντας ὅτι δὲν πιστεύουν ὅτι πιστεύουν σὲ κάτι»

(συν. 41). Μία φοιτήτρια της Ὀδοντιατρικῆς, τὴν ὁποῖαν κανεὶς θὰ κατέτασσε εἰς τὰ «πιστὰ» μέλη τῆς Ἐκκλησίας, εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἐὰν ἀπουσιάσῃ ἡ Ὁρησκεία ἀπὸ τὴν Κοινωνία, τότε αὐτὴ -- ἡ Κοινωνία -- παύει νὰ ἔχῃ ἠθικοὺς φραγμοὺς, ἀνωτέρους στόχους καὶ κάθε νόημα γενικῶς. Οἱ σύγχρονοι Νέοι³⁴ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς ἀπουσίας τῆς καὶ δὲν ἔχουν ἰδανικά* καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν ζοῦν οὐσιαστικά» (συν. 134). Αὐτὸ ἰσχύει κατὰ τὴν γνώμην τῆς μόνον διὰ τὴν Χριστιανικὴν Ὁρησκείαν. Ἡ Ὁρησκεία, ἀκριθέστερον ἢ Χριστιανική, «προσφέρει ἄριστα ἰδανικά» (συν. 53), «συγκρατῶντας τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν ὑλισμὸν καὶ τὸν μηδενισμὸν» (συν. 66). Ἡ Ὁρησκεία πρέπει νὰ εἶναι καλή, διότι «ὁ ἄνθρωπος χωρὶς Ὁρησκείας εἶναι κενὸς» (συν. 67). Δι' ἄλλους φοιτητὰς αὕτη εἶναι τὸ «θεμέλιον τῆς Κοινωνίας» (συν. 10) ἢ «ἡ βάσις τῆς» (συν. 124).

Ἐν τέλει ἀναφέρομεν τὰς ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν Ὁρησκειαν βλέπουν μίαν διέξοδον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως «... εἶναι μία ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζητῇ νὰ βρῇ, νὰ στηριχθῇ σὲ μίαν δύναμι μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὸν» (συν. 75). «Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἀκάλυπτος, καὶ στὴ Ὁρησκεία βρίσκει μίαν ψυχολογικὴν διέξοδον» (συν. 106).

Ἐκ τῶν ἀναφερθεισῶν ἀπόψεων γίνεται σαφές, ὅτι οἱ φοιτηταὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἰδικῶν των σχέσεων μὲ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἢ μὲ τὴν πίστιν γενικῶς, δίδουν μεγάλην ἀξίαν εἰς τὸν ρόλον τῆς Ὁρησκείας. Εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον παρουσιάζεται ἡ ἀξιολόγησις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ σύγκρισίς του μὲ τὰς ἄλλας Ὁρησκείας τοῦ κόσμου.

Συνεχίζεται

³⁴ Ἡ ἀνάλυσις τῶν ἰδανικῶν τῶν συγχρόνων Νέων θὰ γίνῃ διεξοδικῶς εἰς τὸ πέμπτον Κεφάλαιον.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΣΙΣΥΦΟΥ

Οί γωνιές με κρύα αποτυπώματα ώμοπλάτης
ψίθυροι που δεν είχαν καλύτερη τύχη,
ἀπ' τὸ ἀγκυλωμένο δάχτυλο σπῆ σκανδάλη.
Γωνιές ἀμβλείες καὶ ὀξεῖες.
Καὶ νὰ σκεφτεῖς, πῶς ἐδῶ στέκονται,
χρόνια τώρα,
οἱ δυνατοὶ — οἱ ἀνίσχυροι — οἱ ἐπαῖτες.
Παραφύλαξε λοιπόν,
νὰ ἰδεῖς τὰ τρομαγμένα πρόσωπα,
μὲ τὰ στόματα πού μοιάζουν σὰ βαθιὲς ρυτίδες.

Δὲν ξέρεις τί σημαίνει κοίταγμα κοφτερό.
Δὲν εἶναι τοῦ σπαθιοῦ ἡ πληγή.
Μόνο, σὰν περάσεις τὸ πέτρινο γεφύρι,
τῇ στιγμῇ πού σκίζεται ὁ ἀνεμος στὰ δύο,
θὰ νοιώσεις τὴν ἀμαρτία, πού ἀκόμη δὲν ἔχει ὄνομα.

Ὁ θρύλος δὲν τελειώνει ἐδῶ.
Εἶναι ὅπως ἡ ἀλήθεια,
πού ἔρχεται παραμῦθι,
φεύγει σὰν ἱστορία καὶ ξανάρχεται παραμῦθι.
Σὰν τὸ φιλόσοφο πού τυφλώθηκε,
ἀναστρέφοντας τὰ μάτια στὴν πορεία τῆς φλέβας του.

Ὁ θρύλος δὲν ἀρχίζει ἐδῶ.
Τὸ πρῶτο τραγούδι πέρασε σὰν κατολίσθηση.
Τὸ δεύτερο, ἔφυγε μὲ τὴν κραυγὴ τοῦ ἀποκομμένου χεριοῦ.
Τὸ τρίτο...
Τὸ τρίτο γεννήθηκε μαζί μας — καὶ θὰ πεθάνει μαζί μας.

Τὸ κοφτερὸ μάτι πού ξεσκίζει τὰ βλέφαρά του,
μοιράστηκε στὰ τρία.

Σὰν, τελικά, ἔχανες τὸ παιχνίδι — πού δὲν ἔπαιζες
(εἴτε ἦσουν μὲ τοὺς νικητὲς, εἴτε μὲ τοὺς χαμένους)
ὁ θρίαμβος, ὅπως ἡ πέτρα τοῦ Σιούφου,
πού κάποτε κατρακύλησε στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ λόφου,
σὲ ἄφησε ὁλομόναχο.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΝΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Ο ΠΟΝΟΣ Ο ΠΡΩΤΟΣ

Λέω: πονῶ.
Μὰ δὲν αἰσθάνεσαι τίποτα
Πάνω ἀπὸ τὸ σιωπηλὸ σῶμα μου
ἐρήμην μου
τὴν αὐθαίρετη διάγνωση
σχεδιάζεις
Δὲ βλέπεις:
Κάθε μου πόρος
ἓνα λαρύγγι
μὲ κοιμένες τὶς φωνητικὲς χορδές
προσπαθεῖ νὰ λευτερώσῃ
τὸν ἀνέκφραστο βόγγο
Κι ἐγὼ ἀπὸ ἄλλον κόσμο
προσπαθῶ νὰ σοῦ περιγράψω
τὸν ἀνυποψίαστο
τὸν ἀπερίγραπτο πόνο
τῆς ἐρημιάς.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΤΙΓΜΑ

Σὲ τρέφω ἐντός μου
Δὲ σὲ γνωρίζω, σὲ ὀνειρεύομαι
Μὲ κατέχεις καὶ μὲ καταδυναστεύεις
Ὅμως εἶσαι μιὰ ἀλλόκοτη κυοφορία
ποὺ πάνω σου στήριξα
χιλιάδες ὄνειρα
Τότε σὺ θρυματίστηκες
κι ἀποσυντέθηκες
— Τὶ ἀδάσταχτο τὸ βάρος
τῶν ἀλλότριων ὀνείρων —
Ἔτσι ἀπληστος καὶ γυμνὸς
ὅλο ἀπαιτεῖς
Κι ἐγὼ
σ' ἐκλιπαρῶ νὰ μοῦ γυρίσεις
τὶς λέξεις
Δὲν ἔμεινε πιά τίποτα δικό μου
Προσπαθώντας νὰ σὲ χτίσω
γkreμίστηκα
Κι ὅμως ἐδῶ μπροστά μου
στέκεις αἰώνια
μισοτελειωμένος.

Η ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΤΩΝ ΚΕΝΤΑΥΡΩΝ

Στὸ βουνὸ τῶν Κενταύρων πρααμονεύει ἡ ἀνοιξη.

Πίσω ἀπ' τὶς ἀνθισμένες βραγιές
στοὺς φράχτες μὲ τὶς μηλιές καὶ τὶς φτέρες,
ἀντηχεῖ τὸ τραγούδι ἀπ' τὸ ἀηδόνι τοῦ δάσους
ποὺ πεταρίζει χαρούμενο.

Φύγανε οἱ Κένταυροι ἀπ' τὴ μαγεία τοῦ Πηλίου.
Τὸ θρύλο τους ὅμως,
τὸν ἀναθυμοῦνται οἱ γέρικες καστανιές
τὰ νερά,
ποὺ ἔρχονται καὶ φεύγουν στὰ σκιερὰ ρουμάνια.
Τὸν θυμοῦνται οἱ ἄνθρωποι μελαγχολικοὶ
κάθε πρωῒνὸ τοῦ φθινόπωρου, ὅταν ἀρχίζουν
οἱ ἀποδημίες τῶν χελιδониῶν.

Ξανάρθε τὸ κορίτσι μὲ τὰ πρῶτα κυκλάμινα.

Τὰ ἀγκαλιάζει στοργικὰ
μὲ τὸ σύννεφο τῆς μελαγχολίας της.
Στάζουν δροσοσταλίδες στὰ λευκὰ δάχτυλα
καὶ γίνονται ὅλα ἕνα,
μὲ τὰ γαλάζια μάτια καὶ τὸ χαμόγελο τῆς θλίψης.

Θὰ πρέπει νᾶταν ὁ πετροκότσυφας
ποὺ μοῦφερε τὸ τελευταῖο σου γράμμα,
τὸ γράμμα τῆς φωνῆς σου.
Γραμμένες οἱ ἀράδες μὲ τὸ χρῶμα τὸ βιολετὶ
σχεδιάζουν ἐλλειπτικὲς γραμμές,
ἀνιστοροῦν τὸ τελευταῖο μας καλοκαίρι,
τότε, ποὺ παιδούλα,
ἔπαιζες μὲ τὶς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου.

Παντοτεινὴ ἀποδημία, ἦταν ἡ παρουσία σου.

Μὲ τὰ μαλλιά ξέπλεκα, κατέβηκες τὸ μονοπάτι
ἐκεῖ ποὺ τὸ Αἰγαῖο σὲ καλοῦσε χαρούμενο.
Τὰ ψαροκάϊκα καὶ τὰ τρεχαντήρια,
οἱ παλιές ξεθωριασμένες βάρκες, τὰ λησμονημένα πλεούμενα,
σκιαγραφοῦν τὴ φωνή σου.

Μὴ μοῦ πῆς γιὰ τοὺς Κένταυρους ποὺ χάθηκαν στὸ θρύλο.

Ἀνυπόμονα, χτυποῦν τὶς ὀπλές στὰ χαλασμένα καλντερμια
ὅταν τὸ σκοτάδι ἐξαφανίζει τὴν παρουσία τους.
Τότε ποὺ ἀκούγεται τὸ κλάμα τοῦ γκιώνη
πίσω ἀπ' τὰ χαλάσματα καὶ τὶς γέρικες καστανιές.

Μὴ μοῦ πῆς γιὰ τὰ σήμαντρα τῶν ἐκκλησιῶν.

Πέρασε καιρὸς, ἀπὸ τότε,
ποὺ κάναμε σκάλα τὰ παιδικὰ μας ὄνειρα.
Τότε, ποὺ τὰ σήμαντρα στὰ μικρὰ χέρια

Ήταν χελιδόνια ταξιδιάρικα μιᾶς ἄνοιξης
ποῦ ἔφυγε καὶ δὲν θὰ ξανάρθη.

Ἄσε με νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὴν πρώτη ὄρτανσία.

Κρύβεται δειλὰ σὲ κάθε βραγιά
σὲ κάθε φράχτη μὲ τὶς κουμαριὲς καὶ τ' ἀσφοδίλια
κοντὰ σιτὴ φτέρη ποῦ μένει ἀδιάφορη
γιὰ τὰ μικρά, ρόδινα ντροπαλὰ φύλλα.

Ἄσε με νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὴν πρώτη ὄρτανσία.

Νὰ τὴν κλείσης στοργικὰ
στὸ μήνυμα ποῦ θὰ μοῦ φέρῃ ὁ πετροκότσουφας.
Διπλωμένη σ' ἓνα μαντήλι
μουσκεμένο ἀπ' τὴν ἀρμύρα τῆς θάλασσας,
νοτισμένο ἀπ' τὸ κοριτοσίτικο δάκρυ.

Θὰ τὸ χαρίσω, διπλωμένο, ὅπως θάρθῃ,
θὰ τὸ δώσω στὸ μικρὸ Κένταυρο.

Ποῦ ἀνυπόμονος, ἀντικρὺζει, ἐκεῖ, πρὸς τὸ μέρος τῆς αὐγῆς.
Χαρούμενος νὰ καλπᾷ στὶς καταπράσινες πλαγιές,
νὰ ξαναθυμίσῃ στοὺς ἀνθρώπους τὸ χαμένο τους θρύλο,

ν' ἀνιστορήσῃ τὴν περιπέτεια τοῦ Ἰάσονα
νὰ μιᾶς πῆ, γιὰ τὴν καινούργια Κολχίδα!

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΔΙΚΗΤΑΣ

ΜΑΤΑΙΑ...

Τὶς νύχτες πασχίζω
ν' ἀναγνωρίσω
τὸ κρίνο καὶ τὴ ρομφαία
τὴν παλιά.
Μάταια...

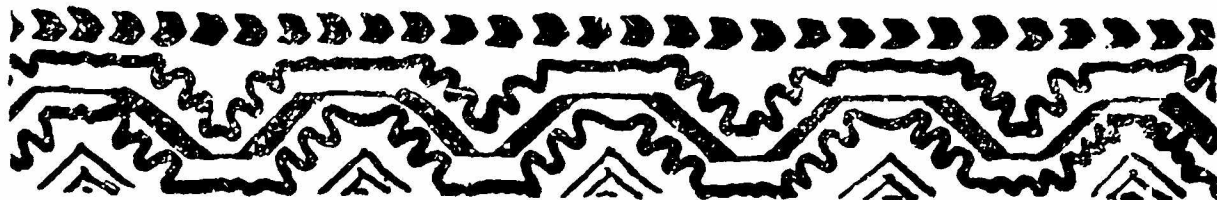
Ἔχουν ἀπὸ μιὰ κηλίδα αἷμα
τὰ πέταλα τοῦ κρίνου
κι ἔσθησε ἡ βροχὴ
τὴ φωτιά τῆς ρομφαίας...

ΠΑΡΙΣΙ '73

Βράδυ.
Περιδιαβάσεις στὶς μισοσκότεινες ἀλλέες
Κι ἀναρωτιέσαι:
Ποῦ πῆγε κείνος
ὁ χαρούμενος κόσμος τοῦ μεσημεριοῦ;

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

ΤΙΑ

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ

(διήγημα)

Ἀξίζει νὰ τὸ θυμᾶται πιά αὐτό; Ὁχι. Ἀπολύτως ὄχι. Ἀλλὰ τί συμβαίνει λοιπόν; Φέρνῳ ωτὴ χούφτα μου στὸ μηλίγκι μου. Ἀκριβῶς σὰν «τὸν σκεπτόμενο». Σέρνῳ τὸ σάκκο μου ἀπὸ τὴν πλάτη μου, κι ἀρχίζω νὰ σκέφτομαι, μὲ τὸ κάθε τι ποὺ βρίσκω ἐκεῖ μέσα. Εἶναι τόσο ἀνάκατα ὅλα. Μόνο ἓνα ἀμούστακο ἀγόρι ποὺ καπνίζει γιὰ πρώτη φορά, νοιώθει τόση ἀνακοτοσοῦρα. Καὶ τότε βρίσκω τὰ κουρέλια ἑνὸς νησιοῦ. Ἡσυχου νησιοῦ, μὲ τὴν τουριστικὴ μурμουра του, μὲ τ' ἀμαξάκια του γκλόπ, γκλόπ, νὰ σὲ πόρουν βόλτα, νὰ δῆς τὸν Ἅγιο, νὰ δῆς τὴ Γαρίτσα, τὴ μεγάλη πλατεία, κι' εἶν' ἡ κάτω πλατεία φοβερά μεγάλη, ἀφοῦ πέντε ἐγγλέζοι ἔχουν μείνει ἐκεῖ καὶ παίζουν γκόλφ! Ναί, ναί. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Adams.

Τὸν θυμᾶμαι. Τί ὡραῖος, Θεέ μου! Μὰ δὲν ἦταν ὡραῖος, ὡραῖος. Ὁχι. Δὲν θυμᾶμαι, ἢ μάλλον, μοῦ τὰ θυμίζει ἓνα τζάμι ραϊσμένο ποὺ θέλει ἀλλαγμa. Ναί, τὰ μάτια του, ἔλεγα πὼς δὲν τὰ θυμᾶμαι! Πὼς ἦταν ἡ μύτη του; Μακρυά; Κοντή; Στόπ! Ἐφτασα στὸ σημεῖο ποὺ δὲν παίρνει ἄλλο. Ἀπλούστατα. Ἦταν ὁ ἄνθρωπος τοῦ «κάτι». Τόχε. Τὸ παῖχε. Ἔτσι ἔκανες μιὰ βόλτα, κι' ὅταν ἔβγαине κι' αὐτός, ὅλος ὁ δρόμος ἔπαιρνε τὸ χρῶμα του. Γαλάζιος λοιπὸν ὁ δρόμος. Καὶ σκέφτηκε κεῖ στὴν ἀκρογιαλιά, νὰ τοῦ πῇ πὼς ἔμοιαζε πολὺ, μὰ πάρα πολὺ, μὲ τὸν βοηθὸ τοῦ γιатροῦ Κλίλαντ. Πὼς τῆς ἤρθε! Κουτί! Καὶ τοῦλεγε, τοῦλεγε γιὰ τὴν ὁμοιότητά του, τὰ χαρίσματα ποὺ εἶχε, τὴν εὐγένεια ποὺ νόμιζες κι' ἔρρεε ἀπ' ἓνα κουτάλι τοῦ τσαγιοῦ, κι' ἀκόμα ἔφτασε νὰ τοῦ πῇ γιὰ τὴν ὁμοφιλ... Ἔ, φτάνει πιά! Τὸ παράκανε. Γιατί ἦταν ψέμα τὸ ζήτημα. Δὲν ἔμοιαζε καθόλου μὰ καθόλου μὲ τὸν βοηθὸ τοῦ Κλίλαντ. Γιατί αὐτός ὁ βοηθός, ἦταν ἓνας ἀνάποδος ἄνθρωπος, κακομούτσουνος, ἐκκεντρικός, παράξενος καυγατζῆς, μὰ ἦταν σὰς λέω, ἄλλου παπᾶ θαγγέλιο.

Τί νὰ κάνωμε ὅμως; Ἐπρεπε αὐτὲς οἱ δυὸ ἀτέλειωτες μέρες νὰ λήξουν, νὰ γνωριστοῦν, ν' ἀλλάξουν δυὸ κουβέντες.

— Μου θυμίζετε κάποιον ποὺ εἶναι ἐπιμελητὴς τοῦ γιатροῦ Κλίλαντ.

— Πράγματι; Πὼς τὸν λένε;

— Κόκροξ, ναί. Παρασκευᾶς Κόκροξ...

(Ξουρίες δηλαδή).

— Ὁχι, λυπᾶμαι δὲν τὸν συνήντησα ποτέ...

— Ἀλλὰ συναντήσατε ἑμένα!

Κι' ἔβαλαν τὰ γέλια.

Σηκώθηκε ἀπὸ τὴ θέση της καὶ ξαναθυμήθηκε τοὺς στίχους τοῦ Ἐλιοτ

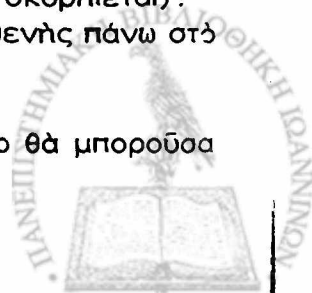
— Let us go then, you and i. (Ἄς πηγαῖνομε λοιπὸν ἐσὺ καὶ γώ). Μ' ἐκπληξὴ τὸν ἄκουσε ν' ἀπαγγέλλη καὶ τοῦ παραχωροῦσε τὴν ἐπόμενη γραμμὴ.

— When the evening is spreadout against the sky (Ὅταν ἡ νύχτα σκορπιέται).

— Like a patient etherised upon a table (σὰν ἓνας ναρκωμένος ἀσθενὴς πᾶν στὸ τραπέζι).

— Μπράβο, μπράβο, θαυμάσια τὰ πῆγαμε, συνεχίζουμε;

— Δὲν θυμᾶμαι, εἶναι πολὺ καλὸ ὅμως, κι' ἂν εἶχαμε τὸ βιβλίο θὰ μπορούσα νὰ σὰς διαβάσω ἄνετα...

— Τώρα, ποῦ νὰ τὸ βροῦμε... Κι' ἐγὼ εἶχα φτάσει νὰ ξέρω πιὸ πολλοὺς Ἑγγλέζους ποιητὲς παρὰ Ἕλληνες. Ὁ Τζὼν Ντόν...

— Τόσο παλὰ μιλάτε...

— Ναί, βέβαια, ἀπὸ τὴν ρίζα τῆς Ἀγγλικῆς ποίησης. Δὲν πᾶμε;

Τοὺς ἔπιασε τὸ ἀχνὸ θρόνυ κεί, πλάϊ στὴν ἀκροθαλασσιὰ, ποὺ γαργαλιστὰ ἔφταναν ὅλα τὰ χρώματα τῶν βουνῶν, τῶν ἀτέρμονων κάμπων, τῆς δύσης, ποὺ ἐπῆγαινε νὰ πλαγιάσῃ, ἀφοῦ ἄφησε ἀπλωμένα μαντῆλια, κόκκινα ἀπ' τὸ κλάμα. Κύπρος, καϋμένη Κύπρος... Καὶ τῆς ἔλεγε πῶς εἶχε κανονίσει νὰ πᾶν στὴν Κηρύνεια. Μὰ ὁ πόλεμος...

— Σταματῆστε, παρακαλῶ, εἶμαι Ἑλληνίδα. ὦ Θεέ μου, τί μᾶς ἔκαναν! Ντρέπομαι! Μή, σὰς παρακαλῶ, λυπᾶμαι φοβερά...

Καὶ λέγοντας αὐτὰ ἔκανε καθιστὲς κινήσεις. Ἀπλωνε τὰ χέρια της. Σήκωνε τὰ πόδια της, στριφογύριζε τὸ κορμί της.

Κρίμα νὰ μὴ θυμᾶται πιά, τί τῆς εἶπε γιὰ τὸ Κυπριακό. Αὐτὴ τοῦ εἶπε καθαρά καὶ ξάστερα τί ἔνοιωθε. Δὲν τὴν ἐνδιαφέρει ἡ πολιτική. Καθόλου, μὰ καθόλου.

— Ἔχετε κάτι καινούργιο νὰ μοῦ πῆτε; Μιλήστε μοι γιὰ ποιητὲς, ζωγράφους, ὄχι ὅμως γιὰ πολιτική. Ὁ, στόπ. Δὲ σκοτίζομαι μὲ τίς ἀκρότητες τῶν Ἀγγλῶν, τῶν Γάλλων, τῶν Ἰταλῶν...

Μιά βρῶμα, πῶ πῶ μιὰ βρῶμα ποὺ σηκώνεται. Λὲς κι' ὑπάρχουν μυστικοὶ ὑπόνομοι, ποὺ χαχλιανιάζουν καὶ σκάνε κόκκινες φουσκάλες πάνω στὴν καρδιά μου. Βρώμικη πολιτική!

Μὰ ἂν ἦταν κάτι παγκόσμιο, ἢ ἂς ποῦμε, ἐδῶ, τριγύρω μὲ τοὺς γείτονες καὶ τοὺς παραπάνω γείτονες, ἂν γινόταν ἡ ἐνωμένη Εὐρώπη, τότε μάλιστα.

Ὁρίμο φρούτο πιά, παρὰ ὠρίμο θάλεγα. Κοντεύει πιά νὰ σαπίσῃ. Νὰ σαπίσῃ, νὰ σαπίσῃ, ὄχι. Ἀδύνατον. Ἔχει γερό κουκούτσι. Τὴ συνειδηση τῶν λαῶν, ποὺ σήμερα αὔριο δίνουν μιὰ πολυπόθητη μορφή στὸ μέλλον τῆς γῆς ποὺ πατάμε, τῆς Εὐρώπης.

— Συγχαρητήρια!

— Γιατί, ὄσχημα τὰ λέω; Καϋμένη Κύπρος. Γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ εἶμαι τόσο ἐκνευρισμένη. Μὲ συγχωρεῖτε λοιπόν.

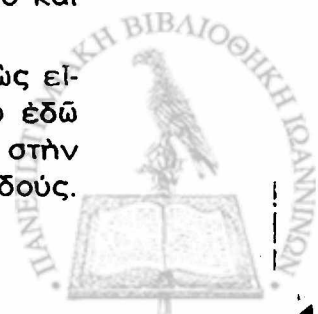
— Quo vadis; (Ποῦ τὸ πηγαίνετε;)

— Vado, vado (πηγαίνω) πολὺ μακριά. Στὸ παρελθόν. Ἐρρ... ἢ μᾶλλον πρὶν ἀπ' αὐτόν, ναὶ στὰ 1620, τόσο, δὲν θυμᾶμαι, ποὺ ἕνας παπᾶς, ὁ Crusé, μὲ τὸ εἰρηνιστικὸ κίνημα, φώναζε, κραύγαζε, ἐναντίον τοῦ πολέμου. Τὰ λόγια του τὰ εἰρηνιστικά, τὰ παίρνουν χαμπάρι κάνα δυὸ πνευματικοὶ ἄνθρωποι. Δείχνει αὐτό, πῶς τὸ κουκούτσι τῆς εἰρήνης ὑπῆρχε. Κι' ὅταν ἀργότερα ὁ Ἐρρίκος ὁ 4ος θέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ «Μεγάλο Σχέδιο», ἡ Τουρκία, λόγω θρησκείας, δὲν θὰ ἦταν μέσα στὴν Εὐρώπη, δηλαδὴ θὰ ἦταν μόνο ἂν...

— Πάει μακριὰ ἡ βαλίτσα... (Καὶ γέλασε. Ἦκουσε ἔκφραση!)

— Ναί, ἔχετε δίκιο, ἀλλὰ διαβάζοντας τῶν περασμένων αἰώνων τὴν ἱστορία, ἐκεῖ μέσα, βλέπω πόσο διαφορετικὰ θὰ ἦταν τὰ πράγματα γιὰ τὸ καλὸ ὅλων μας, ἐμᾶς λέω τῶν ἀτόμων, ποὺ ἀποτελοῦμε τὰ κράτη. Ἀλλά, θὰ μοῦ πῆτε, γιατί δὲν πραγματοποιεῖται τοῦτο ἐδῶ, τὸ Σχέδιο τὸ ἐνωτικό; Θάρθῃ ἡ μέρα. Γιατί κι' ἂν φώναζαν, κι' ἂν τὸ πάθος φλόγιζε τὸ δυνατὸ πνεῦμα τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Rousseau, κάποτε θάρθῃ ἡ ἐποχὴ ἡ δικιά τους. Γιατί αὐτοὶ ἔζησαν σὲ πολὺ μοντέρνα ἐποχὴ, πέρα ἀπ' τὴ δικιά μας. Ἀλλὰ πλησιάζει. Θὰ φάῃ καὶ τὸν κομμουνισμό καὶ ὅλα...

Γιατί; Ἄν βάλουμε κάτω καὶ μελετήσουμε τὸν Προυντόν, θὰ δοῦμε πῶς εἶναι ὁ μόνος ποὺ δίνει ἕνα πραγματικὸ περιεχόμενο οἷς προσπάθειες ποὺ ἐδῶ καὶ πέντε αἰῶνες γίνονται, μὲ σκοπὸ τὴν ἐνωση τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ λίγοι στὴν ἐποχὴ του κατάλαβαν τὰ λόγια του, ἔξω ἀπ' τὴ Γαλλία, εἶχε πολλοὺς ὁπαδοὺς.

Στην Έλβετία, οί καταδιωγμένοι πιστοί του βρίσκουν κάτι σαν καταφύγιο, στην Όμοσπονδία των Jura. Ούφ, θαρέθηκα...

— Κι' είπατε ότι δέν σās ένδιαφέρει ή πολιτική...

— Ναί, όταν γίνεται ιστορία μ' ένδιαφέρει...

— Δηλαδή, ζήτε πάντα έξω άπ' την εποχή τους...

«Έξω άπό την εποχή τους;» Ναί, ναί, αυτό τής είχε πη ό φίλος της ό πρώ-
τανις, γι' αυτά που έγγραφε. Μήπως δέν ήταν άπόρροια τών όσων ζούσε, αισθα-
νόταν, πλήγιαζε, άγγομαχούσε, τὰ γραφτά της;

— Ναί, αυτό είναι. Νύχτωσε, ό ήλιος έδυσε, δέν πāμε θόλτα στο κανόνι;

— Τί; Κανόνι;

— Ναί, ύπάρχει εκεί ένα παλινό κανόνι. Είχαν νά κάνουν με Τούρκους, με
Σαρακηνούς... Τόν "Άγιο μπροστά, και πίσω τὸ λεφούσι με κανόνια, καμένα, με
τὰ χέρια ύψωμένα σὲ θρησκευτική κατάνυξη...

— Ποιός είναι αυτός ό "Άγιος;

— Ό "Άγιος Σπυρίδων...

— Πότε έζησε;

— Ούφ, πάει μακριά ή βαλίτσα... (Του τὸ κατάφερε! 'Εμ' έδῶ τής στεκό-
ταν!) "Άλλοτε σās μιλάω γι' αυτόν...

— Ναί, βέβαια, μόλις τελειώσατε μιὰ όμιλία...

Γέλασαν.

— Μὰ δέν ήταν όμιλία αυτό. "Ηταν πολὺ πρόσφατες έντυπώσεις άπό ένα βι-
βλίο ποῦχω έδῶ και τὸ διαβάζω.

— Really όμως δέν τελειώσατε...

— Ναί, άλλη φορά. Γρήγορα. Πρέπει νά φτάσουμε γρήγορα στο Κανόνι. "Εχει
μιὰ θέα καταπληκτική.

Παίρνω μιὰ βαθειά άναπνοή και καταλήγω στο άχ!... 'Αξίζει νά τὸ θυμάται
πια αυτό; "Οχι. 'Απολύτως όχι...

ΝΙΤΡΙΚΟΣ ΑΡΓΥΡΟΣ

Ό Νιτρικός άργυρος

— λευκός και μικροσκοπικός —

κυκλοφορεί σὲ θήκες άπό ξύλο.

Μπορεί, αν τὸν δεῖς «έξ έπαφής»,

νά σοῦ μαυρίσει τήν παλάμη.

Γι' αυτό κι' ό κόσμος τὸν άποκαλεῖ

κολάσεως πέτρα — μόνο αυτό!

Και κάτι άνθρωποι μοιάζουνε

με νιτρικούς άργύρους — ασφαλῶς.

Κλεισμένοι στα κουτιά τους και κομποῖ

ζητοῦν νά σὲ γνωρίσουν και σοῦ φέρονται

πάντοτε με τὸ γάντι.

Νὰ σὲ φυλάει ό Θεός αν θὰ σ' άγγίξουνε

οί άνθρωποι άπό τήν Κόλαση του Δάντη.

Η ΤΥΧΗ

Πέρασε άπ' τὰ χέρια μέσα ή τύχη

μὰ ήτανε τὰ δάχτυλα άνοιχτά

κι' έφυγε και πάει — νερά ριχτά —

σὲ άλλα ώραία νερά, σὲ βάθη ή ρήχη.

Καὶ στὰ ἄφτιά μου ἤχοῦν χιλιάδες ἤχοι
 σὰν νερὰ ποὺ τρέχουν φωναχτά.
 Ἄχ! τὰ δάχτυλά μου τὰ ἀνοιχτά
 ποὺ ἄφησαν καὶ πέρασε ἔτσι ἡ τύχη.

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΑΝΤΡΕΪ ΒΟΖΝΕΣΕΝΣΚΗ

„ΣΚΡΙΜΤΙΜΝΙΜ,,

«Σκριμτιμνίμ» — εἶν' ὁ χορὸς τῶν ἀρκουδιῶν;
 Τὸ τρίξιμο τῆς φυλακῆς; Ἐπίκληση βοήθειας;
 Ἡ μήπως τὸ ψευδώνυμο τῆς Μοίρας εἶν' αὐτό;
 χαμόγελο πικρὸ — τὸ σκριμτιμνίμ;

Σκριμτιμνίμ — ὅ,τι ἔγινε ἀνάμεσα στοὺς δυὸ μας,
 τὸ πρίν, τὸ μυστικὸ καὶ τὸ κρυφόν.

«Ἐσὺ - ὦ... Ἐμεῖς - εἷς...» — τὰ μάτια τῆς κλειστὰ
 στὴν εὐτυχία μέσα ἡ γυναίκα — σκριμτιμνίμ.

Τὸ σκριμτιμνίμ — ἡ προγιαγιά στὶς γλῶσσες ὅλες.
 Κουτὸς ὁ ποὺ στὴ λογικὴ πιστεῖται, κουτὸς κι' ὁ ποὺ τὴν ἀγνοεῖ.
 Στῆς φυσικῆς τοὺς νόμους πάνω φτιάχνουμε τὰ πλάνα
 ὅπως συχνὰ ξεχνᾶμε ἑμεῖς τὸ σκριμτιμνίμ.
 «Τί γίνεστε, καλὰ;» — «Σκριμτιμνίμ».
 «Σκριμτιμνίμ». — «Στὶς διαταγές σας! Ἐκτελῶ».

Σκριμτιμνίμ — δὲν εἶναι γλωσσοδέτης.
 Ὁ Λέομοντωφ γι' αὐτὸ δὲ μεταφράζεται.
 Στὸ μακρινὸ Ἑλαμπουγκά' ἀνεμοδέρνεται ὁ χιονιᾶς.
 Τοβετάγιεβα τί νὰ ψυχανειμίστης τάχα; Τὸ σκριμτιμνίμ;

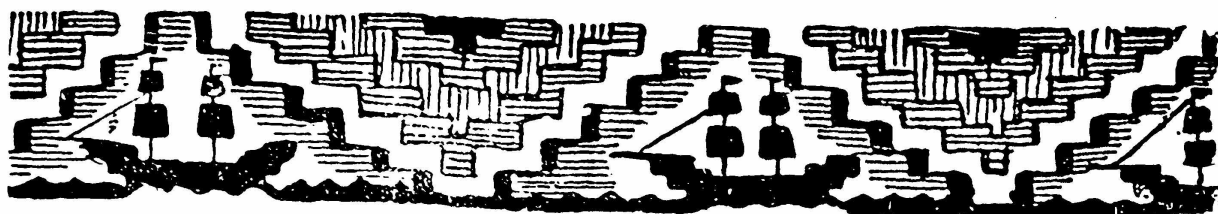
Ὅσο χορεύετε μεθύστακες μὲς στοὺς λαμπροὺς
 «Σαγκαντάμ, μαγκαντάμ, σκριμτιμνίμ».
 Μὴν ξεχνᾶτε πὼς ἡ Ρώμη ἔπεσε γιὰτὶ
 δὲν ἔνοιωσε τὸ κάλεσμα τοῦ «Σκριμτιμνίμ».

Μετάφραση ἀπ' τὰ ρωσσικά: ΜΙΛΙΑΣ ΡΟΖΙΔΗ

(Ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ Ἀ. Βοζνεσένσκη: «Τὸ βλέμμα», ἔκδοση
 «Σοβέτσκι Πισάτελ - Μόσχα, 1972)

1) Ἑλαμπουγκά: μικρὴ τατάρικη πολιτεία πέρα ἀπ' τὰ Οὐράλια, ὅπου στὶς 3 Αὐγούστου
 1941, αὐτοκτόνησε ἡ μεγάλη Ρωσίδα ποιήτρια μὲ τὴν τραγικὴ μοίρα, ἡ περὶφημη Μα-
 ρίνα Τοβετάγιεβα.

PETER DE VRIES
Μετάφραση ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΩΛΗ

ΜΙΑ ΚΡΥΑ ΠΑΤΑΤΑ

Μιά κωμική κατάσταση, ένας ανέκφραστος
τρόπος γραψίματος και μια έξυπνη σατιρική
διάθεση κάνουν να είναι αυτή η ιστορία
ένα διαμάντι εύθυμογραφήματος. Δεν θα
μπορούσε να συμβή στον καθένα από μās;

ORVILLE PRESCOTT

Καθισμένος σ'ε μιὰ καρέκλα τού κήπου και φωτιζόμενος από μιὰ σπασμένη λάμπα κοινοδίνου, ο Τόμι Μπρίστολ μισάκουγε σ' ένα απολογισμὸ πού ἡ γυναίκα του, ἡ Ἀλίκη, τούδινε γιὰ κάτι γειτόνους πού εἶχαν πιάσει σχέσεις τώρα τελευταῖα. «Φαντάσου τί κάνουν οἱ Διδυμόπουλοι», εἶπε. Ἦταν καθισμένη ἀκριβῶς ἀπέναντί του μ' ἓνα τραπέζι τού κήπου ἀνάμεσά τους. «Ὅταν ὁ Μπόμπ εἶναι στοῦ σπίτι, ἄς ποῦμε, καὶ ἡ Τζούλια εἶναι πίσω στοῦ ἐργαστήρι πῶχει στοῦ ὑπόστεγο, ὅπου φτιάχνει τὰ πηλινα μοντέλλα της, γράφουν ὁ ἓνας στοῦ ἄλλον ραβασάκια. Καὶ φαντάσου πῶς τὰ ἀνταλλάζουν». Σταμάτησε περιμένοντας τὴν ἀπάντησί του, ἀλλὰ αὐτὸς καλλιγραφοῦσε τὴ γλάστρα του. Δάγκωσε τὴ γλῶσσα του καὶ σούφρωσε τὸ πρόσωπό του καθὼς δούλευε. «Ξέρεις τί κάνουν;» ρώτησε ἡ Ἀλίκη. Ὁ Τόμι γρύλλισε ἐρωτηματικά, ἐνῶνοντας ἓνα ἡλεκτρικὸ καλώδιο στοῦ πίσω μέρους στὴ θάσι τῆς λάμπας. «Τὰ δίνουν στὴν Κλημεντίνη — αὐτὴ τὴ σκυλίτσα πού ἔχουν, ξέρεις — καὶ ἡ Κλημεντίνη τὰ πηγαίνει. Καὶ περιμένει γιὰ ἀπαντήσεις!» Ἡ Ἀλίκη γέλασε δυνατὰ. «Δὲν εἶναι νὰ θαυμάζης;»

«Ἐὰν δὲν κάνω λάθος...» μουρμούρισε ὁ Τόμι ἀφηρημένα.

Ἡ Ἀλίκη ἔκλινε πρὸς τὰ μπρὸς καὶ ἄδραξε τὴν ἄκρη τοῦ τραπεζιοῦ μὲ τὴν παλάμη της. «Ἄς μ' ἄκουγες μὲ τὰ φ ο ρ ά !» εἶπε.

Παράτησε τὸ κάθε τι πού εἶχε στὴν ἀγκαλιά του, περιλαμβανομένων καὶ τῶν χειρῶν του, καὶ ἐμόρφωσε ἔνοχα.

«Ὅσο πᾶς καὶ χειροτερεύεις», εἶπε αὐτὴ.

Ὁ Τόμι σκούπισε τὸ φρύδι του κουρασμένα μὲ τὸ μανίκι του, σὰν νάθελε νὰ δώσῃ προσοχὴ μᾶλλον παρὰ ἀδιαφορία. «Ἀκούω περισσότερα ἀπ' ὅ,τι νομίζεις», εἶπε. «Ἀντιλαμβάνομαι περισσότερα ἀπ' ὅ,τι νομίζεις».

«Γιὰ νὰ δοῦμε τί ἔπιασες αὐτὴ τὴ φορά», εἶπε αὐτὴ. «Μὲ ποιὸν τρόπο ἐπικοινωνοῦν οἱ Διδυμόπουλοι μεταξὺ τους;»

«Γράφοντας ραβασάκια», ἀπάντησε αὐτὸς.

«Καὶ ποῖος τὰ μεταφέρει;»

«Ἡ Κλυταμινήστρα».

«Καὶ ποιά εἶναι αὐτή;»

«Ἡ κοπελλίτσα».

«Ποῦ σαλτάρει πηγαίνοντας μ' αὐτὰ στὰ δόντια της, ὑποθέτω». Ἡ Ἀλίκη ἔπεσε

πρὸς τὰ πίσω στὴν καρέκλα τῆς μὴ ἑνα ξεφύσημα ἀπελπισίας. « Π ρ α γ μ α τ ι -
κ ῶ ς , δὲν καταλαβαίνω ».

Ἀλλὰ καταλάβαινε ἕνα πράγμα. Ἦξερε ὅτι αὐτὸ ποῦ εἶχε γίνει ἡ αἰτία γιὰ μιὰ τέτοια ἀντίδρασί τῆς δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀδιαφορία του γιὰ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ ἡ ἀνικανότητά του γιὰ τὶς συζυγικὲς ἀδρότητες ποῦ αὐτὴ περιέγραφε. Αὐτὴ ζήλευε τὶς γυναῖκες ποῦ οἱ ἄντρες τοὺς ἔγραφαν ἑξυπνες σημειώσεις καὶ τὶς ἔβαζαν στὰ στόματα τῶν σκυλιῶν, ἢ ἐν ἑλλείψει αὐτῶν, τὶς τρύπωναν κάτω ἀπὸ τὶς πόρτες ἢ στοὺς πάτους τῶν κασσετινῶν γιὰ τὰ κοσιμήματα· τὶς γυναῖκες ποῦ οἱ ἄντρες τοὺς ἔκαναν δῶρα πλούσια σὲ φαντασία, ὅπως τὸ σιῆνος τῶν μελισσῶν ποῦ ἡ Μαίρη Φρεξένιους εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Φρέντ γιὰ τὰ γενέθλιά τῆς, μὲ μιὰ αἰσθηματικὴ σημείωσι γιὰ τὴ Βασίλισσά του, ἢ δῶρα πλούσια σὲ οἶστρο, ὅπως τὸ ἀφγανιστανὸ σκυλάκι ποῦ ἕνας ἄντρας, ποῦ αὐτὴ γνώριζε, εἶχε δώσει στὴ γυναῖκα του μὲ μιὰ σημείωσι καρφίτσωμένη στὸ περιλαίμιο ποῦ ἔγραφε: « Ἐάν ποτὲ ἐπρόκειτο νὰ ἀποχτήσωμε ἕνα, νομίζω ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἀγοράσωμε » — ἕνας ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸ ἀφγανιστανὸ χαλί ποῦ αὐτὴ ἐπὶ τρία χρόνια ἔπλεκε γιὰ τὸ κρεββάτι τοὺς.

Ἡ Ἀλίκη συχνά, μᾶλλον καλλιτεχνικά, φανταζόταν τὴν παντρεμένη ζωὴ τῆς σὰν ἕνα κιγκλίδωμα ὅπου καμιὰ κληματαριά δὲν σκαρφάλωνε, ἢ μὲ μιὰ καλύτερη ἐκδοχή, σὰν μιὰ κληματαριά ποῦ ποτὲ τῆς δὲν ἀνθίζει. Ὅταν τὸ πράγμα ἔφθασε στὸ φέμωτρον ἢ στὰ μηχανοποιημένα χάρδια, ὁ Τόμι παραδέχτηκε ὅτι δὲν ἦταν φτιαγμένος γι' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ πράγματα καὶ κατὰ θαυμαστὸν τρόπο ἔεγραφε τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοσάξωνες. Τώρα, παρατηρώντας τὸν δίπλα στὸν μπάγκο καθὼς αὐτὸς ξανάρχισε τὸν ἐμπνευστικὸ φωτισμὸ, ἡ Ἀλίκη ἐπισήμως ἀπέδωσε τὴ δυσἀρέσκειά τῆς σ' αὐτὴ τὴν αἰτία. Αὐτὸς εἶχε δεῖξει τὸν τρόπο του ἀπὸ τὴν πρώτη γνωριμία μέχρι τὸ γάμο τοὺς καὶ τέσσερα χρόνια μετὰ χωρὶς νὰ ἔχη πῆ « Σ' ἀγαπῶ » — δυὸ λέξεις τῶν ὁποίων ἡ ἀληθινὴ σκέψις ἔπρεπε νὰ παραδεχτῇ ὅτι παρέλυε τὴ γλῶσσα του. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ ἐλαττώματος τῆς κατασκευῆς, ἔπρεπε νὰ τὸν τραβήξουν στὸν κινηματογράφου. Στὴν τελευταία σκηνή τοῦ ἔργου ποῦ εἶχαν μπῆ, μιὰ γλοιώδης σκηνὴ ἀγάπης τὸν ἀνάγκασε νὰ βουλώσῃ τ' αὐτιά του μὲ τὰ δάχτυλά του μὲ μιὰ σπασμωδικὴ κίνησι διαμαρτυρίας, καὶ νὰ κλείσῃ τὰ μάτια του. Πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο, ἡ Ἀλίκη τὸν εἶχε χαρακτηρίσει γιὰ ἕνα συγκρατημένον ἄνθρωπο ποῦ ἀπλῶς δὲν ἔδιδε τὰ αἰσθητήματά του, καὶ αὐτὸς εἶχε δῇ σ' αὐτὴν ἕνα ὁμορφο, ἡλεκτρικὸ κορίτσι ποῦ θὰ μπορούσε νὰ συνηθίσῃ μακριὰ ἀπὸ τὰ ποτήρια τοῦ ποτοῦ μὲ τ' ἀστεία σχέδια, καὶ ἀπὸ τὰ λεγόμενά τῆς θὰ μπορούσαν νὰ ἐκδοθοῦν τέτοιες ἐκφράσεις ὅπως « Ἀντίς γιὰ πάντα ».

Ξαφνικά, ἡ Ἀλίκη ἔπιασε μιὰ ἐφημερίδα ἀπὸ τὸ γρασίδι ποῦ ἦταν κοντὰ στὴν καρέκλα τῆς καὶ τὴν ἔνοιξε σὲ μιὰ θεατρικὴ στήλη. Τὴν περιέτρεξε μέχρι ποῦ ὄρῃκε μιὰ περικοπὴ ποῦ τὴν ἐνδιέφερε. « Δῶσε προσοχὴ σὲ τοῦτο ὅδῳ », εἶπε. « Ὁ παραγωγὸς Μπρούς Πέμπροκ ἔχει σκαρώσει κάτι ἐντελὼς πρωτότυπο γιὰ νὰ κάνῃ ἐκπληξὶ στὴ γυναῖκα του », διάβασε αὐτὴ, συνάγοντας τὴ μεγαλύτερη εὐδαιμονία ἀπὸ τὴν περικοπὴ μὲ τὸ νὰ ὑψώνῃ μουσικὰ τὴ φωνή τῆς πρὸς τὰ πάνω. « Εἶπε ὁ Φρώ, ἡ Καίη Λίλλτρον ταξίδεψε γοῆς γιὰ τὸ Χερβούργο μὲ τὸ « Β α σ ί λ ι σ σ α Μ α ί ρ η ». Αὐτὸς ἦταν ἐκεῖ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσῃ. Λοιπόν, ἄγνωστον σ' αὐτὴ, ἀλλὰ ὄχι σὲ σένα καὶμένα. Ὁ Πέμπροκ θὰ πηδῇ σ' ἕνα ἀεροπλάνο γιὰ τὴ Γαλλία καὶ θὰ εἶναι ἔτοιμος νὰ τὴν προὑπαντήσῃ ὅταν αὐτὴ θὰ κατεβαίῃ ἀπὸ τὸ καράβι ». Ἡ Ἀλίκη σήκωσε τὸ κεφάλι τῆς. « Θὰ μπορούσες νὰ τὸ κάνης αὐτό; » τὸν ρώτησε.

« Ἐάν εἶχα τὰ χρήματα, » εἶπε ὁ Τόμι, ποῦ τώρα ἄκουγε μὲ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον.

Ἡ Ἀλίκη πέταξε τὴν ἐφημερίδα κάτω στὸ γρασίδι καὶ σηκώθηκε. « Ἐσὺ εἶσαι μιὰ κρύα πατάτα, » εἶπε, καὶ διέσχισε τὸ παρτέρι πρὸς τὸ σπῖτι μὲ μεγάλη ἀξιοπρέπεια.

Ένα Σάββατο απόγευμα, μερικές εβδομάδες αργότερα, οί Μπρίστολς κάθονταν στην πίσω θεράντα. Ο Τόμι παρατηρούσε ένα ζιούζιουνα που έκανε βόλτες ανάμεσα στα λουλούδια σε μια τούφα από βουζιάνθια κοντά στο σπίτι. «Οί Διδυμόπουλοι πηγαίνουν ταξίδι για δυο εβδομάδες,» είπε ή Άλίκη.

«Λοιπόν.» Τò ενδιαφέρον του Τόμι για τὰ καμώματα των Διδυμόπουλων ήταν παραπάνω από απλή περιέργεια· αυτός είχε δει, τις διάφορες βραδυές που κάναν παρέα, ένα τετράγωνο νά σχηματίζεται παρά τή θέλησί του. Δεν τον ένοιαζε για κανέναν απ' αυτούς. Ο Μπόμπ ήταν ένας κομπλιμανατζής και οί κουβέντες του ήταν γεμάτες από φράσεις όπως «απ' εκεί που κάθομαι,» και ή Τζούλια ήταν μια απ' αυτές τις υπερεκφραστικές γυναίκες που κατσουφιάζουν όταν γελάνε. «Πότε φεύγουν;» ρώτησε αυτός.

«Τήν έρχομένη εβδομάδα. Η Τζούλια θα επισκεφθί τη μητέρα της στο Νιού Χαμσάϊρ, και ο Μπόμπ, φυσικά, πρέπει νά πάη σ' ένα συνέδριο των έργαλείων οδοντιατρικής στο Σικάγο.» Ε-τ-σ-ι, οί Διδυμόπουλοι κάνουν χωριστές διακοπές για πρώτη φορά. Δύσκολο, για τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται ο ένας με τον άλλον.» Η Άλίκη έσκυψε κάτω και έπιασε ένα περιοδικό που τò έρριξε πάνω σε μια καρέκλα. «Αλλά τò ζήτημα είναι τί θα κάνουν με τήν Κλημεντίνη;»

«Ας τήν πετάξουν σε κανένα ύπόνομο.» Ο Τόμι έγειρε προς τὰ μπρός για νά εξετάσει τò ζιούζιουνα πιο προσεκτικά.

«Τήν...» Ας τήν πετάξουν σε κανένα ύπόνομο! Λοιπόν, ναι, αλλά είναι βάρβαρο νά τò κάνουν αυτό σε μερικά κατοικίδια — Έάν μπορείς φυσικά νά βρής φίλους νά τὰ πάρουν,» είπε ή Άλίκη. «Επί πλέον, είναι μια μοναδική ευκαιρία για τούς φίλους, εάν συμβαίη νά συζητούν εάν θα πρέπει νά έχουν σκύλο και θα ήθελαν νά αποκτήσουν ένα δοκιμαστικώς. Και είναι μόνο για δυο εβδομάδες.»

Ο Τόμι κατατοπίστηκε στο χτύπημα του ποδιού της Άλίκης, τò όποιον εξαρτάται από τò πόση ώρα αυτή τò χτυπούσε, ότι θα μπορούσε σε κάθε στιγμή νά τò θροντήξει. Φοβούμενος καιμιά άλλη εξέταση προσοχής, γύρισε και απάντησε έγκαρδίως: «Έχεις απόλυτο δίκιο!»

Η Κλημεντίνη βρισκόταν στο σπίτι όταν ο Τόμι γύρισε από τή δουλειά του τήν έπομένη Παρασκευή. Καθόν, έν έργηγγόρει αλλά αναποφάσιστη, σε μια γωνιά του σαλονιού, παρατηρώντας τον Τόμι καθώς αυτός μπήκε μέσα. «Πώς κ' έτσι;» ρώτησε ο Τόμι, που οί σκοτούρες του γραφείου τον είχαν αφήσει κακοδιάθετο.

«Έχομε μιλήσει γι' αυτό,» είπε ή Άλίκη. «Θυμάσαι. Κάνε την νά αισθάνεται σαν στο σπίτι της, γιατί δεν ξέρει πώς νά συμπεριφερθί ακόμα. Η Τζούλια τήν έφερε και τήν άφησε έδω, τήν τελευταία στιγμή προτού φύγη τò απόγευμα.» Η Άλίκη έτρεξε στην κουζίνα, όπου είχε ένα ταψί τυρόπητες στο φούρνο. Τσακιστές έληγες ήταν σε μια μεγάλη πιατέλα στο τραπέζι της κουζίνας, παρατήρησε ο Τόμι καθώς κάθισε κάτω στο σοφά. Απέναντι από τήν ακόμα περίσκεπτη σκυλίτσα. Ορεκτικά σ' αυτό τò θαμνιό συνήθως σήμαιναν ότι ή ημέρα χρονολογικώς ήταν σπουδαία. «Σήμερα είναι ή επέτειος του πρώτου μας ραντεβού — θυμάσαι;» Η Άλίκη φώναξε από τήν κουζίνα καθώς αυτός έστίθε τò μυαλό του για νά θυμηθί τήν ευκαιρία. Δυσφορώντας για τήν έποχή που κατελόγιζε ο τόνος της φωνής της, κοίταξε προς τή σκυλίτσα και είπε: «Έλα δώ! Η σκυλίτσα τραδήχτηκε προσεκτικά και παρέμεινε αναποφάσιστη. «Έλα δώ!» επανέλαθε αυτός.

«Φώναξέ την με τò όνομά της,» είπε ή Άλίκη από τήν κουζίνα. «Μή κάθεται μόνο εκεί και τήν αλληχτάς.»

Ο Τόμι σηκώθηκε και έτοίμασε δυο μαρτίνις, λέγοντας στην Άλίκη ότι σκέφθηκε πώς θα τού άρεσε ένα ποτό προτού νά πάη νά πάρη τò μπάνιο του. Αυτή διάστηκε νά έρθη μέσα με μερικές τυρόπητες σ' ένα πιάτο. Ευχήθηκαν για τήν επέτειο και μετά στάθηκαν για ένα λεπτό με τὰ ποτά τους. Τò σκυλί όσφρήστηκε προ-

σεικτικά πρὸς τὰ δῶ καὶ πρὸς τὰ κεί, σταματώντας πότε - πότε γιὰ νὰ προσέξῃ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον ἀπ' αὐτούς, κουνώντας ρυθμικὰ τὴν οὐρά της σὰν ἐκκρεμές. Ἡ Ἀλίκη κοίταξε πρὸς αὐτήν. «Κατατοπιστική βόλτα, Κλημεντίνη;» εἶπε αὐτή. Ἐπὶ καὶ ἐγλύψε τὰ χεῖλη της. «Διαφορετικὸ σπίτι; Ὅλα ξένα; Καὶ ὄχι ραβασάκια νὰ μεταφέρῃς;» Ἀκολούθησε σιωπή. Ὁ Τόμι εἶδε ἕνα κερδοσκοπικὸ φῶς νὰ φωτίζει τὰ μάτια τῆς Ἀλίκης. «Ἄς δοκιμάσουμε,» εἶπε αὐτή.

«ὦ! Δὲν νομίζω,» εἶπε ὁ Τόμι. «Δὲν θὰ τὰ καταφέρουμε.»

«Λοιπὸν, ἄς δοῦμε. Νομίζω θὰ γελάσουμε.» Τοποθέτησε τὸ ποτὶ της πάνω στὸ τραπεζάκι. «Νὰ σοῦ πῶ τί θὰ κάνουμε. Ὅταν θὰ ἀνεβῇς ἐπάνω γιὰ τὸ μπάνιο, γιατί δὲν τὴν παίρνεις μαζί σου, γράφε κάτι καὶ θὰ δοῦμε ἂν αὐτὴ θὰ τὸ φέρῃ κάτω σέ μένα; Θὰ δοῦμε πόσο ἐξυπνὴ εἶναι αὐτή. Καὶ σὺ.» Ἡ Ἀλίκη γέλασε καθὼς σηκωνόταν. Πέρασε κοντὰ του καθὼς πήγαινε γιὰ τὴν κουζίνα. «Ξέσπασε μιὰ φορά,» εἶπε, ἀνακατώνοντας τὰ μαλλιά του.

Ὁ Τόμι κουδάραισε τὴ σκυλίτσα στὴν ἀγκαλιά του καὶ τὴν ἀνέβασε ἐπάνω, ξύνοντας τὸ αὐτί της καθὼς ἀνέβαινε τὰ σκαλιά. Τὴν ἀκούμπησε στὸ πάτωμα τῆς κρεβατοκάμαρας. Αὐτὴ στάθηκε σούζα. Αὐτὸς κάθησε σ' ἕνα τραπεζάκι σὲ μιὰ γωνιά τοῦ δωματίου, τράβηξε ἕνα κομμάτι χαρτί κοντὰ του καὶ ἔπιασε τὸ μολύδι. Στάθηκε σκεπτικὸς πάνω ἀπὸ τὸ χαρτί, μ' ἕνα αἶσθημα τρέλλας καὶ βαριεστημάρας. «Τί τὸ διάβολο νὰ γράψω;» σκέφτηκε. Παράτησε τὸ μολύδι καὶ τράβηξε μιὰ κάλτσα. Ἡ σκυλίτσα, ὅπως εἶδε, τώρα εἶχε ἔλθει κοντότερα καὶ τὸν κοίταξε μὲ κατανόησι. Ξανάπιασε τὸ μολύδι καὶ ἄρχισε νὰ δαγκώνῃ τὴν ἄκρη του. Ἦταν πραγματικῶς μιὰ κρύα πατάτα; Βιαστικὰ ἔγραψε: «Ἴσως οἱ Διδυμόπουλοι δὲν εἶχαν τίποτε καλύτερο νὰ κάνουν,» ἔβαλε τὴν ὑπογραφή του, τὸ δίπλωσε στὰ δυὸ καὶ τὸ κράτησε πρὸς τὰ ἔξω. «Πήγαινε το, κάτω,» εἶπε, δείχνοντας. Ἡ σκυλίτσα τὸ ἄρπαξε στὰ δόντια της, ἔστριψε, καὶ ἐξαφανίστηκε κατεβαίνοντας τὶς σκάλες. Ὁ Τόμι σηκώθηκε καὶ ἄρχισε νὰ θγάξῃ τὸ σακκάκι του ὅταν, κοιτάζοντας κάτω στὸ πλατύσκαλο, ποὺ φαινόταν ἀπὸ τὴν κρεβατοκάμαρα, εἶδε τὴ σκυλίτσα στὴν μπροστινὴ πόρτα, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ ἀνοίξῃ τὴ συρματένια πόρτα μὲ τὴ μύτη της. Αὐτὴ δὲν ἐκλείνε καλὰ ἐκτὸς ἂν θυμίσουν νὰ τὴν γαντζώσῃς. «Ἐ!, ὄχι!» φώναξε ὁ Τόμι, πηδώντας κάτω τὶς σκάλες. Ἐφθασε στὴν πόρτα ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ σκυλίτσα γλυστροῦσε πρὸς τὰ ἔξω. Αὐτὴ κατέβηκε τὶς σκάλες τῆς βεράντας, ἔτρεξε διαγωνίως ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ παρτέρι καὶ πῆρε τὸ δρόμο πρὸς τὸ σπίτι της.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ, ὁ Τόμι στάθηκε κοιτάζοντάς την, βλαστημιώντας μὲ εὐγενικὴ κατάπληξι. Μετὰ ἀναπόλητε τί εἶχε γράψει. Ἐνὰ ὥραῖο πρᾶγμα γιὰ τοὺς Διδυμόπουλους νὰ τὸ βροῦν πεταμένο σὲ καιμιά γωνιά ὅταν θὰ γυρίσουν πίσω. Ὅχι, ἀναλογίστηκε μὲ ἕνα ὀξύ πόνο στὸ τομάχι του, δὲν ἦταν βέβαιος πῶς ὁ Τόμι εἶχε κιόλας φύγει.

Τὸ αὐτοκίνητό του ἦταν σταματημένο μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ ἔτρεξε ἔξω πρὸς αὐτό, μπῆκε μέσα καὶ ἔβαλε μπρὸς γιὰ τὸ σπίτι τῶν Διδυμόπουλων, ποὺ βρισκόταν περίπου γίλια πόδια πρὸς τὰ πάνω τοῦ δρόμου. Αὐτὸς ξεπέρασε τὴν Κλημεντίνη πρὸς τὸ σπίτι, ἀλλὰ καθὼς ἔμπαινε στὴν αὐλή, τὴν εἶδε νὰ κατευθύνεται ὄχι πρὸς τὸ σπίτι τὸ ἴδιο, ἀλλὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ παρτέρι πρὸς τὸ ὑπόστεγο ὅπου ἡ Τζούλια εἶχε τὸ ἐργαστήρι της. Ὁ Τόμι βγῆκε ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο καὶ ἔτρεξε πρὸς τὰ πάνω ἐγκαίρως ὥστε νὰ προλάβῃ νὰ τὴν ἰδῇ νὰ λουρώνῃ ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ τρύπα στὴν ἄκρη τοῦ τοίχου καὶ νὰ ἐξαφανίζεται.

Δοκίμασε τὴν πόρτα ποὺ ἦταν κλειστή. Κατέβαλε μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ ἰδῇ, στηριζόμενος στὶς μύτες τῶν ποδιῶν του, ἀνάμεσα ἀπὸ ἕνα παράθυρο, καὶ δὲν εἶδε τίποτε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνταύγεια τοῦ ταβανιοῦ ποὺ γινόταν μέσα. Τὸ παράθυρο ἦταν κλειστό. Ἀρχιτε νὰ σκέπτεται ἂν θάπρεπε νὰ σπάσῃ κανένα τζάμι, ὅταν ἀνεκάλυψε ἕνα τσουλάκι. Τὸ σήκωσε. Τίποτε δὲν ἦταν κάτω ἀπ' αὐτό. Κοίταξε ἀπὸ πάνω ὡς κάτω στὸν παραστάτη τῆς θύρας γιὰ κανένα καρφί ἀπ' ὅπου θὰ μπορούσε νὰ κρέ-

μεται κανένα κλειδί, αλλά δεν βρήκε τίποτε. Τὸ μάτι του πήγε πρὸς τὰ πάνω πρὸς τὸ ἀνώφλι τῆς πόρτας. Τεντώθηκε πρὸς τὰ κει καὶ ἄρχισε νὰ ψαχουλεύη. Τὰ δάχτυλά του ἄγγιξαν ἓνα κλειδί ἀκουμπισμένο ἐκεῖ. Ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ μπήκε μέσα.

Τὸ ἐσωτερικὸ ἦταν ἓνα εὐρύχωρο μοναχικὸ δωμάτιο μὲ ἓνα φεγγίτη. Ὑπῆρχαν πῆλινες κεφαλές ἐδῶ καὶ κει, ἀπὸ τὸ εἶδος ποὺ χρησιμοποιοῦν στὰ μαγαζιά γιὰ νὰ ἐκθέτουν καπέλα πάνω σ' αὐτές. Ἡ Τζούλια, ὅπως ἐπανειλημμένως εἶχε τονίσει, δὲν ἦταν «πραγματικὴ καλλιτέχνης». Ἡ σκυλίτσα τὸν κοίταζε ἀπὸ τὴν ἄλλη ἅκρη τοῦ δωματίου, τὰ κεφάλι τῆς ἦταν στημένο στὴ στάσι ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γιὰ ἄλλοι, γιὰ δάγκωμα, ἀγωνία, ἢ ἀπλὴ περιέργεια. Τὸ χαρτί βρισκόταν στὸ πάτωμα ἀκριδῶς μπροστὰ τῆς. Μὲ ὑπέροχη πονηριά, ὁ Τὸμ πλησίασε πρὸς τὰ κει, καὶ μὲ μιὰ ξαφνικὴ κίνησι τὸ τράβηξε ἐπάνω. Τὸ ἔβαλε στὴν τσέπη του. «Καλὸ σκυλί», εἶπε, καὶ τὴν σήκωσε ἐπάνω σπρώχνοντάς την κάτω ἀπὸ τὴν ἀμασχάλη του. Ἄρχισε νὰ παίρνῃ τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν πόρτα ὅταν κάτι τὸν ἔκανε νὰ σταματήσει.

Παραπλεύρως σ' ἓνα γραφειάκι κοντὰ σ' ἓνα παράθυρο στὸν τοῖχο ἦταν ἓνας κάλαθος ἀχρήστων μ' ἓνα ὑπαινικτικὸ κουβαριασμένο χαρτί δίπλα του στὸ πάτωμα. Ὁ Τὸμ στάθηκε κοιτάζοντας τὸ χαρτί μὲ πειρασμό. Ἐρρίξε μιὰ ματιὰ στὴν ἀνοιχτὴ πόρτα, γιὰ μιὰ στιγμὴ δίστασε, ἔπειτα, σφίγγοντας τὴ σκυλίτσα πρὸς καλὰ στὸ χέρι του, πλησίασε καὶ σήκωσε τὸ κουβαριασμένο χαρτάκι, ἀνακάθοντας τὸ ἴσιωσε στὸ γόνατό του. «Πριγκήπισσά μου», ἀράδιαζε μ' ἓνα θρασύ καὶ ἀσυγκράτητο χέρι, «ἔπρεπε νὰ ἔλθης ἐδῶ ἐπάνω καὶ νὰ πάρης μιὰ ἀναπνοὴ μὲ τὴν κυριακάτικη ἐφημερίδα. Ἐπὶ πλεόν, πάντοτε φαίνεσαι καλὴ γιὰ ἓνα φιλάκι, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ ρόμπα τῆς δουλειᾶς.»

«ὦ, Θεέ μου!» Ὁ Τὸμ ξεφόνισε δυνατά. Μαγεμένος, ἔχωσε τὸ χέρι του στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων καὶ ἔπιασε ἓνα ἄλλο κουβαριασμένο χαρτί. Δυὸ σημειώσεις ἦταν γραμμένες πάνω σ' αὐτό. Ἡ πρώτη, μ' ἓνα λεπτὸ γυναικεῖο χαρακτῆρα ἔλεγε: «Κανένα ἀπὸ τὰ χεῖλή σου, κύριε, ἐκτὸς ἐσὺ ξέρεις πότε.» Καὶ ἡ ἀπάντησι ἀκολούθουσε ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτό. «Νομίζω ὅτι μ' ἀρέσει νὰ τὸ πάρω ἀπὸ τὰ μαλλιά σου ποὺ εἶναι τόσο μαλακὰ καὶ χρυσᾶ.»

«ὦ, Θεέ μου!» ἀναστέναξε ὁ Τὸμ, καί, ἐπειδὴ φαντάσθηκε πῶς ἄκουσε θύματα ἔξω, σγκώθηκε ὀρθίος καὶ διάστηκε νὰ βγῇ. Κανείς δὲν ἦταν ἐκεῖ γύρω, καὶ διαστικὰ πέταξε τὴ σκυλίτσα στὸ πίσω κάθισμα τοῦ αὐτοκινήτου καὶ τράβηξε γιὰ τὸ σπίτι.

Ὁ Τὸμ διπλόδισε τὴ σκυλίτσα ἐπάνω στὸ δρόμο πρὸς τὸ σπίτι του, γιὰ τὴν Ἀλίκη ποὺ περίμενε στὴ θεράντα.

«Μὰ τί συνέβη πάλι!» ρώτησε αὐτὴ κρατώντας του τὴ συρματένια πόρτα γιὰ νὰ περάσῃ.

«Τὸ παληόσκυλο!» εἶπε αὐτός, πετώντας τὴ σκυλίτσα στὸ χαλὶ τοῦ διαδρόμου καὶ παλαμίζοντας τὰ χέρια του. «Ἔτρεξε γιὰ τὸ σπίτι του μὲ τὴ γελοία σημείωσι ποὺ μ' ἔκανες νὰ γράψω.» Σταμάτησε μόνον γιὰ νὰ δεδαιωθῇ ὅτι ἡ συρματένια πόρτα εἶχε γαντζωθῇ καλὰ, καὶ θηιάτισε πρὸς τὰ πάνω στὴν κρεβατοκάμαρα βγάζοντας τὸ σακκάκι του. Τράβηξε τὸ πουκάμισο καὶ τὴ γραβάτα. Ἡ Ἀλίκη ἀνέβηκε πρὸς σκάλες.

«Τί εἶχες γράψει στὴ σημείωσι;» ρώτησε μ' ἐνδιαφέρον, προβάλλοντας ἀπὸ τὴ γωνία τῆς πόρτας.

«Πολλά! Ἐλεγα πόσο βλάκες εἶναι οἱ Διδυμόπουλοι. Καὶ δὲν τὸ πῆρα πίσω», φώναξε αὐτός, αἰσθανόμενος ὅτι κάτι τραβηγμένο ἀπὸ τὰ γεγονότα ὑπηρετοῦσε τὸ γκοπὸ μιᾶς δίκαιης τιμωρίας. «Ἡ σκυλίτσα τὸ πήγε στὸ ἐργαστήρι καὶ τὸ ἄφησε ἐκεῖ.»

Αὐτὴ κάθισε χάμω στὸ κορφυνὸ σκαλοπάτι καὶ ξέσπασε σὲ λυγμούς.

«ὦ, Θεέ μου!» Ὁ Τὸμ ἀναστέναξε γιὰ τρίτη φορά, τραβώντας τὴ φανέλλα.

του και πετώντας τη σ' ένα ανοιχτό καλάθι. Έκανε ένα βήμα προς την πόρτα και μίλησε προς τὰ ἔξω γρήγορα. «Ἐν τάξει — Τὸ πῆρα πίσω. Πράγματι τὸ πῆρα. Ἔτσι τώρα, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, σταμάτα νὰ φουᾶς. Αὐτὴ ἡ παιδαριώδης ἀπασχόληση δὲν ἦταν δικιά μου ιδέα».

Γιὰ μιὰ στιγμή, αἰσθάνθηκε στενάχωρα. Ἀκούστηκαν βήματα ποὺ κατέβαιναν βιαστικά τὶς σκάλες, κάποιο ἀντικείμενο, προφανῶς ἓνα σταχτοδοχεῖο, βρόντηξε κάτω πάνω ἀπὸ κάτι ἄλλο στὸ σαλόνι, καὶ καινούργια κλάματα. Αὐτὸς ἔκανε δρόμο πρὸς τὸ διάδρομο μὲ τὰ χέρια του στὸν ἀέρα. Καθὼς ὀημιᾶτιζε πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀναλογιζόμενος τί νὰ κάνη, τὸ μάτι του ἔπεσε στὴν Κώλημεντίνη, ποὺ ἀνακάθονταν σαστισμένη κολλημένη στὸ στὸ χαλὶ τοῦ διαδρόμου, κοιτάζοντας πρὸς τὰ πάνω σ' αὐτὸν καὶ μετὰ στὸ σαλόνι καὶ πάλι πρὸς αὐτόν. Κροτάλισε τὰ δάχτυλά του καὶ τὴ ζήτησε βιαστικά κοντά του. «Ἔλα!» ψιθύρισε δυνατά, καὶ σταματώντας ἀρκετά, ὥστε νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἡ σκυλίτσα τὸν ὑπάκουσε, ἔξαφανίστηκε στὴν κρεβατοκάμαρα. Πῆγε βιαστικά κοντὰ στὸ τραπέζι καὶ μολύβιασε: «Νομίζω ὅτι μ' ἀρέσει νὰ τὸ πάρω ἀπ' τὰ μαλλιά σου ποὺ εἶναι τόσο μαλακά καὶ μεταξένια», καὶ κούνησε τὸ χαρτί προσεκτικά πρὸς τὸ σκυλί, ποὺ στεκόταν κοντὰ στὸ τραπέζι ἀσθμαίνοντας, καὶ φανερά λίγο μπρεδεμένη ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ἀλλὰ ἑτοιμη. Ἀρπάξε τὴ σημείωσι καὶ τετραπόδισε πρὸς τὰ κάτω. Ὁ Τόμ τὴν παρατήρησε νὰ σπρώχνη τὴ συρματένια πόρτα γιὰ λίγα λεπτά προτοῦ ἢ Ἀλίκη νὰ ὀγῇ ἔξω ἀπὸ τὸ σαλόνι καὶ νὰ τῆς πάρη τὴ σημείωσι.

Ὁ Τόμ ξαναπῆγε στὴν κρεβατοκάμαρα καὶ τέλειωσε τὸ γδύσιμό του μὲ τὸ ἓνα αὐτὶ στημένο. Στὸ δρόμο του γιὰ τὸ μπάνιο σταμάτησε στὸ κεφαλόσκαλο καὶ ἀφουγκράστηκε. Ἀκούστηκε ἓνα τελικὸ φύσημα, καὶ μετὰ σιωπὴ. Βημάτισε πρὸς τὰ πίσω ὥστε νὰ μὴ φαίνεται, καθὼς ἄκουσε βήματα νὰ ἔρχονται πρὸς τὸ διάδρομο καί, ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτό, ἄκουσε τὸν ἦχο ἑνὸς χαρτιοῦ ποὺ σκίζόταν ἀπὸ τὸ μπλὸκ ποὺ ἦταν γιὰ τὸ τηλέφωνο ἐκεῖ. Μπήκε βιαστικά στὸ μπάνιο, ἔκλεισε τὴν πόρτα, καὶ ἀνοιξε τὸ νερὸ τοῦ ντους στὴ μεγαλύτερη ἔντασι.

ΑΣ ΘΡΗΝΗΣΩ

Ἄς θρηνήσω τὸ θρῆνο τ' Ἀνθρώπου,
τοῦ φτωχοῦ, τοῦ ἀπλοῦ,
ποὺ γυρεύει μιὰ μοῖρα στὴ γῆ,
μὰ χωρὶς νὰ τὴ βρῖσκει.

Ποὺ σὰν φτάσει στὸ τέρμα του νιώθει
πόσον ἄσκοπο δρόμο πορεύτηκε.

Ποὺ σὰν ψάχνει μὲ δάκρυ τὴ μαύρη ψυχὴ του,
οἱ φωνές του, φωνές τῆς χαμένης ἐλπίδας,
ἀντηχοῦν ὡς τ' ἀστέρια, γιὰτὶ
θλιθερὴ, μὲ χιλιάδες καψίματα,
σὰν κουρέλι τινάζεται,
οἷς πνοές μανιασμένου βοριᾶ.

Ποὺ νικιέται στὴ μάχη ποὺ κάνει
μὲ τὴν ἀγνώρη δύναμη ποὺ διαφεντεύει
τὸ φτωχὸ του περπάτημα.

Πού ρευφάει τὸ πόμα τοῦ πόνου,
 πού ποτές δέ στερεύει,
 σὰν κατάδικος, δίχως μιλή.
 Πού τὸν σφράγισε δίχως νὰ φταίει
 μὰ αἰώνια κατάρα.

Γιατί δὲν τὸ δυνάζεται
 νὰ χαρεῖ τὸν παράδεισο,
 τὸν παράδεισο τοῦτο τῆς γῆς,
 γιατί πάνω του στέκει
 ἡ αἰώνια κατάρα.

Ἄς θρηνήσω τὸ θρῆνο τ' Ἀνθρώπου,
 πού τὸν μάχονται —
 μὰ καὶ τί δὲν τὸν μάχεται;

Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΝΟΗΜΑ ΖΩΗΣ

Τὸ φῶς μτῆξε μ' ἀνάλαφρες τρίλες στὴν κάμαρη
 κάθησε στὸ πορτραῖτο τοῦ τοίχου,
 στὰ ράφια τῆς βιβλιοθήκης
 καὶ στ' ἀνθογυάλι μὲ τὰ πράσινα γλαδιά.

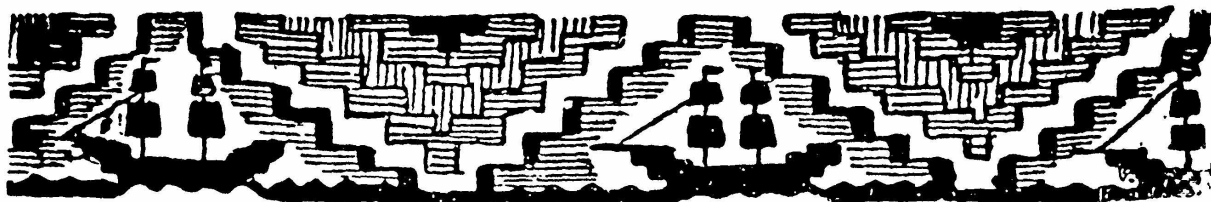
Τὸ ἐδάφιο μελετήθηκε προσεχτικά.
 Ὅσοτετα ἐντοπίστηκεν ἡ γλίσση τοῦ «ἀνθρώπου»
 (σὲ τί καλούπια μέσα χώρεσε γραμματικά)
 μὲ προσοχὴν ἰδιαίτερη στὸ δυῖνδ ἀριθμό.
 Ἀπολίσθησεν ἔπειτα ἡ εὔρεση τῆς ρίζας του.
 Παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες ἡ ἐρευνα ἔχει καταλήξει.
 Προσδιορίστηκε τέλος ἡ συντακτικὴ του θέση.

Μὲ χαρὰ κίνησεν ὁ δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο
 θὰ ἔγανεν ὥραϊο μάθημα σήμερα πού ἦταν ἀπογευματινός.
 Ἐξω στὸ δρόμο καθὼς περνοῦσε
 ἐργάτες μὲ μπράτσα καὶ στήθη γυμνά
 ἔχτιζαν μιὰ πολυκατοικία.
 Παρακάτω ὁ ἐφημεριδοπώλης
 διαβιόλυνε τὶς σφαγές τῆς Ντάντα.
 Προτοῦ στρίψει τὴ γωνία
 ἡ ἄμαξα τῆς πυροσβεστικῆς πέρασεν οὐρλιάζοντας.
 Οὔτε ποὶ τὰ πρόσεξε.

Βρέθηκε στὴν ἔδρα κι' ἄρχισε τὸ μάθημα.
 Τὰ παιδιά ἄνοιαν σὰν ὑπνωτισμένα.
 Οὔτε πού κινοῦνταν γὰν.
 Ὅταν γύρισε στὸ σπίτι,
 ἡ μέρα εἶχε φύγει ἀπ' τὸ παράθυρο,
 δαῦς εἶχεν ἔρθει.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΦΩΚΙΩΝΑ ΙΩΑΝ. ΚΑΨΑΛΗ

ΤΡΑΠΕΖΙΤΣΑ

(Ὀρειβατικό)

«Ποιός ἀπὸ σᾶς μπορεῖ νὰ γελᾷ καὶ συνάμα νὰ
βρίσκεται στὰ ὕψη;

Ὅποιος πλανᾶται ἀπάνω στὰ ψηλότερα βουνά,
περγελᾷ ὅλες τὶς τραγωδίες τοῦ θεάτρου καὶ
τῆς ζωῆς».

(Νίτσε: Ζαρωτούστρα)

Ὁ ἥλιος κορύφωνε ψηλὰ καὶ μάτωνε καθὼς τῆς Τραπεζίτσας, τὰ ὀρθω-
μένα ἔλατα, ἀγγίζοντας, τοῦ κέντριζαν τὶς καυτερές του πλάτες. Ὅλες οἱ κο-
ρυφάδες, μὲ τὴν ἀράδα ξύπναγαν καὶ φώταγαν στὸ πρῶτο αὐγήσιο φῶς.

Ἀναταράζονταν ζωντανεμένη ἡ φύση καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν κρυάδα καὶ
τὴ νάρκη τοῦ χειμῶνα νυφαρματώνονταν.

Δροσόλουστος στὸ πρωτοξύνι τοῦ ὁ τόπος ἄχνιζε καὶ τὰ ξεμοναχιαστὰ
κ' ἀμήχανα βραχάκια, περικυκλωμένα ἀπὸ τὰ διχαλωτὰ πλοκάμια τοῦ Ἀώ-
ου, καταδυναστεύονταν, μιοοπνιγμένα ἀπὸ τὴν τρελλαμένη δίνη τοῦ νεροῦ.

Ὁκνὸς κ' ἀγκομαχώντας ὁ ποταμὸς θύπευε τὸν ἀνασκελωμένο κάμπο ποὺ
χλόιζε στ' ἀριστερά. Κλύθοντας, ἡ δοξαρένια γέφυρα, στὰ δεξιά, λιθόπλε-
κτη κ' ἀνάρρικτη οἷς δυὸ πυρόστιαχτες πλευρές, τρεμούλιαζε ἀνάστροφη μέσ'
στὰ τρεμάμενα νερὰ ποὺ στροβιλιστὰ ροκάναγαν τὶς κουφιασμένες ἄκρες.

Στ' ἀνάρριχα σωροὶ ἀπὸ πολύχρωμες κροκάλες παραδαρμένες τρέκλιζαν
στὰ πηδηχτὰ καὶ φλύαρα ἀφρίσματα. Καὶ μέσ' στὸν ἀναβρασμὸ τοῦ φωτοπλημ-
μυρισμένου ποταμοῦ, π' ἀπανωτὰ τὸν πλευρίζαν οἱ ροδισμένοι ὄγκοι στὴ σει-
ρά, ὁ ἥλιος ξεμυτίζοντας ἀνασηκώνονταν ψηλὰ, βαρύνοντας σ' ὅλο τὸ καταβα-
θρωμένο στένεμα, ξεταμπουρύνοντας τὰ ὑπολείμματα τοῦ σκοταδιοῦ ποὺ σπῆ-
λιωναν βαθύτερα.

Ἀπάνω μας, ἡ Κόνιτσα, μιοῶξυπνη κ' ἀνάγυρτη στὸ πλάϊ, μ' ἀνασηκωμέ-
νους ὦμους καὶ χαμηλὰ τὰ πόδια στὸ νερό, παρέπαιε ἀκόμα στὸν πρωινό της
λήθαργο.

Ἀνηφορίζοντας, σκαλώσαμε οἷς χερσωμένες χωραφιές τοῦ Ἀη - Θανά-
ση, ἀνάμεσα στὰ τουρλωτὰ, κατάξερα ὑψώματα τοῦ Μακροβουνιοῦ¹⁾ καὶ τὶς
λεπτόσαρκες δασοτοπιές τῆς Τραπεζίτσας, π' ὀρθώνονταν στὰ δεξιά, σὰν ὀβο-
ρὸς ἀπὸ πρασινωπὲς φλοκάτες ποὺ λιάζονταν, σιαλάζοντας δροσιά.

Τριγύρα, ἓνα ἀλπικὸ τοπίο. Ὁ κάμπος κύτω, χνῶτιζε περδικλωμένος ἀπὸ
τοὺς δρόμους καὶ τὰ λαμπυριστὰ νερὰ.

Στὶς χωραφιές, καθὼς ἡ Ἀνοιξη μειδίαζε δειλὰ, τὰ πρῶτα ἀνοιξιὰτικα
ἀγριολούλουδα, ξεπεταγμένα ἀνάμεσα οἷς χλωρασιές, σιγότρεμαν ἀδύναμα
σὲ κάθε ψιλοφύσημα. Ὡστόσο, τὰ ψηλώματα τὰ κάτεχε ἀκόμα ὁ Χειμῶνας.

1) Μακροβούνι 1.080 μ.

Ὀλοῦθε, τὰ κινημένα ρέματα, γαργαριστά, σωρεύονταν κάτω ἀπ' τὶς σιαδιές. πρὸς τὴν Γ'ηγῆ', ποῦταν σὰ λούκι, ὁ τόπος. Κι' ὅσα ἀπ' αὐτὰ δὲ χῶμασαν στὴ γῆ, ἔφευγαν ξεχωριστὰ γιὰ ν' ἀνταμώσουν στὴν Κλεισοῦρα, κάτω πρὸς τῆς Τοπόλιτσας τὸ ρέμα.

Ἀπὸ τὸν Ἀη - Θανάση, δρασκελώντας, Νοτιοανατολικά, τ' ἀνάχωμα τοῦ δρόμου μὲ τοὺς ἀλλεπάλληλους ὄχθους, στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ, βρεθήκαμε, μουσκεμένοι ἀπὸ τὴν δροσοπαχνισμένοι χλόη καὶ τὰ θαμνοσταλάματα, μέσα στὸ ἄφωτο δάσος.

Κατσούφιαζε κάπως ἡ ἀτμόσφαιρα κι' ὁ ἀχνογάλανος θόλος τ' οὐρανοῦ χάθηκε ἀπ' τ' ἀγκαθωτὰ κλαριά τῶν πεύκων ποὺ σὰν σκουλαρίκια κρεμοῦσαν πάνω τους τὰ κουκουνάρια.

Εὐθύβολες ριζιὲς ἀπὸ διάφανες ἀχτίδες, εἰσχωρώντας πλαγιαστὰ ἀπὸ τὶς τρυπημένες φυλλωσιὲς ἐρέθιζαν, μὲ τὶς ἐκτυφλωτικές τους λάμπεις, τὸ βαρυσκιωμένο δάσος ποὺ ἀργοσάλευε νωθρά.

Ἀθόρυβα ἡ πεταλούδα, μὲ τὶς κοκκινισμένες βοῦλες στ' ἀνάλαφρο φτέρωμα, ἀναπεταρίζοντας κυκλικά ἔπαιζε κυνηγητὸ μὲ τὰ μαμμύδια ἔξανεμισμένη μέσ' τὶς πευκοβελόνες τῶν ἀναρίθμητων δέντρων τοῦ Ἀσπρόλακκου, ὅπου, πλησιάζοντας, ἀχολογοῦσε.

Ὁ ξεπλυμένος λάκκος ἦταν γιομᾶτος κατεβασιὲς ἀπὸ κατρακυλιστὰ λιθάρια καὶ σφηνωτοὺς κορμούς, ποῦ, τσουγκρώνοντας, σποῦσαν πάνω τους, ἀφρισμένα τὰ πεντακάθαρα νερά.

ΡΙχτήκαμε ἀπέναντι πηδώντας, ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα, τὰ παφλαστὰ νερὰ ποὺ ἔγλυφαν τρεχούμενα τὴν ἄρμμο.

Στὴν ὄχθη, πίσω, βάθαινε ἡ λακκιά καὶ τὸ κλωθᾶτο μονοπάτι, μὲ τὰ καμπυλωτὰ κλωνάρια ποὺ θάραιναν στὶς ἄκρες, γώνιαζε ἀπάνω.

Τὰ χνάρια ἀπὸ τὶς πατημασιὲς μας, διπλοσφραγίζοντας τὸν χνουδᾶτο δρόμο, ἔμεναν ἀποτυπωμένα στ' ἀπαλόσαρκο χῶμα, ποῦταν γιομᾶτο ξεραμένα φύλλα κι' ἀπομεινάρια πεσιμένων βλασταριῶν.

Οἱ κισσοὶ καὶ τὰ χλωραμένα ἀπὸ τὴν διαπεραστικὴ νωπάδα μοῦσκλη, κουλουριάζονταν, ζωηρά, στοὺς κορμπούς ἢ μουστάκιαζαν στὰ βράχια, ὅπου τύχαιναν. Οἱ σφάλαγγες, νηματώντας τοὺς βαϊσμένους κλώνους, μαστόρευαν ἀπάνω τους περὶπλοκα, κι' ἀέρινα, μεταξωτὰ κεντίδια.

Ἡ βρύση Γ'όνη, δίπλα στὴ μουσκεμμένη λάκκα, μ' ἓνα μικρὸ τοιχάρι ἀπὸ πεσμένες πέτρες καὶ μιὰ ξυλόσκαφτη παλαιὰ καρούτα, οἰγομουργοῦριζε στὴ οἰγαλιὰ τοῦ δάσους, διασκεδάζοντας, ἔτσι, τὴ μοναξιά της. Γονατίσαμε στὸ ἀσημένιο ράμα της, κάτω ἀπὸ συνοδεία γλυκῶν κελαδισμῶν, ἀνάκατοι ἀπὸ τὰ σηκωμένα σμήνη τῶν βουβουνιστῶν ἐντόμων, ποὺ ἔπλεαν, πρωτύτερα, στὰ χορταριασμένα λασιονέρια, ρουφώντας κάτι ἀπ' τὴ ζωογόνα φλέβα τοῦ βουνοῦ, βρέχοντας συνάμα τὰ ξαναμμένα πρόσωπα. Ἔτσι, δυναμωμένοι ἀπ' τὴν ἀνάπαυλα αὐτὴ, κινήσαμε καὶ πάλι, στὴ σειρά. Καὶ μετὰ ἀπόνα σύντομο ζικ-ζάκ, κλώσαμε ἀπάνω, στὸ πλάγιο μονοπάτι, ἀνάμεσα ἀπ' τὶς ἀραδαριὲς τῶν ἐλατιῶν.

Τὰ πουλιὰ ἀνακάτωναν τσιμπολογώντας ἐρευνητικὰ τριγύρα, ἢ φτεροκοποῦσαν τρομαγμένα στὸ πλησίασμα. Βαθιά, ἀκούγονταν τὸ λάλημα τοῦ κούκου πού, συναρμονισμένο μὲ τὰ κουδουνίσματα τῶν διάσπαρτων προβάτων ποῦ-βοσκάν στὰ χαμηλά, ποιμένιζαν τὴ συμφωνία τῆς ἄνοιξης. Ἦταν ὅλα τόσο

χαρούμενα καὶ τόσο φευγαλέα, σὰν τὰ οβελταρίσματα τοῦ ζαρκαδιοῦ πού πή-
δαγε σὰν ἀστραπή, στ' ἀπέναντι τοσγκάνι³.

Ἄφωνοι κοντοτοισθήκαμε γιὰ λίγο, κραιώοντας τὴν ἀναπνοή μας, ν' ἀ-
κούσουμε, μαγεμένοι, τὶς μυστικὲς πνοὲς τῆς φύσης. Τί ἡσυχία, Θέ μου! Πό-
ση λεπτότητα ἔκρυβε μέσα του τοῦτο τὸ τραχὺ περιβάλλον! Θαρρεῖς πὼς
ξεχώριζες τὸ σκίρτημα τοῦ λουλουδιοῦ ποῦσκαγε στὸ χῶμα καὶ τ' ἀνάσπαιμα
ἀπ' τ' ἀνοιξιὰτικο φιλὶ πού ξύπναγε, ἀποχείμωνα τὴ ναρκωμένη φύση. Ὅμως,
πόσο ἄξενοι καὶ κωμικοὶ εἶμαστε μέσα σ' αὐτὴ τὴ θεία ἀρμονία! Πόσο ἀσή-
μαντὴ ἡ ἀνύπαρκτὴ ὑπαρξή μας! Σέρναμε πάνω μας, κάτω ἀπὸ τοῦτο τὸ μι-
κρὸ πουλὶ πού σέπονταν ὑσάλευτο στὸ χῶμα.

Τί φρίκη!

Ὡστόσο, ἄφρανα τὰ ζωντανά. Φγερούγιζαν ἢ σαλιάριζαν στὰ θαμνόσκεπα
ρυάκια πού κελάριζαν φουσκομένα ἀπ' τ' ἀνοιξιὰτικα ξεσπάσματα. Ἀχτένι-
στος ὁ λόγγος ἀπλώνε τὴ δασιά του χαίτη πῶς πολὺ καὶ στὰ κρυαδερὰ ἀνήλια-
γα ἄσπριζαν ξεθωριαστὰ οἱ σιεντισσιὲς ἀπὸ τὸ στοιβαγμένο χιόνι.

Τὸ σθητὸ μονοπάτι ὅλο καὶ σώνονταν σιτὸν ἀνώμαλο τόπο, κάνοντας νὰ
ξεστρατίζουμε κάθε ὅσο, πέφτοντας σὲ κανένα χιονισμένο γλιστερὸ κορμάτι
πού λάχαινε μπροστὰ μας. Στὰ ἐνδιάμεσα ἀπ' τοὺς ὀλοΐσιους σιγητιστοὺς
κορμούς φαίνονταν καμμιὰ φέτα βουνοῦ στὸ γυάλινο ὀρίζοντα τῶν συνόρων,
καὶ τρίμματα ἀπὸ ρεμμένο φῶς, διαπερνώντας τ' ἀραιόκλαδα, χρύσιζαν, σπι-
κτά, τὸν ἰσκιωμένο τόπο.

Κατάκοποι προσπαθοῦσαμε, σκάθοντας τὸ παγωμένο χιόνι πού βάσταγε
ἀκόμα, ν' ἀνεβούμε τὸ χτένι τῆς πλαγιᾶς.

Τὸ θυμάρι καὶ τὸ παχύρευστο ρετοῖνι, πού μυξάριζαν οἱ σουφρωμένοι
ρόζοι τινῶ κορμῶν, ἀρωμάτιζαν τὴν φρεσκοπλυμένη ἀτμόσφαιρα.

Ὅμως πέρναγε ἡ ὥρα, μεσημέριαζε. Καταχωνισμένες κάτω οἱ χωραφίες.
Κι' ἀριστερά, ἡ πέτρινη μπούκλα τῆς κορφῆς, πού προεξεῖχε σταχτερή, πάνω
ἀπ' τὰ μαυριδερὰ τουλούφια τῶν ἐλατοσειρῶν, πλημμυρισμένη στὸ φῶς τοῦ
κατάκοφου ἡλίου.

Ἀπογυμνωμένοι οἱ ξέρακες, μὲ τὰ σπαθωτὰ κλωνάρια τους προτεταμέ-
να, σὰν λαβωμένοι γέρικοι ἱπποῖτες πού τμητικὰ ξανάρχισαν τὴ μάχη. Μὰ τώ-
ρα θραυλιασμένοι κι' ἄλλοι, ἀλαφρογέρνουν, τραγικά, χωρὶς πνοὴ κ' ἐλ-
πίδα, προσμένοντας, ὑπομονητικὰ ν' ἀκούσουν τὴν τελευταία κρίση τ' οὐρανοῦ.

Ἀναμερώντας κάτω ἀπ' τ' ἀναμαλλισμένα πολυτρίχια καὶ στὰ σκεπα-
σμένα, ἀπὸ γαμψωτὰ κλωνάρια, μονοπάτια, ἀνεβήκαμε τὰ στροφιστὰ καγκέ-
λια τῆς πλαγιᾶς, πρὸς τ' Ἀημνάδια, στὴ λεπτόσαρκη ραχοκοκκαλιὰ τῆς ὀρο-
σειρᾶς, ἀντικρύζοντας ἀπὸ ψηλὰ τὸ φαράγγι τοῦ Ἀώου.

Κ' ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ φαραγγιοῦ ἀπὸς κι' ἀγριωπὸς ὁ τόπος. Πίσω ἀπ'
τὶς στήλες τῶν ἀμέτρητων κορμῶν, γαλάζιος φόντος ἀπὸ κορμάρια τ' οὐρα-
νοῦ καὶ στὰ διάκενα, ἀντίπλευρα, τόνοντες τῆς χιονισμένης Τύμφης. Στὴν κα-
τηφόρα μούχρωνε τὸ δάσος, καθὼς ὁ ἥλιος δὲν διαπέρναγε τὴ σκεπασιὰ τῆς
πυκνωμένης βλάστησης. Ὡποπου ὅλα, χορεύοντας ἀπὸ ἀσάφεια, ἔσθηναν μέσ'
στὸ βαθθὺ ρουμάνι. Οἱ πέτρες, πού ἔσερναν τὰ πόδια μας, χοροπηδώντας κου-
βαριαστὰ, κροτάλιζαν σι' ἀνοιγμένα πλευρικά τοῦ Ἀώου.

Ψηλά, κουρσεύοντας ἓνα γεράκι, ἔκανε γλιότερες καὶ τοῦμπες σιτὸν ἀέ-
ρα. Ἀφοῦ ἀνταμώσαμε μὲ τοὺς ὑπόλοιπους, πού λοξοδρόμησαν στὰ σταυρο-
δρόμια, τραβήξαμε ἀριστερά, γιὰ τὴν κορφή. Δεξόζερβα ἔχασκαν οἱ ἀπότομες

3) Βράχος μονοζώματος.

κατηφοριές καὶ τὰ ρήμπολα μετεωρίζονταν στὰ ξεκόμματα. Πέρα μακρυά, ἀπ' Νεμέρτσκα μὲ τὶς ἀπόσχιστες πυραμιδωτὲς κορφές, ποὺ δουρικὰ τὶς ἔγλυφαν τὰ σταχτιασμένα σύγνεφα ἀπὸ κάτω, ὡς τὸν ματοβαμμένο Γράμμο, τῆς Βόρειας Πίνδου, μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ ὁμορφα καὶ ξακουστὰ βουνά. Καὶ κάθε κρῖκος τους, μιὰ ἱστορία τοῦ λαοῦ μας. Στ' ἀλήθεια, τί ὁμορφος καὶ εἰρηνικὸς ποῦταν ὁ τόπος μας! Πόσο καθάριος ὁ οὐρανὸς μας!

Ἐσεῖς βουνά, ψηλὰ βουνά
καὶ σεῖς βουνά τῆς Πίνδου
λυῶστε τὰ χιόνια γλήγορα
νὰ χορτριάσῃ ὁ τόπος
νὰ βγοῦν οἱ βλάχοι στὰ βουνά,
νὰ βγοῦν καὶ οἱ βλαχοπούλες
νὰ βγοῦν τὰ λάϊα πρόβατα
μὲ τ' ἀργυρὰ κουδούνια⁴.

Ἀραδίζοντας, ὅμως, πάνω στὰ κατατόπια τῆς κακοτράχαλης ὁροσειρᾶς, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ φουντωμένη βλάστηση π' ἀγγίστρωνε, σιμῶσαμε στὴ ρίζα τῆς κορφῆς, ποὺ μυτερὴ πυργώνονταν πάνω μας γιομάτη χαραματιές, πρασινωπὰ κουφιάσματα καὶ δακρυσμένη μούχλα. Ὁλοῦθε, τὸ πέτρινο τσιουμπάρι της, καλύπτονταν ἀπὸ τὶς ὀρθοσιᾶς τῶν θρασεμένων δέντρων. Ἀπ' ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, ἀπόρθητη ἦταν ἡ κορφή. Ἔτσι, πατώντας μέσ' στὶς ἐγκοπὲς καὶ τοὺς ἀρμούς τῶν βράχων, δοκιμάσαμε μιὰ κατὰ μέτωπο ἀνάβαση, σκαλώνοντας, τανταλντευτὰ στὰ πλευρικὰ τῆς προεξοχῆς, παραδῶθε ἀπὸ τὸ χεῖλος τ' ἀριστεροῦ γκρεμοῦ.

Οἱ λεπιασμένοι κλώνοι, ποὺ ἔφραζαν καμπυλωτὰ τὴ γῆ ἢ μπήγονταν στὶς ἔσοχές, καθὼς καὶ στὰ διάκενα ἀπ' τὶς ὀρθωμένες στοιβαξιᾶς τῶν βράχων, μᾶς ἐμπόδιζαν τ' ἀνέβασμα.

Δίπλα μας, σὲ κάθε ἀδέξιο βῆμα, ἀπειλητικὸς κι' ὀρθάνοιχτος μᾶς καρτεροῦσε ὁ γκρεμὸς. Στὸν πάτο, μιὰ σταλιά οἱ ἄλλοι, ἀνακατεύοντας τὸ χιόνι, ἀνέβαιναν μὲ κόπο, σκάθοντας σκαλῶματα στοὺς πάγους καὶ σιγοσκαρφάλωναν ἐλκόμενοι πότε ἀπ' τοὺς διάσπαρτους κορμιούς καὶ πότε κουφτιάζοντας, τραβηχτά, τοὺς προιεταμένους κλώνους. Ὅμως, σιγουριά δὲν ὑπῆρχε πὼς θὰ κατορθώναμε ν' ἀνεβοῦμε ἀπ' ἐδῶ.

Γι' αὐτὸ ἀμήχανοι ἀκροπατώντας στὶς σχισμές, κρεμαστοὶ στοὺς χονδρόφλουδους κορμιούς ποὺ ἔγερναν γεφυρωτὰ στὰ πλάγια, κατεβήκαμε, Νότια, πρὸς τὴ μεριὰ τῶν δυὸ πηγῶν⁵, οὐδ' ἔξωπο ἀλῶνι τῆς ἄλλης μπάντας, μὲ τὰ δέντρα ποὺ πλάγιαζαν ξεκλωνισμένα καταγῆς.

Ἀνανθος ἦταν ὁ τόπος ἐδῶ, καὶ οἱ καστανόξανθοι σχηματισμοὶ τῶν μερμηγκιῶν πηγαινοέρχονται ἀνήρουχοι μέσ' στὴν διάτρητη κουφάλα. Μιὰ κοινω-νία γεμάτη σιωπὴ κι' ἀγάπη.

Καθήσαμε ἀποσταμένοι σὲ μιὰ κοτρώνα γιὰ νὰ μὴ χαλάσωμε τὴν ἐργατικὴ παρέλασή τους, ποὺ μὲ τόση τάξη διατηροῦσαν.

Κι' ἀφοῦ πήραμε μιὰν ἀνάσα, τραβήξαμε, σύρριζα τῆς βάσης, πρὸς τὸν τραχηλίσκο τῆς κορφῆς. Πίσω ξεχείλωνε, σὰν ἀπὸ καθίζηση, ἀπότομα ὁ τόπος, δημιουργώντας ἔτσι μεγάλα ἀδειάσματα ἀπὸ ἀσπρουλιασμένες σάρρες, αὐλα-

4) Σαραζατσάνιζο τραγοῦδι.

5) 2 Βρύσες, 20 λεπτά κάτω τῆς κορφῆς.

κωμένες από σβαρνίσματα νερού και ξεχωμένα δέντρα που τρέκλιζαν ήμίθανα στα κρεμαστά ξεκόμματα.

Κάτω μας οί πτυχωτές κορφοπλαγιές, κυματιστά ή μιὰ δίπλα τῆς ἄλλης, ἀπλώνονταν δασόφορτες ὡς τὸν θολὸν ὀρίζοντα τῶν μετσοβίτικων βουνῶν. Γυρνώντας ἀπέναντι, στραφιάλιαζε, χιονόπλουμη, ἡ Ζαγορίσια Τύμφη μὲ τὶς βαθεῖς χαρακωσιεὶς καὶ τὰ κοφτὰ ἄκροκόρφια τῆς ποὺ ἔκρουαν χασματικά στὸν οὐρανό. Πὺ δὼ στὸ δασωτὸ φαράγγι, μέσ' τὴν βαθουλωμένη ἔνωση τῶν δυὸ μακρόστενων βουνοσειρῶν, πέρναγε μισόφωτος ὁ σιωπηλὸς κι' ἀθώρητος Ἀῶς, μὲ τὸ μοναστήρι τοῦ Στοιμίου πλαΐι του, ψηλὰ στὸ ξάνοιγμα τοῦ ὀρθωμένου βράχου.

Ξαποσταμένοι πλέον, κι' ἀφοῦ πηδήσαμε τὰ λιγοστὰ σαμάρια, κάτω ἀπὸ ἀγγριφωτὰ τοατάλια, πλησιάσαμε στὸ πὺ ὁμαλὸ σημεῖο, στὸ φρύδι τῆς κορφῆς. Ὁ ἥλιος σιγαρμενίζοντας στὸ θόλο τ' οὐρανοῦ, ἴσα ποὺ μᾶς καταδέχονταν. Χαμηλὰ στὸν ἀμαξόδρομο τὸ ἐρημοκκλήσι τοῦ Ἀη - Νικάνορα ἀνυψωμένο σὰν σὲ ἄμβωνα, πάνω στὸν ἀνορθωμένο γήλοφο τῆς κοιλάδας, συμπαραστέκονταν στὴν ἐπιθανάτια μοναξιά τῶν δυσδιάκριτων ἐρημικῶν χωριῶν.

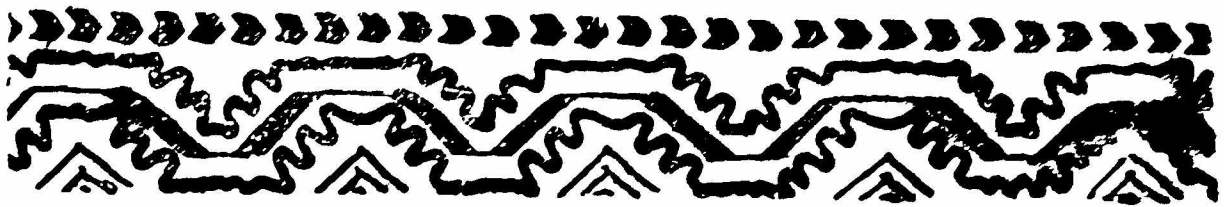
Ὁ Σμόλικας⁶ στὰ Βορειοανατολικά μὲ τὴν χωματερὴ καράφλα τοῦ ἀσπρουλιασμένη ἀπὸ μπαλώματα χιονιοῦ, συνομιλοῦσε μὲ τὰ τλουπωτὰ σύγνεφα ποὺ κατακάθονταν στὸ πλαΐι τοῦ ἀποσταμένα.

Ἐνα κοπάδι ἀπὸ μαυροπούλια, ξεφωλιασμένο πέταξε, τοιρίζοντας μὲ δυσφορία, πάνω ἀπ' τὸ κενὸ τῆς κορφῆς καὶ μουτζουρώνοντας τὴν λαγαρὴ ἀτιόσφαιρα χάθηκε μέσα τῆς.

Ἀπὸ ἕνα κομμάτι ξεστηθωμένων βράχων, στ' ἀκρόχειλο, ἀκροβατώντας σκαρφαλωτὰ στὶς κορτερὲς ἀναγλυφὲς ριχτήκαμε στὰ ρηγματοῦδη βράχια, πατώντας κατακέφαλα τῆς σουβλερῆς κορφῆς⁷ μπατισμένοι ἀπ' τὶς συχνὲς ριπὲς τοῦ ὀξύθυμου ἀνέμου.

6) Σμόλικας, δεύτερο βουνὸ τῆς χώρας 2.637 μ.

7) Τραπεζίτσα 2.022 μ.

ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ

Κάθε απόγεμα. Έχει, πέρα στην πούλια,
πίσω απ' τις χορφές της Πάρνηθας, έχει
που έχει απομείνει λίγη πορφύρα αζόμα
απ' το λαμπρό ρούχο του ήλιου που έδυσε...

Κάθε απόγεμα, την ώρα εκείνη, το κοπάδι
των πουλιών που φτερούγιζε πάνω
απ' την Αθήνα παίζοντας στη μαγευτική
εξείνη ώρα, ξάφνου, σαν μυστική τους
συνεννόηση, όρμανε στ' άκραίο, τ' άγνωστο
σημείο του ορίζοντα, ομαδικά, θεότρελλα,
φωνίτσες χαρούμενες αφίνοντας στη γοργή
διάβα τους, εύτυχισμένα πηγαίνοντας έχει,
στ' άκραίο σημείο, στής φυγής τ' άγνωστο...

ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Σαν το σκουλάκι που τρυπάει σιγά το ξύλο
πώς να τρυπώσεις στο κορμί μου, πόνε.
Κ' ίδια σαν το σκουλάκι να σκαλίσεις,
ν' ανοίξεις τρύπες ἵπουλα, να σκάψεις,
τις ἀρτηρίες της ζωής να μου ματώσεις.

Όλο πόρτες ανοίγεις για να μπής
κι' ὅλο προφταίνω και τις κλείνω,
πόλεμο οί δυό μας έχουμε θαρρείς
κι' οὔτε στιγμή το στρατηγείο μου αφήνω!

Δέχτης ἀσκητιζὸς σου στέχομαι,
χαμένες τόσες ἐπιθέσεις πάνε.
Τὸ πλῆθος οί δυνάμεις μέσα μου,
σὲ πόλεμο ἐνάντιά σου ζινᾶνε.

Πύσανλος ἡ γαριά μου ἡ πηγαία.
τινάζεται μ' ὁρμή απ' την καρδιά μου.
Κ' εἰς ἓνα τίποτα, ἓνα μικρὸ ἀχρηάκι
που σὲ διαλύει τὸ μέγα ἀπόθευά μου.
καθὼς ἐκρηκτικὸ σὺν τὴν ἰδέα,
τὴ φλόγα του τινίγει ὀλόγυρά μου...

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΙΝΩΣ ΖΩΤΟΣ

Ἀγάπη, πόνος, τύψη καὶ θάνατος εἶναι τὰ τέσσερα στοιχεῖα πού κυριαρχοῦν στὴν ποίησιν τῆς Μαρίας Πολυδούρη, θὰ μᾶς πῇ σ' ἓνα νεκρολόγιμά του γιὰ κείνην ὁ Ζώτος τὸ 1930, δύο μόλις χρόνια πρὶν κι ἀπ' τὴ δική του ἀποδημία. Τὰ ἴδια σχεδὸν στοιχεῖα θαρρῶ πὼς δεσπόζουν καὶ στὴν ποίησιν ἐκείνου. Λέγω σχεδόν, γιατί ἡ τύψη εἶταν κάποια ἀπειλὴ πού ἔστεκε, χωρὶς ἀμφιβολία, ἔξω ἀπὸ τὸ δικό του δράμα. Δὲν εἶχε τύψεις ὁ Ζώτος, δὲν προκάλεσε ποτὲ τὴ μοῖρα, οὔτε ξεπέρασε τὸ μέτρο γιὰ νὰ ἐνοχλήσῃ τὴν ἄγρια θεότητα τῆς Ἄτης πού τιμωροῦσε τὴν Ὑδρην. Γεννήθηκε στὶς 6 Ἰουνίου 1905 στὸ ἑμπορεὺ Νισχώρι Παρακελωστίδος. Παρακολούθησε ἐγκύκλιες σπουδὲς στὸ χωριό του καὶ στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο τοῦ Αἰτωλικοῦ, συνεχίζοντας στὸ Μεσολόγγι τὸ Γυμνάσιο, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τὸ 1922. Τὸ Φθινόπωρο τῆς χρονιᾶς ἐκείνης πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ Μιλτιάδης Μαλακάσης, ὁ προστάτης του μεσολογγίτης ποιητής, τὸν διόρισε στὸν Δήμο Ἀθηναίων σὰν βοηθὸ Ταμῆα πληρωμῶν τοῦ Δήμου. Τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια τῆς ζωῆς του (1922—1932) τὰ πέρασε στὴν πρωτεύουσα. Τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1932 ξαναγύρισε στὸ χωριό του, ὅπου καὶ ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή στὶς 17 Δεκεμβρίου. Αὐτὰ τὰ λίγα σημεῖα καὶ γεγονότα καὶ κάποια ἄλλα δευτερεύουσας σημασίας ὁροθετοῦν τὴν σύντομη ζωὴ του. Ὡστόσο, πρόλαβε νὰ πονέσῃ, ν' ἀγαπήσῃ, νὰ γνωρίσῃ καὶ τὸ πῶς σημαντικὸ, γιὰ μᾶς τουλάχιστον, ἂν ἔχῃ καὶ γιὰ κείνον: νὰ δημιουργήσῃ. Πρόλαβε νὰ τυπώσῃ τίς συλλογὰς «Βήματα» (1929) καὶ «Ἀφιέρωμα» (1930), ἀφήνοντάς μας στὸ ἀρχεῖο του ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωμένη «Σουρντίνα» μὲ ποιήματα τῆς ὀριμότητάς του, καὶ ἀρκετὲς ποιητικὲς δοκιμὲς τῆς ἐφηβείας του. Καὶ συμπληρώνοντας τὴν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς του πορείας καὶ προσφορᾶς μὲ δύο μικρὰ δοκίμια, μερικὲς ἐπιστολὰς καὶ κάποια «ἐκτὸς σειρᾶς» ποιήματα, ἔχομε νὰ παρατηρήσουμε πὼς ὁ Μίνως Ζώτος ἴσως δὲν χάθηκε τόσο πρόωρα ὅσο νομίζουμε, ἀφοῦ τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὴν ἀπροσπέλαστη ποιητικὴ χάρη ἡ σπάνια εὐκαιρία νὰ συμπληρώσῃ τὸν κύκλο του. Τὸ ἔργο του ὅπως μᾶς τὸ παρουσιάζει σήμερα συγκεντρωμένο σ' ἓνα πολυτελὲς τόμο ἡ γενετήριά του Κοινότητα Νεοχωριοῦ, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ξεχωριστοῦ μελετητῆ Κ. Σ. Κώνστα, εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἓνα κατόρθωμα τοῦ πνεύματος καὶ μίᾳ διηγενεῆς καταξίωση στὸ χώρο τῶν πῶς εὐγενικῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ σκεπτόμενου καὶ αἰσθανόμενου ἀνθρώπου. Πρὸς τί λοιπὸν οἱ κλαυθμηρισμοὶ ὅτι πέθανε νέος καὶ ὅτι ἂν ζοῦσε ποῖός ξέρεῖ τί ὕψηλὰ δημιουργήματα θ' ἀξιώνονταν; Ἡ ἱστορία γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος δὲν γράφεται μὲ ὑποθέσεις. Οὔτε καὶ τὴν ἀντίθετη ἀποψὲ τῆς μὴ ἐξέλιξής του μπορῶ νὰ ὑποστηρίξω ἂν καὶ διακρίνω πὼς στὶς νέες ποιητικὲς τάσεις δὲν ἔτεινε «εὐχόρον οὖς» καὶ δὲν πολυλογάρισε τὸ Μάριο Βαϊάνο πὺ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τόσο στὸ «Μπάγγειον» ὅσο καὶ στὶς λογῆς κρασσοκατανύξεις τῶν ποιητῶν, ἐκλήρυττε φαναστικά Καθάρη. Δὲν ἦταν ὁ μόνος δέδαῖα πὺ δὲν τὸν ἀπασχόλησε ὁ Κῆρυξ. Κι ἴσως καλύτερα πὺ δὲν τὸν ἀπασχόλησε ποῖός ξέρεῖ τί σεισμὸ θὰ προκαλοῦσε μέσα του καὶ ποῖα χάσματα θὰ γνώριζε ὁ ἀνοικτός του ποιητικὸς κύκλος πὺ ὅλο τελειωνόταν πάνω σὲ μιὰ ἔκτασι πὺ τὴν καθόριζαν οἱ καλύτεροι τῆς ρομιελιώτικης πνευματικῆς παράδοσης καὶ ποιητικῆς τεχνοτροπίας (Παλιμῆς, Μαλακάσης, Παπαντωνίου), καὶ παραπέρα Γρυπάρης,

Καρυωτάκης, Πολυδούρη. Ὁ Καρυωτάκης ἴσως τὸν ἐπηρέασε σὰν διάθεση, σὰν κλίση ψυχῆς· ποτὲ σὰν παράδειγμα γιὰ μίμηση. Ὁ Ζῶτος δὲν εἶταν πεισιθάνατος. Ἀπὸ τὴν ἐπιδείνωση τῆς ἀρρώστιας τοῦ ὠρίμασε μέσα του ἡ συνείδηση τοῦ θανάτου. Ὁ θάνατος, καθὼς θὰ παρατηρήσῃ κι ὁ Κ. Σ. Κώνστας, στὸν αὐτόχειρα τῆς Πρέβεζας «ἔρχεται ἀπὸ μέσα, στὸν Ζῶτο πάει νὰ εἰσβάλῃ ἀπ' ἔξω».

Σπουδαῖο δὲν εἶναι τίποτα ἐδῶ κάτου
μηδ' ἄξιο γιὰ νὰ χαίρεσαι ἢ νὰ κλαῖς·
τάμαθα πιά, τί μένει ἄλλο νὰ μάθω;
— Κάλλιο νὰ μὴν τὰ μάθαινα ποτές...

Ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ λοιπὸν ἔχει πηγὴ τὴ γνώση· δὲν τὴ φέρνει στὰ βιολογικά του κύτταρα ἀπὸ τὴ γέννησή του. Ὑπάρχουν γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς ἀποψῆς αὐτῆς πολλὲς μαρτυρίες στοὺς στοχαστικούς στίχους τῆς πρώτης συλλογῆς του:

θυμοῦμαι, κίνησα μὲ μάτια ὄνειροπόλα
θέρμη μ' ἐφλόγιζε ἱερὴ καὶ θεία, μεγάλη ὁρμή.
ἢ
μείναμε, ἐνῶ ζητούσαμε τῶν οὐρανῶν τὴν πύλη
νὰ βλέπουμε τὴν ἄβυσσο ποὺ φρικαλέα σιμώνει.

καὶ τὸ ἀποκαλυπτικό:

Ἄλλ' ὄχι! ἐμεῖς ἠρώσαμε τὸ μέτωπο στὴ μπόρα
κι' ὥς κεραυνὸ ἐδεχτήκαμε γιὰ τιμωρία μιὰν ὥρα,
τὴ γνώση ποὺ ἐζητούσαμε σὰν ἔπαθλο καὶ δῶρο.

Πολὺ διαφωτιστικοὶ γιὰ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ψυχισμοῦ τοῦ οἱ στίχοι τῶν στοχαστικῶν «Βημάτων». Τὰ ἐλεγεία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, παρὰ τὴν κάποια ἀμβλυνση ποὺ προκαλοῦν μὲ τὴν ἐπανάληψη καὶ τὶς περιγραφές τοῦ ἴδιου ψυχικοῦ κλίματος, καθὼς καὶ τὴν συνακόλουθη φιλολογικότητα ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φύσης τῶν θεμάτων, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ διαθέτουν καὶ νὰ ὑποβάλουν.

Ἄς παρακολουθήσουμε τὸν ποιητὴ στὸ ἐξομολογητικό:

Ἐνῶ τὸ πνεῦμα μου ἡμεροὶ γαλήνης ἀνιψώνουν,
μὲς στὴν καρδιά μου ὁ ἔρωτας στενάζει ἀπελπισμένα·
ἢ γνώση μὲ ἀντιμάχεται κι' οἱ πόθοι μὲ κυκλώνουν,
— ὅλα τὰ ἐνάντια σμίξανε γιὰ πόλεμο σ' ἐμένα.

Ἡ γνώση καὶ ὁ πόθος, οἱ αἰώνιοι ἀντίμαχοι, νὰ τὰ δυὸ νομίσματα γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῆς τραγικῆς ὑπαρξῆς τοῦ Ζῶτου.

Στὸ ὠριμότερο «Ἀφιέρωμα», ἐλεγειακὸς πάλι ὁ τόνος ἀλλὰ σὲ συνάρτηση πιά μὲ τὴν εὐγένεια τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ὁμορφιάς, ὁ φιλοσοφικὸς τόνος ποὺ τόσο ζημίωσε τὰ «Βήματα», ἐδῶ ἀπουσιάζει ἐνσυνείδητα. Ὁ Ζῶτος πιά ζεῖ καὶ περιγράφει ποιητικὲς οὐσίες· ἐρωτεύεται, ὄχι κατὰ φαντασία ὅπως στὰ δεκαεπτὰ του χρόνια, παρὰ ἀληθινὰ καὶ συγκεκριμένα. Ἄλλο δέδαια ἂν τὰ τραγούδια τοῦ αὐτὰ ἔχουν καθολικότητα καὶ ὄραση διάρκειας. Ἔτσι πάντα γίνεται μὲ τοὺς σημαντικούς ποιητές: νὰ πετυχαίνουν τὴν ἀναγωγὴ τοῦ συγκεκριμένου σὲ καθολικὸ τοῦ μερικοῦ σὲ γενικὸ· νὰ ἐξευγενίζουν τὴν προσωπικὴ ἐπαρῆ καὶ νὰ τὴν ἐκπνευματώνουν. Ἀγάπησε ὁ ποιητὴς «τὴ Βέρα, τὴ Τζένυ, τὴν Τούλα, τὴν Κούλα» καὶ πάνω ἀπ' ὅλες

τῇ Μαρία Πολυδούρη, μιὰ ἀπὸ τὶς γλυκότερες ἐρωτικές φωνές μέσα στὴν παγκόσμια ποίηση. Ὁλος ὁ ἐρωτικός του πόθος «γιά τῆς εὐγένειας μόνο τὴν ἰδέα καὶ γιὰ τῆς ἱπποσύνης τὴν τιμὴ»,

τὸν κόσμο ξεπερνοῦσε,
πλατύτερος νὰ πάει στὸν οὐρανό.

Καὶ φανταζόμαστε ποιό σκέρτσο ὑπαγόρεψε στίχο σὰν τὸν παρακάτω ποῦ ἡ εὐθεξία του ποτὲ δὲν θὰ συγκατένευε στὴν πραγματάωσή του. Ὅχι, ποτὲ δὲν θ᾿ ἄφηγε ὁ ποιητῆς τὴ ζωὴ του γιὰ γοῦστο μπρὸς σ' ἓνα

γοβάκι ποῦ μπορεῖ νὰ τὴν πατεῖ.

Ὁ καημὸς ποῦ τὸν λυγοῦσε, τοῦ γινόταν πάντα κι ἀντιστῆναι· μᾶς τὸ ἐκμυστηρεύτηκε ὁ ἴδιος στοὺς «ξένους» του. Ἐνῶ στὸ «γράμμια» του εἶναι ἔτοιμος γιὰ τὶς πλέον ὠραίες ἀποπνευματώσεις. Θὰ πῇ στὴ Βεατρίκη τοῦ ἐρωτικοῦ του ἡμερου:

Τότε μονάχα συλλογίσου πόσο
προσέχω ἀνάλαφρος κοντά σου νὰ γινῶ
νὰ μὴ βαραίνω ἀπάνω σου μὴδ' ὅσο
δάκρυ δροσιᾶς σὲ φύλλο φθινοπωρινό.
Λιακριτικὰ νὰ μπαίνω στὴν καρδιά σου
δίχως ν' ἀγγίσω τὶς πληγές σου τὶς βαθειές
νὰ μὴν ἐξαναστήσω τὰ ἱερά σου
κι' ἀπὰ σὲ μνήματα σκοντάψω, διώξω σκιές.

Ὁ δάκιλλος τοῦ Κώχ ἄνοιγε τὶς θανατερές στοές στὰ σπλάχνα του κι ἐκεῖνος γυρεύοντας ἀνάπτυλα, ὅλο νὰ παραπονιέται:

ἡ ζωὴ μὲ διώκει, ὁ θάνατος δὲ μὲ κερδίζει ἀκόμη.

Ἐνα τραγικὸ ἐν μέρει, ἐν μέρει ὅπως μᾶς τὸ δίδαξε τὸ καθαφικὸ ἀδιέξοδο. Μιὰ κατάσταση ρευστὴ κι ἀδέσπονη ποῦ ἀνέβαζε τὸν πυρετὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ αἵματός του. Ἐναργέστερα θὰ τραγουδήσῃ τούτῃ τὴ ρευστὴ, ὅλο ἐδύνη καὶ σπαρχαμὶο κυκλοθυμία, στὸ ἀριστουργηματικὸ «τετράστιχο»:

Ἐνῶ τὰ μάτια μου κρατοῦν μιὰ σκοτεινὴ ὄπτασία,
μαύρου πουλίου φτεράκισμα χτυπάει τὸ μέτωπό μου.
Γελῶ στὴν ἀπροσδόκητὴ τῆς μοίρας μου εὐδοκία
κι ἔξαφνα στρέφομαι ἔντρομος στὸ μαῦρο οἶνό μου.

Ποιήματα γραμμένα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνέκκλητὴ καταδίχῃ του, λὲς ὑπαγορευμένα ἀπὸ μιὰ ψυχὴ ποῦ εἶχε περάσει ἤδη τὸν ἀχέροντα. Στὶς φοδερὲς ἐπιθανάτιες ὥρες του, καμιά διασύνῃ, καμιά προχειρότητα, παρ' ὅλο ποῦ εἶχε μέσα του ἕναν κόσμο λουλουδιῶν «ποῦ ἀπεριποίητος φθίνει». Ἡ ἄσκησή του κοντὰ στὰ μεγάλα πρότυπα τῆς παράδοσης, τοῦ ἐμπέδωσε τὸ φρόνημα τῆς αὐστηρότητας τοῦ αἰσθήματος, καὶ τῆς λιτότητας τῆς ἔκφρασης. Ἐμείνε ἕνας δωρικὸς τοῦ στίχου παρὰ τὶς συχνὲς αἰσθηματικὲς του μεταπτώσεις κι ἀνακατατάξεις: Οὕτε ἔχασε ποτέ του τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ ζωὴ παρὰ τὴν δεινὰ χειμαζόμενη υγεία του. Γιὰ νὰ γράψῃ

σ' ένα διάλειμμα του πυρετού του ένα μικρό κομψό ύμνο — κάτι που τον διαφορίζει οριστικά από το πληκτικό Καρυσιακό κενό:

Έχάθηκε απ' τὰ μάτια μου τῆς μοίρας μου ἡ φοβέρα,
χαρᾶς χαμόγελο ἔλαμψε στὰ χεῖλη τὰ πικρὰ
κι' ἐχύθη σ' ὅλο τὸ εἶναι μου μὲ τὸ δροσᾶτο ἀγέρα
γλυκὸ μυστήριο κι' ὄνειρο κι' ἀγάπη κι' ὁμορφιά...

Ὅσοσο ἔφευγε διαρκῶς μὲ τὴ βαθιὰ πληγὴ τῆς ἀγάπης στὴν καρδιά του, τῆς ἀγάπης πού σὲ δλονυχτίες τὸν λίδανο τῆς ἔκαιγε τῶν στοχασμῶν του καὶ σὰ λαμπάδα καίγονταν δοσμένος στὴ λατρεία της. Κι εἶταν

τὰ μάτια του ἥρεμα, γλυκὰ κι' ὄνειροπόλα

ἐνῶ στοὺς δρόμους τοῦ θανάτου, καθὼς γλυστράει σὰν τὸ φάντασμα,

χαμογελάει στὴ σκέψη του καὶ στὴν ὥραία ψυχὴ του.

Σὲ κάποια ἀναψυχὴ τῆς φλογισμένης πορείας του θὰ τοῦ παρουσιαστῇ κι ἡ τύψη, πού ὁμοιάζει περισσότερο μὲ παράπονο τοῦ ἀδίκου κατατρεγμοῦ του παρὰ σὰν ψυχικὸς κλονισμὸς πού ἔχει τὴν πηγὴ του στὴν ἀμαρτία:

ποιὸν κάπου κάποτε ἔσφαξα καὶ τώρα μὲ ζητᾶνε;

Τὸν ζώνουν παραλογισμοί, τὸν ταξιδεύουν μυθικὰ πουλιά. Ἕνα χαρτάκι συρμένο ἀπὸ τὸν ἀνέμο κοντὰ του μεταμορφώνεται σὲ «μιά ἀδερφή ψυχὴ» πού τὸν πονεῖ καὶ τὸν σπλαχνίζεται. Κάποτε ξαναστοχάζεται μὲ ὀριμότερο τώρα τρόπο, γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ἀδιαμαρτύρητα σχεδὸν πῶς:

τέλος ἀπὸ 'να φέρετρο
μᾶς πέφτει στὸν καθένα,
μόνο πού ἐμένα εἶν' ἔτοιμο
καὶ νέο θὰ μὲ καλύψει...

Καὶ κάποτε σὰν κάτι γάπιασε τὸ αὐτί του, τὰ μυστικὰ μηνύματα

στὸν ἥχο γνώριμης φωνῆς.
— Μὴν εἶπες τίποτε, ψυχὴ μου;
μὴν ἔχεις τίποτε νὰ πεῖς;

Ὅμως κι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς θὰ δυσκολευόταν νὰ προσδιορίσῃ ἐκείνη τὴ ρευστὴ διάθεση πού συμβατικὰ ἀποκαλεῖ ψυχὴ του. Τί εἶναι ψυχὴ γιὰ ἕναν ποιητὴ τῆς ιδιοσυστασίας τοῦ Ζώτου; Πάντως κάτι ταπεινὸ κι ὠραῖο· κάτι παρήγορο κι ἐλπιδοφόρο. Ἕνα μῆνυμα νεόκοπου ρομαντισμοῦ σὰν ἐκεῖνο πού τοῦ χάρισε τὸ καλοδουλεμένο «χαρτάκι».

Ἀπήχηση ἀπαγγελιῶν καθαφικῶν στίχων φανερώνουν τὰ «Βήματα». Μόνο πού ἐδῶ δὲν κινοῦνται οἱ Ἑρινύες, παρὰ ὁ θάνατος. Ἕνα αἰσθημα ἐνοχῆς θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ πάλι ὁ ποιητὴς στὸ μέρος αὐτό. Ὅμως δὲν πρόκειται, καθὼς νομίζω, γιὰ προβολή, αὐθεντικοῦ αἰσθήματος τύψης. Στὴ ρύμη μιᾶς φιλολογίας

τοῦ ξεφεύγουν στίχοι ἐντελῶς ἀδικαίωτοι καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν τόνο τῆς εἰλικρίνειας ποῦ τὸν χαρακτηρίζει:

Τί κρύβομαι σὰν ἔνοχος; ἐμπρὸς
νὰ ἐκτίσω τὴν ποινή, παλιά μου πάθη.

Σὲ πολλά ἀπὸ τὰ τελευταῖα του ποιήματα, ὅπως στὸν εὐρηματικὸ κλαυσίγελω τῆς «δικαίωσης», στὴ «λυρικὴ σάτιρα» καὶ σὲ ἄλλα, ὁ στίχος του γίνεται περιεκτικός, πρὸ δουλεμένος. Καὶ ἡ μουσικότητά του, ποῦ τὸν παρακολουθεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα νιάτα του, πάντα ἀδιάπτωτη.

Χρωστοῦσα ἀπὸ καιρὸ αὐτὴ τὴν περιδιάβατη στὴ ζεστὴ πάντα πνευματικὴ παρουσία τοῦ ποιητῆ Μίνου Ζώτου. Μὲ τὴ συγκεντρωτικὴ ἔκδοση τῆς λυρικῆς προσφοράς του, μπόρεσα νὰ ἔχω μιὰ καθολικώτερη ἐποπτεία τῆς καὶ νὰ προσθέσω τὸ μικρὸ μου λόγος στὴν πλατιὰ ἤδη βιβλιογραφία τοῦ ἔργου του. Σαράντα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὴν τραγικὴ ἀποδημία του χωρὶς νὰ μαραθοῦν τὰ ἄνθη ἐνὸς λόγου, ἀπλοῦ στὴν εἰλικρίνειά του καὶ συγκαταβατικοῦ στὴν πρόθεσή του. Ὁ Ζῶτος ἀνήκει στὴ χορεία τῶν σφραγισμένων ἀπὸ τὴ μοῖρα ποιητῶν γιὰ μιὰ σύντομη βιολογικὴ ζωὴ, καὶ μιὰ διαρκῆ πνευματικὴ παρουσία.

ΤΟ ΧΑΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΕΦΡΑ

Αὐτὸ τὸ χάος μὲ τὴν αἰωρούμενη τέφρα
πρέπει νὰ τὸ γεμίσουμε μὲ τὸ φῶς τῆς σελήνης
τὴν ὥρα ποῦ κάθεται ἡ ἀχλὺ
πάνω στὰ δέντρα.
Οἱ νεκροὶ σύντροφοι μὲ τὰ ὄνειρα
θὰ ἔρθουν ἀπ' τὰ κύματα καὶ τῇ γύρῃ τῆς ρεῖκης
σιωπηλὴ μελωδία μ' ἐκείνον
τὸν ξερὸ κλάδο ἐλαίας στὸ χέρι
χωρὶς ὅπλα κάτω ἀπ' τὴν εὐωδία τῆς ἀκακίας
στὸ σούρουπο ἀνάμεσα στὰ κίτρινα στάχυα.
Κι' ἐμεῖς οἱ περιλειπόμενοι μονοχίτωνες
τότε θὰ σταθοῦμε μὲ λίγα ἀνθάκια
καὶ τῇ ματωμένη μας κόμῃ
ἀδάκρυτη καὶ ἄνανθη ἄνοιξη
ἀχὸς ἀπὸ λευκὴ ἄβυσσος ἐν δρόσῳ καὶ νεφέλαις.
Αὐτὸ τὸ χάος μὲ τὴν αἰωρούμενη τέφρα
εἶναι δικό μας.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

LUITZI FIORENTINO

Ὁ Λουίτζι Φιορεντίνου γεννήθηκε στὴ Μαζάρα ντὲλ Βάλλο, κοντὰ στὸν Ἀκράγαντα τῆς Σικελίας (σήμερα Ἀκριτζέντο), στὰ 1913. Διδάσκει ἱστορία τῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Σιένας, διευθύνει τὸ περιοδικὸ «Αὐσονία» (AUSONIA) καὶ πῆρε πολλὰ ποιητικὰ βραβεῖα. Ἀπὸ χρόνια ἐργάζεται γιὰ μιὰ πλατεῖα «Ἱστορία τῆς Ἱταλικῆς φιλολογίας» σὲ ὀχτὼ τόμους.

Ὁ Λουίτζι Πιραντέλλο δημοσίευσε τὴν πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ του «Φωνὲς στὴ σκιά» στὰ 1940. Ἀκολούθησαν ὁ «Ἀστρικὸς οὐρανὸς» (1942), ἡ «Σκάλα πρὸς τὸν οὐρανὸ» (1948) καὶ ἄλλες. Ἐγράψε μερικὰ πεζὰ καὶ πολλές κριτικὲς καὶ ἱστορικὲς μελέτες, καθὼς καὶ ἀνθολογίες. Ἀκόμα μετέφρασε ἔργα τῶν Γάλλων ποιητῶν Μαλλαρμέ, Σενιέ, Μιστρὰλ καὶ τοῦ Ἰσπανοῦ Γκόγκορα. Τὰ τραγούδια ποὺ παραθέτομε εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ συλλογὴ του «Μάτι κόκκινο μάτι πράσινο» (1969).

«Τὰ ὄνειρα, οἱ θρηνοί, καὶ τὰ τραγουδάκια τοῦ Ὀδυσσεῦ», γράφει ὁ κριτικὸς τὸν Ἐττορε Ματσάλι, «σκιαγραφοῦν τὸν ἄνθρωπο τοῦ σήμερα, ποὺ μπορεῖ ἀκόμα νὰ συνδυάζῃ τὸ «κλασσικὸ» τραγούδι μὲ τὶς ἀμφιβολίες τοῦ παρόντος».

Ἡ ποίησή του, ἂν καὶ συμβολικὴ ἀρχικά, παρουσιάζει στὸ ὕφος μιὰ στυλ-πνότητα κλασσική. Κατάγεται, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὴ Σικελία. Εἶναι Σικελὸς ἢ Σικελιώτης, ὅπως ὁ Πιραντέλλο;

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

I

Στὴ μανία τοῦ χρόνου ἡ θάλασσα εἶναι σκυθρωπὴ
ποὺ μαστιγώνει τὴν ἀκτὴ, γιὰ νὰ συντρίψῃ
τοὺς ἐπιζῶντες οἰστρους καὶ νὰ μιλήσῃ στὴν καρδιά
πὺς εἶναι ἀνώφελο νὰ προκαλῇ τὴν ὀργή της.

II

Πάντα ὑπάρχει μιὰ φυγὴ ἐποχῶν καὶ χρόνων
πάντα οἰγεῖ μιὰ λύπη πάνω στὴν ἀκτὴ
καὶ φόβος εἶναι στὴν καρδιά, καθὼς κοιτάζει
τὸ τέρας, ποὺ χυμᾷ γιὰ νέα χαψίματα.

III

Μένει στὴ μνήμη τ' ὥραϊο χαμόγελο
καὶ νικάει πάγους καὶ καύσωνες αὐτὴ ἡ Ἑδέμ'
ὅμως καλὰ τὸ ξέρω πὺς ὁ καιρὸς δὲν σταματάει,
ἄνισα θὰ συνεχιστῇ ἡ μονομαχία
στὸ νερό, στὸ σῖννεφο, μὲ χρόνον ἀκαθόριστο.

IV

Στὰ σπαράγματα τοῦ θηρίου τώρα πιά ἡ μνήμη
κλονίζεται. Τ' ὥραϊο χαμόγελο εἶναι μόλις
ένα στίγμα ἀγωνίας καὶ ἀόριστα αἰωρεῖται
στὸν ἄνεμο, ποὺ σχεδιάζει στὴν ἄμμο.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Τὸ ἄνθος ἀνοίγει τὸν κάλυκα καὶ χαμογελάει.
Ἐσύ: μουσικὴ τοῦ χρόνου,
καὶ ἀπόσταση
στὸν ἥσυχιο ποὺ προπορεύεται τοῦ ἀπέραντου σκότους.

ΜΗ ΒΙΑΖΕΤΕ Τ' ΑΣΤΡΑ

Μὴ βιάζεστε τ' ἄστρα. Εἶναι ἀθῶα καὶ μακρινὰ
μιὰ ἁρμονία ποὺ εἶν' ἀπρόσιτη στοὺς ἀνθρώπους.
Μὴ βιάζεστε τ' ἄστρα. Εἶναι φῶς κι' ὁμορφιὰ
μιὰ ἁρμονα ποὺ εἶν' ἀπρόσιτη στοὺς ἀνθρώπους.
Μὴ φονεύετε τίς παραισθήσεις μας
μὴν ταράξετε τοὺς παγκόσμιους νόμους.
Σέρνετε πολὺ τοὺς γιὸνς τοῦ βρυχηθμοῦ.
Εἴμαστε ἀπ' αὐτὴ τὴ γῆ, εἴμαστε ἀπ' αὐτὴ τὴ θάλασσα,
ἀστραπὲς κι' ἀχτίδες μόνο, καὶ ἴσως σκιές.
Πιο πάνω ἀπὸ τὴν ἔπαρση εἶν' ἡ εὐσέβεια
κι ἀναζητοῦμε στὸ πρόσωπο τὴν ἀγάπη.
Μετάφραση: ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ

(χορικό)

- Α' φωνή: Χτυποῦν οἱ καμπάνες στὸ θεῖο γιορτάσι!
Β' » : Χριστέ, σὰν Θεὸς στοὺς θνητοὺς ἀναστάσιμα
λόγια χαρίζεις κι ἀγάλλεται ἡ πλάση.
Γ' φωνή: «Θεοὶ ἐστέ» εἶπες στὰ γύρω σου πλήθη.
Α' » : «Ξυπνήστε, πολὺ σᾶς κυρίεψε ἡ λήθη·
ἡ θεία ψυχὴ σας βαρεῖ ἀποκοιμήθη».
Β' φωνή: Ἀγγέλων χοροὶ ροβολοῦν ἀπ' τὰ ὕψη!
Γ' » : Στὴ γῆ ὥσαννά· κ' ἡ μακάβρια θλίψη
στὰ Τάρταρα πάει τὴ μορφὴ τῆς νὰ κρύψει.
Α' φωνή: Ὁ Ἀχρονος γίνεται χρόνος!
Β' » : Ὁ Χρόνος ζωή.
Γ' » : Μιὰ ζεῖδωρη ἀγάπης...
Α' » : Τὰ στήθεια δροσίζει πνοή.

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΥ Α. ΤΕΝΤΑ

Ο ΛΑΪΟΣ

(Διήγημα)

Παλεύανε στα λιβάδια όταν τους μήνυσε ο παραγίδος ότι ή Χρυσόβεργη ζέσταινε με την ανάσα της τα νιογέννητα κουτάβια. "Αστραψε στα μάτια τους το αντίμωμα με τη ζωή, σαν ούράνιο τόξο στη ράχη της Πίνδος. Φιλήθηκαν. Κι' άμολήθηκαν για το άρχοντικό.

— "Ένα είν' άρσενικό, είπε, κάπως στενόχωρα, ό άφέντης. Καί κοίταξε τόν ίσκιο τους που κρατούσε ζωντανή τη μοιή αυλή.

Δέν μίλησαν. Δέσανε σφιχτά τα χέρια, καί ένα, δύο, τρία, φώναξαν μαζί:

— Λάϊος.

Ό γέρος μάζεψε τόν φόβο π' αλώνιζε ώρα την ψυχή με τόν πιο γρήγορο χτύπο της καρδιάς του, κι' άποτραβήχτηκε στο καθιστικό. "Εμεινε κεί, μόνος, με την πλάτη γυρισμένη στο όνειρο. Σα φλόγα που άναπνέει την ύστερη ανάσα του καντηλιού.

«Αν ζούσε» σκέφθηκε ξαφνικά. Καί στο θόλωμα του ματιού έλειωσε ένα άστέρι, όμορφιά καί πόνος.

«Έ! αν ζούσε, σ' όλο το νεραϊδόδασος θ' άπλωνε τούτη την χαρά των παιδιών με το τραγούδι της». Δέν ήταν, όμως, τυχερό. Το γιατρούδι, που πάτησε για πρώτη φορά το χωριό, στο μεγάλο της Παναγίας πανηγύρι, δέν μπόρεσε να στεριώσει την έλπίδα παλμό στο στήθος της. "Ετσι πάει. Σαν άπαλό άνεμου χαϊδολόγημα στην κορφή της φτέρης καί το σούροιμο των σερπετών. "Υποταγμένη στις μοίρας τόν όρισμό, άκολούθησε την τύχη όλων των ζωντανών του βουνοϋ. Καί να που τώρα περιέπαιζε την μνήμη του, μ' ένα κρινένιο φως, άνθισμένο τάχα απ' της τρυφεράδας της το ξύπνημα πάνω στα ήλιοφαγμένα χείλη του.

Ό Λάϊος γινόταν ίδιο θεριό. Μέρα με τη μέρα ξεχώριζες την τόλμη καί την έξυπνάδα, όπως το μαυροκάστανο τρίχωμα καί την πλαγιαστή ούρά. Κι' ήταν ή φωνή συριτή ώρυγή. Σα λύκου νικητήρια κραυγή, που σκίζει κομμάτια το μυστήριο της χειμωνιάτικης όμίχλης. Κι' ήταν του Κίτσου το πηδηχτό αντίμωμα στις κακοτράχαλες βουνοκορφές, του Γάκη το παιχνίδισμα, μ' ένα σωρό τεχνάσματα. Μά πιοτερο ήταν της Λύκαινας το κρυφό καμάρι. Το ταίρι της. Τόξεραν τα τοακάλια το μυστικό κι' έτρεμαν. "Ετρεμαν των λύκων την όργή, του Λάϊου την παλληκαριά, δέν ήξεραν. Πάντως, πιο πολύ, τόν Λάϊο φοβόντουσαν. Εύτυχως που τοϋτο το λυκόσκυλο τα περιφρονούσε τόσο. Ούτε που τ' αλύχτησε ποτέ.

"Αγρια αλύχτησε το νεραϊδοπανηγύρι. Τότε που γυμνές βοσκοποϋλες, χωμένες στη ρεματιά, κατέβαζαν με άγριες κραυγές το φεγγάρι καί χόρευαν επάνω του. "Η στοιχειωμένη Καλοκυρά μαρμάρωνε όποιο άγρυπνο μάτι αντίκρυζε

τὰ μάγια. "Όλα τὰ ζωντανὰ κρυβόταν, κι' οἱ βοσκοὶ σιαυροκοπιόνταν καθὼς ἄκουγαν τραγούδια καὶ κλαρίνα στὸ γιορτιάσι τῆς ξωτιᾶς.

Ὁ Λαῖος μονάχα μιέρδευε τῆς ἱεροτελεστίας τὴν μυστικὴ γλῶσσα. Καὶ ντράπηκε σὰν εἶδε τὰ τσομπανόσκυλα νὰ κουρνιάζουν φοβισμένα πλάϊ στὶς καλύβες, μὲ τσακισμένα τὰ πόδια ἀπὸ ἄορατα χτυπήματα.

"Ωρμησε, μὰ νικητὴς μαλάκωσε.

Φιλιώθηκε μὲ τὶς νιές, ποὺ χόρευαν μαζί μὲ τὰ στοιχεῖα. "Υστερα γαύγισε χαρούμενα τὴν λευκοντυμένη νεράϊδα, ἔρριξε χάμω τὸ πέπλο τῆς καὶ λάκισε σὰν, εἶδε σιμάρι τὴν γύμνια τῶν ζωντανῶν καὶ τῶν ξωτικῶν.

Ἡ λύκαινα τὸν ἔνοιωσε, ὅπως πάντα ,καταδικό τῆς.

"Ἐπese μπρούμυτα ὁ παραγιός. Ἡ κρανένια ἀγκλίτσα λύγισε τὴν ραχοκοκκαλιά.

— Πές τὴν ἀλήθεια, ξαναπρόσταξε ὁ Καπετάνιος.

— Τετρακόσια, ὅλα κι ὅλα, πρόβατα καὶ πέντε μουλάρια.

— Μέτρησε καὶ βγάλε ἐξήντα σφαχτάρια. Δῶσε καὶ στὸν τσέλιγκα τοῦτο τὸ χαρτί. Σὰν νικήσουμε ὁ λαὸς θὰ τὸν πληρώσει.

Τὸ σούρουπο ἀγκάλιασε παγερὰ τὸ ἀρχοντικό. Τίποτε δὲν σάλευε. Ἦταν καὶ οἱ τέσσερες. Στὰ πρόβατα εἶχε μείνει ὁ παραγιός. Κι ὅσο κόντοζύγωναν τὰ μεσάνυχτα ἢ σιωπὴ γινόταν ταφόπετρα πάνω στὰ στήθη.

— Μὲ τὴν εὐχή σου πατέρα, κι' ἓνα δάκρυ πέτρωσε ἀγκάθι στὸ ρόδινο μάγουλο τοῦ Κίτσου.

"Ἰσως τὰ καταφέρω. Κι ἂν ὅλα πᾶν καλά, θὰ κατεβῆτε στὴν χώρα. "Όσα κι ἂν χρειαστῆτε, θὰ τὰ στέλνω ἐγὼ ἀπ' τὴν Ἀμερική.

Δὲν τὸν ἀκολούθησε κανεὶς. Ἡ κρυφὴ εὐχή, σὰν ὄνειρο γυρμένο στὶς θυμωνιές, ἦταν ὅλο τὸ ξεπροβόδιομα. Μὰ ὁ Λαῖος ξέφυγε καὶ συνταίριαζε, πλάϊ του, τοῦ βήματος τὴν γρηγοράδα, μὲ τὸν καημὸ τῆς καρδιάς. "Ωσπου ὁ Κίτσος μπῆκε στὸ αὐτοκίνητο.

Ἡ πλαγιαστὴ οὐρὰ ἔγινε ἀπὸ τότε πιὸ λοξή. Καὶ βρῆκε, γιὰ λίγο, τὴν ἀρχικὴ ἰσορροπία, στὸ πρῶτο μήνυμά του.

"Όλα γιαὐτὸν πήγαιναν καλά.

Χρειάζεται ψυχὴ ὁ ἀγώνας μας, βρόντηξε ὁ καπετάνιος.

Καὶ θυσιές.

Ἀπ' ὅλους...

Τὸ θιὸς τοῦ τσέλιγκα θέριεψε τὸ ἀντάρτικο τραγούδι.

— Δὲν τὸ ἀνιέχω, εἶπε ὁ Γάκης.

Μᾶς ἔμειναν οαράντα ζωντανά. Δὲν τὸ μπορῶ ἄλλο ἐδῶ. "Αν μείνω, πρέπει νὰ πάω μαζί τους.

Καὶ ἔφυγε νύχια. Τὸ λιόγερμα ἀπάντησε τὰ πρῶτα τμήματα τοῦ Τάγμα-τος. Ἦταν κεῖ ὁ Λαῖος, ὅταν φόρεσε τὸ χακί. Κι ὅταν γύρισε νὰ τοῦ φωνάξῃ περήφανα «Ζήτω ἡ Ἐλευθερία», ὁ Λαῖος εἶχε χαθεῖ.

Προσπέρασε γρήγορα τὸ λημέρι τῆς λύκαινας. Καὶ βρῆκε τὸν γεροτσέ-

λιγκα καθισμένον σταυροπόδι στο κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ.

Ἀσάλευτον, σὰν τὴν ἄδεια, δίπλα του, μπουκάλα.

Ἐγείρε πάνω στὸν κύρη καὶ δάκρυσε. Σὰν ἄνθρωπος...

Μὲ τὴν κόκκινη φωτοβολίδα, ποὺ ἄνοιξε πληγὴ στὸν οὐρανό, ἄρχισε τὸ μεγάλο κακό. Ἦρres κράτησε ὁ χαλασμός.

Κάθε τόσο διέκοπτε τὸ ντουφεκίδι, ἡ ἴδια παθιασμένη λέξη κι ἀπ' τὶς δυὸ μεριὲς τῆς μάχης.

— Προδότη!

Ὅταν ὅλα σῶπασαν δὲν ὑπῆρχαν νικητές. Μονάχα πεθαμένοι νὰ κρατοῦν στὰ χέρια τους σφιχτὰ τὸ μῖσος.

Ὁ καπετάνιος ὄρθιος, σὰν πίστη στὶς φλόγες, μιλοῦσε γιὰ τὸ δίκιο τοῦ ἀγῶνα, καθὼς θάβανε οἱ χωρικοὶ τοὺς δικούς του.

Σταμάτησε ἀπότομα στὰ παρακάλια τοῦ γεροτσέλιγκα ποὺ σέρνονταν ἱκετευτικά μπροστά του.

Ὁ Γάκης ἦταν ἐκεῖ μ' ἓνα μαχαίρι στὴν καρδιὰ κι ἓνα χαμόγελο παγμένο στοῦ χαμομήλι.

Τοῦδωσε χέρι ὁ καπετάνιος. Τὸν ἔφερε σημά του καὶ ἔπρεσε ὁ λόγος κεραυνός· σ' ὅλους τοὺς συντρόφους.

— Κουράγιο γέρο. Ἦταν παλληκάρι. Ἄν ἦταν δικός μας, θὰ γινόταν τραγούδι καὶ καύχημα τοῦ λαοῦ!

Καὶ πρᾶγμα παράξενο, ὁ καπετάνιος πῆγε καὶ στὴν κηδεῖα τοῦ στρατιώτη. Ἦταν οἰγούρος γιὰ τὴν σκοπιμότητα τῆς πράξης.

Μόνο, σὰν σταύρωσε τὸ βλέμμα του μὲ τὸν Λαῖο, κάτι μέσα του πέτρωσε. Στὰ μάτια τοῦ ζῶου ἀντίκρυσε ὅλη τὴν ἀλήθεια τῆς στιγμῆς, ποὺ διψοῦσε γιὰ ἐκδίκηση.

Γλυκολάλησε πάλι ἡ φλογέρα στοῦ βουνό. Ξανάρχισε τὸ παραμῦθι στὶς κούνιες καὶ στοῦ λόγγο ὁ χορὸς τῆς Καλότυχης.

Ἦρθε καὶ ὁ ταχυδρόμος. Φτάσανε καὶ τὰ πρῶτα δέματα ἀπ' τὸν Κίτσο. Ἔιχε ἀπ' ὅλα. Ἀκόμη καὶ εἰδικὰ φαγητὰ γιὰ τὸν Λαῖο. Κανέναν δὲν ἔεχασε. Ἦσως τ' ὄνομά του.

«Ἀκούς, ἐκεῖ, νὰ τελειώνει τὰ γράμματά του, μὲ κεῖνο τὸ Κρίς» ἔλεγε καὶ ξανάλεγε ὁ γέρος, ὥσπου τὸν ἔβαλαν πλάϊ στοὺς τάφους τῶν ἀγαπημένων του.

Δὲν τὸν πρόφτασε ὁ Κρίς. Ἐκλαψε πικρὰ πάνω στοῦ νιοσκαμμένο τάφο τοῦ ἀφέντη, ὥστερα τοῦ ἀδερφοῦ καὶ τῆς μάννας.

Ἐρριξε τρισάγιο καὶ μοσχοπλήρωσε τὸν ξενόφερτο παπαῖ.

Ὁ Λαῖος τὸν ἔγλυφε στοργικά κι' ὁ παραγιός τοῦ παραστέκονταν σὰν ἀδερφός.

Τὴν ἄλλη μέρα γλέντι μεγάλο στὸν καφενέ. Ὅλους τοὺς κερνᾶ φωναχτὰ ὁ Κρίς. Ὁ λιγομίλητος Κίτσος λὲς καὶ δὲν ὑπῆρχε. Συνέχεια μιλοῦσε.

— Ποῦ ζεῖτε; Πίσω ἀπ' τὸν κόσμο. Οὔτε δρόμος δὲν φτάνει ἴσαμε δῶ. Ἄ! στὴν Ἀμερικὴ...

Καὶ δὸς του κουθέντες μεγάλες, σὰν τὰ σπῖτια τῆς μακρινῆς χώρας.

“Ολοι τὸν ἄκουγαν προσεκτικά. Ὁ Λάϊος ὅλο καὶ μαζεύονταν σὰν ν᾿θελε νὰ καταπιῇ τὴν οὐρά του.

— “Ε! δὲν εἶναι ζωὴ αὐτὴ. Τοῦτος ὁ οὐρανὸς λὲς καὶ σὲ πνίγει μὲ τὴν ξαστεριά του. Οὔτε ἓνα ἐργοστάσιο γιὰ μιὰ δουλειὰ τῆς προκοπῆς. “Α! ὁ καπνὸς εἶναι σημάδι προόδου.

Πῶς ζεῖτε ἀλήθεια, σκλάβοι τῆς μοίρας σας!

Σὰν τὰ σκυλιὰ ποὺ περιμένουν τοῦ ἀφεντικοῦ τὴν ἀπλοχεριά...

Ὁ Λάϊος δέχτηκε τοῦτον τὸν λόγο σὰν κατάρα θεοῦ.

Καὶ χάθηκε στὸ δάσος.

Τρεῖς μέρες ἔμεινε ὅλες κι ὅλες ὁ Κρίς. Ὁ νοῦς του ἦταν πάντα στὶς δουλειές του. Μετροῦσε, συνέχεια, τὶς ὥρες τοῦ γυρισμοῦ. Κάπου - κάπου λάθεβε γιὰ τὸ ὑλὲιπε ὁ Λάϊος.

«Τί ν᾿γίνει τὸ ζωντανό;» ἀναρωτιόταν. Καὶ ρωτοῦσε τὸν παραγιά, γιὰ κανένα μαντᾶτο.

Τίποτα· λὲς καὶ τὸν κατάπιε τὸ βουνό.

Ἦταν στὸ λιβάδι ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπ’ τὸ χωριό. Συγγενεῖς, παλιοὶ φίλοι, νέα παιδιὰ ποὺ θαύμαζαν τὴν προκοπὴ του.

Ἀποχαιρετισμός, φιλιὰ, ὑποσχέσεις.

Καὶ τότε εἶδαν τὸν παραγιά ν᾿ἄρχεται κατεβαίνοντας τὶς πλαγιές, σὰν ἔφηβος τὰ σκαλοπάτια τῆς ἐκκλησιᾶς.

— “Ε! τὸν βρῆκες τὸν Λάϊο; τοῦπε κοφτὰ ὁ Κρίς.

— Νά, ὅ,τι ἀπόμεινε, ἀποκρίθηκε ὁ παραγιάς, καὶ τοῦδωσε τὴν οὐρά.

Καὶ κάνοντας τὸν σταυρό του, μουρμούρισε:

— Ἀκοῦς ἐκεῖ πράγματα, νὰ κάτσει νὰ τὸν σπαράξουν τὰ τσακάλια!...

ΕΦΤΑ ΔΙΣΤΙΧΑ

Δὲ σὲ θαυμάζω, σ’ ἐκτιμῶ,
πνεῦμα, ψηλὰ ποὺ στέχεις.

Ἐλπίδα: εὐτυχία τῆς ζωῆς μου
ὦ, ἀναμονὴ τῶν μακρυνῶν πραγμάτων.

Ἀπλότητα, ἀπλότητα πάνω ἀπ’ ὅλα
τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ πῶς μοῦ φανερώνεις.

Δὲ σ’ ἀγαπῶ, ἀκριδὴ ζωὴ μου, σὲ συνήθισα.

Στέρηση. πῶς τὸ δρόμο μου πληρώνεις
τὸν ἄδειο, τὸν ἀνία δίχως ἐσὲ γεμάτο.

Ἡ ποσότητα: εἶναι κι’ αὐτὴ μιὰ ποιότητα.

Στοχάζομαι ἀγαπῶ: μακρὰ ἢ πράξη,
δόξῃ μου τὸ νοῦ νὰ σοῦ μετρήσω τὴν ἀγάπη.

ΒΑΣ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΜΙΑ ΤΕΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

Είμαστε λαός μικρός, απομονωμένος σ' ένα νευραλγικό σημείο του κόσμου, όπου διασταυρώνονται μεγάλα συμφέροντα, και όπου από την εποχή της επίκλης μας επανάστασης ως τα σήμερα συμπλέκονται τα πάθη και οι βουλιμίες των Μεγάλων, καμουφλαρισμένα ή αναίσχυντα. Γι' αυτό η αναγνώριση της Δημοτικής σαν της μόνης γλώσσας του ελληνικού λαού πρέπει να χαιρετιστή σαν μια πραγματική νίκη του, σαν ή απελευθέρωσή του από ε ν α ν από τους αιωνόβιους εφιάλτες που θρέφουν την αδυναμία μας.

Το γλωσσικό ζήτημα βρέθηκε στο προσκήνιο σε πολλές κρίσιμες ώρες της ιστορίας μας. Στάθηκε κι' αυτό μια μαγιά για διχόνοιες και έχθρότητες. Προκάλεσε το χύσιμο αίματος και γέννησε διχασμούς και ακοίμητα μίση. Τώρα ως ελπίσουμε ότι στην υπόθεση μπαίνει οριστικά τελεία και παύλα.

Οί καιροί δεν είναι για θριαμβολογίες. 'Η νίκη της Δημοτικής είναι μια νίκη του όρθου λόγου, που απαιτεί, για την εξοικονόμηση δυνάμεων, την επικράτηση της αρχής της ελάσσονος προσπάθειας: αυτής που στάθηκε πάντα στύλος της προόδου και που αντιπροσωπεύεται στον τομέα της γλωσσολογίας από την αρχή της μυϊκής αδράνειας, της *inertia muscularum* του Max Müller. 'Ο θρίαμβος της αρχής αυτής προκαλεί στον τομέα της γλώσσας τεράστια οικονομία δυνάμεων, που μέσα στον πολυδιάδοτο κόσμο μας είναι απαραίτητες για τομείς πιο πρακτικούς της καθημερινής ζωής. "Όταν τα παιδιά ενός λαού χάνουν καιρό στα γόνιμα μαθητικά χρόνια για μακρά και βραχεία, για φιλές, δασείες, υπογεγραμμένες, περιορισμένες και όξειες, όταν μάλιστα έχει από αιώνες καθή ο χρόνος των φωνηέντων και μαζί του ή προσωδία, όταν δηλαδή σπαταλάει γόνιμο χρόνο σε κενούς λήρους, δεν μπορεί ο λαός αυτός παρά να μείνη πίσω και στον τομέα της κουλτούρας, μα ιδιαίτερα, στον τομέα του τεχνικού πολιτισμού, που μόνος είναι σε θέση σήμερα να θρέψη τον κόσμο.

Μιά αναίσχυντη αφειδία λόγων έθρεφε ως τώρα ένα στείρον αγώνα ανάμεσα στους παδούς της λαϊκής γλώσσας που ύμνουσαν τους διαφορισμούς της, τον πλούτο της, την εσωτερική της διάρθρωση, και των καθαρολόγων, που την παρουσιάζουν σαν βάρβαρο όρμαθό παρεκκλίσεων και ιδιοκλισιών. 'Ο αγώνας αυτός τώρα λήγει κατά Νόμον. Και αρχίζει της καθαρεύουσας ή κηδεία. Αυτή ή κηδεία θα διαρκέση πολύν καιρό και θα ακουστούν πολλοί επικήδριοι. Σ' αυτούς πρέπει να είπωθούν και μερικές αλήθειες.

'Η καθαρεύουσα πρόσφερε και αυτή στον τόπο τις υπηρεσίες της. Του πρόσφερε ένα γλωσσικό όργανο πάγια διαρθρωμένο, αφού δεν ήταν γέννημα της ιστορικής ζωής, αλλά πλάσμα του γραφείου των λογίων, που, αν και ήταν κάποτε πεισματικοί και στενοκέφαλοι, δεν τους έλλειπε ούτε ή επιστημονική κατάρτιση ούτε ό άγνός πατριωτισμός. Με αυτό το γλωσσικό όργανο ό λαός μπόρεσε να αντιμετωπίση τις ανάγκες μις έθνικής ζωής ελεύθερης, να μορφώση στελέχη, να συντάξη νόμους, να γράψη επιστημονικά βιβλία, να προσφέρη την αναγκαία επιστημονική όρολογία στους νεοοϋδατούς του θεσμούς. 'Η καθαρεύουσα στάθηκε επίσης ό, σε στιγμές ανάγκης, άφευκτος μεσάζων για να γίνη δυνατή ή διαπί-

δηση τοῦ θησαυροῦ τοῦ λεκτικοῦ τῆς ἀρχαίας γλώσσας πρὸς τὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ τοῦ, ἂν καὶ ἦταν σὲ θέση νὰ ἐκφράσῃ τὸν πλοῦτο τοῦ αἰσθήματος, δὲν μπορούσε νὰ ικανοποιήσῃ τὶς ἀνάγκες οὔτε τῆς ἐπιστήμης οὔτε τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ Βυζάντιος στὴν Βαβυλωνία δίνει κάπως, καὶ μὲ μεροληπτικὸ ἀσφαλῶς χιούμορ, τὸ μέτρο τῆς ικανότητος τῶν λαϊκῶν ἰδιωμάτων, ποὺ ἀποτελοῦσαν στὴν ἐποχὴ τοῦ τὴν λαϊκὴ γλῶσσα, νὰ τροφοδοτήσουν μὲ λεκτικὸ ὑλικὸ τὶς ἀνάγκες σὲ λεκτικὸ πλοῦτο τῆς νέας ἐθνικῆς μας ζωῆς.

Οἱ ἀνάγκες ὅμως ποὺ κάλυψε ἡ καθαρεύουσα ἦταν, — μερικὲς μάλιστα ἐξακολουθοῦν καὶ τώρα νὰ εἶναι — ἀνάγκες προσωρινές. Σιγὰ - σιγὰ θὰ ἀποχωρήσῃ καὶ αὐτὴ ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν σκηνὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, γιατί δὲν μπορεί νὰ στέκεται σὰν ἐμπόδιο, — σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἐμπόδια, — στὴν πορεία ἐνὸς μικροῦ καὶ μαρτυρικοῦ λαοῦ. Τώρα ὅμως ποὺ ἀρχίζει νὰ κατεβαίνει τὰ σκαλοπάτια τῆς πρακτικῆς ζωῆς, δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεχάσουμε ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ ὀνόματα τῆς λογοτεχνίας μας καὶ στὸν πεζὸ λόγο καὶ στὴν ποίηση, στὴν καθαρεύουσα ἔδωσαν τὰ κείμενά τους. Σὲ μιὰ καθαρεύουσα ἰδιότυπη, οἱ πιὸ γνήσιοι ἀπ' αὐτοὺς, ποὺ ἀντλοῦσε ἀπὸ τὴν ζωντανὴ λαϊκὴ γλῶσσα γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν περιοχὴ τοῦ αἰσθήματος. Αὐτὸ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ καταλάβουν καὶ γνήσιοι ἀκόμη ποιητές: Ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ Βασιλεάδης, ὁ Καρασούτσας, ὁ Ζὰν Μορεάς, ποὺ ἡ τελευταία τοῦ συλλογῆ πρὶν φύγῃ γιὰ τὸ Παρίσι, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ Συμβολισμοῦ, παρουσιάζεται μὲ τὸν μακαρονικὸ τίτλο: Τρυγόνες καὶ Ἐχιδναί. Γι' αὐτὸ γράφοντας ποίηση μπορεί νὰ ἔκαναν μεγαλόστομο κήρυγμα, φιλοσοφία, ἠθικολογία, ὁ γνήσιος ὅμως λυρισμός, αὐτὸς ποὺ ἀνοίγει τὴν καρδιά, τοὺς γλυστοῦσε πάντα μέσα ἀπὸ τὰ δάχτυλα. Τί νὰ ποῦμε ὅμως γιὰ τὸν Κάλβο, τὸν Βιζυηνό, τὸν Παπαδιαμάντη, τὸν Καβάφη, τὸν Ροῖδη, ποὺ θὰ εἶναι πάντα ὀνόματα σημαντικότερα τῆς λογοτεχνίας μας. Αὐτοὶ δὲν περιορίστηκαν, ὅπως οἱ πρῶτοι στὸ νὰ γράφουν ποίηση ἢ διήγημα «ψελλιζόμενοι τὴν Ἑλλάδα καὶ μόνον φωνήν». ὅπως ἔπαιτοῦσε ὁ γλωσσικὸς φανατισμὸς τῆς ἐποχῆς τους. Μὲ τὴν ἀγαθὴ πρόθεση νὰ δώσουν τὸν γνήσιο ψυχικὸ τόνο τῶν περιοχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ ποὺ τοὺς γέννησε, εἴτε μέσα εἴτε ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς μικρῆς μας χώρας, οἱ τρεῖς πρῶτοι ἐμάστευαν, ἂν καὶ καθαρολόγοι, ἀπὸ τὴν λαϊκὴ γλῶσσα τὸ γλωσσικὸ ὑλικὸ ποὺ χρειάζονταν, ὅταν ζητοῦσαν νὰ ἐκφράσουν τὰ πάθη τῆς ψυχῆς ἢ τοὺς πόνους τῆς καρδιᾶς. Κι' ἔτσι δὲν μπῆκαν στὴν οὐρὰ τοῦ κομήτη, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ρωμαντισμοῦ, ποὺ βασιλεύει στὴν ἐποχὴ τους. Ἱερὸς καὶ ἀπαραβίαστος στὴν ἄλλη Εὐρώπῃ. Λέν ἐγίναν δορυφόροι μεγαλόστομοι τῶν ξένων καλλιτεχνικῶν ρευμάτων. Μὲ τὸ ὕφος τους τὸ μεικτὸ ἐκφράσαν στιγμὲς νεοκλασικῆς τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μας, ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ μιὰ δουλεία μακραιωνιῇ γιὰ νὰ μῆ σ' ἓναν κόσμον τυπικὰ τουλάχιστο ἐλεύθερο, αἰσθάνονται νὰ χαλαρώνει μέσα του αὐτὸ τὸ θαυμάσιο πλέγμα τῶν ἠθικῶν καὶ ψυχικῶν δεσμῶν ποὺ ἦταν ἡ πανοπλία τοῦ ἡ πραγματικὴ στοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιᾶς.

Ὁ Ροῖδης, ποὺ κατ'ὀρθωσεν νὰ γράφῃ συγκινητικὸ καὶ γνήσιο διήγημα σὲ ἀψογὴν καθαρεύουσα καὶ ποὺ εἶχε μάτι κοινωνικοῦ ὀνιμορφωτῆ, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ τὸν φανατισμὸ τοῦ καὶ τὴν πίστη του, θὰ μείνῃ στὰ νηπίματά μας, ὅχι μόνον σὰν ἀληθινὰ τίμιος ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ σὰν ἐκλεκτὸς καλλιεργητὴς τοῦ γνήσιου χιούμορ, ποὺ σπανίζει πολὺ στὰ δικά μας γράμματα. Αὐτὸς ὁ Ἕλληνας ἀμύτηχρος τοῦ μενάλου Ἰρλανδοῦ Ἰωνάθαν Σουίφτ ἔδωσε μὲ τὴν καθαρεύουσα σάρκα καὶ ὥστα σ' ἐκεῖνο ποὺ ὁ Φαλστάφ στὸν Ἑρρίκο τὸν τέταρτο τὸ λέει: *a jest with a sab brow*, ἓνα ἀστεῖο ποὺ λέγεται μὲ κατσούφικο πρόσωπο: αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ κωμικοῦ, τοῦ τόσο ἀποτελεσματικοῦ καὶ τόσο χρήσιμου, ποὺ σχετικὰ μ' αὐτὸ σκόπηκε τόσο φειδωλὴ γιὰ μᾶς ἡ θεία Πρόνοια.

— Ὅσο γιὰ τὸν Καβάφη, τί νὰ ποῦμε; Μέσα σὲ διασταυρούμενα πυρὰ αὐξάνει συνεχῶς ἡ φήμη του. Τὸ ἔργο του πέρασε τὰ σύνορα τῆς περιοχῆς μας καὶ μετα-

φράζεται σὲ ξένες γλῶσσες καὶ διαβάζεται ὁ Καβάφης καὶ ἀναγνωρίζεται σὰν ποιητῆς ιδιόρρυθμος, ἐπειδὴ δημιούργησε δικό του ὕφος καὶ ἐζησε τὸ πικρὸ κατακαθὶ τῆς ζωῆς τοῦ τέλους τοῦ δέκατου ἑνατοῦ αἰῶνα, μιᾶς ἐποχῆς μεθυσμένης ἀπὸ ρομαντικούς οἰστρους. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ταξίδευε μὲ τὴν φωτεινὴ εὐπλοία τῆς ἐπιφάνειας, μὰ ζοῦσε *a priori* σὰν πρόδρομος, μὲ εἰρωνεία καὶ πειθαρχημένο πάθος, τὸ ναυάγιο τῆς ἐξαλλης αὐτῆς ἐποχῆς, ἡ Ἀθήνα τὸν ἀγνοοῦσε σχεδὸν ἕως τὸν θάνατό του, μὲ ἐξαιρέσεις ἐλάχιστες. Τώρα ἐμεῖς, ἰδιαίτερα ὁμως ὁ ξένος κόσμος, ἀλλάζουμε γνώμη. Γιατὶ βλέπουμε πόσο προφητικὰ εἶδε τὸ ναυάγιο τοῦ ρωμαντικοῦ ἔρωτα καὶ τὰ πικρὰ στίγματα, ποὺ τώρα, ἀδέσμευτα σπὴν ἐπιφάνεια συνέχουν τὶς ψυχές μας μὲ ἀγωνία καὶ τρόμο.

Αὐτὰ τὰ ὀνόματα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω καὶ οἱ ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε ἡ καθαρῆουσα σὰν ἐκφραστικὸ μέσα στὴν μεταβατικὴ ἐποχὴ ὅπου τὰ γλωσσικά μας ἰδιώματα ἀποτελοῦσαν μιὰ σύγχυση γλωσσῶν, συγκροτοῦν τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα ποὺ κληροδότησε στὸ ἔθνος. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀσήμαντα. Τώρα λοιπὸν ποὺ φαίνεται ὅτι ὀριστικὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ παλκοσένικο καὶ τὸ ἔθνος ἀποκτάει μιὰ γλῶσσα γιὰ νὰ μπορῇ πιὸ ἀποτελεσματικὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν λήθαργο ποὺ τοῦ κληροδότησε μιὰ μακραιώνη σκλαδιά, πρέπει νὰ μὴν ξεχνᾶμε τὰ θετικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀφήνει πίσω της στὸ πέρασμά της. Καὶ νὰ μὴ θελήσουμε νὰ τὴν ἀποχαιρετήσουμε μὲ ἓνα εἶδος *damnatio memoriae*, μὲ ἓναν ἀφορισμὸ τῆς μνήμης της, ὅμοιον μὲ κείνον ποὺ μ' αὐτὸν καταδίκαζε ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος τὴν μνήμη καὶ τὰ ἔργα ἐνὸς μισητοῦ Αὐτοκράτορα. Γιατὶ γιὰ τὶς ὑπερβολές καὶ τὶς δραματικές γιὰ τὸν τόπο ἐκτροπές της δὲν φταίει ἡ γλῶσσα, φταίνει οἱ ἄνθρωποι, μερικοὶ μόνον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους της: ὅσοι εἶχαν καταληφθῇ ἀπὸ φιλάρχαιο ἀμὸκ ἢ δούλευαν στὸν φανατισμὸ ἢ καὶ σὲ ἀτομικά συμφέροντα, ὅσοι σαγήνευαν μὲ στεῖρα εὐφράδεια κομματικὰ ἀκροατήρια, ὅσοι καλλιεργοῦσαν μὲ ἔνθεο ζῆλο τὸν σχολαστικισμὸ καὶ ἔδρεπαν θαυμασμούς, εὐλογίες καὶ χειροκροτήματα μὲ ἀδειανούς δεκάρικους, ποὺ ἔσπρωχναν ὁμως τὸν λαὸ σὲ δραματικὰ σάλτα μορτάλε. "Ὅσοι ὁμως ἐνεργοῦσαν ἔτσι ἦταν μιὰ μειοψηφία. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, τίμιοι καὶ ἀνιδιοτελεῖς ἐπιστήμονες, δημοσιολόγοι, συγγραφεῖς, δασκάλοι πανεπιστημιακοί, ἦταν γνήσιοι μεγαλοῖδεάτες ποὺ ἀγωνίζονταν μέσα στὴν περιοχὴ τῆς χίμαιρας, γιὰ νὰ ἐπιβάλουν σ' ἓνα λαὸ μιὰ γλῶσσα πλαστή. Δυστυχῶς γι' αὐτοὺς οἱ ἀγαθὲς τους προθέσεις δὲν εἶχαν σὰν ἀντίκρουσμα τὴν ἀναγκαῖα μᾶζα κοινοῦ νοῦ, κι' ἐδόλευαν πειθήνιοι στοὺς σκοποὺς μιᾶς στενόκαρδης κομματικῆς ζωῆς, ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ νὰ κερδίσῃ τὸ μονοπώλιο τῆς ἐξουσίας γιὰ τὴν νεόζυμη ἀστικὴ τάξη, ποὺ ἐπάλευε γιὰ νὰ ὑποκαταστήσῃ στὸν οἰκονομικὸ τομέα τὴν ντόπια γαιοκτητικὴ φεουδαρχία, ποὺ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν ξένο ζυγὸ τῆς χάρισε μιὰ ἐφήμερη πολιτικὴ αἴγλη. Αὐτὴν τὴν προσπάθεια γιὰ νὰ μεταβληθοῦν οἱ στεῖρες οἰκονομίες τοῦ εὐπορου χωρικοῦ καὶ τὸ νεκρὸ κεφάλαιο τοῦ τοκογλύφου σὲ γόνιμο τραπεζικὸ κεφάλαιο τὴν ἐζησε ἡ μικρὴ μας χώρα, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες τὰ χρόνια τῆς κυοφορίας στὰ σπλάχνα τῆς κοινωνίας τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης, αὐτῆς, ποὺ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ὑλικῆς της ἐξουσίας, προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλῃ καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ συγκροτήματος τῶν δικῶν της ἰδεῶν καὶ σκοπῶν. Καὶ αὐτὸ σὲ ἐποχές πολὺ χαμηλῆς μορφωτικῆς στάθμης τοῦ λαοῦ πετυχαίνεται πάντα. Καὶ ἀκριβῶς γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ τάξη ποὺ κυριαρχεῖ στὰ μέσα παραγωγῆς νὰ διαθέτῃ καὶ τὸ μονοπώλιο καὶ στὴ σφαῖρα τῶν ἰδεῶν, στήθηκε ἡ καθαρῆουσα σὰν ἐμπόδιο, μεταξὺ γνήσιας καὶ γόνιμης μόρφωσης τῆς λαϊκῆς μᾶζας σ' αὐτὴ μας τὴ γῆ. Αὐτὸν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸν σφετερισμὸ τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ μεγάλο κεφάλαιο ὑπηρετήσαν οἱ γλωσσαμύνητορες. Ἐλάχιστοι συνειδητὰ καὶ μὲ ἐπίγνωση τῶν σκοπῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν. Οἱ πολλοὶ κυριευμένοι ἀπὸ ὄνειροφαντασίες, κυριευμένοι ἀπὸ κλασσικὰ ὁράματα, κυριευμένοι ἀπὸ ἀδειανούς ἀντικατοπτρισμούς, ποὺ ἐμάγευαν τὶς ψυχές τους σὰν μὲνύματα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Καὶ ἔτσι ἀνάκοψαν τὴν ὁμαλὴ πορεία τοῦ ἔθνους

πρὸς τὴν πρόοδο, ὅταν ἔπαψαν νὰ εἶναι μιὰ ἀναγκαία, προσωρινὴ ὅμως λύση. Ἔτσι ἔφεραν καὶ ἓνα θετικὰ ἀρνητικὸ γιὰ τὴν τάξη ποὺ ὑπηρετοῦσαν ἀποτέλεσμα. Ἐπιμένοντας στὸ νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὴν μᾶζα τοῦ λαοῦ μὲ μιὰ γλῶσσα ποὺ αὐτὴ δὲν τὴν καταλάβαινε, παράδωσαν τὴν λαϊκὴ γλῶσσα στὴν ἄλλην ὄχθη τῆς ἰδεολογικῆς ροῆς, αὐτῆς ποὺ ἔτρεφε τὴν ἀντίθεση στὴν ἀστικὴ θέση, χαρίζοντάς της ἔτσι ἓνα θαυμάσιο μέσο συνεννόησης μὲ τὶς λαϊκὲς μάζες, ποὺ ἀποδείχτηκε ἰδιαίτερα ποτελεσματικὸ στοὺς κοινωνικοὺς μας ἀγῶνες.

Αὐτὰ γιὰ τοὺς καθαρολόγους. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ λόφου, ἀπὸ τὴν πλευρὰ δηλαδὴ τῶν Δημοτικιστῶν, δὲν ἔλειψαν οὔτε οἱ ὑπερβολές, οὔτε οἱ ἐχθρότητες, οὔτε βασικά σφάλματα τακτικῆς.

Ἔτυχε νὰ ζῶ στὶς ἀρχές αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, σὲ μικρὴ βέβαια ἡλικία, σ' ἓνα περιβάλλον φανατικῶν δημοτικιστῶν, — Μαλλιάρους τοὺς ἔλεγαν τότε, — ἐπειδὴ ἓνας θεῖος μου, ὁ Ἀντρέας Κεφαλληνός, φίλος στενὸς τοῦ Μαθίλη καὶ σημαντικὸς λόγιος, ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταία στελέχη τῆς ἐπανησιωτικῆς Σχολῆς, ποὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σολωμοῦ στέκονταν προπύργιο τοῦ Δημοτικισμοῦ, καὶ ἓνας ἄλλος, ὁ Ἡλίας Σταύρου, γαμπρὸς τοῦ Πολυχρόνη Κωνσταντᾶ, τοῦ πρώτου ἡγέτη τῆς κερκυραϊκῆς ἀγροτιᾶς, ἦταν φανατικὸς φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Νουμᾶ. Ἔτσι εἶχα τὴν καλὴ τύχη νὰ ζήσω σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ θερμὰ σημεῖα τῆς πάλης μαλλιάρων καὶ γλωσσαμυντόρων, καὶ ἔβλεπα κάποτε νὰ μπαίνουν καὶ νὰ βγαίνουν στὸ σπίτι μου, μαζί μὲ τοὺς δικούς μου δημοτικιστές, τὸν Πάλλη, τὸν Μαθίλη, τὸν Παπαγιάννη, τὸν Τραυλαντώνη, τὸν Ψυχάρη, τὸν Βλαστό καὶ ἄλλους. Ὅπως καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Χατζηδάκη καὶ τοῦ Κόντου, ἦταν καὶ αὐτοὶ γεμάτοι μένος πολεμικό. Καρηκομόντες καὶ διοπτροφόροι μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, ἄλλοι, ὅπως ὁ Πάλλης καὶ ὁ Βλαστός, σὲ ἀγγλικὸ στυλ, ὅλοι καλότροποι καὶ χαριτωμένοι ἄνθρωποι, κυριεύονταν ἀπὸ ἓναν φανατισμὸ ἀλλάκοτο ὅταν ἔμπαιναν στὸ γλωσσικό. Ἦταν ὅμως ὅλοι ξένοι ἀπὸ ἀτομικὰ συμφέροντα, πρᾶγμα ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε γιὰ ὅλους τῆς ἀντίθετης παράταξης. Ἔθαφταν οἱ Δημοτικιστές τὰ συμφέροντά τους ὑπηρετώντας τὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Οἱ ἄλλοι ἀκουμποῦσαν τὴν πλάτη, γεμάτοι ψυχικὴ εὐφορία, σ' ἓνα κατεστημένο ὁμόδοξο καὶ ἐκοίταζαν μὲ συναίσθημα ὑπεροχῆς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα: «Οἱ γὰρ εὐτυχοῦντες καὶ κρατοῦντες, αἰεὶ πως ἀξιοθέατοι δοκοῦσιν εἶναι». Ὁ δικός τους γλωσσικὸς ἀγῶνας ἔπασχε βέβαια ἀπὸ ἀγαλαξία, ἀπὸ ἔλλειψη μητρικοῦ γάλακτος, ποὺ τὸ νώνει καὶ τρέφει, εἶχαν ὅμως τὴν κρατικὴ εὐνοία καὶ τὴν συμπάθεια τῆς πολιτικῆς καὶ διακρίσεις καὶ καίριες θέσεις, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀντιμετώπιζαν τὴν δυσμένεια τοῦ *status quo* καὶ ὅσοι ἦταν δημόσιοι ὑπάλληλοι σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου δὲν ὑπῆρχε ἡ Μονιμότητα, τὸν κίνδυνο νὰ στερηθοῦν τὸ πενιχρὸ κρατικὸ ἀγιοζούμι.

Ὅταν ὅμως οἱ μεγάλες ἐξάψεις πέρασαν καὶ οἱ πρωταγωνιστὲς τοῦ γλωσσικοῦ πολέμου ἄρχισαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν σκηνὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀκολοῦθησε μιὰ σύγχυση γλωσσῶν καὶ μιὰ γλωσσοπλαστικὴ λύσσα ποὺ τὴν συντηροῦσαν, σὰν νὰ ἦταν ἱερὸν πῦρ, ἡ πνευματικὴ ὀκνηρία, ἡ ἀμάθεια, ὁ σανφασονισμός, οἱ ἐξάψεις τῆς Πολιτείας ποὺ ἄλλαζε τακτικὰ τὴν γλῶσσα τῶν διδακτικῶν τῆς βιβλίων, οἱ γλωσσοπλάστες τοῦ Τύπου, ποὺ ἀρχίζοντας μὲ τὴν καθαρεύουσα στὸ κύριο ἄρθρο, τελείωναν μὲ τὴν σύμμεικτη τῶν νεαρῶν ρεπόρτερ, ποὺ δὲν δίσταζαν μέσα στὴν ρύμη τοῦ λόγου νὰ στραγγαλίζουν καὶ τὴν λέξη καὶ τὸ τυπικὸ τῆς ἀκόμῃ καὶ ἐραστὲς τῆς ὠραιολογίας, καταστηματοάρχες, ποὺ στόλιζαν τὶς πόλεις μας μὲ ταμπέλες ποὺ ἐτόνωνναν τὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριο τοῦ λαοῦ μὲ λέξεις τερατώδεις: κουβερτεμπορικὴ, ἠλεκτρολογεῖον, καφεγαλακτοζυθοπωλεῖον, — φτοῦ σκουληκομυρμηγκότρυπα! — καὶ πλῆθος ἄλλες, ἰσοτίμες καὶ ἰσάξιεες. Καὶ αὐτὸ τὸ στραπατσάρισμα μέσα σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, στὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα, γίνονταν μπροστὰ στὰ μάτια τῆς Πολιτείας ἡ μυωπικῆς ἡ πονηρῆς ἡ ἀδιάφορης.

“Ας ἐλπίσουμε ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἀλλάξουν τώρα μέ τόν ἄνεμο ἀλλαγῆς πού ἀρχισε νά πνέη στόν τόπο μας, ἀφοῦ ἓνα ἀπό τὰ πρῶτα σημάδια τῆς εὐεργετικῆς του πνοῆς εἶναι καί ἡ ἀπόφαση πού καθιερώνει τήν λαϊκή γλῶσσα σάν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Πρέπει ὅμως νά μᾶς γίνη συνείδηση τὸ ὅτι, σχετικά μέ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν εἶναι μιὰ τελεία καὶ παύλα, εἶναι μιὰ τελεία - ἀφετηρία.

Τώρα ἀρχίζει ἓνας ἀγῶνας δύσκολος καὶ σκληρός, καὶ σ’ αὐτὸν πρέπει νὰ συμμετάσχουν ὅλοι μέ ἀγαθὴ πρόθεση καὶ καθαρὴ καρδιά, γιὰ νά μπῇ ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Πρέπει νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ ὁ ὑπουργὸς καὶ ὁ δικαστὴς καὶ ὁ νομοθέτης καὶ ὁ ὑπάλληλος καὶ ὅσοι ἀνεβαίνουν σὲ ἑδρες σάν δάσκαλοι ἢ σάν ἀπλοὶ ὁμιλητές, καὶ εἰδικευμένοι ἐπιστήμονες, ὅτι μιλώντας στόν λαό, πού ὑποτίθεται ὅτι θέλουν νά τοὺς καταλάβῃ, πρέπει νά τοῦ μιλοῦν τὴν γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦν στὸ σπίτι τους μέ τὴν γυναῖκα τους καὶ τὰ παιδιὰ τους. Γιὰ νά φτάσουμε ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ ἀποτελέσματα ἱκανοποιητικά, θὰ χρειασθῇ χρόνος, ἡ ὀρθὴ μέθοδος καὶ ἡ ὑπομονή.

Πρῶτα - πρῶτα θὰ πρέπει νά μᾶς γίνη συνείδηση τὸ ὅτι ὁ τεράστιος θησαυρὸς τῶν λέξεων πού δημιούργησε ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς στὴν ἱστορικὴ του πορεία, εἶναι θησαυρὸς ἀνεκτίμητος καὶ γιὰ μᾶς μὰ καὶ γιὰ ὅλους τοὺς προχωρημένους λαοὺς, πού ἀντλοῦν ἀκόμη σ’ αὐτὸν γιὰ νά καλύψουν τίς γλωσσικὲς ἀνάγκες καὶ τοῦ τεχνικοῦ ἀκόμη πολιτισμοῦ. Δὲν πρόκειται λοιπὸν νά παραμερισθῇ αὐτὸ τὸ λαμπρὸ καταπίστευμα τῶν αἰώνων, πού μᾶζες ἀπὸ τίς λέξεις του σφύζουν πάντα ἀπὸ ἐκφραστικότητα, στιλπνότητα καὶ χρῶμα. Οὔτε βέβαια πρόκειται γιὰ τίς λέξεις πού ἡ νέα γλῶσσα δὲν τίς ἔχει ἀκόμη χρειαστῇ, νά τίς νεκραναστήσουμε, ἐάν χρειαστοῦν, ἀτόφιες, ὅπως θὰ ἔκαναν ὁ Κόντος καὶ ὁ Παγανέλης, ἀλλὰ ἀφοῦ πρῶτα τίς υποβάλουμε στὴν δοκιμασίαν ὅχι τῆς φθορᾶς ἀλλὰ τῆς ἀλλαγῆς, πού γνώρισαν οἱ ζωντανὲς ἀδελφές τους μέσα στὸ χωνευτήρι τῶν χιλιετηρίδων, περνώντας ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ. Μὲ αὐτὴν τὴν προϋπόθεση πρέπει νά προχωρήσουμε στὸν καθορισμὸ τοῦ τυπικοῦ τῆς νέας μας γλώσσας. Ὑπάρχει βέβαια ἡ ὡραία ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ Τριανταφυλλίδη καὶ ὕστερα ἡ μικρὴ τῆς σύνοψης, μεθοδικὴ καὶ ἀπλῇ, πού τὴν ἐσύνταξε μέ βάση τοῦ Τριανταφυλλίδη τὴν γραμματικὴ μιὰ ομάδα ἐκλεκτῶν εἰδικῶν μέ, ἐπὶ κεφαλῆς τὸν φίλο τοῦ Γληνοῦ, τὸν ἐξαίρετο ἄνθρωπο καὶ λαμπρὸ λόγιο, τὸν θρασύβουλο Σταύρου. Καὶ οἱ δυὸ ὅμως αὐτὲς γραμματικὲς δὲν δίνουν ἀπαντήσεις σὲ ὅλα ὀπολύτως τὰ ἐρωτήματα πού μπορεῖ νά τεθοῦν ἀπὸ κάποιον πού μαθαίνει τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, **ἰ δ ι α ἰ τ ε ρ α ὅ τ α ν αὐ τ ὁ ς ὁ κ ά π ο ι ο ς ε ἰ ν α ἰ ἓ ν α π α ἰ δ ῖ**. Τὸ σχολεῖο μας ἔχει ἐνῆαν ἀπὸ μιὰ γραμματικὴ χωρὶς κενά. Καὶ αὐτὴ ἡ γραμματικὴ πρέπει νά γραφτῇ καὶ γιὰ μᾶς τοὺς μεγάλους. Τὰ παλὰ χρόνια, ὅταν κόχλαζε ὁ γλωσσικὸς ἀγῶνας, οἱ παλαιοὶ μας Μαλλιαροί, χρησιμοποιώντας τὴν μέθοδο τοῦ γορδίου δεσμοῦ, πετοῦσαν ἀποφασιστικὰ εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξῶτερον λέξεις καὶ τύπους πού τοὺς ἐνοχλοῦσαν καὶ τὰ ἀντικαθιστοῦσαν μέ ἄλλες λέξεις καὶ ἄλλους τύπους, πού μπορεῖ νά ἦταν γιὰ τὴν γλωσσολογίαν ἄψογοι πού ἦταν ὅμως ἀπαράδεκτοι γιὰ τὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριον τῶν κάπως καλλιεργημένων ἀνθρώπων καὶ προκαλοῦσαν δηκτικὴ τὴν εἰρωνικὴ ἀντίδραση τῶν γλωσσαμυντόρων. Πέρασαν ὅμως ἀπὸ τότε πολλὰς δεκαετηρίδες. Λέξεις καὶ τύποι πού εἶχαν ἀποβληθῇ ξαναγύρισαν ἡ στὰ παλαιὰ τους παχνιά καὶ ἡ μεικτὴ, βρέφος τότε, ἐγίνε ἡ δημοτικὴ τοῦ καιροῦ μας. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα, πού ὅπως οἱ παλαιοὶ Σκλαβηνοὶ τοῦ Προκοπίου, «ρύπου ἐνδελεχεστάτα γέμει», ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νά φυλαχτῇ, σάν ἱερὴ παρακαταθήκη, καὶ κινδυνεύει νά καταντήσῃ, ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰσοβολὴν λέξεων ξένων πού δὲν ἔχουν σχέση μέ τὴν ἰδιοσυστασίαν καὶ τὴν ἰδιοφυίαν τῆς, σὲ μιὰ *lingua graecobarbara* μέ τὴν βερότητα τῆς ἀδιαφορίας μας, τοῦ σανφασονισμοῦ μας, τῆς πολυπραγμωσύνης μας καὶ ἄλλων δαιμονίων τῆς φυλῆς, εἶναι ἀνάγκη τώρα νά ὑποταχθῇ στὸν ζυγὸ τῆς:

λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἀφοῦ ἡ Πολιτεία ἔχει ἀναλάβει τῶρα τὴν εὐθύνην σχετικὰ μὲ τὴν τακτοποίηση τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ἀναφορικὰ μὲ αὐτὸ νομοθετεῖ, ὡς σχηματῖσι πρῶτα - γρῶτα μιὰ ἐπιτροπὴ μὲ μόνιμο χαρακτῆρα καὶ μὲ ἀρμοδιότητα ἀποφασιστική. Φυσικὰ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη δὲν θὰ σχηματισθῇ ἀνάλογα μὲ τὸ ὕψος τοῦ θώκου ποὺ ὁ καθένας ἀπὸ τὰ μέλη τῆς θὰ κατέχῃ σὲ κάποιο ὑπο-
γικὸ γραφεῖο. Πρέπει νὰ ἐπιλεγοῦν ἄνθρωποι προοδευτικοί, ζωντανοί, μὲ ὀξὺ γλωσσικὸ αἰσθητήριον, μὲ πλούσια ἐπιστημονικὰ ἐφόδια σχετικὰ μὲ τὰ θέματα ποὺ θὰ τοὺς ἀπασχολήσουν ἰδιαίτερα, μὲ θητεία οὐσιαστικὴ στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα, ἱκανοὶ δηλαδὴ νὰ ἐκτιμήσουν σὲ κάθε λέξη τὴν ἐκφραστικὴ δύναμιν, τὴν μουσικότητα καὶ τὸ χρῶμα τῆς.

Ἀφοῦ σχηματισθῇ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη, ἡ πρώτη δουλειὰ ποὺ πρέπει, γιὰ τὴ δική μου γνώμη, νὰ κάμῃ, εἶναι νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν ὀρθογραφίαν ἀπὸ τὸν περιττὸ τῆς φόρτο. Ὑστερα νὰ μᾶς φτιάξῃ τὴν γραμματικὴν μας, μιὰ γραμματικὴ ὅμως χωρὶς ἐρωτηματικά. Θὰ πρέπει νὰ ξέρουμε ὅ λ ο ι πῶς κλίνονται ὅ λ ε ς οἱ λέξεις μας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὡς προστεθοῦν καὶ ἄλλες κλίσεις, μιὰ καὶ ὑπάρχουν ἤδη στὴν ἀγορά.

Τέλος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ θέμα τῶν ἑκατοντάδων ξένων λέξεων ποὺ εἰσβάλλουν ἀπὸ παντοῦ στὴν γλῶσσα μας μὲ τὴν δικήν τους ἀπλὴν ἢ ἀνύπαρκτον κλίσην.

Σχετικὰ μὲ αὐτὰ μόνον τὰ θέματα ἂν μᾶς βολέψῃ ἱκανοποιητικὰ ἡ Ἐπιτροπὴ, ὡς εἶναι ἄξια τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἑθνους.

Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΤΑ 80 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ "ΣΚΟΥΦΑ",

Ἡ "Ἄρτα, μὲ τὴν μακρὰ παράδοση πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς δράσης ποὺ ἔχει δημιουργήσει στὸν αἰχμηρὸν χώρον τῆς ἐπαρχίας, γιόρτασεν ἐφέτος (3—6 Ἀπριλίου) τὰ ὀγδόντα χρόνια τοῦ Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς «Σκουφᾶς». Τὸ γεγονός αὐτό, τοῦ ἀποτελεῖ ἕνα σταθμὸ καὶ μιὰν ἀφετηρίαν γιὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ἡπείρου καὶ εἰδικώτερα τῆς "Ἀρτας, χαιρετίσθηκε ὡς πραγματικὴ κατάκτησι καὶ ὡς βασικὸ κεφάλαιον, ὅχι μονάχα γιὰ τὴν προσπάθειαν γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς πνευματικῆς ὀντότητας τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν αὐτόνομη πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ αὐτονομία τῆς ἐπαρχίας. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, οἱ γιορτὲς διευρύνθησαν, πῆραν περιεχόμενον κι' ἑκτασι, μ' ἕνα πρόγραμμα ποῦ, πέρ' ἀπ' τὰ καθιερωμένα σὲ παρόμοιες ἐκδηλώσεις, ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν γιὰ πλεονέκτημα στόχους: ἐκτὸς ἀπ' τὴν ὁμιλίαν τῶν κ.κ. Περάνθη (Πνευματικὴ παράδοση τῆς "Ἀρτας, Κ. Δ. Στεργιόπουλου (Νικ. Σκουφᾶς κατὰ τὸν Ξάνθον), Γιάννη Δάλλα (Μακρυγιάννης, ἕνας προκλασικός), Κώστα Σαρδελῆ (Μάξιμος ὁ Γραϊκός), Ἰουλίαν Βοκοτοπούλου (Ἡ νεώτερη ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς Ἀμβρακίας), Παναγιώτη Βοκοτόπουλου (Νέα στοιχεῖα γιὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς τῆς "Ἀρτας), ποὺ ἔδωσαν μὲ γλαφυρότητα, μὲ ποίησιν καὶ ἐπιστημονικὴ πληρότητα, μιὰ ὁλοκληρωμένη θεώρησιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἱστορικῆς ὀντότητας τῆς "Ἀρτας, συγκροτήθηκε κι' ἕνα συνέδριον — μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν — τῶν ἐκπροσώπων τῶν πολιτιστικῶν φορέων τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος. Στὴν συνάντησιν αὕτη, ποὺ συγκεντρώνει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὁργάνωσιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας σὲ μιὰ μορφήν διανομαρχιακῆς ἑκτασις, ἀναπτύχθησαν ἀπόψεις καὶ συζητήθησαν οἱ δυνατότητες καὶ οἱ προοπτικὲς γιὰ τὴν σχέσιν συνεργασίας τῶν πολιτιστικῶν σωμάτων Β.Δ. Ἑλλάδος μὲ εἰσηγητὴν τὸν Νικ. Γράψα (Πρόεδρος Γυμναστικῆς καὶ Ἱστορικολαογραφικῆς Ἑταιρείας Ἀγρινίου) καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκην δημιουργίας θεατρικῶν μονάδων κατὰ διαμερίσματα στὴν ἐπαρχίαν μὲ εἰσηγητὴν τὸν Δημοσθ. Κόκκινον. Ἡ συνάντησις αὕτη, ποὺ ὁργανώθηκε, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ

έορτασμού τῶν ὀγδόντα χρόνων τοῦ «Σκουφᾶ», ἐπέτυχε νὰ δώσῃ μιὰν ἐκκίνηση γιὰ τὴν ὀργάνωση, πάνω σὲ βάσεις εὐρύτερης συνεργασίας, τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς στὸν χώρο τῆς ἐπαρχίας, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς μας καὶ νὰ προσφέρει τὶς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις γιὰ νὰ στηριχθοῦν τέτοιες πρωτοβουλίες. Ἔτσι, τὰ ὀγδόντα χρόνια τοῦ «Σκουφᾶ» στάθηκαν καὶ ἀφετηρία γιὰ μιὰ νέα περίοδο μὲ προθέσεις καὶ σκοπούς, πολὺ πρὶν πέρ' ἀπ' τὰ στενὰ περιθώρια ἐνὸς νομοῦ. Πιστεύουμε πὼς ἡ προσφορά του στὸν τομέα αὐτόν, εἶναι μιὰ οὐσιαστικὴ πρόωθηση καὶ μιὰ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν γενικώτερη κίνηση γιὰ τὴν σύγχρονη πνευματικὴ φυσιογνωμία τῆς χώρας μας.

ΤΟ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Εἶναι μιὰ κατάκτηση, γιὰ τὴν πνευματικὴ αὐτονομία τῆς ἐπαρχίας, ἡ ἱδρυση τοῦ Θεσσαλικοῦ Θεάτρου. Ἡ Λάρισα, μὲ τὴν πρωτοβουλία τῆς αὐτῆς, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ πρωτοπορία, δίνει, ὄχι μονάχα τὴν ἀφετηρία, ἀλλὰ καὶ τὸ παράδειγμα γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης, ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς δυνάμεις τῆς ἐπαρχίας, γιὰ νὰ ἐξέλθουμε ἀπ' τὸ ἀδιέξοδο καὶ τὴν ἀδράνεια. Εἰδικώτερα, γιὰ τὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τὸ γεγονὸς αὐτὸ φέρνει καὶ μιὰ διακαίωση τῆς προσπάθειας, ποὺ ἔχει κάμει, ἐδῶ καὶ χρόνια, γιὰ τὴν κάλυψη τῆς ἀνάγκης νὰ ἔχει ἡ ἐπαρχία θέατρο. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἐκστρατεία ἐκείνη, ποὺ ἀνέλαβε μὲ τὸ αἶτημα: ἡ ἐπαρχία ζητάει θέατρο, πρὶν ἀπὸ δεκαῆξι χρόνια, ἔδωκε ἀκόμα καὶ συγκεκριμένες ἀπόψεις, ποὺ δὲν ἀφίστανται καὶ πολὺ ἀπ' τὰ πλαίσια τοῦ Θεσσαλικοῦ Θεάτρου, γιὰ τὴν συγκρότηση θεατρικῶν μονάδων, κατὰ μεγάλα διανομοσχιστικὰ διαμερίσματα. Γι' αὐτὸ, στὴν προκειμένη περίπτωση, θεωρεῖ τὴν συγκρότηση τοῦ Θεσσαλικοῦ Θεάτρου ὡς ἓνα γεγονός μεγάλης σημασίας, ποὺ πρέπει νὰ τὸ χαιρετίσει, ἡ ἐπαρχία, ὡς σταθμὸ στὴν προσπάθειά της νὰ ἀποκτήσῃ πνευματικὴ αὐτάρχεια. Ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ποὺ στὶς σελίδες της καταχωρήθηκαν, ἐδῶ καὶ ἑξή χρόνια, οἱ ἀπόψεις μας μὲ συγκεκριμένες ιδέες γιὰ τὴν μορφή καὶ γιὰ τὴν δυνατότητα λειτουργίας μεγάλων θεατρικῶν μονάδων, κατὰ διαμερίσματα, ποὺ νὰ καλύπτουν ὁλόκληρο τὸν χώρο τῆς ἐπαρχίας, ἡ πρωτοβουλία τῆς Λάρισας ἀποτελεῖ κεφάλαιο γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε αὐτὴν τὴν ιδέα, ἀφοῦ γίνεται τώρα μιὰ πραγματικότητα.

ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ

Γιὰ τὰ κρατικὰ βραβεῖα, ποὺ ἀπονέμονται κάθε χρόνο στὰ λογοτεχνικὰ βιβλία, καθὼς καὶ γιὰ τὶς ἀγορὲς βιβλίων ἀπ' τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, γράφονται καὶ ψιθυρίζονται πολλὰ, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ζημιώνουν τὸν θεσμό, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις — πράγμα, βέβαιον, ποὺ δὲν γίνεται δυνατόν νὰ λείπει ὁλότελα — γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἀξιολόγησης ἢ τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτύχουμε καλύτερα ἀποτελέσματα. Φυσικά, δὲν πρόκειται νὰ συμφωνήσουν, ὅσοι ἔχουν γνώμη γιὰ τὰ πνευματικά μας πράγματα — κι' αὐτὸ εἶναι φαινόμενο πὼς ἔχουμε πνευματικὴ ὑγεία, ἀρκεῖ μονάχα οἱ διαφορὲς νὰ ἀναπτύσσονται στὸ ἐπίπεδο ποὺ ἐπιβάλλει ἡ στάθμη καὶ τὸ ἥθος τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων — καὶ πάντοτε θὰ ὑπάρχει ὁ διάλογος καὶ ἡ διαφορὰ ἀπόψεων. Ὅμως, πρέπει νὰ ἐξευρεθῇ ἓνας καλύτερος τρόπος, νὰ ὀργανωθῇ ἴσως σὲ μιὰν ἄλλη βάση, ὅλ' αὐτὸ τὸ θέμα, ποὺ νὰ μὴν ἀφήνει περιθώρια οὔτε γιὰ παρεξηγήσεις, οὔτε γιὰ ὁποιαδήποτε πρακτικὴ ὀδυναμία νὰ καλυφθοῦν μὲ ἀναντίρρητη πληρότητα οἱ προθέσεις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ θεσμοῦ.

Γι' αὐτὸ, στὴν προκειμένη περίπτωση, νομίζουμε, πὼς δὲν θὰ εἶταν ἄστοχο νὰ διευρυνθῇ ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ ἀξιολογεῖ τὰ ἔργα, μὲ ἀντιπροσώπους τοῦ πνευματικοῦ κόσμου

ἀ-ὁ ὁλόκληρο τὸν ἑλληνικὸν χώρο, καὶ νὰ διορίζονται, τὰ μέλη αὐτὰ τῶν ἐπιτροπῶν, ἐπὶ ἀμοιβῇ, ὥστε νὰ θεμελιώνεται ἡ ὑποχρέωση πάνω σὲ εὐθύνες ὅχι μονάχα τιμητικῆς ἢ ἐθελοντικῆς προσφορᾶς. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κρατηθεῖ καὶ νὰ εὐρυνθεῖ, ὅσο γίνεται περισσό-τερο, ὁ θεσμὸς τῶν βραβείων καὶ τῆς ἀγορᾶς βιβλίων, γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση, τὴν ὑποστή-ριξη καὶ τὴν δικαίωση τῶν ἀνθρώπων ποὺ οἰκοδομοῦν τὸν σύγχρονο ἐθνικὸν μᾶς πολιτισμό.

ΔΗΜ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Κ ὥ σ τ α Ν. Νικολαΐδης: «ΔΟ-ΞΑΣΤΙΚΑ», ποιήματα, Γιάννινα 1975

Τραγούδησε ἡ γερόντισσα καὶ δεύτε-
(ρο καὶ τρίτο
γιὰ τοῦτο τὸ ρωμέικο λυπητερὰ τρα-
(γούδι
π' ἀφῆσαν οἱ γονεοὶ μας λειψὸ καὶ
(προδομένο...

Καὶ ἐπισημαίνει ὁ Ἡπειρώτης ποιητὴς καίρια τὴν αἰτία τούτης τῆς συμφορᾶς: ἡ ἐσωτερικὴ διαμάχη μὲ τὴν διάσταση τοῦ προσωπικοῦ μίσους, ἀφοῦ ἀποξεχάστηκε ἡ βασικὴ ἀρετὴ τῆς ὁμόνοιας, ἐπάνω στὸν πυρετὸ τῆς ἀλλαγῆς.

Ἔτσι ὁ συλλογισμὸς τοῦ Ἀνώνυμου τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας: «Εἶμαι ἓνα μέρος τοῦ ὅλου, πῶς νὰ ἀσχημίσω;» δὲν κατώρθωσε νὰ συγκερατῇ τὸ μένος, μὰ καὶ τοῦτος ὁ Ἀπόστολος τοῦ Ἔθνους, ὅπως οἱ ὅσοι μὲ παρόμοιες ιδέες, κρατήθηκε μακριὰ ἀπ' τὴ Παιδεία μας.

Ἀνέτοιμοι σὲ μιὰ διακρατικὴ μπόρα, φυσιχὸ ἦταν νὰ ἀμαρτήσουμε. Καὶ ἔπρεπε νὰ περάσουν χρόνια, νὰ ξαναπάρουν οἱ λέξεις τὴν δύναμη τῆς φωτιᾶς, γιὰ νὰ φτερώσουν τὸν πόνο διδασχῇ καὶ τραντάζοντας, τὴν σκοτεινὰ τῆς σκέψης νὰ γίνουν λόγος δοξα-στικὸς «στ' ἀντρεπωμένα παλληκάρια μας».

Ἦρθε πάλι ἡ Ἄνοιξη κι ἡ μνήμη μας
(ξυπνάει
...τώρα ποὺ μέρεψεν ἡ σκέψη μας καὶ
(τὸ κορμὶ βαραίνει
Εἰρήνη περιχύνοντας ἡ σιωπὴ τρι-
(γύρω.

Ἦ μεγάλη, πράγματι, στιγμὴ ἦρθε, σὲ ἓνα εἰρηνοφόρο. Μονάχα κοντὰ τῆς μερῶ-

νει ὁ λογισμὸς κι ἀποτιμᾶται σωστὰ ἡ ὅ-ποια προσφορά. Καὶ ξεκρίνει ὁ ποιητὴς πράξεις παλληκαριᾶς στοὺς νικημένους τοῦ ἐμφύλιου. Ἀψηλώνει τὸ ἦθος στὴν κάθε τα-λαιπωρία τους, γιὰτὶ ἀρνήθηκαν τὴν ζωὴ, τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν ἀγάπη — ἀπὸ ἀγά-πη στὸ ἰδανικό. Μιὰ ἄρνηση ζύμη ὄνειρου, μὲ μιὰ οὐσιαστικὴ λαϊκὴ προσφορά: τὴν κα-λντέρευση τοῦ βίου μὲ μέτρα ἔντονης κοι-νωνικῆς βάσης, παρομένα ἀπ' τοὺς ἀντίγνω-μους νικητές.

Λοιπόν, ἡ εἰρήνη μᾶς φέρνει πὺ κοντὰ στὰ γεγονότα, μὲ μάτι ξάστερο καὶ ψυχὴ γαληνεμένη, γιὰ νὰ θαυμάσουμε τοὺς λαϊ-κοὺς ἀγῶνες, γιὰ μιὰ λεύτερη Πατρίδα, κυ-βερνημένη μὲ τὴν ἀρετὴ τῆς ἰσότητος στὸ ζύγι τῆς δυνάμεις.

Θάταν, ἀλήθεια, στενὴ ἡ κριτικὴ, ἀν ἔ-παιρνε τόσο ἰδεολογικὸ ἄπλωμα!

Γιατί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ὁ Κ. Νικ., μοιρο-λογεῖ μὲ δορικὴ λιτότητα τὸν βαθύτατο πό-νο καὶ τὴν ἐκσταση τῆς μνήμης σὲ ματωμέ-νες ἀτραπούς, καὶ φτάνει στὴν κάθαρη ἀ-νασταίνοντας τὴν ἐλπίδα μὲ τὸ ἀχολόγημα δημοτικοῦ ρυθμοῦ.

Εἶναι ὁ ποιητὴς μᾶς μεγάλῃς στιγμῆς ποὺ φέρνει στὴν ἐποχὴ μας τὸ μήνυμά της μ' ὅλους τοὺς γόνους τῶν πληγωμένων ἀπὸ τὸν λαὸ γιὰ τὸν Λαό!

Στίχοι ἀρρενωποί, κρατοῦν παρθενικὴ τὴν δροσιά τῆς ἡπειρωτικῆς δροῦς ὡς σέρ-νεται μονισκὴ δημοτικὴ ἀπὸ τοπίο σὲ γιορ-τάσι, ἀπ' χαμὸ σὲ ὄνειροφαντασία. Μιὰ λα-ϊκὴ ἀκολουθία συνθετιμένη μ' ὅλον τὸν καὶ-μὸ τῆς μάνας γῆς. Καὶ κρατᾷ, ὁ γνήσιος ληϊκός, ὁλόρθη τὴν Ἑλληνίδα σκέψη, γιὰ νὰ φέξει ξαστεριά στίς στράτες τῶν κατο-πινῶν καιρῶν:

Γιὰ μπάτε οἱ νιὲς γιὰ τὸ χορό, μπρο-
(στὰ τὰ παλληκάρια
ἄς κάψει ὁ πόθος τὸ κορμὶ καὶ τῆς
(ψυχῆς τὶς ρίζες

ὁ σπόρος νᾶναι καρπερὸς τὰ σπίτια
(νὰ γεμίσουν.

Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Το-
σίτσας: «ΣΤΟ ΔΑΣΟΣ ΤΗΣ ΧΑ-
ΡΑΣ», παραμύθι γιὰ μικροὺς καὶ με-
γάλους, Ἀθήνα 1975

Ἀπάντηση νὰ λείπει.
Δὲν εἶμαι τρελλή.
Λάση, λιβάδια, κῆποι
κι' ἐγὼ ἓνα πουλί.

«Στὸ κελλί μου στὰ κρατητήρια τῆς Ε.
Σ.Α.» — γράφει σὲ εἰσαγωγικὴ σημείωση
ὁ συγγραφέας — «ὅπου πέρασα τὸν Ἰού-
λιο καὶ τὸν Αὐγούστο 1973, δὲν εἶχα βέ-
βαια — γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ ἔντονα ὑποστα-
θμισμένη ἔκφραση — πολλὰς ἀνέσεις. Ἀ-
πὸ τὴν τρίτη ὅμως μέρα εἶχα μιὰ μεγάλη
πολυτέλεια: χαρτί καὶ μολύβι.

Πολυτέλεια μοναδική, μὲ παγκόσμιους
ὀρίζοντες: ἂν ἐσὺ μπορούσες νὰ ταξιδέ-
ψεις, τὸ ταξίδι σ' ἔβγαζε ἀπὸ τὴ φυλακή,
σὲ πῆγαινε σὲ ἄλλους κόσμους. Σ' ἔκανε
ἐλεύθερο καὶ χαρούμενο ἄνθρωπο, παρὰ
τὶς σιδερένιες ἀμπάρες στὰ διπλὰ θυρό-
φυλλα, παρὰ τὴν ἔλλειψη παράθυρου στὸ
κελλί σου. Ἔγραψα ἔτσι ἐκεῖ καὶ πολιτικά
καὶ λογοτεχνικά κείμενα. Τὸ ταξίδι ἐγὼ
τὸ διάλεγα. Ὅχι οἱ ἄλλοι, οἱ ἔξω ἀπ' τὶς
ἀμπάρες. Ἦμουν ἓνας ἐλεύθερος ἄνθρω-
πὸς».

Ὅπως ἀκριδῶς ἐλεύθερη ἔνοιωσε ἡ Ἀ-
μαρυλλίδα σὰν δὲν μπόρεσε ν' ἀποκριθεῖ
στὸ ἐρώτημα τί εἶναι Θεός. Μὲ τὸν χορό
τῆς, τὴν ἀεράτη κίνηση ἐπάνω στῶν λου-
λουδιῶν τὰ πολύχρωμα κιλίμια, ἔνοιωσε
σὰν πουλὶ τὴν παρουσία Του στὴν ἀπλοχε-
ριὰ τῆς ἀγάπης: τὴν Ἐλευθερία.

Παραμύθι, λέει, τὴν παιδικὴ ἱστορία
του, ὁ πεζογράφος κ. Ε. Ἀβέρωφ - Τοσί-
τσας, ποὺ μὲ ἥρωες τὴν Ἀμαρυλλίδα, τὸν
Φοῖβο, δυὸ μικρὰ παιδιὰ, κι ἓναν σκίουρο,
μᾶς σεργιανίζει στὸ Δάσος τῆς Χαρᾶς,
νὰ μάθουμε, νὰ διδαχτοῦμε, νὰ χαροῦμε.
Ἀλλὰ παραμύθι γιὰ μικροὺς καὶ μεγά-
λους.

Ἔτσι στόχος δὲν εἶναι ἡ ἱκανοποίηση

τῆς περιέργειας τῶν μικρῶν, μὲ λύσεις
σύμφωνες μὲ τὶς συνταγὲς τῶν ὑπερφυσι-
κῶν φαινομένων, ἀλλὰ μὲ τὸ μέτρο τῆς λο-
γικῆς, καθὼς ἡ συγκίνηση ραντίζει τὴν
καρδιά μὲ τὸ μύρο τῆς μητέρας γῆς. Καὶ
πλάθεται μαστορικὰ μιὰ ἱστορία ἀλλοιώ-
τικη. Γιομάτη ἀνθρώπινες καταστάσεις
ποὺ ἐξετάζονται ἀντικειμενικά, ἀφοῦ κρι-
τῆς δὲν εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία, μὰ ἡ
σοφία τῆς φύσης, μὲ τὴ λογικοποιημένη
σκέψη τοῦ ζωντανοῦ: τοῦ σκίουρου.

Μὲ ἀπλότητα ἐκφραστικῶν μέσων πλη-
σιάζουμε τὶς μεγάλες ἔννοιες τῆς μοίρας,
τῆς ψυχῆς, τοῦ θανάτου, ἀκόμη καὶ τῆς ἀ-
ποστολῆς, ὅπως ξεχωριστὰ καὶ μὲ περίσ-
σια τέχνη δίνεται στὸ ἀριστουργηματικὸ
«Συναπάντημα μὲ τὰ λοφία». «Λοφίο εἶ-
ναι μόνο ὅ,τι ταιριάζει στὴ φτιασιά σου,
καὶ γίνεται ὠραῖο καὶ περήφανο μόνο ἅμα
ξέρεις νὰ τὸ φορᾷς κι' ἅμα δὲν τὸ βάζεις
παρὰ στὴν πρεπούμενη ὥρα».

Εἶναι μιὰ ἀλήθεια ποὺ φανερώνεται σω-
στὰ στὰ παιδιὰ καὶ ὑπενθυμίζεται καλό-
βολα στοὺς μεγάλους, ποὺ κάνουν καὶ τὰ
μεγάλα λάθη. Στὸ ἴδιο κεφάλαιο, τὸ νυ-
στέρι βοθαίνει καὶ ἀγγίζει τὴν πρώτη
πληγὴ τῆς φυλῆς: τὸ γλωσσικὸ.

Δὲν πρόκειται γιὰ θεωρητικὴ τοποθέτη-
ση. Ἀλλὰ γιὰ-διαπίστωση μὲ τραγικὸ βά-
θος: «...ὥσπου νὰ σκεφτόμαστε τί πρέπει
νὰ λέμε, θὰ ξεχνᾶμε τί θέλουμε νὰ ποῦμε».
Μὰ ὁ συγγραφέας δίνει τὴν πρέπουσα ἀ-
πάντηση, μὲ τὸ ὕφος τοῦ κειμένου. Εἶναι
ἓνα δημοτικὸ δείγμα γραφῆς, μ' ὅλες τὶς
ἀρετὲς τῆς καλλιεργημένης γλώσσας, ὅ-
που ὅλα τὰ διαπνέει ἡ λαγαρότητα τῆς
μουσικῆς τοῦ πρωτομάστορα Λαοῦ.

Ἀλλὰ στὸ παραμύθι τῆς χαρᾶς, ἐμφα-
νίζεται καὶ τὸ θηρίο τοῦ δάσους: ὁ λύκος.
Γνωρίζει τὴ δύναμή του καὶ μετρίεται γιὰ
ἀρχηγός. Μὲ τὴ φοβέρα. Γίνεται, κοντολο-
γῆς, τύραννος. Τὴν διάκριση τὴν κάνει πάλι
ἀπλῶ ὁ σοφὸς σκίουρος: «Ἀρχοντάς
μας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ διαλέγουμε κι' ἀγα-
πάμε. Ἐκεῖνος ποὺ φοβόμαστε εἶναι ὁ τύ-
ραννός μας». Καὶ γιὰ τοῦτον, ὅμως, ὑπάρ-
χει ἡ ἀχίλλειος πτέρνα: «πρέπει νὰ ξέρε-
τε πὼς τίποτα δὲν πειράζει περισσότερο
τὸ μεγάλο καὶ δυνατό, ὅσο ἡ κοροϊδία ποῦ
τοῦ κάνει ὁ μικρὸς καὶ ἀδύνατος».

Εἶναι ἀδύνατο νὰ παρουσιάσουμε ἓνα ὁ-

λοκληρωμένο απάνθισμα αληθειών, που αν και απευθύνονται στα παιδιά, αφορούν περισσότερο τους μεγάλους της εποχής μας. Τώρα που η τεχνική έπαρση και η καλύτερευση των συνθηκών ζωής, μάς οδηγούν σ' έναν οικονομικό ανταγωνισμό θανάτου. «Πρέπει να κερδίζετε χρήματα. Αυτή είναι η κατάρα σας». 'Αλλά προσπερνάμε τις ανθρώπινες αδυναμίες, για να θαυμάσουμε τις δυνατές περιγραφές, σ' ένα συγκλονιστικό μεθύσι λέξεων και εικόνων:

«Ένας πανζουρλισμός ήταν, μιά πρωτόγνωρη βουή, μιά φοβερή απόκοσμη βουούρα» ή «'Η 'Αμαρυλλίδα έπαιζε πάλι με το χορτάρι. Τò είχε ξαναβάλει στο στόμα της κι' ήταν σά νάχε κατεβάσει στην ανθισμένη άκρη τόν ουρανό».

Η περιγραφή της βουνίσιας βρυσόμανας και σπηλιάς, φέρουν όλη την γοητεία της ανυπέροκλητης φυσικής όμορφιάς. 'Ακόμη και το υπερφυσικό άγγίζει με το θαύμα της Τέχνης: «...Και τώρα, ω θαύμα!... ω, θαύμα!... ή Νεράϊδα χορεύει!... 'Ανεμίζουν τὰ πέπλα της, ανεμίζουν τὰ ξανθά μαλλιά της, κυματίζουν τὰ μπράτσα της... κυματάκι τὰ χέρια της, άφρός τὰ δάχτυλά της. 'Ανάμεσα από χίλια λουλούδια χορεύει, δέν πατάει ούτε ένα!... Ούτε ένα!... Λυγίζει άριστερά τή μέση της, τή λυγίζει δεξιά, με τò ένα χέρι χαϊδεύει χαμηλά κυκλάμινα κι' ανεμώνες, με τò άλλο μυρώνει και δροσίζει τις φυλλωσιές που χαμηλώνουν οι φιλύρες. Και τώρα πηδάει ανάλαφρα... ζαρκαδιού πήδημα. Και τρέχει, τρέχει... τρέχει στις μύτες των ποδιών της. 'Ισως κυνηγάει αυτό τò άσπρο συννεφάκι που είδε ψηλά, στο γαλανό ουρανό. 'Ισως νά θέλει νά του φωνάξει κάτι». Λόγος πυκνός, μεστωμένος, άκέραιος. Φράση ανεπιτήδευτη, κρουστή, άπλώνει μουσικά με την χάρη της παρομοίωσης ή της επιτυχημένης μεταφοράς. Και συναρπάζει.

Τò Δάσος της Χαράς, είναι μιά όνειροφαντασία στο ξύπνημα άκριβώς της αλήθειας! Μονάχα ή Τέχνη έχει την δυνατότητα νά συγκινήσει με τόν ώριμο λόγο την καρδιά των παιδιών. Γιατί ξέρει νά μετατρέπει την άπλότητα σε άληθινή δημιουργία. Και στη μεγάλη αυτή στιγμή παίρνει των μικρών την άμφιβολία νά την στησει έγερτήριο συνείδησης. Δηλαδή, καίτοι

ó λόγος άμφιδρομεί, ή άπλότητα με την στρωτή λέξη και τò καθάριο νόημα, σαγηνεύει μικρούς και μεγάλους. Είναι κάτι που δύσκολα πετυχαίνει ó κήρυκας ή ó παραμυθάς. Μόνο ó άξιος λογοτέχνης τò κατορθώνει. Και ó κ. Ευάγγελος 'Ατέρωφ - Τοσίτσας, είναι όχι άπλως άξιος στα γράμματά μας, αλλά και πρωτοπόρος στο δύσκολο τούτο είδος της γραφής που συνταιριάζει τò όνειρο με τò φώς, στόν κυματισμό της ψυχής μικρών και μεγάλων.

Και τò πετυχαίνει, αλήθεια, με την άπερίοριστη αγάπη για τόν συνάνθρωπο. 'Ακόμη και όταν δέν ήμπορεί έλεύθερα νά τόν υπηρετήσει, ξέρει νά κοινωνεί μαζί του:

«'Η αγάπη δέν μένει και δέν πρέπει νά μένει μόνο μέσα μας. Πρέπει νά βγαίνει και απέξω. Με πολλά πράγματα, και προ πάντων με τὰ λόγια».

Τούτα τὰ λόγια είναι ή πεμπτούσια του βιβλίου της φυλακής του τρόμου. Ένα μήνυμα αγάπης για μικρούς και μεγάλους, με την λογοτεχνική αξιοσύνη ενός γνήσιου συγγραφέα.

Β α σ ί λ η Χ α ρ ί σ η: «ΤΑ ΨΗΛΑ ΚΤΗΡΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ», μελέτη, 'Αθήναι 1975

Ένας 'Ηπειρώτης αρχιτέκτονας, προικισμένος μ' όλη την ευαισθησία του γνήσιου δημιουργού, στάθηκε για την νεοελληνική πραγματικότητα ó Βασ. Χαρίσης. Και τούτο μιά και αντιμετώπισε — και αντιμετώπιζει — όλα τὰ προβλήματα με βαθειά την γνώση του ειδικού επιστήμονα, αλλά και την γρήγορη, κυρίως, συνείδηση του καλλιτέχνη. Γιατί μονάχα ή Τέχνη, όπως ό ίδιος καθομολογεί, μπορεί νά προσεγγίσει τò περιεχόμενο του χώρου, αφού ό θνητός τίν ζει σάν συνείδηση.

Μ' αυτή τή βάση, σε σύντομη μελέτη, αιτιολογεί ó συγγραφέας τò γεγονός ότι τὰ ψηλά κτήρια είναι έξω άπ' την αισθητική του τύπου μας. Στην μεγαλειώδη, πράγματι, άπλότητά της. Για νά ξεπηδήσει άπ' τή σύζευξη φυσικής γοητείας και ανθρώπινης δημιουργίας. με την θεία επένεση το μέ-

τρου, ή άρμονία. «Όλα τὰ οίκοδομήματα — ὅπως καί τὰ δημοτικά τραγούδια — μοιάζουν χωρίς νά εἶναι ἴδια. Φαίνονται ἀδελφά καί μεταξύ τους καί μέ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης. Γίνονται κόσμος τῆς δημιουργίας μέσα σέ μιὰ τέλεια ἐνότητα».

Μέ σίγουρη σύλληψη καλλάζει ή ἔμπνευση μέ τῶν εἰκότων τή μαστοριά γιά νά καταδείξει καί νά πείσει ὅτι ή παραδοσιακή μας ἀρχιτεκτονική δέν δέχθηκε ποτέ, μόνο του, τὸ ψηλὸ κτήριο.

Ἔτσι βαθαίνοντας φτάνει ὁ συγγραφέας στήν παρούσα φάση τῆς ζωῆς μας, ὅπου ή πολεοδομία ὑποτάσσεται στίς ἀπαιτήσεις τῶν τεχνικῶν ἐπιχειρήσεων, μέ τήν δικαιολογία ὅτι τὰ οἰκόπεδα πρέπει νά ἐκμεταλλευσθῶν μέ τήν πρὸς τὰ ἐπάνω οἰκοδόμηση, γιά νά ἱκανοποιήσουν ἀποτελεσματικά τίς ἀνάλογες στεγαστικές ἀνάγκες, ἐνὸς αὖξανόμενου ἀστικά πληθυσμοῦ. Προσπαθεῖ ἀκόμα, νά βρεῖ ψυχολογική βάση στή φυγή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὕψος, εἴτε γιατί αἰσθάνεται «ὑπεροχή» εἴτε γιατί τοῦ δημιουργοῦνται συγκινησιακοὶ ἐρεθισμοί.

Καί ὅμως, δέν τοῦ διαφεύγει ή ἀμαρτία τῆς Βαβέλ. Τότε πού ὁ ἀνθρωπος προσπάθησε νά ξεπεράσει τήν αἴγλη τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Καί αὐτοτιμωρήθηκε.

Μονάχα σέ περιόδους παρακμῆς ὁ ἀνθρωπος ἀποζητᾷ ὁμαδική — διὰ τῆς μονώσεως! — ὑπεροχή. Ὅταν σεβάστηκε τὸ μέτρο, δημιούργησε θεϊκά, γιατί συσχέτισε ἀναλογικά τίς δυνατότητές του, μέ τίς γύσω του δυνάμεις. Ἐφτασε, δηλαδή, στήν ἀρμονία. Καί σήμερα ή λογική ὠθεῖ τὸν κουρσεμένο ἀνθρώπο, ὅχι στήν εἰς ὕψος καταφυγή, ἀλλά στήν ἀπλότητα τῆς ὑπαίθρου. Ἐκεῖ πού τὸ μετετὸν δέν φυλακίζει «ἀφ' ὕψους» τοὺς ὀρίζοντες τῆς ψυχῆς του.

Γι' αὐτὸ, ἀκριβῶς, ἐπιμένει ὁ Β.Χ., στή διατήρηση τῶν ἀρετῶν τῆς παράδοσης, στὸν τόπο μας. Καί ἂν ὑπάρξει δεδομένη ἀντίθετη ἀνάγκη παραθέτει 11 σημαντικοὺς κανόνες, πού ἂν τηρηθῶν, θά παραμείνει ή ὁμορφιά τῆς ἰσορροπίας. Μεταφέρουμε σχετική ζωτική τὸν σκέψη:

«Στὸν ἱστορικό καί παραδοσιακὸ χῶρο θά πρέπει νά ἀσκησθῇ τὸ ψηλὸ κτήριο, γιατί στὸν ἱστορικό χῶρο προκαλεῖ ἐρεθισμοὺς πού ἀδυνατίζουν τὸν προσανατολισμὸ τῆς μνήμης, ἐνὸς στὸν παραδοσιακὸ χῶρο δια-

ταράσσει τήν ἀπόλυτη ἐνότητα».

Ἵψηλὸ ὕψος γραφῆς, στέρεη σκέψη, καλλιτεχνική εὐσιγκινησία, ἐπιστημονική ἐπιχειρηματολογία καί, πρὸ παντός, πίστη πρὸς τήν παράδοση, εἶναι τὰ χαρακτηριστικά τοῦ πονήματος, καί θάταν εὐτύχημα, ἂν γίνονταν κτῆμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Γιατί εἶναι, πράγματι, πιξίδα ἀναγνώρισης τῆς ἰδιουτυπίας τῆς φυσιογνωμίας μας.

Φοῖβου Δέλφοι: «ΛΥΚΩΡΕΙΑ»,
σύνθεση, Ἀθήνα 1975

Αἰγαῖο, Κορινθιακό, Ἴονιο.

Στὴν ἄγια τους τριάδα βάφτισα τὸ
(στίχο μου.

Μέ φτερούγιες Ἰακάρειες ἔξευξα τὸν
(χῶρο.

Πάντα οἱ πέτρες θά στέκονται ἐμπόδιο στὸ λαμπρὸ τοῦ Ἥλιου ἀμάξι, σάν, τὸ ἄδεντο τοῦτο βραχοτόπι, κυβερνοῦν βαρύνκοι καί ἀόματοι σακάτηδες. Καί τότε, ἀπ' τὸν πόνο τοῦ πολίτη, γεννιέται, ὁ ποιητής, αὐλὸς στεναχτικός, γιά νά ξαναφέρει τήν ἐλπίδα τοῦ κάλους, ἀνασταίνοντας μέ ἀμάραντο καημό, τὸν θεὸ τῆς Λύρας καί τοῦ Τόξου.

Βέβαια, ὅλοι ξεπέσαμε στή συναλλαγή τοῦ ἐπικούριου, ἀφοῦ πούλησαμε τὰ μυστικά τῶν ἱερῶν στή λαχανιασμένη ἡδυπάθεια τοῦ ἐφήμερου, φτηνοὶ γυρολόγοι πού βγάλαμε στὸ σφυρὶ τήν ψυχὴ, γιά νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι ή ὁδὸς τοῦ Ἀπόλλωνα δέν φέρνει πιὰ στὸν Ναό του. Εἶναι, ἀκριβῶς, τὸ αὐστηρὸ τῆς δίκης τίμημα, μιὰ καί ή συμπεριφορὰ μας ἀραιώνει τὸν χορὸ τῶν δελφινῶν.

Μὰ ὑπάρχουν καί οἱ μύστες πού θά γεννοβολήσουν θαλερὸ τὸ αὔριο. Εἶναι ἐκεῖνοι πού κρατοῦν τὸ σύμβολο, φυλαχτὸ τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀληθινοὶ υἱοὶ θεοῦ, οἱ γνήσιοι δημιουργοί, οἱ προφήτες καί οἱ ποιητές. Καί στήν περίπτωσή μας, ὁ Φοῖβος Δέλφης εἶναι ὁ μυημένος λυρικός, ή ὠρία θεία σπορά πού βλασταίνει λόγος ἀρματωμένος μέ τὸ βάρος καί ὅλους τοὺς ἤχους τοῦ φωτεινοῦ οὐρανοῦ.

Εἶναι ὁ προφήτης ποιητής. Ὁ ποιητής

πού πίνει απ' την απολλώνια φλέβα για να ποτίσει ολάκερη την ανθρωπότητα εξαγνιστική μεταλαβιά. Και η «Λυκώρεια» είναι η λυτρωτική των λυτρωτών κραυγή με τον λόγο των έμπνευσμένων. Έκείνων που δεν ξέχασαν την πόλη του φωτός, αλλά τη φέρνουν μέσα τους άσπίδα και σκέψη σε κάθε θύελλα.

Ο λόγος ο προφητικός ξεπερνά των μουσών την άρμονία και καλοστεργιωμένος σε κλαδιά φωτός, που φέρνουν στα ράμφη τους οι αὐγές του μέλλοντος, αγγίζουν ζεστό το θείο μήνυμα, σωτηρία, στην έπιστροφή της αιώνιας αλήθειας.:

Στόν κόλπο τοῦτο στάθηκε ἡ γαλήνη
σάν κιβωτός τῆς σωτηρίας μας
καὶ πέρασε ὁ θεὸς τῆς ἁρμονίας...

Ἡ «Λυκώρεια» εἶναι ἡ πύκνωση τοῦ λόγου — ἀσύλου τῆς σκέψης ὅσων ποθοῦν τὴ λευτεριά, ν' ἀπλώνει μύρο λυτρωτικὸ τὴν ὁμορφιά στὶς παγωμένες ἡμέρες μας. Καὶ θὰ εἶναι ὅλων τῶν προσφύγων τῆς ὕλης ἡ καταφυγή, γιατί μάγος μάστορας ἀπλώνει τὴ λέξη ἰδέα καὶ τὸν ρυθμὸ παλμὸ τῶν ἀγγέλων.

Δὲν εἶναι ὁ ποιητὴς μας «ἐσωτερικὸς» ποὺ προδίδει τὴ δοξασία.

Εἶναι ὁ διδάχος τῆς ἀλήθειας.

Ὁ μύστης τοῦ φωτός καὶ ὁ ἱεροφάντης τῆς προγονικῆς ἐστίας.

Ὁ λυρικὸς Φοῖβος Δέλφης εἶναι, κυρίως, ὁ ἀγγελιαφόρος ποιητὴς τῆς ἀνοιξης τοῦ μέλλοντος. Ἀκόμη, ὁ γλυκύτερος, ἴσως, ποιητὴς τῆς γοητείας τῆς ἐλληνίδας γῆς, ὡς κρατᾶ, σ' ὅλους τοὺς ἀναβαθμούς του, προικιὸ δοξαστικὸ τὰ μυστικά της.

Λ ί ν α Κ α ρ ᾶ μ π α : «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Λάρισα 1972 καὶ «ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ», ποιήματα, Ἀθήνα 1974

Ἡ τραγικὴ αἴσθηση τοῦ διαπνευσμένου, σάν νεφέλη συγκίνησης καλύπτει τὰ αἵματόβρεχτα τοπία τῆς κουρσεμένης καθημερινότητας, δὲν κατμαστρέφει τὴν ἁρμονία, μετὴν ἀποκάλυψη τοῦ πόνου καὶ τῆς δυστυχίας, στὸ ὀρθρινὸ τῆς λέξης, ἀλλ' ἀντίθετα,

ὁ ἦχος τῶν βημάτων ξυγιάζει τὴν ὑπαρξὴ καθὼς ὁ ἀέρας μελετᾶ τὰ ἴχνη τῆς βροχῆς στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πηγάσει ἡ δημιουργία, κλήση ἐπείγουσα γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἀξιοπρέπειας.

...καὶ
ἄπλωσα
τὴ σιωπὴ
στὰ
χείλη σου.

Ἐνα μονοτονικὸ λεκτικὸ ἄπλωμα ποὺ δὲν τεμαχίζει τὴν εἰκόνα, οὔτε τὸν ρυθμὸ κοτρωνοχτυπᾶ στὸ βράχο τῆς τεχνοκρατούμενης ἐπαρσης. Ἔτσι, ὅλα τὰ «Ποιήματα» ἐλπιδοστολίζουν τὴν κονταροχτυπημένη ζωή, ἀφοῦ κοιτοῦν ζεστά τὰ στεφνὰ δάκρυα καὶ ἔνα τζάκι μετὰ παραμύθια.

Ἄν, τελικά, τὰ «Ποιήματα» μᾶς διδάσκουν πῶς νὰ φυλαγόμαστε ἀπ' τὸν ἴδιο μας τὸν στόχο, οἱ «Διαστάσεις» μετὰ λυρικὴ λεπτότητα, γεννήθηκαν σ' ἕναν κύκλο νυχτωμένων ἐλαφίων! Ἐδῶ ἡ εὐαισθησία ξεπερνᾶ τὴ δίκαιη παραγγελία τοῦ κατεστημένου, γιὰ νὰ γίνῃ λυρικὸς στοχασμός, ἔτσι ποὺ τὸ λιγοστὸ φῶς:

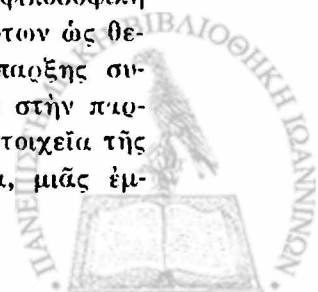
ζυμώνει τ' ὄνειρο
μετὰ φωτιά καὶ βροχή

μιά καὶ ὁ χώρος ἔχει πόρους καὶ μυστικὰ περάσματα...

Ἡ διάσταση τῆς ἐμπνευσης τῆς ποιήτριας ἀγγίζει τὴ μεστότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπερηφάνειας, μετὰ ἀμεσότητα καὶ ὑποβολή, καθὼς ὁ στίχος της διαπερνᾶ τὴ σκῆψη σάν ἀστραπή ἀπὸ φῶς πυρωμένο.

Ἡ κορυφαία σύλληψη τῆς ἀλήθειας, ζωοποιεῖ τὶς ἰδέες στὴ μετάπλασή τους σὲ μουσική, σ' ὅλο τὸν περίγυρο ἀνοιχτῶν ὁριζόντων. Καὶ γυρίζουν στὸν ἄνθρωπο παλμὸς ἐλπίδας.

Πύκνωση εἰκόνας, μετὰ χρωστικὴ κρυσταλλότητα καὶ ἐσωτερικὴ διαύγεια, λόγος κοφτὸς στὴν ἀνάσα τῆς ἀγωνίας, φιλοσοφικὴ ἐνατένιση τῆς οὐσίας τῶν γεγονότων ὡς θεωροῦνται προσδιοριστικὰ τῆς ὑπαρξῆς συνστατικά, μετὰ ρυθμὸ ἀκουμπισμένο στὴν πιωθενιὰ τῆς συγκίνησης, εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς Τέχνης τῆς κ. Λίνας Καράμπα, μᾶς ἐμ-

πνευσιμένης, ἀλήθεια, ποιήτριας, ποὺ διαζο-
νεῖ τὰ γράμματα μὲ πληρότητα ἀναγεννητι-
κῆς ἀποστολῆς:

ὥς τὸ σούρουπο δουλέψαμε
ὥς τὸ σούρουπο τῆς ζωῆς μας
μ' ἀταίριαστα ὕλικά.

Κωστή Κοκόροβιτς: «ΚΑΤΙ
ΑΛΛΟ ΕΡΧΕΤΑΙ», ποιήματα, Ἀθήνα
1972

Τὸ χωματένιο χορμί σου
— φλογέρα ἀπὸ καλάμι —
.....
τὸ σκέπασεν ἡ γλῶσσι τοῦ φθινοπώρου
σάβανο καταπράσινο τῆς γῆς.

Βαθεῖς ἀνθρώπινες καταστάσεις φλογί-
ζουν τὸν λόγο τοῦ Κωστή Κοκόροβιτς καὶ
γέρνει ἀνταύγεια δίδυμης φωτιάς στὸ κε-
νὸ τῆς ἀπουσίας.

Εἶναι ἡ στιγμή ποὺ ἡ ἀγάπη μὲ χέρια
εὐλαβικά νεκροστολίζει τοὺς Ἑσταυρωμέ-
νους σ' ὅλους τοὺς ἐπιτάφιους τῆς γῆς,
μιὰ καὶ πιστὸς καντηλανάφτης τῆς μνή-
μης τῆς μάνας — τῆς μόνης ἀληθινῆς ἐγ-
κόσμιας ἀγάπης — μένει ὁ ἄνθρωπος τῆς
συγκίνησης, καθὼς σμίγει μὲ τὴν παντε-
πόπτισσα ὄραση τῶν πεθαμένων, γιὰ νὰ
ξεκρίνει πρώτη ἀλήθεια τῆς δημιουργίας
τὴν ἀγάπη, ποὺ εἶναι ἡ στιγμή, ἡ ζωὴ, ἡ
αἰωνιότητα, καὶ χωρὶς αὐτὴν δὲν μιλά τὸ
παρελθόν, δὲν ὑπάρχει τὸ παρὸν καὶ σοῦ
ἰσαφεύγει τὸ μέλλον σὰν νυμφοστόλιστο
πλεούμενο στὴ δίνη τῆς Ἀχερουσίας.

Δὲν εἶναι φτερωμένος μονάχα ὁ ἐλεγεια-
κὸς τόνος ἀπὸ τὸν διγλάτορα τῶν αἰώνων
στῆχο, ὡς πηγάξι ἀκέραιος ἀπ' τὴν παρ-
θένα ἔμπνευση γνήσιου λυρικοῦ. Εἶναι καὶ
μουσικὴ τῆς μοναξιάς, συντροφιά γλυκό-
λαλη στὸ πένθος καὶ τὴ θλίψη τῶν πρα-
γμάτων. Ἀκόμα, ἡ γυναίκα, πλάσμενη ἀ-
πὸ ἄνεμο, νερὸ καὶ φωτιά, μένει στὸ κρυ-
σταλλωμένο ἀπ' τὰ δάκρυα ὄνειρο, ἀντι-
φεγγιὰ ἀρχαίου λύχνου ποὺ σβήνει σὲ λυ-
πημένη βροχοστάλα, γιὰ νὰ φυτρώσουν
κάτω ἀπ' τὰ γυμνά πέλματα τῆς ἐλπίδας
χιονολούλουδα.

Μιὰ συγκρατημένη πένθιμη αἰώρηση εἴ-
ναι ἡ ἀνάμνηση τῶν περασμένων, ποὺ ὡς
διαπερνᾷ τὸ κέλυφος τῶν ἐντόνων ἐντυπώ-
σεων, διυλίζει περίτεχνα τὴν οὐσία, γιὰ
νὰ καλπάζει ὁ στίχος ἐρωτικός, γαλάζιος
λικνισμὸς σὲ ἀγκαλιὰ ὀνείρου.

Ἀγάπη καὶ ἔρωτας, πόνος καὶ ἐλπίδα,
μὰ καὶ ἥλιος ἀπὸ ἀντίσταση καὶ ματωμέ-
νη λευτεριά, ὅλα, ἥρωικά καὶ πένθιμα, ἀ-
νεβαίνουν μὲ τὴ μαγεία ἐνὸς παντοτινοῦ
ἀποχαιρετισμοῦ κάθε σκαλοπατί τῆς γοη-
τείας, γιὰ ν' ἀνταμώσουν, μαζί μὲ τὸν
ἀναγνώστη, τὴν ὁμορφιά φιλὶ ζωῆς.

Ἡ ποίηση τοῦ Κωστή Κοκόροβιτς, ἀν-
θρωπική καὶ ἀπλή, εἴτε ἐλεύθερη εἴτε πα-
ραδοσιακή, κρατᾷ δεξιότεχνα τὸν ρυθμὸ
ἀνάσα τῶν εἰκόνων, καὶ μιὰ ἐσωτερικὴ
μουσικὴ δόνηση ἀνασταίνει τὴ λέξη ιδέα
καὶ ὁμορφιά. Εἶναι μιὰ ποίηση ἀληθινή,
ὁλοκληρωμένα προσωπικὴ, πλαγιασμένη
στοὺς σταλαχτίτες τοῦ φεγγαριοῦ, ὅπου
τὸ ἀνθρώπινο αἶσθημα ματώνει τὰ ὄνειρα
σάν:

κυζάκινο μοναχικὸ
στὴ βροχερὴ βουνοπλαγιά.

Δημήτρης Κολιοῦ: «ΣΥΛΛΟ-
ΓΗ», ποιήματα, Ἀθήνα 1975

Αὐτὸς ὁ πόλεμος μὲ κάνει αἰσιό-
(δοξο.

Ἡ ἀντίσταση μὲ γοητεύει
καὶ συμμετέχω.
Τὸ βόλι γιὰ τὴ λευτεριά
εἶναι γιὰ μένα τρόπος ζωῆς.

Σὲ κάθε λαϊκὸ ἀγώνα γιὰ τὸ δίκιο καὶ
τὴ λευτεριά, Διγενῆς ξυπνᾷ ὁ κάθε ἀνεξάρ-
τητος ἄνθρωπος. Καὶ τότε ἡ ἔμπνευση γί-
νεται παιάνας θριάμβου, χωρὶς ὁ στίχος νὰ
βαρικοφτόνεται μὲ λόγο μουσικοστολισμέ-
νο. Εἶναι ξερὸς σὰν τὸν ἦχο τοῦ τουφεκιοῦ.
Ἴσως ἀπ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση ξεκινᾷ ὁ
Δημήτρης Κολιοῦς γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ἡ αἰ-
σθητικὴ, δὲν ἔχει καμιά ἀξία. Κυριὸς ὅ-
ταν γίνεται αὐτοσκοπός.

Καί, ὅμως, ἡ συλλογὴ του, σπάνια συ-
ναντιεῖται μὲ ἀντιποιοτικὰ στοιχεῖα. Γιατί

οί σφιχτές εικόνες γεροδένουν με τυφλή υπόχρουση τὸν λόγο ν' ἀνθίσει καθάριο τραγούδι στὰ χεῖλη τῶν ἀγωνιστῶν.

Ἀμφισβητεῖ, βέβαια, ὁ ποιητὴς τὴν εἰσφορά τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἓνα πρόσωπο ντιμένο τῇ σχολιμότητι. Γι' αὐτὸ σ' ἄλλους φαντάζει ἄθῳος, ὅταν, ἀκριβῶς, ἄλλοι τὸν θεωροῦν ἐγκληματία καὶ προδότη. Καίρια, λοιπόν, ἐπισημαίνεται ἡ ἰδεολογικὴ σύγκρουσις τῆς ἐποχῆς, καίτοι ὁ ἴδιος διαβλέπει φορτωμένη μονάχα, στὴ ράχη τοῦ ἐργάτη, τὴν εὐθύνη, γιὰ τὴν ἀνοιξὴ ποὺ θάῤῥθῃ. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴ θέση εἶναι φυσικὸ τὸ καμόνι, ποὺ κουβαλᾷ φαντάρους νὰ κρύβουν τὸν ἥλιο τῶν παιδιῶν, οἱ ἰατροδικαστικὲς ἀποφάσεις νὰ ἀποκρύπτουν τοὺς δολοφόνους καὶ ἀκόμη ὅλα τὰ θύματα νὰ ὀφείλονται στὴν κατανάλωσις τῶν μονοπωλιακῶν εἰδῶν, στὸν χαφιεδισμό, στὴν μπουρξουαζία, στὶς ἐρπύστριες καὶ τοὺς μαγδαρίνους.

Καὶ ὅμως ὅταν ἡ σκέψις τοῦ ξεστρατίζει τὴν ἀτραπὸ τῆς ὀρισμένης ἰδεολογίας, ξεπετιέται γνήσιος λιρικός, ὅπως στὸ ἀριστοφυηματικὸ «Γενέθλια»:

Ἦ καρδιά σου
ἄς πετάξει ψηλὰ στὰ καρπούλια
νὰ ζεστάνει τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν.

Παρὰ τὴν προσπάθειά του νὰ κάνει «ἀντιποίηση», ὁ Δ. Κολιός, δὲν μπόρεσε νὰ μᾶς πείσει γιὰ κάτι ἀνάλογο. Ὑπάρχουν ἀραδιασμένες πεζὲς σκέψεις ἢ διαπιστώσεις ὅπως τὶς ὀνομάζει. Στὸ βάθος, ὅμως, κρατοῦν κάτι ἀπ' τὴν ἀνάσα τῶν ἐφήβων. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ὁ λόγος του δὲν γίνεται οὔτε κηρυγματικός. Κρατᾷ ἀνόθευτὴ τὴ χαρὰ τῆς ἀγάπης. Σὺν τὴν ἀπλότητα τοῦ τραγουδι-σὴ τῶν λαϊκῶν ἀγῶνων.

Πράγματι, ἡ «Συλλογὴ» περιλαμβάνει ποίηση οὐσίας. Ἐνῆναι ἡ μεταλαβὰ τῆς ἐλληνικῆς ιδέας ποὺ θὰ μᾶς κάνει ἄξιους νὰ ἀντέξουμε τὰ δακρυγόνα, ἰσχυρὰ μόνο νὰ βομβαρδίζουν τὴν ἀνάσα τῶν κιοτήδων τοῦ συμβιβασμοῦ. Γιατὶ μεταξὺ μας ὁρθὸς ὑπερηφάνειας θὰ ἠρωθεῖ ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ἀκατανίκητη ἀπ' ὅλους τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπη:

Ἔχω πολλοὺς φίλους
καὶ καλοὺς.

Μὰ κείνο τὸ βράδυ
στὰ προπύλαια
εἶχα μονάχα ἓνα:
τὴν ἀγάπη σου.

Ὅπως τὴν ἀγάπη μας, γιὰ τὴ γόνιμη προσφορά του, παρὰ τὶς μονοδρομακῆς προσπελάσεις, θὰ ἔχει ὁ ποιητὴς τῆς λαϊκῆς θέλησις καὶ τῆς νεολαιίστικης πρωτοπορίας, Δημ. Κολιός.

Χά ρ η Πα πα σ τ α ύ ρ ο υ: «ΠΟΥ
ΒΑΔΙΖΟΥΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ;», Ἰωάν-
νινα 1975

Ἐθνικὸ ὑπόμνημα χαρακτηρίζει ὁ Γιαννιώτης δημοσιογράφος κ. Χάρης Παπασταύρου, τὸ μικρὸ πολιτικὸ του πόνημα «Ποὺ βαδίζουν οἱ Ἕλληνες;», ἀποτέλεσμα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, πατριωτικῆς παρορμήσεως καὶ καθήκοντος πρὸς τὸν ἐλληνισμό.

Ἀπ' τὸν πρόλογο, κιόλας, καταλαβαίνει ὁ ἀναγνώστης γιὰ τὸ ποῦ βαδίζει ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ πιστοποιεῖ ὅτι: «Εἰς τὴν χώραν μας, ὁ κομματισμὸς ἔχει μεταβληθῇ σὲ θρησκεία ποὺ ναρκώνει τὸν λαὸν καὶ βλάπτει τὸ Ἔθνος».

Ἀκόμη ἡ σύστασις πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μας πολιτικὴ ὅτι «οὐδεὶς δρόμος ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸν ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν Ἀμερικὴν εἶναι ἀνοιχτὸς διὰ τὰ ἐλληνικὰ συμφέροντα», προσδιορίζει μὲ σαφήνεια τὴν πολιτικὴ τοποθέτησις τοῦ συγγραφέα, χωρὶς αὐτὸ νὰ προκαλεῖ ἰδιαιτέρη ὀξυνση τῶν αἰσθημάτων τῶν ἀντιφρονούντων.

Φυσικὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου καλύπτει μιὰ ἐπικαιρὴ συνθηματολογία, κατὰ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ἐκτὸς τοῦ συνθηκολογήσαντος, μὲ ὅλες τὶς μορφὲς διακυβέρνησης, μὲ τὴν ἐπταετία, γιὰ τὴν ὁποία, ὅμως, ἡ νεκρολογία του, εἶναι σωστὸ δείγμα γραφῆς ἀντικειμενικοῦ ἐπικήδειου. Ἐκτὸς τούτου, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὶς βασικὲς του ἀρετές: Εἶναι ἀντικειμενικὸς ὅταν ξεστρατίζει τὴν

σκοπιμότητα, χωρεί σέ έπιτυχείς χαρακτη-
ρισμούς των πρωταγωνιστών τής εθνικής
πολιτικής σκηνής και του παρασκηνίου, κι'
άκόμη — σύμπτωση ή όραματισμός! —
συνιστά την ίδρυση κόμματος, με την έπω-
νυμία «Κίνησις Έλληνικής Άναγεννήσε-
ως» (ΚΕΑ), κάτι, δηλαδή, που άρχισε νά
ψιθυρίζεται στίς μέρες μας.

Παρ' όλες τις συνεπίει θέσεως άδυνα-
μίες, άναμφισβήτητα ή διακήρυξη στόχων
όπως ή προώθηση του άδεσμεύτου σοσια-
λισμού (δυτικής μορφής) και ή μέσω αυ-
τού επιδίωξη τής εθνικής προόδου και ευ-
ημερίας, καθώς και ή εφαρμογή πολιτικής
έξυπηρετούσης άπόλυτα τά έλληνικά συμ-
φέροντα, καθιστούν τον συγγραφέα και
προσδευτικό και θαρραλέο...

Πάντως τό πόνημα είναι καλογραμμέ-
νο, διαβάζεται ευχάριστα και γι' άλλους
θετικά, γι' άλλους άρνητικά, θά φανεί ό-
πωςδήποτε χρήσιμο.

Έλπίζουμε σέ μιá μελλοντική άνεπηρέ-
αστη θεώρηση του έλληνικού προβλήματος,
γιατί ό συγγραφέας διαθέτει τά ανάλογα
προσόντα.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Ν . Δ η μ á γ γ ε λ ο υ : «ΕΘΝΙΚΗ
ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΑΠΑΘΗ»,
σελ. 220, 1975

Τό βιβλίό αυτό είναι μιá αντίζεια άπάν-
τηση σ' ένα άλλο βιβλίό που βγήκε τον
καιρό τής διχτατορίας για νά ύποστηρίξει
την καθαρεύουσα. Ό συγγραφέας αφιερώ-
νει δέκα πέντε σελίδες για νά μās αποδεί-
ξει τούς κοινωνιολογικούς λόγους για τούς
όποιους ή διχτατορία ύποστήριξε την καθα-
ρεύουσα. αλλά πρίν, στή σελ. 40 μās λέει
ότι ή διχτατορία του Μεταξά είχε νύοθετήσει
τή δημοτική. Αύτά αποτελούν κατá τον συγ-
γραφέα άπόδειξη πώς τό γλωσσικό είναι

κοινωνικό ζήτημα, ενώ αντίθετα άποδεί-
χνουν πώς γλώσσα και διχτατορία δέν έ-
χουνε κανένα έσωτερικό σύνδεσμο.

Δέν πρόκειται στο σύντομο αύτό σημείω-
μα νά αντίκρουσόν τις «κοινωνιολογικές» πε-
ποιθήσεις του συγγραφέα. Θά ήθελα μονά-
χα νά τονίσω πώς τό νά συνδέουμε τό
γλωσσικό με τό κοινωνικό ζήτημα, δέν προ-
ωθεί τή λύση του γλωσσικού αλλά την κα-
θυστέρει. Καί θά συμβούλευα άκόμα τον
συγγραφέα, μη πού θέλει νά ύποστηρίξει
τή δημοτική, νά την προσέχει καλύτερα ό
ίδιος. Τί θά πεί λ.χ. «στερούμαστε τής ίκα-
νότητας» (σελ. 46); "Αν χάσει ένας τον πα-
τέρα του, δέν θά ποιμε ποτέ «στερήθηκε
του πατέρα του», θά ποιμε στερήθηκε τον
πατέρα του.

"Επειτα εκείνο τό «όρθως άπορρίφτη-
καν», είναι πραγματικά καθαρή δημοτική;
Λέμε πότε στή δημοτική ρίγτω ή άπορρί-
φτω; "Όλοι μας άγράμματοι και γραμματι-
σμένοι λέμε ρίχνω. Έξάλλον τά έπιορήμα-
τα στή δημοτική τελειώνουν σέ α, όπως ώ-
ραία, άσχημα κλπ.

Τό «όρθως» στή δημοτική θά πη σω-
στά, δέν θά πη ορθά. "Αν πής σ' ένα άν-
θρωπο ότι λ.χ. ό πρωθυπουργός τά είπε όρ-
θως στή βουλή, θά νομίσει έξάπαντος ότι
σηκώθηκε από τό κάθισμά του και μίλησε
όρθιος γιατί καθώς δέν προσφέρουμε πιά μα-
ζού φωνήεντα, θά άκούσει «όρθως».

Καί έπειτα άφού θέλουμε — και πρό-
πει — ν' άπλοποιήσουμε την ορθογραφία
μας όσο είναι δυνατό, γιατί τό άπορρίφτη-
καν τό γράφει με δύο ρ, ενώ και στά άρ-
χαία άκόμα, όπως στον Άνακρέοντα (39)
βρίσκουμε τή γραφή άπορίπτω; Άλλά τόσο
φαίνεται πώς άρέσουν τά διπλά σύμφωνα,
ώστε γράφει «νά σφάλλει» και δέν έσφαλ-
λε (σ. 115), ενώ στα άρχαία ή ύποταχτική
και ό άόριστος γράφονται με ένα σύμφω-
νο. Καί τά άρχαία (δέν μιλω για την κα-
θαρεύουσα) τά άρχαία, λέω, πρέπει νά τά
μαθαίνουμε. Τό λαϊκό ρητό που άναφέρει
(σ. 48): Μάθε γράμματα νά γίνεις άνθρω-
πος, δέν σημαίνει, καθώς φαντάζεται, μάθε
την καθαρεύουσα για νά προζήνης στήν
κοινωνία που ζούμε, σημαίνει κάτι πολύ πιό
σημαντικό: Κίτταξε νά μορφωθείς για νά
γίνω άνθρωπος. Καί μόρφωση χωρίς άν-

θροονιστική (οὐμανιστική) παιδεία δὲν νοεῖται.

Α. ΤΑΣΟΛΑΜΠΡΟΣ

Δημοσθένη Κόκκινου: «Η ΠΕΔΙΑΔΑ ΜΕ ΤΗΝ ΤΕΦΡΑ», διηγήματα 1975

Ἐγκαταλείποντας ἡ ποίηση, τὰ ἡχηρὰ στολίδια της, κέρδισε τὴν ἐλευθερία νὰ κινεῖται ἄνετα στὸ χῶρο της, ὅσο καὶ τὸ πεζογράφημα. Ἔτσι, καθὼς ἀπόμεινε γυμνή, ἔδειξε στὰ μάτια τῆς ψυχῆς ὁλόκληρη τὴ δύναμή της. Ἔδειξε πιά ξεκάθαρα, πὼς εἶναι ἡ βρυσομάνα τῶν τεχνῶν· πὼς τροφοδοτεῖ τὶς τέχνες, χωρὶς νὰ παίρνει τίποτε ἀπ' αὐτές.

Ἄν ἡ ἀξία τῶν τεχνῶν, κριθεῖ ἀπὸ τὴν ποίηση πού περιέχουν, τότε, τὸ πεζογράφημα σὰν λόγος ἀδερφὸς τῆς ποίησης, σχετίζεται ἄμεσα μ' αὐτή. Ὁ πλοῦτος τοῦ ποιητικοῦ στοιχείου, στὴ δομὴ του, πέρα ἀπ' τὸ μέτρο τῆς θετικῆς του ἀξιολόγησης, ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσία ἐκείνη, πού τοῦ δίνει πλαστικότητα νὰ ἐξελίσσεται καὶ νὰ μπορεῖ νὰ προσαρμόζεται στὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν. Μὲ κίνη τὴν ὑφὴ τῆς ποίησης, τὴ γεμάτη μυστηριακὴ ὑπόσταση, ἀποχτᾷ μιὰ κάποια εὐελξία νὰ παραμερίζει τὰ ἐμπόδια, νὰ προχωρεῖ, νὰ μπαίνει πιά στὸ χῶρο τῆς ἀπρόσκοπτης πρωτοπορίας. Μὲ τὴν ὑφὴ αὐτὴ τὸ μυθιστόρημα, βρῆκε τὸ «αὐτί» του γιὰ νὰ σπάσει τὴν παράδοση. Μ' αὐτὴ πλουτίστηκε τὸ θέατρο, νὰ γίνῃ αὐτὸ πού λέμε σήμερα, «τὸ θέατρο τοῦ παραλόγου». Τὸ εἶδος ὁμῶς τῆς πεζογραφίας πού ἔχει γίνῃ ποίηση σχεδόν, ἀξιοποιώντας τὸ ποιητικὸ στοιχεῖο, στὸ χῶρο τῆς πρωτοπορίας πάντα, εἶναι τὸ διήγημα.

Ἐνα διήγημα, ὅπως αὐτὸ πού καλλιέργησε ὁ Δημοσθένης Κόκκινος. Λογοτέχνης, μὲ ἰσχυρὴ τὴν ψυχοσύνθεση τοῦ ποιητῆ, δὲν φαίνεται καθόλου ν' ἀγνοεῖ αὐτὰ τὰ βάθη τῆς ἐκφραστικῆς πληρότητας, πού ἀπαιτεῖ τὸ εἶδος. «Ἡ πεδιάδα μὲ τὴν τέφρα»

πού μᾶς ἔχει δώσει τελευταία, τόσο σὰν δείγμα μιᾶς σωστῆς πρωτοποριακῆς γραφῆς, ὅσο καὶ σὰν φορέας ἑνὸς μηνύματος ἀνθρωπίνου, δικαιώνει ἀπόλυτα τοὺς μόχθους του.

Ὁ συγγραφέας σμιλεύει τὸ διήγημα περίτεχνα, δίχως νὰ ξεφεύγῃ ἀπ' τὸ πηγαῖο, νὰ γίνῃ ἐγκεφαλικὸς, οὔτε ἀπ' τὴν ἐνάργεια τῶν νοημάτων νὰ πέσει στὸ ἀκατανόητο, παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο μιᾶς ἐλλειπτικῆς γραφῆς. Ἡ λεπτομέρεια τῆς εἰκόνας, τὰ βιώματα τῶν προδομένων ἡρώων, οἱ γεμάτες ἀπ' τὴν κραυγὴ τους σιωπές, ὅλα, δοσμένα στὸν καμβὰ μιᾶς ἄφατης ὑποβολῆς. Ὁ προβληματισμὸς ἀνάμεσα στὶς ἀντιθέσεις, ὁμορφιάς καὶ φρίκης, ἀνθρωπιάς καὶ ἀπανθρωπιάς πού προσδίνει πάντα στὴν ἀνθρώπινη ὑπόσταση ὁ πόλεμος, δένεται μ' ἓνα λυρισμὸ ἀσυνήθιστο γιὰ πεζογράφημα, νὰ κάμουν ἓνα κείμενο ἐλκυστικὸ, σὲ μυημένους καὶ ἀμύητους. Γενικὰ στὴν «πεδιάδα μὲ τὴν τέφρα» ὅλα τὰ στοιχεῖα πού ὑπάρχουν, δένονται ἀκόμα μὲ τὴ λεπτομέρεια τῆς φύσης πού, διάχυτη παντοῦ, ἀποτελεῖ τὸ σύμβολο τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ζωῆς ἀπέναντι στὴ βία τοῦ πολέμου, αὐτὸν τὸν τεχνητὸ θάνατο πού κατασκεύασε ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸ συνάνθρωπο. Τ' ἀνθόπεταλα πού ἀρμενίζουν μὲς στὸ αἷμα, ἡ μεγάλη ἀντίθεση σ' αὐτὴ τὴ σύνθεση τοῦ Δημοσθένη Κόκκινου· αἷμα πού θαρρεῖς πὼς ρέει ἀπ' τὴ θυσία τῶν λουλουδιῶν ἢ ἀπ' τὸ κορμὶ κάποιου σφαγιασμένου ἔρωτα. Ἡ λεπτομέρεια τοῦ φυσικοῦ περιγύρου μὲ τὴ μορφὴ ἑνὸς κλαδιοῦ, κάποιου ξερόχορτου πού τρεμουλιάζει ἀπ' τὸν ἄνεμο πού σιγοπνέει ἢ τὸ κροτάλισμα τῶν πολυδῶλων, δίχως νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ στὸν ἄνθρωπο πού πολεμᾷ ἐνάντια στὸν ἀδερφό του, φωτίζεται ἀπ' τὴν ἀνάμνηση τοῦ συγγραφέα, νὰ φανεῖ ὁ Θεὸς πού κλείνει μέσα της· ὁ Θεὸς πού τεμαχίζεται μ' αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια κι ὁμῶς ὑπάρχει πάντα μὲς στὴν ἀγαθότητα καὶ γονιμότητα τῆς φύσης, νὰ διδάσκει στὸν παράλογο πού φεύγει, χωρὶς τὴ μέθεξη στὸν κόσμον τῆς ζωῆς, τὸ γυρισμὸ του στὸ ἀνθρώπινο:

Μ' «αὐτὸς» ξαναπέρασε κι ἄλλη αἰνία κι ἔσκυψε γιὰ νὰ σημαδέψει... κίνη τὴ στιγμή δὲν ὑπῆρχαν τὰ κλωνάρια τῆς ἀ-

μυγδαλιάς...». Δηλαδή είχε φύγει απ' την ύπαρξή τους αυτός που πολεμούσε δίπλα τους· δὲν «ὑπῆρχαν» γιατί τούς εἶχε λείψει ἡ μαρτυρία τῆς ὑπαρξης, ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τ' ἄλλα, τὰ κλωνάρια τῆς ἀμυγδαλιάς ὑπῆρχαν ἔστω καὶ θερισμένα ἀπὸ τὶς σφαίρες...». Ἄς ἀφήσουμε ὅμως τὸ συγγραφέα νὰ συνεχίσει:

«Ρίχτηκα καὶ τὸν ἄρπαξα στὰ χέρια. Οἱ ἄλλοι δὲν ἀντιλήφθηκαν τίποτα. Κάπου θὰ σημάδευαν... Πίσω ἀπ' τὴ στροφή μὲ τὰ κοκκινόμαυρα βᾶτα... Ἐκεῖ δίπλα χλόιζαν κάτι ἀνθάκια στὸ χαραγμένο του μέτωπο... Καὶ θύμιζαν ἓνα ποίημα ἀπὸ σκόρπιους στίχους...».

Ὁ Δημοσθένης Κόκκινος, καλλιιεργεῖ πάντα μέσα του αὐτὸ τὸ «ποίημα μὲ τοὺς σκόρπιους στίχους». Μὲ τὴν ὁμορφιά του, ζωντανεύει τοὺς νεκροὺς του ἥρωες καὶ τοὺς βάζει ὕστερα νὰ δρασκελοῦν τὴν «Πεδιάδα μὲ τὴν τέφρα» τῶν ὀνείρων τους, ἀπ' ὀρίζοντα σ' ὀρίζοντα κι ἀπὸ ζωὴ σὲ ζωὴ. Στὴ ζωντανία τους αὐτὴ, θητεύουν, «τρεῖς χιλιάδες χρόνια στρατιῶτες» ἐνάντια στὸ ψέμμα. Παρατηροῦν στὸ διάβα τῶν αἰώνων, τοὺς κατασκευασμένους νόμους τῆς φθορᾶς, βγάζουν συμπεράσματα, ἀποκαλύπτουν τὴν ὑποκρισία, τὴν αἰσχρὴ ἰδιοτέλεια, βροντοφωνάζουν πρὸς τὴν ἐκκλησία τὸ μεγάλο χρέος τῆς θυσίας:

«Νὰ μὴν εὐλογῇσαι τὰ ὅπλα. Νὰ σταθεῖ ἀνάμεσα στὰ ντουφέκια καὶ νὰ φράξει μὲ τὸ σῶμα της τὶς κάνες τους».

Αὐτὴ εἶναι «ἡ πεδιάδα μὲ τὴν τέφρα»· κι ἐπαναλαμβάνουμε, πῶς ἀπὸ κάθε ἀποψη, δικαιώνει ἀπόλυτα τὸ συγγραφέα της. Ἡ «τέφρα» τῆς σὰν σύμβολο καταστροφῆς, κρύβει μέσα της τὴ σπίθα τῆς δημιουργίας, ἑνὸς κόσμου διαφορετικοῦ ἀπ' αὐτὸν πού ζήσαμε ἢ ζοῦμε. Ἀπάνω της, ὑπάρχουν ἀποτυπωμένα, τὰ ἴχνη τῆς πικρῆς ἀλήθειας πρὸς τὴ λύτρωση.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

Ἀ ν θ η Β έ ρ γ η : «Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΗΣ», διηγήματα, Ἀθήνα 1975

Σὲ μιὰ διάχυτη ποίηση ἀσκητικῆς μόνω-

σης, ὅπου διαποτίζεται ἡ αἴσθησις τῆς ζωῆς ἀπὸ κάποια πνοὴ λυρικῆς μέθης καὶ ὁ εἰρικοῦς διάθλινος, ἐνανθρωπίζεται ἡ φύσις καὶ παίρνει τὶς διαστάσεις καὶ τὴ φῶς ἀπ' τὸν ποιητὴ. Ἔτσι, ἡ ὑπαρξὴ καὶ ὁ κόσμος, δίνονται ἀπ' τὴν θέαση, ἀπ' τὴν ἀγωνία κι' ἀπ' τὴν γνώση τῆς ἀνθρώπινης συμμετοχῆς, σ' ἓναν ἡώρο ἰδιόρρυθμου ψυχισμοῦ πού γίνεται ἀπεφθὴ ἀλήθεια μ' ἓνα παραλήρημα, πού ἀπλώνει τὴν γοητεία τῆς ἐκφρασης πέρα ἀπ' τὴν δεδομένη πραγματικότητα. Αὐτὴν τὴν κατάκτηση, στὴν σύγχρονη πεζογραφία μας, φέρνει ὁ Ἀνθης Βέργης, διευρύνοντας τὴν προσφορὰ του στὸν τομέα τοῦτο, μὲ τὸ νέο βιβλίο του: «Ἡ ἀνάστα τῆς γῆς».

Ἡ προσωπικὴ κατάκτηση, πού ξεχωρίζει τὸν συγγραφέα γιὰ τὴν ἀναπαλλοτρίωτη αὐτὴ μορφή τῆς γραφῆς του, ἀνταποκρίνεται στὴν ἀναζήτησι νὰ κρατηθοῦμε ἀπ' τὴ γῆ μας κι' ἀπ' τὴν χόβολη στὴν ψυχὴ μας. Γιατί, ὁ ἱλιγγος καὶ τὸ χάος, πού ἔρχεται ἀπ' τὴν τυφλὴ δύναμη καὶ τὴν ὕλική αἰχμηλωσία ἑνὸς αἰῶνα πού χαράζει μιὰν ἀσύνορη πορεία στὴν ἀνθρώπινη μοῖρα, ὀδηγοῦν στὴν ἀναπότρεπτην ὑπαρξιακὴ ἀγωνία νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό (ἀπὸ μιὰ πατρώα ρίζα), γιὰ νὰ μὴν εἶναι ὁλοτελὴ ξένος καὶ μονάχος πάνω σὲ τοῦτον τὸν πλανήτη. Καὶ ἡ πεζογραφία τοῦ Α.Β., πέρα ἀπ' τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν διεύρυνση τῆς ἐκφραστικῆς δυνατότητας, φέρνει αὐτὲς τὶς ἀκαθόριστες διαφεύγουσες ἀξίες. Δὲν εἶναι μόνο ἡ ἐφύσσια ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ κοινότητα ἑνὸς χώρου ὑπαρξοῦ (ἡ ζωντανὴ σκηνογραφία τῆς Αἰτωλίας, ὅπου κινεῖται καὶ ἀναπνέει ὁ συγγραφέας σὲ ὅλα τὰ βιβλία του), ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ συνείδησις μὲ τὸν ἰδρώτα καὶ τὴν παράδοση, πού διαποτίζουν τὴν ὕρασι καὶ τὴν ψυχὴ, καθὼς παίρνουν ὑπόστασι καὶ γίνονται λόγος. Ἔτσι, ἡ αἴσθησις αἰωρίζεται σὲ μιὰν ὑψηλὴ θερμοκρασία μέθεξης μέσα σ' ἓνα κλίμα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἅγιοι, ἡ φύσις, ἡ ὁμορφιά, ὁ πόνος καὶ τὰ πράγματα, γίνονται ἐφικτὴ συνομιλία καὶ πνευματικὲς ὀντότητες, ἐνίοτε καὶ συγγενὲς σύνολο, πού ὀρίζεται ἀπ' τὴν ἐμβέλεια καὶ τὰ μέτρα μιᾶς ὑπερατομικῆς ἐρμητικῆς θεώρησης. Μὲ αὐτὴν τὴν ποιητικὴν πεζογραφία, ὁ Α.Β. δένει ἓναν λόγο ἀποκαθαρόμενον ἀπ' τὸ φορτίο τῆς συμ-

βατισμοῦ καὶ διῶλισμένον αἰσθητικὰ μ' ἔνα σπάνιο γλωσσικὸ αἰσθητήριον, ποὺ ἀφήνει στὶς λέξεις τὴν ὑποβολὴ καὶ τὸ φάσμα ἀπ' τὴν γνησιότητα τῆς λαϊκῆς ἐκφραστικῆς δύναμης. Καί, ἀκόμα, τὸ ἐλλειπτικὸ στοιχεῖο στὴν διάρθρωση τῆς δομῆς τῶν εἰκόνων, καθὼς καὶ ἡ μετάθεσις τῶν διαλόγων ἔξω ἀπ' τὶς ἀναπαραστασιακὰς δεσμεύσεις, ὁλοκληρώνει τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν ἐντελῶς προσωπικὴν ὑψὲς μιᾶς πεζογραφίας ποὺ εἰσφέρει στὰ τοιοῦτά γραμματα μὴ νέα οὐσιαστικὴ ἔκφρασις κι' ἕνα γῶρο τολμηρότερης προοπτικῆς. Καὶ θὰ πρέπει, κοντὰ σ' αὐτά, νὰ προσθέσουμε πὼς ἐδῶ κυριαρχεῖ ἡ εὐαισθησία, ἡ λιτὴ λυρική εὐφορία καὶ ἡ χαριτωμένη ἀπλότητα, ποὺ κάνουν ἕνα κείμενο πράγματι γοητευτικὸ σὲ στάθμη ἀνώτερης κλάσης.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Κίτσου Α. Μακρῆ: «Η ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ»

Ἀπὸ τίς ἐκδόσεις «Μέλισσα» κυκλοφόρησε αὐτὲς τίς μέρες ἕνας ὀγκώδης καὶ μεγάλου σχήματος τόμος, μὲ τὴ μελέτη τοῦ Βολιώτη λαογράφου καὶ μελετητῆ τῆς λαϊκῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασις Κίτσου Μακρῆ, μὲ τίτλο «Ἡ Λαϊκὴ τέχνη τοῦ Πηλίου». Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸ βιβλίο εἶναι συναρπαστικὴ γιὰ τὸν ἀναγνώστη, ἡ προσεχτικώτερη θεώρησή του, ἀποκαλυπτικὴ τῆς πορείας τῆς λαϊκῆς μας τέχνης ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ὡς τὴ δυνάμωσή της κι ὡς τὰ μισὰ — γιὰ τὴ ζωγραφικὴ κυρίως — τοῦ αἰῶνα μας. Κι εἶναι ἀποκαλυπτικὴ, γιὰτὶ πέρα ἀπὸ τὴν ὅποια ἀξία τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων τοῦ λαοῦ μας, προβάλλεται, μέσα ἀπ' αὐτά, κι ἡ ἐναγώνια πάλη του γιὰ νὰ σταθεῖ ὀρθίος καὶ νὰ μὴ χάσει τὴν αἴσθησι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ του.

Ὁ Κίτσος Μακρῆς ὑπῆρξε ὁ πρῶτος νεοέλληνας — καὶ ἡ τιμὴ αὐτὴ τοῦ ἀνήκει ὀλοκληρωτικὰ — ποὺ δέχτηκε τοὺς κραδασμοὺς τῶν λαϊκῶν καλλιτεχνημάτων καὶ ἀφουγκράστηκε ἐπίμονα τὰ μηνύματά τους. Κι ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ ἀφιέρωσε

καὶ τὰ σαράντα χρόνια τῆς ὥριμης ζωῆς του στὴν ἀποκάλυψη καὶ παρουσίαση ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τοῦ ἔντεχνου λαϊκοῦ μας βίου. Ἡ ἐθνικὴ μας αὐτογνωσία χρωστάει πολλὰ στὴν ἐπίμοχθι καὶ μὲ πολλές ἀπογοητεύσεις συνυφασμένη δουλειὰ τοῦ Κίτσου Μακρῆ. Πόσες χαμένες πιά σήμερα ἀποτυπώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς δὲν σώθηκαν, χάρη στὴ δική του ἔγκαιρη ἐπισήμανση καὶ μελέτη!

Τοῦτο τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ τὸ συμπυκνωμένο ἀπαύγασμα τῶν πολυχρονῶν μελετῶν του. Ἱστορικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ μαζί ντοκουμέντο, ποὺ κρυσταλλισμένο καθὼς εἶναι καὶ ἀναθεωρημένο, παραδίδεται πιά σὰν κειμήλιο ἱερὸ στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασις. Δὲν εἶναι μόνο ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ, σὲ πολλὰς περιπτώσεις, θεώρηση τῶν θεμάτων, ποὺ τὸ καταξιώνει. Εἶναι καὶ ἡ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση καὶ μαζί καὶ ἡ πλούσια καὶ χαρακτηριστικὴ εἰκονογράφηση, ποὺ συμπληρώνει τὴ τελείωσή του. Πάνω ἀπὸ δισκώσεις ἑγχρωμὲς καὶ ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες συμπληρώνουν τὰ κείμενα καὶ παρουσιάζουν ὅλο τὸν πολύτιμο θησαυρὸ τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, κι ἀπὸ μέσα του καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ἐπώνυμου καὶ ἀνώνυμου καλλιτέχνη. Χαμένες πιά σήμερα ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴ φθορὰ ἐκφάνσεις αὐτοῦ τοῦ πάθους, σώθηκαν ἀπ' τὸ μεράκι καὶ μόνο τοῦ Κίτσου Μακρῆ.

Ἡ ἐργασία του ὀλόκληρη, μεθοδολογικὰ χωρίζεται σὲ τρεῖς ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ στὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἀναπτύχθηκε ἡ λαϊκὴ τέχνη τοῦ Πηλίου. Δίνει ἔτσι ὁ συγγραφέας σύντομη τοπογραφία τοῦ Πηλίου, ἀνατρέχει στὴν ἀρχαιότητα καὶ στὸν μεσαῖωνα, περνᾷ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ διαγράφει ὕστερα τίς βασικὰς κοινωνικοοικονομικὰς συνθήκες, μέσα στὶς ὁποῖες ἔζησαν καὶ δημιούργησαν οἱ λαϊκοὶ καλλιτέχνες, καθὼς καὶ τοὺς παράγοντες ποὺ ἐπέδρασαν στὴ κάθε μορφῆς ἔκφρασις, γιὰ νὰ φτάσει τελικὰ στὴν ἀκμὴ τοῦ ἔντεχνου λαϊκοῦ δημιουργήματος τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἡ δευτέρη ἐνότητα ἀφορᾷ στὸ ἀντικείμενο τῆς λαϊκῆς μας τέχνης. Ἐδῶ μελετᾷ συστηματικὰ τὰ θέματα τῆς λαϊκῆς πολεοδομίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοσμικῆς ἀρχιτε-

κτονικής, της ξυλογλυπτικής και λιθογλυπτικής, της αγιογραφίας και της κοσμικής ζωγραφικής, της ύφαντικής και του κεντήματος της μεταλλοτεχνίας και αργυροχρυσοχοϊκής. Στην ένότητα αυτή αναπτύσσει ο συγγραφέας όλες τις μορφές της καλλιτεχνικής έκφρασης, θεμελιώνει τα συμπεράσματά του και αναθεωρεί παλαιότερες απόψεις του, τοποθετώντας τις σωστά κάτω από το φως των πορισμάτων των νεώτερων έρευνών του. Ίδιαίτερα στο θέμα του λαϊκού ζωγράφου Παγώνη, επιχειρεί μιὰ σωστή τοποθέτηση του θέματος, συμπληρώνοντάς το και με πληθώρα νεώτερων στοιχείων. Στην τρίτη ένότητα της μελέτης του ο συγγραφέας προβαίνει σε άνιχνεύσεις των θεμάτων μορφολογίας, των πηγών και επιδράσεων και της προέλευσης των θεμάτων της λαϊκής ηλιορείτικης τέχνης. Κι έτσι ο μελετητής αυτού του έργου, είτε άπλως άνθρωπος είναι είτε ειδικός έρευνητής, άποχτά μιὰ συνοπτική και ολοκληρωμένη εικόνα, της λαϊκής τέχνης του Πηλίου, από τη πρωταρχική της ανάπτυξης της ως τη κορύφωση των έκφραστικών της άναζητήσεων.

Ο Ίδιος ο Κίτσος Μακρής στο είσαγωγικό του σημείωμα, τοποθετεί χαρακτηριστικά τα πλαίσια, το τρόπο και τους σκοπούς της έρευνάς του. Γράφει σχετικά: «Με την εργασία αυτή επιχειρείται ή συνθετική παρουσίαση της λαϊκής τέχνης του Πηλίου κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Όπου είναι άπαραίτητο, θα γίνονται άναδρομές και στην περίοδο που προηγείται, και, στους τομείς που παρέμειναν ενεργοί, ή έρευνα θα φτάσει ως τα μέσα του 20ού. Αυτό άφορᾷ κυρίως τη ζωγραφική, γιατί οι άλλες που είχαν χειροτεχνικό χαρακτήρα έσβησαν γιατί και οι ὅροι που τις δημιουργήσαν και τις συντηρούσαν έσβησαν. Ο ὅρος λαϊκή τέχνη, χρησιμοποιείται έδῶ με την τρέχουσα και αρκετά συμβατική σημασία του. Περιλαμβάνει το σύνολο σχεδόν της ελληνικής δημιουργίας κατά τη περίοδο της Τουρκοκρατίας, σε έργα εικαστικών τεχνών, αρχιτεκτονικής και χειροτεχνίας, εκτός από μερικές πολύ χτυπητές εξαιρέσεις, όπως π.χ. οι δυτικότεροι ζωγράφου της Έπτανήσου... Η έκδοση της συνθετικής αυτής εργασίας, για

θέμα που άπασχόλησε το συγγραφέα της τριανταέξι χρόνια έρευνας και μελέτης, δέν είναι ούτε ολοκλήρωση, ούτε — προπαντός — τέρμα.

Είναι άπογραφή των καρπών της ως τώρα έρευνας και τακτοποίηση των πορισμάτων της μελέτης, που θα στηρίζουν το ξεκίνημα για καινούργια έξόρμηση, έτσι ώστε ή γνώση νά προχωρήσει σε βάθος και νά αναπτυχθεί σε πλάτος. Με τη σημερινή έκδοση δίνεται ή εύκαιρία νά επισημανθούν αδυναμίες, ελλείψεις και χάσματα, νά προστεθούν παρατηρήσεις και πληροφορίες, έτσι που μιὰ καινούργια προσπάθεια νά έπωφεληθεί από το δημόσιο διάλογο της κριτικής».

Η έπιστημονική αυτή εργασία του Κίτσου Μακρή είναι μοναδική, γιατί — δέν πρέπει νά το κρύβουμε — δέν βρίσκονται εύκολα άνθρωποι που θ' αναλώσουν τη ζωή τους ολάκερη για ν' αναστήσουν άπ' το τίποτα μιὰ ολόκληρη περίοδο της εθνικής μας αυτογνωσίας.

Ο Κίτσος Μακρής τα κατάφερε και πρέπει νά περηφανεύεται γιαυτό.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

Νίκου Μπαζιάνα: «ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ», Αθήνα, 1971

Ο φιλόλογος συγγραφέας έ πρωτοεξέδωσε το 1959 ποιητική συλλογή «Ανήσυχες ὥρες» που έλαβε το πρώτο βραβείο του Φιλαδέλφειου διαγωνισμού. Τα δοκίμιά του που περιέχονται μέσα στον έδῶ σχολιαζόμενο τόμο του έστειλε από τον Βόλο τον Οκτώβριο του 1971. Είναι έπιλογή από έπιφυλλίδες δημοσιευμένες κατά την περίοδο 1967—1971 σε έφημερίδες του Βόλου, έξόν ή μελέτη περί του θεάτρου του Βρετανού Μπέκετ που είναι διάλεξη. Το βιβλίο διαφεύγει σε πέντε μέρη: Μαρτύς στην εποχή μας, θέματα παιδείας, φιλολογικά, ποιήματα, σύγχρονο θέατρο. Είναι όλα σύντομα, μικρά μελετήματα που πάνουν 3—5 σελίδες το καθένα, πράγμα που δέν ήμπορεί παρά νά είναι πλεονέκτημα. Ήδη το πρώτο μέρος του τόμου (σελ. 11—78) το συγκροτούν δε-

καλέντε κομμάτια, επιφυλλίδες με θέματα που ξεκινούν από την εποχή μας, με τα εξωτερικά και εσωτερικά της προβλήματα, θιγουν τους σημερινούς νέους και την «άνοδο της γυναίκας», αντιπαράβλλουν το «καινούργιο» και το «παλιό» και καταλήγουν στην σελήνη και στην... «γήινη μοναξιά μας». Κείμενα ανθρώπων που ξαίρει να παρατηρεί, να επισημαίνει και να σημασιοδοτεί το χαρακτηριστικό φράσεις σύντομες, ύψος ζωφόρου. Θα το είπω, τελειώνοντας, και εδώ: γιατί γράφει λ.χ. ο συγγραφέας: «Περιπέτεια πάνω σε τούτο τον πλανήτη»; Αυτό το «πάνω» καταντάει πληγή. Η λέξη είναι «άπλω» «ἐπάνω». Αυτά τα κολοβώματα έγιναν σωστή επιδημία.

Βασιλείου Ι. Λαζανά: «ΓΚΟ-ΕΤΕ ΚΑΙ ΣΟΛΩΜΟΣ», ανάτυπον εκ του περιοδικού «Παρνασσός», τόμ. ΙΒ' αριθ. 1, Αθήναι 1970

Ο γνωστός μεταφραστής, σχολιαστής και μελετητής που κάμποσα έχω ίσαμε τώρα παρουσιάσει βιβλία του, έρευνά εδώ την σχέση Σολωμού - Γκοέτε, στηριζόμενος σε σχετική βιβλιογραφία. Όχι μόνον ο Σολωμός είχε γνωρίσει το έργο του «Όλυμπίου» του Βάϊμαρ, αλλά και ο τελευταίος είχε, σύμφωνα με βεβαιώσεις αρμοδίων, «έκφρασθεί έγκωμιαστικά» περί του πρώτου και τον ονόμασε «Βύρωνα της Ανατολής». Όπως είναι γνωστό, ο Γκοέτε όχι μόνο εστάθηκε γνώστης του αρχαίου ελληνικού λόγου, αλλά ενδιαφέρθηκε και για την νεότερη Ελλάδα. Προφητικές εν μέρει σχετικές παρατηρήσεις του, είχα διαβάσει πριν από χρόνια στους περίφημους «Διαλόγους με τον Έκκερμαν», τον πιστό φίλο και, κατά κάποιον τρόπο, έξομολογητή του. Χρήσιμη από κάθε άποψη και διδακτική ή ένασχόληση του Β. Λαζανά με το ανέξαντλητο πάντοτε θέμα Γκοέτε.

Βασίλη Ε. Τσιάτη: «ΠΕΖΟ-ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ», 1969

Λεπτοσχάτ διηγήματα και αφηγήματα περιέχει ο τόμος, άντλημένα από την καθημε-

ρινή ζωή, μερικά απ' αυτά είναι άτομικά βιώματα. Η έκθεση είναι στρογγυλή, το ύφος φρεσκο και άνεπιτήδευτο. Τα κείμενα διαβάζονται άνετα. Θα συστήσω στον Β. Τσιάτη να αποφεύγει τον «μεχρτισμό» (σύνταξη το μέχοι με αίτιατική λ.χ. «μέχοι τίς έννά») και να βάζει πάντοτε το νι στο άρσενικό άρθρο της αίτιατικής (να ξαναρχίσει πρώτος το χορό, του χορού), δέν είναι ούδέτερη ή λέξη «χορός».

Στόν σύντομο πρόλογο ο Βασίλης Εύ. Τσιάτης διηγείται την συγγραφική του πορεία. Μερικά από τα αφηγήματά του είχαν δημοσιευθεί στην «Νέα Έστία» του Ηέτρου Χάρη. (Δυστυχώς και τούτο το βιβλίο είχε θάσει στα χέρια μου κατά την περίοδο της περιπέτειάς μου τύπου ίερής εξέτασης, τα χρόνια της δικτατορίας, που έγινε πρόσφατα νύξη περί αυτής σ' άλλα σχολιάσματά μου).

Εύης Ψάλη: «ΑΝΤΑΡΤΗ ΝΟΥ ΜΟΥ» (πρόλογος Γιάννη Σκαρίμπα), ποιήματα

Τυπωμένο από τον «Μαυρίδη», το βιβλίο περιέχει ποιήματα σε έλεύθερον στίχο που δέν στερούνται άτμόσφαιρα. Επισημαίνω κάποιους τύπους όπως λ.χ. «Είπες, πώς κεί στής Άφρικής τα πράσινα τα όνειρα». Επίσης ο στίχος

...δέν είμαστε τάχα άστέρια σαν κείνα.

Πρέπει να γράφομε: εκεί και εκείνα...

Ο πρόλογος του Σκαρίμπα είναι γεμάτος από κολοβωμένες ελληνικές λέξεις, από αλλοιωμένες ξένες λέξεις και άλλους τύπους που δέν είναι δεκτοί σε καλλιεργημένη γλώσσα:

«Οί έντονώτερες νότες ένός κοπανιμέντου». Έπειτα: «Αίσθάνθηκε ύπτια και γυμνή πάνω σε κανα ταμπλώ νεκροτομείου...». Και το κακόζηλο, ιδιωματικό «...ποτέ γώ δέν θα δέχομαν να γίνω...». Σε όρισμένες παρατηρήσεις ο Σκαρίμπας έπιτυχαίνει χτυπητούς χαρακτηρισμούς που δέν στερούνται εύστοχία. Ομιλώντας λ.χ. περί της «χρυσής «έφιππείας» των μερικών Μελασχήμων» της ελληνικής ποίησης, τους λέγει «καβαλλερία ιδαλγών». Άλλά το μειονέκτημά του είναι ότι επίζητώντας

ἀπὸ ἐνδιάθετη ροπή τὸ παράδοξο καὶ τὸ ἀσυνήθιστο καθὼς καὶ τὸ ἔξω ἀπὸ κάθε συμβατικότητα λεκτικὸ τραυματίζει. Οἱ φράσεις τοῦ ποῦ παράθεσα παραπάνω δίνουν ἀφορμὴ στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

Πρῶτα - πρῶτα ἡ ξενικὴ (ἰταλική) λέξη εἶναι «ἀκομπανιαμέντο». Ἐξὸν ἂν ὁ Σκαρίμπας ἀποδλέπει σὲ λογοπαίγνιο. Ἡ ἔλλειψη τοῦ - μ στὴν 3η συλλαβὴ ἴσως καὶ νὰ ὀφείλεται σὲ κακὴ προφορὰ τῶν «ρινικῶν συμπλεγμάτων» ποῦ τείνει σήμερα νὰ ἐκχυδαΐσει τὴν γλῶσσα (τὸ βλέπομε στὴν λατινικὴ γραφὴ ὀδικῶν πινακίδων ποῦ προκαλεῖ τὴν θυμηδίᾳ ἢ καὶ τὴν ἀγανάκτηση τῶν μορφωμένων ξένων περιηγητῶν). Θὰ προσθέσω καὶ τοῦτο: Ἐὰν ἡ νεοελληνικὴ δημοτικὴ εἶχε ἤδη κατασταλάξει σὲ γενικὰ ἀναγνωρισμένη μορφή καί, ἀπὸ φταιξίμο λογοτεχνῶν καὶ συντακτῶν τύπου καὶ ΕΡΤ, δὲν ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένει ἀκαλλιέργητη καὶ ρευστὴ, ἐπομένως ἄτελη (ἀτελὴς δηλαδὴ), τότε φαινόμενα ὅπως τοῦ Σκαρίμπα δὲν θὰ ἐξημίωναν τὴν γλῶσσα, προκαλώντας — ὅπως καὶ τὸ κάνουν — σύγχυση καὶ ἐπιτείνοντας τὸ χάος.

Ἄς μοῦ συγχωρέσει ὁ συγγραφέας τῆς «ὑπεράριθμης συντομολογίας» (ἔτσι χαρακτηρίζει τὸν πρόλογό του ὁ Σκαρίμπας) τὶς κρίσεις μου αὐτές. Ἀλλὰ καὶ οἱ λέξεις «κανα», «ταμπλώ», τὸ ρῆμα «δὲν θὰ δέχομαν» εἶναι ἀπαράδεκτες σὲ καλλιέργημένο νεοελληνικὸ κείμενο (κανένα, πίνακας, δὲν θὰ (ἐ)δεχόμεν: ἰδοὺ οἱ ὀρθοὶ τύποι). Καὶ ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῶν στίχων τῆς Εὔης Ψάλτη, γιὰ νὰ συμπληρώσω τὴν ἐντύπωση: Δὲν λείπει, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἡ ἐκφραστικὴ ἐμβέλεια, ἡ ἀδρὴ εἰκόνα, ἡ τολμηρὴ ἀλλὰ ἐντονὴ παρομοίωση. Ὑλικὸ ὑπάρχει ἀρκετό. Θέλω νὰ τονίσω ἐδῶ γιὰ πολλοστὴ φορὰ ὅτι οἱ σήμερα γράφοντες στίχους στὸν τόπο μας δὲν ἐπιμελοῦνται ἀρκετὰ τὴν μορφή, τὸ γλωσσικὸ ὄργανο. Τὸ ἄτοπο εἶναι σχεδὸν γενικὸ καὶ ἀνάγεται σὲ ἐθνικὸ, θὰ ἔλεγα, ἐλάττωμα: τὴν νευρικότητα, τὴν βιασύνη, τὴν τάση πρὸς τὴν πρώτη, χτυπητὴ ἐντύπωση, τὴν ἔλλειψη ὑπομονῆς. Γιὰ παράδειγμα: ὁ ἔκτος στίχος τοῦ «Ζωὴ σὲ τρεῖς φάσεις» (σελ. 31): Μ'

ὄντας ἡ ἐφηβία μὲ τὸ τραχὺ τὸ δίκοπότης». Ἡ ποιήτρια θέλει νὰ εἰπεί: Μὰ ὄντας... Ὁ τύπος ὅμως «μ'» εἶναι ἀπαράδεκτος. Κάτι τέτοια μειώνουν τὴν μορφή. Μὲ τὴν συνεργία μάλιστα καὶ τοῦ ρωμιοῦ στοιχειοθέτη σκαρώνονται κάποτε, γιὰ συμπλήρωμα, καὶ γραφῆς ὅπως λ.χ. στὴν σελ. 55 κάτω κάτω:

Κάτω ἀπ' τὰ ξεβαμμένα σου «πμλοῦ - τζίν»!

Διογ. Ἀρβανίτη: «ΠΟΡΕΥΟΥ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ», ἰστ. μυθιστόρημα, Ἀθήναι 1971

Νομίζω ὅτι ἔχω ἤδη παρουσιάσει ἄλλο βιβλίο τοῦ συγγραφέα ποῦ ἔχει γράψει ποιήματα, διηγήματα κ.ἄ. Τὸ «Πορεύου ἐν εἰρήνῃ» εἶναι συναρπαστικὸ μυθιστόρημα μὲ θέμα τὶς δραματικὲς περιπέτειες τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατὰκτησης τῆς Ἰουδαίας ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους. Ὁ συγγραφέας καταφέρνει νὰ δώσει ἀνάγλυφη τὴν ἱστορικὴ ἀτμόσφαιρα. Τὴν ὅλη πλοκὴ τὴν διατρέχει ζωηρὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα.

Ὁ Διονύσιος Ἀρβανίτης εἶταν ὡς τελευταία τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου πολιτισμοῦ καὶ ἐπιστημῶν. Σήμερα εἶναι συνταξιῶχος, ζεῖ στὸ Ἀμαρούσιο καὶ καταγίνεται μὲ τὴν ἀποπεράτωση διαφόρων λογοτεχνικῶν ἔργων (νοινθέλες, ταξιδιωτικά, θέατρο, ποιήματα) ποῦ ἀναγγέλλονται ὡς «ἐπὶ ἐκδόσει» στὸ τέλος τοῦ ἐδῶ σχολιαζόμενου τόμου.

Π. Α. Σινόπουλου: «ΦΩΣ ΜΕΓΑ ΚΑΙ ΣΚΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ» & «ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ», Ἀθήνα, 1973

Ὁ Π. Α. Σινόπουλος ἐπρωτοπαρουσιάσθηκε τὸ 1959 μὲ τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν «Ἀνθρωποὶ καὶ κατακόμβες» τὴν ἀκολούθησε τὸ ἐπίσης βιβλίο στίχων «Σφραγίδες» (συνεργασία μὲ τὴν χριστιανικὴ

λογοτεχνική συντροφιά, 1970). "Ήδη οί τίτλοι αὐτοὶ δείχνουν πρὸς τὴν ὑφὴ τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἔμπνευσῆς του ποὺ μετέχει τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου. Τῶντι ἀκολούθησαν πολλὰ βιβλία ἀναφερόμενα στὴν «Ἀγία Γραφή», στὴν «Ἀποκάλυψη Ἰωάννου», σὲ Ἰουδαίους προφῆτες: «Ἱερεμίας - ἀρχαῖος λυρικός μὲ ἀγωνίες τῆς ἐποχῆς μας» (μελέτη), «Μεταφράσεις ποιητικοῦ λόγου μὲ σχόλια κοινωνικοοικονομικοῦ προβληματισμοῦ — ἀπὸ τὰ βιβλία Ἑξοδος, Ψαλμοί, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας κ.λ. π.» καὶ ἀρκετὰ πολὺπλευρο ἔργο μὲ κεντρικὸ θέμα «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, μεταφράσεις καὶ μελέτες» (1966—1973). Κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Συγχρονικὴ ποίηση» ὁ συγγραφέας ἐξέδωσε δύο βιβλία «Τριῶδιο μὲ τὸ Μάρκετιγκ» (1972) καὶ «Οἱ χρυσοφόροι Μῆδοι - Ἰκρίωματα» (ποιήματα) 1972 καὶ τὴν «Προθεωρία γιὰ τὴν συγχρονικὴ ποίηση» (1973) ποὺ παρουσιάζω ἐδῶ. Τὸ μικρὸ τεῦχος πραγματεύεται τὶς πιθανότητες «νὰ δημιουργηθεῖ νέα ποίηση, νὰ ἐγκαινισθεῖ κάποιον νέο αἰσθητικὸ κλίμα», δηλαδὴ ποίηση, ποιητικὴ ἔκφραση, ποὺ ὅχι μόνο νὰ ἐκφράζει «τὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ νά... τὴν ἐκφράζει καὶ μὲ σύγχρονα μέσα».

Τὸ «Φῶς μέγα καὶ σκιά θανάτου», στὸ δεύτερο μέρος του, ἀναδημοσεύει τὴν «Προθεωρία γιὰ τὴν σύγχρονη ποίηση». Τὸ πρῶτο μέρος περιέχει ἑπτὰ ὀλιγόστιχα κομμάτια ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὰ γράμματα τῆς λέξης (μόρφωση) (ἀκροστοιχίδα). Ὅλα συσχετίζονται μὲ στίχους τοῦ Καβάφη, μὲ ρήσεις ἀπὸ ἀγγλικά βιβλία, ἀπὸ τὸν Παῦλο, ἀπὸ τὸν «ἄγνωστο» τοῦ Ἀλ. Καρρέλ κ.ἄ. Ἰδοὺ δείγμα: «Φωνὴ βοῶντος / περνάει μέσ' ἀπὸ ἡλεκτρόνια κ' αἰῶνες / ἐνῶ ἐν ἐρήμῳ πνεύματος / γερνοῦν οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου» (Φωνὴ βοῶντος). Τόσο καὶ κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο κάθε κομματιοῦ, ὅσο καὶ κάτω κάτω στὴν σελίδα παραθέτονται κάποτε ἀναφορὲς σὲ κεντρίσματα καὶ ρήσεις, ὅπως λ.χ. «Πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει», καθὼς καὶ ἄλλες σὲ ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ γλῶσσα. Σ' ἐμὲ προσωπικὰ ἀρέσει ὁ τρόπος αὐτός, διότι πλαταίνει τὸ θέμα. Δίνω σημασία, προκειμένου περὶ λογοτεχνῶν καὶ τοῦ ἔργου των, στὴν γλωσσομάθεια, ἐπειδὴ τοὺς βγάζει ἀπὸ τὴν ὅσο

νὰ εἶναι κάποιαν στενότητα τοῦ παραδοσιακοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος.

Βασίλη Εὐαγγέλου - Γαζή:
«Ο ΠΥΡΓΟΣ», μυθιστόρημα, Ἀθήνα
1975

Κάθε ἀνόρθωση ἐπιτυχαίνεται μὲ θυσίες. Οἱ χρησιμοθηρὲς καὶ ἐγωιστὲς τοῦ Ἀνεμοχωριοῦ ξεσηκώνουν τὸν λαὸ ἐναντίον τοῦ Πύργου ποὺ εἶναι τὸ σύμβολο τῆς «κραταιῆς δικαιοσύνης», ἠρωμένος «μὲ τὴν ἀλήθεια» καὶ τὴν ἀνθρωπιά. Τὴν πάλιν ἀνάμεσα στὴν μιὰν αὐτὴ μερίδα τοῦ λόφου καὶ στοὺς ὀλιγοστοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ Πύργου, τὸν γιατρό καὶ τοὺς γιούς του αἰσθητοποιεῖ ἡ ἀφήγηση. Οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀνθρωπιάς ἐπιστρατεύουν ἓνα σωρὸ τεχνάσματα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, γιὰ νὰ ἐξερεθίσουν τὸ πλῆθος ἐναντίον κάθε ιδέας δικαιοσύνης καὶ ἁρμονικῆς συνεργασίας ποὺ τὴν συμβολίζει ὁ πύργος. Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν δραματικῶν φάσεων τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ διαρθρώνει τὴν ὅλη ἀφήγηση ποὺ συγκρατεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη. Τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα, ἀδρό, καλὰ συγκεροτημένο, ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὸ ἱδανιστικὸ στοιχεῖο ποὺ διατρέχει τὸ ἔργο καὶ καθορεφτίζει τὸ ἥθος του. Ἡ γλῶσσα παραστατικὴ, ζουμερὴ, ἔχει κάτι ἀπὸ τὸ σφρίγος ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῆς λεσβιακῆς φήφρας.

ΠΑΥΛΟΣ ΦΛΩΡΟΣ

Μιχαὴλ Μακράκης: «ΛΕΥΚΕΣ ΧΩΡΕΣ» (ἐκδοσὴ Ἀποστολικῆς Διακονίας)

Δύσκολο εἶναι νὰ ἐντάξης τὴν ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Μ. σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ εἶδη λόγου. Γιὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη πρῶτα νὰ τὴν περιγράψουμε. Κάτω ἀπ' τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου ὑπάρχει μιὰ ἐπεξήγηση ποὺ μᾶς προῖδεάζει: «Νέα μορφή λόγου στὰ Εὐαγγέλια τῆς Κυριακῆς, γιὰ τὸν ἄμβωνα, τὸ ραδιόφωνο, τὴν τηλεόραση, τὸν κινηματογράφο, τὸ θέατρο». Ἀκολουθεῖ ἓνας

πρόλογος του έκδοτη καὶ στή συνέχεια ἡ εἰσαγωγή τοῦ συγγραφέα. Ἡ εἰσαγωγή διαιρεῖται σὲ τέσσερα κεφάλαια μὲ τοὺς τίτλους: «Ἡ ἀπαίτηση τοῦ καιροῦ μας», «ἡ ἀφηγηματικὴ μορφή», «τὰ μέσα ἐπικοινωνίας», «Ἡ ψυχὴ τοῦ λόγου». Τὸ κύριο μέρος τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖται ἀπὸ 52 ὑποδείγματα (κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ) κηρυγμάτων (ὅσα καὶ οἱ Κυριακὲς τοῦ χρόνου), ἐνῶ τὸ παράρτημα περιέχει μιὰ διασκευὴ κηρύγματος (τοῦ πρώτου ἀπ' τὰ ὑποδείγματα) γιὰ τὸ θέατρο, τηλεόραση κ.λ.π. Καὶ τὸ βιβλίον τελειώνει μὲ τὸ ἐπίμετρο.

Στὴν εἰσαγωγή του ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα θαυμάσιο στὸ εἶδος του δοκίμιο (καὶ στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενο) ὁ σ. μᾶς ἐξηγεῖ τὶς ἀφετηρίες καὶ τὶς ἀφορμὲς τῆς ἐκδοσης ξεκινώντας ἀπ' τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ καιροῦ μας γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ καὶ τῆς προβληματικῆς, ἀλλὰ προπαντὸς τοῦ τρόπου τοῦ κηρύγματος. «...Εἶναι ἀνάγκη σήμερα, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ σ. ποὺ συμπορεύεται μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, τὸ κήρυγμα νὰ βγῇ ἔξω ἀπ' τὸν περιορισμένο χώρο τοῦ ναοῦ. Νὰ μὴν περιορίζεται μόνο στὸ στενὸ κύκλο τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἔχει γίνεи στὸν καιρὸ μας στατικὴ καὶ χτυπᾷ τὴν καμπάνα περιμένοντας νὰ πάμε σ' αὐτή. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρέπει ν' ἀπλωθῇ παντοῦ σύμφωνα μὲ τὸ «περευθέντες» τοῦ Χριστοῦ...».

Ἀπ' αὐτὴ τὴ βάση, τὴν τόσο σύγχρονη καὶ τὴν τόσο πανάρχαια, ξεκινάει ὁ σ. γιὰ νὰ προβάλῃ τὸν ἀφηγηματικὸ λόγο σὰν ὑπόδειγμα κηρύγματος στὸν ἄμβωνα, μ' ἕναν τρόπο ποὺ αἰφνιδιάζει τὸν συνηθισμένο στὴ γνωστὴ (καὶ χωρὶς οὐσία συχνὰ) ἔκφραση τοῦ ρητορικοῦ μονόλογου, δίνοντάς μας μὲ γνώση καὶ παραστατικότητα ἀνάλογες μορφὲς ἀπ' τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση τοῦ κηρύγματος, ἐνῶ ἐπεκτείνει αὐτὲς τὶς μορφὲς καὶ πέρα ἀπ' τὸ λόγο (στὸ θέατρο, τὴν τηλεόραση κ.λ.π.).

Ἡ ὅλη ὁμως ἀνάπτυξη τοῦ θέματος δὲν ἀποσκοπεῖ παρὰ στὸ ν' ἀνοίξῃ τὸ δρόμο γιὰ μιὰ (τὴν σωστὴ) ἀνανέωση τοῦ κηρυγματικοῦ λόγου, ἀφοῦ ἡ οὐσία του πρέπει νὰ μείνῃ ἡ ἴδια. Γιατὶ καὶ κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ συγγραφέα περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος πρέπει πάντα νὰ εἶναι ὁ λόγος

τοῦ Εὐαγγελίου (ἄλλο βέβαια εἶναι τὸ θέμα ἂν ὁ σημερινὸς κηρυγματικὸς λόγος ἀποσκοπεῖ πάντα στὴν ἐξήγηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Εὐαγγελίου). Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐκκλησιαστικό, ἐννοοῦμε, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, νὰ εἶναι ἀγιογραφικό. Νὰ ἔχῃ γιὰ περιεχόμενό του «τὸ Εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας...».

Ἐνδιαφέρουσες καὶ πολὺ πειστικὲς εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ σύγχρονου λόγου τοῦ κηρύγματος, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι παραστατικὸ καὶ ἀφηγηματικὸ. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνο γιὰ τὸ τέτοιο ἦταν τὸ κήρυγμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὸ ὕστερα ἀπ' τὸ ρητορικὸ λόγο τοῦ ἄμβωνα (ἀλλὰ προπαντὸς τὴν ἐκτροπὴ του) εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστρέψουμε στὶς πανάρχαιες ρίζες του. «Στὴν πραγματικότητα - συνεχίζει ὁ σ. - δὲν εἶναι ὁλότελα νέο (ἐννοεῖ τὸ ἀφηγηματικὸ κήρυγμα), ἀφοῦ ἔχει τὴν ἀφετηρία του στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες...» Καὶ τοῦτο σημαίνει ἐπιστροφή στὶς πηγὲς καὶ μαζὺ ἀναζήτησις καινούργιων τρόπων ἔκφρασης. Πρέπει δηλαδὴ ν' ἀναζητήσουμε τὰ καινούργια ἀσκήσιὰ γιὰ νὰ βάλουμε μέσα τὸ νέο κρασί. Κι αὐτὰ τὰ καινούργια ἀσκήσιὰ εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα οἱ νέοι ἄμβωνες «...τὸ σκομνὶ τοῦ Πατροκοσμᾶ καὶ ἀκόμα περισσότερο ὁ ὑπαίθριος ἄμβωνας, ποὺ ἔστησε ὁ Χριστὸς στὸ πηγάδι τοῦ Ἰακώβ, ἡ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, δείχνει πῶς ὁ ἄμβωνας μέσα στὸ ναὸ δὲν πρέπει ν' ἀποτελῇ τὸ μοναδικὸ μέσο τοῦ κηρύγματος. Παράλληλα ἐπιβάλλεται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὅλοι οἱ ἄμβωνες ποὺ διαθέτει ἡ ἐποχὴ μας...». Κι αὐτοὶ εἶναι, κατὰ τὸν συγγραφέα, τὸ θέατρο, τὸ ραδιόφωνο, ἡ τηλεόραση...

Πραγμάτωση αὐτῆς τῆς μορφῆς κηρύγματος (δηλ. τοῦ ἀφηγηματικοῦ) ἀποτελοῦν τὰ 52 ὑποδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν, ἕνας λόγος πραγματικὰ ἐποπτικός, ἀληθινὰ παραστατικὸς καὶ ταυτόχρονα ποιητικός. Πενήντα δυὸ ὑποδείγματα, ποὺ μποροῦν νὰ μεταποιηθοῦν γιὰ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας. Γι' αὐτὴ τὴ μεταποίησις ἄλλωστε ἀφιερώνει τὸ ἐπίσης πολὺ πειστικὸ παράρτημα τοῦ βιβλίου του. Πρόκειται στ' ἀλήθεια γιὰ μιὰ πο-

ρεία του κηρύγματος έξω απ' τὸ νάό, στήν όποία μάς ώθεί ό σ. μέ όλόκληρο τὸ βιβλίό του, στό όποίο έκφράζεται μέ μιὰ σειρὰ από διαδοχικές μορφές λόγου, όπου απόδεικνύει καί γνώση καί επίγνωση άλλὰ καί πείρα.

Ώξιζει νά διαβάσῃ τούτο τὸ βιβλίό απ' όλους. Όχι μόνο γιατί είναι μαζύ γοητευτικό καί πειστικό, αλλά κυρίως γιατί είναι ταυτόχρονα τόσο σύγχρονο, τόσο παλιό καί τόσο μελλοντικό, άφού ανάφερεται μέ τὸ σωστότερο τρόπο στήν ανάγκη άλλας, κάθε φορά πού χρειάζεται, τών μέσων τού κηρυγματικού λόγου, πράγμα πού σημαίνει ύποταγή στή διαλεκτική τής παράδοσης. Γιατί παράδοση είναι ή δυνατότητα γιά διαρκείς άλλας, είναι, κατά τὸ λόγο τού μεγάλου φιλόσοφου καί θεολόγου Π. Εϋδοκίμωφ, «τὸ συμβόλαιο πού κάνουμε μέ τὸ μέλλον, πού τὸ βρίσκουμε μέσα στό παρελθόν...».

Πιό πολύ όμως τὸ βιβλίό πρέπει νά διαβάσῃ απ' τούς ιεροκήρυκες τής Έκκλησίας, γιά νά μπορούσαν νά βαθύνουν τόσο στήν ουσία, όσο καί στή δομή τού κηρυγματικού λόγου, αλλά καί στίς διαστάσεις πού πρέπει νάχη στήν εποχή μας.

Γεωργίου Χ. Χιονίδη: «Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΛΥΜΠΟΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1821—1822», Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη, 1975

Ό κ. Γεώργιος Χ. Χιονίδης έχει πιά επιβληθί στό χώρο τής ιστορικής έρευνας στή Μακεδονία, μέ τὸ ήδη σημαντικό έργο του, τόσο απ' τήν άποψη τής έκτασης, όσο καί απ' τήν άποψη τής σωστής διερεύνησης καί παρουσίαν τών πηγών. Έργασίες σάν τήν 'Ιστορία τής Βεροίας αποτελοϋν μιὰ πολύ ζωντανή καί σοβαρή παρουσία. Καί τούτο γιατί είναι προικισμένος μέ γερή μόρφωση, ικανότητα, ζωτική όχι τυχαία καί έρωτα γιά τήν ανάζητηση τών θεμελιακών στοιχείων τής εθνικής μας ταυτότητας, καί δουλεύει μέ ζήλο καί διακονεί μέ αγάπη τήν έρευνα τής νεώτερης ιστορίας μας στήν περιοχή του.

Κατ'ώς αϋτών τών αναζητήσεων είναι καί ή νέα εργασία του (στή σειρά τών εκδόσεων τής Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών), όπου ξεκινώντας από γνωστές πηγές (άπορνημονεύματα Κασσομούλη κ.λ.π.) προσχωρεί στίς λαοθάουσες καί σέ ζείνες πού δέν έχουν αξιοποιηθί όσο έπρεπε (π. χ. ήμερολόγιο Θεοφίλου Κάφη, προκηρύξεις, ένθυμίες καί άλλα έγγραφα) γιά νά εγείνη στήν παρουσίαση έγκτά άγνωστων έγγραφων, πού μάς προσφέρουν νέα στοιχεία γιά τήν επανάσταση στόν Όλύμπο (1821—1822). Μ' αϋτών τόν συστηματικό τρόπο προσχωρεί στή διερεύνηση αϋτού τού ιστορικού χώρου, πού μέχρι τελευταία σχεδόν έλάχιστα γνωρίζαμε. «...Είναι γνωστόν, γράφει στόν πρόλόγό του, ότι μεταξϋ τών περιφερειών τής Βορείου Ελλάδος, αί όποιαι επανεστάτησαν κατά τά έτη 1821—22, ήτο καί ή περιοχή τού Όλύμπου, όπου έλαβον χώραν πλείστα μάχα μεταξϋ Έλλήνων καί Τούρκων καί διεδομηταιόθησαν άξιόλογα γεγονότα, αλλά τελικώς κατεπνίγη εις τὸ αίμα καί τὸ ζίνημα τούτο.

Παρ' όλον όμως ότι παρήλθον έκατοε καί μέχρι σήμερα περισσότερα τών 150 έτών, δέν έχει εκτιμηθί προπόντως ή προσφορά αϋτής τής περιοχής, καί τούτο διότι δέν έχει γραφή άκόμη ειδική μελέτη περί τών συμβάντων...». Τόν πρόλογο τής εργασίας ακολουθοϋν: 1) Πίναξ χρονολογικός τών γεγονότων. 2) Έξίστωση τών γεγονότων τών κινήτρων μέ βάση τὰ ύπάρχοντα καί τὰ λαθάνοντα στοιχεία καί όπου γίνεται έξαντλητική αναφορά στίς πηγές καί τίς μαρτυρίες. 3) Παράρτημα μέ τὰ δημοσιευόμενα έγγραφα καί 4) Τέλος οί παρατηρήσεις τού συγγραφέα γιά τὰ έγγραφα αϋτά.

Μέ τήν εργασία αϋτή ή έρευνα τών γεγονότων τής επανάστασης τού Όλύμπου άρχίζει νά ξεκαθαρίζη καί οί αγωνιστές τής νά παίρνουν τήν άρμοζόνσα θέση καί νά καταξιώνονται, ιδιαίτερα ό κατετάν Διαμαντής Νιζολάου καί οί Λαζαίοι. Καί αϋτή ή καταξίωση γίνεται υπεύθυνα από έναν ειδικό έρευνήτή, πού μέ περισσή σοβαρότητα άντιμετωπίζει όλα τὰ προβλήματα πού ανακύπτουν.

Νικολάου Βλάχου: «ΘΕΣΣΑΛΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ ΙΖ'—ΙΘ' αϊ.», ανάτυπο απ' τὸ Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Ἑρευνῶν, Βόλος 1974 — «ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΣ» (1792—1823), Ἀθῆναι, 1975

Ἡ Ἑταιρία Θεσσαλικῶν Ἑρευνῶν στὸ Βόλο εἶναι μιὰ ἐπιστημονικὴ Ἑταιρία ἡλικίας μόλις 4 ἐτῶν, ἔχει ὅμως στὸ ἐνεργητικὸ της μιὰν ἐνδιαφέρουσα ἱστορία, τόσο πού (μ' ὅλες τὶς ὑπάρχουσες ἀντιξοότητες) νὰ θεωρητὰ ἕνα απ' τὰ πρῶτα ἐπαρχιακὰ πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα απ' τὴν ἄποψη δραστηριότητος. Στὸ ἐνεργητικὸ της εἶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπιμορφωτικὰς ὁμιλίαις, διαλέξεις, πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, συνέδρια στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ ἐκδόσεις, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες τὸ Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Ἑρευνῶν (τοῦ ὁποῖου ἤδη προετοιμάζεται ὁ 4ος τόμος) ἔχει πάρει τὴ θέσιν πού τοῦ ἀνήκει ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὰς ἐκδόσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἀνάτυπο τοῦ Γ' τόμου ἀποτελεῖ ἡ ἐνδιαφέρουσα ὅσο καὶ πρωτότυπη ἐργασία τοῦ κ. Ν. Βλάχου. Γιατρὸς κι ὁ ἴδιος ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἔχει στρέψει τὴν προσοχή του στὴ συστηματικὴ ἔρευνα τῆς προσφοράς τῶν γιατρῶν τῆς Τουρκοκρατίας, πού δὲν ἐνδιαφέρονται μόνο στὴν παροχὴ περίθαλψης στοὺς πάσχοντες, μὰ εἶναι πάθος τους ἡ συμβολὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα καὶ τοῦ ὅφους τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἐνδιαφέρεται κυρίως γι' αὐτοὺς πού ἀποτελοῦν τὴν πρωτοπορίαν τῆς ἐθνικῆς μας Ἀναγέννησης, πού πρωτοστατοῦν σὰν γιατροί, διδάσκαλοι τοῦ Γένους, σὰν κοινωνικοὶ καὶ πνευματικοὶ παράγοντες, πολιτικοὶ ἢ πολεμιστὰς. Εἰκοσιένιας Θεσσαλοὶ γιατροί, ἀρχίζοντας απ' τὸν Διονύσιον τὸ Φιλόσοφον καὶ τελειώνοντας στὸ Δημήτριον Σαράτση, βιογραφοῦνται μὲ μεθοδικότητα, ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν, ἀλλὰ προπαντὸς μὲ τὸ πάθος τοῦ γιατροῦ, πού ὑπερακοντίζει τὰ ἐνδιαφέροντά του, ὅπως τὰ ὑπερακόντισαν καὶ οἱ βιογραφούμενοι, γράφοντας ὁ καθένας τους μιὰ τόσο ἐνδιαφέρουσα καὶ σημαντικὴ προσωπικὴ ἱστορία. «...Οἱ ἐπιστήμονες αὐτοί, γράφει στὸ λιτὸ πρόλογον τῆς ἐργασίας του ὁ κ. Β., ἀνταποκρίθηκαν στὰ

αἰτήματα τῆς ἐποχῆς τους καὶ ἀγωνίστηκαν μὲ συνέπεια, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, ὄχι μόνο σὰν γιατροί, ἀλλὰ καὶ σὰν θεολόγοι, φιλόλογοι, συγγραφεῖς, πολιτικοὶ κλπ.». Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πού ὁ συγγραφέας ξεκίνησε γιὰ νὰ τοὺς βιογραφῇ. Κι ἡ αἰτία πού τὸν παρακίνησε εἶναι σημαντικὸς γιὰ δυὸ λόγους: Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαφῆς μας γενικὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ διάστασιν τῶν προβλημάτων μας, ὁ ἄλλος γιὰ νὰ ἰδοῦμε εἰδικώτερα καὶ ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη σκοπιὰ τὶς δυσκολίας πού πέρασε ὁ ἀγώνας τους ὁ πνευματικὸς γιὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν αὐθυπαρξίαν τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγώνας τους ὁ κοινωνικὸς, πού ξεκινάει απ' τὴν προσπάθειαν ν' ἀνταποκριθῶν μὲ λίγα μέσα στὶς ἀνάγκες τῆς δημόσιας ὑγείας. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἔχει ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς συμβολῆς του, ὅσο καὶ τῶν ἀτελειῶν πού μοιροῦται παρουσιάζει μιὰ παρόμοια ἔρευνα. «Ἡ μελέτη αὐτὴ, γράφει, στάθηκε στοὺς κορυφαίους γιατροὺς τῆς Θεσσαλίας δίχως νὰ ἐξαντλεῖ τὰ πολυάριθμα προβλήματα, πού δημιουργεῖ ἡ ἔρευνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τους...»

Ὅμως καὶ παρὰ τὶς δυσχέρειες πού ἀντιμετώπισε κατόρθωσε νὰ μᾶς δώσῃ τὶς προσωπικότητες γιατρῶν πού ξεχωρίζουν ἀλλοι σὰν διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιοις καὶ ὁ Στέφανος Οἰκονόμου, ἄλλοι σὰν προσωπικότητες μὲ πλούσια δράσιν καὶ πνευματικὴ πολυμέρεια ὅπως ὁ Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης καὶ ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος, ἄλλοι σὰν κορυφαῖοι ἐπιστήμονες σὰν τὸν Ν. Κωστήν, τὸν θεμελιωτὴ τῆς μαιευτικῆς στὸν τόπον μας, τὸν Θεόδωρον Ἀφεντούλην καὶ τὸν Ρῆγα Νικολαΐδην, καὶ ἄλλοι σὰν συγγραφεῖς καὶ κοινωνικοὶ ἀγωνιστὰς ὅπως ὁ Ν. Γεωργιάδης καὶ ὁ Δ. Σαράτσης.

Καὶ τούτῃ ἡ ἐργασία τοῦ κ. Βλάχου προστίθεται στὸ πλῆθος τῶν ἀξιόλογων ἄλλων, πού μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ἀναζήτησιν τῆς πολιτιστικῆς μας ταυτότητας, μακριὰ ἀπ' τ' ἀχώνευστα ξένα πρότυπα, πού μὲ τὴν λειψὴ ἐπίγνωση καὶ περισσείας ἐθελοδοουλίας ἀναζητοῦμε.

Στή σειρά τῶν ἐκδόσεων τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» καὶ μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Κείμενα καὶ μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», ἐκκυκλοφόρησε ἡ δεύτερη αὐτῇ ἐργασία τοῦ κ. Ν. Βλάχου, ποὺ ἀναφέρεται σὲ μιὰ σημαντικὴ, ἄλλο τόσο καὶ ἄγνωστη, φυσιογνωμία τῆς περιόδου τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Τὸν γιαιτὸ Στέφανο Κανέλλο, ποὺ ἦταν μαζὶ διδάσκαλος τοῦ Γέροντος, ποιητῆς, μουσικοῦ, πολεμιστῆς καὶ πολιτικὸς καὶ ποὺ θυσιάσε τὰ νιάτα του στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς πανούκλας στὴν Κρήτη. Διαβάζοντας τὸ βιβλίο τοῦτο τοῦ κ. Β. καὶ παρακολουθώντας αὐτὸ τὸ ἴδιο πνεῦμα καὶ τὸ ἴδιο πάθος γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν γιαιτρῶν, ποὺ ὑπερακόντισαν τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀποστολὴ, διαπιστώνει κανεὶς τὴν ἴδια ἐξαντλητικὴ ἀναζήτηση καὶ κριτικὴ ἐκκαθάριση τῶν πηγῶν, τὸ ἴδιο καὶ ἴσως μεγαλύτερο κάθε φορὰ πάθος γιὰ ν' ἀναστηθοῦν οἱ ἀγωνιστικὲς μορφές, ποὺ τόσα πρόσφεραν γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς νεότερης Ἑλλάδας. Ταυτόχρονα ὅμως ὁ ἀναγνώστης συνέχεται ἀπ' τὴν ἀπορία τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ πῶς γράφεται ἡ ἱστορία (ἡ ἐπίσημη ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεπίσημη), τόσο ποὺ τὸ πρόσωπό της νὰ ἐμφανίζεται στοὺς χώρους τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐκπαίδευσης μὲ τὰ διάφορα ψευδοκείμενα τῆς σκοπιμότητος ἢ τῆς ἀδιαφορίας. Καὶ τοῦτο ἐπισημαίνει ὁ συγγραφέας ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης του, τόσο ποὺ νὰ μένης μὲ τὴν ἐντύπωση πῶς τὴν ἔγραψε γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἴδιαν τὴν ἀγωνία του. Τὴν ἀγωνία του γιὰ τοῦτο τὸ φαινόμενο ποὺ παρατηρεῖται στὸν τόπο μας: νὰ οἰκοδομοῦμε τὸ μέλλον μας χωρὶς ἱστορικὴ μνήμη καὶ χωρὶς τὰ θεμέλια τῆς πολιτιστικῆς μας παράδοσης. «...Εἶναι περίεργο, ἀρχίζει ὁ κ. Βλάχος, πῶς μέχρι σήμερα, μιὰ μορφὴ σὰν τοῦ γιαιτροῦ Στέφανου Κανέλλου, ἀγνοήθηκε συστηματικὰ ἀπ' τοὺς ἱστορικοὺς μας. Ὑπῆρξαν βέβαια μερικὲς ἐνδεικτικὲς ἐξαιρέσεις. Ἐλαχιστότατες πράγματι, ἐπιβεβαιώνουν ὅλως τὸν κανόνα. Ἄν θέλουμε ὅμως νὰ λέμε καὶ νὰ πιστεύουμε σὲ μιὰ καινούργια πορεία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ μέσα ἀπὸ τὶς κρίσιμες στιγμὲς ποὺ περνᾷ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει, πῶς ἡ ἱστορικὴ μας μνήμη καὶ ὁ ἐθνικὸς προβληματισμὸς δὲν ὑπῆρξαν πάντα οἱ γνήσιοι ὁροθέτες γιὰ ἓνα «σωστικὸ» ξεκίνημα.

Τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῇ, ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπ' τὰ μελήματα τῶν νεότερων, τὴ διαπιστώνουμε καὶ μέσα ἀπ' τὸ μεθοδικὰ ἐξαντλητικὸ βιβλίο τοῦ κ. Βλάχου. Ἡ περιπέτεια τῶν ἀναζητήσεων τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ προπαντὸς ἡ παρουσίαση τῆς μεγάλης περιπέτειας τοῦ ἥρωα Στέφανου Κανέλλου (ὅπως καὶ τόσων ἄλλων προσωπικοτήτων, ἀλλὰ καὶ ἐπιτενγμάτων, τῆς μεγάλης ἐκείνης περιόδου) καί, τέλος, ἡ μέσω αὐτῶν τῶν κειμένων αὐτογνωσία μας, ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ μιὰ σωστὴ οἰκοδόμηση τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ τοῦ τόπου. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὴν καταξίωση παρομοίων ἐργασιῶν.

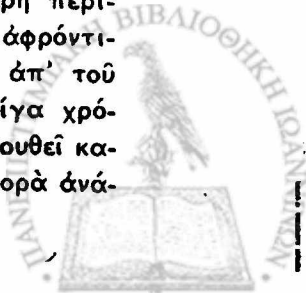
ΓΙΑΝΗΣ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝ

Βασίλη Τσιάτη: «ΣΑΝ ΓΙΑΤΡΟΙ», ἀφηγήματα

Στὸ ἴδιο μοτίβο μὲ τὰ «Πεζογραφήματα» εἶναι γραμμένο τὸ «Σὰν γιαιτροί». Δὲν ἔχουμε νὰ παραλείψουμε τίποτα ἀπὸ κείνα ποὺ εἶχαμε παρατηρήσει στὸ πρῶτο βιβλίο. Ὁ συγγραφέας εἶν' ἓνας θαυμάσιος ἀφηγητῆς, ποὺ θὰ εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία στὴ συγγραφὴ ἐνὸς μυθιστορήματος. Γιατὶ κείνα ποὺ γράφει στὸ πρῶτο καὶ στὸ δεύτερο βιβλίο του, ἂν μονταριζόντανε λίγο καλύτερα καὶ μὲ πρόθεση τέτια, ὁ Τσιάτης θᾶδινε ἓνα ὠραῖο μυθιστόρημα, ποὺ κανένας δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ξεχωρίσει ποῦ τελειώνει τὸ πραγματικὸ στοιχεῖο καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ φανταστικόν, δηλ. ἡ συνθετικὴ ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα - παραμυθᾶ.

Ὑπάρχουν ἔξοχες σελίδες σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο (Τ' ἀφεντικὰ) ποὺ θὰ τίς ζήτησε κι ὁ πιὸ δόκιμος πεζογράφος, ὅμως ὑπάρχουν καὶ σελίδες γιομάτες ἀνθρωπιὰ καὶ συγκίνηση (Γράμματα καὶ Φωτογραφίες) καὶ μιὰ λυρική διάθεση ποὺ δονεῖ τὴν ψυχὴ (Ἡ κοπέλλα μὲ τὸ βιολί, Τὸ γύφτικο, Οἱ Μυλωνάδες). Ἀλλὰ λαμπρότερη περιγραφή τῆς μικρῆς, μαθητικῆς κι ἀφρόντιστης ἡλικίας, δὲν ἔχω διαβάσει ἀπ' τοῦ Τσιάτη (Στὶς μικρὲς τάξεις). Λίγα χρόνια πρίν, μιὰ γενιά. Καὶ παρακολουθεῖ κανεὶς τὸ χάσμα, τὴν τεράστια διαφορὰ ἀνά-

μεσα στη δική μας εποχή και τη σημερινή. Και σκέφτομαι με πολλή πίκρα την αθλία δική μας κατάσταση τότες, αλλά και με πολλή χαρά πώς με τις δικές μας προσπάθειες (και κακορίζικες) στεριώσαμε μιὰ καινούργια κι αστραφτερή ζωή για τὰ παιδιά μας και τὰ ἐγγόνια μας, φτάνει νὰ μὴν τὰ κάμει ὅλα στόχτη ἡ ἴδια μας ἡ ἀπρονοησία.

Μιὰ ρομαντική, θαύτατη ἀνθρώπινη πτυχή τῆς ψυχῆς του, ἀφήνει νὰ ἰδοῦμε στ' ὁμορφο κομάτι, Γράμματα καὶ Φωτογραφίες. Ἡ ψυχική του εὐγένεια γιομάτη ἀνθρωπιά καὶ καλωσύνη, μὰς δείχνει ἀνάγλυφα τὸ συγγραφέα μὰ κι ἄνθρωπο. Πολὺ με συγκίνησαν τοῦτες οἱ σελίδες. Γιὰ τὶς Μνήμες Κατοχῆς τί νὰ πῶ; Μὲ λιτότητα, ἀκόμα καὶ μ' ἓνα τραγικὸ χιούμορ (κι ὁ Τσιάτης δίνει τὶς σελίδες του μὲ πολὺ χιούμορ πολλὲς φορές κ' ἡ λεπτὴ, ἀτσάλινη λεπίδα τῆς εἰρωνείας δὲν τοῦ λείπει) δίνει ὁλοζώντανη καὶ σπαρταριστὴ τὴ ζωὴ τῶν σκλαβωμένων ἐλλήνων στὴν πικρὴ ἐποχὴ τῆς Κατοχῆς, μὲ πιστότητα τέτοια, ὥστε νὰ θεωροῦμε τοῦτες τὶς σελίδες ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ εἰλικρινῆ ντοκουμέντα.

Γενικά, ὁ Β. Τσιάτης, ξέρεي νὰ βλέπει πεντακάθαρα τὶς λεπτὲς πτυχώσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ νὰ κραδαίνεται ἡ ψυχὴ του ἀπ' τὶς πιὸ ἀνεπαίσθητες διακυμάνσεις τῶν ἐμπειριῶν ποὺ δοκιμάζει. Σμιλευτὴς ἐνὸς λόγου ἄρτιου, μὲ μιὰ δημοτικὴ γλῶσσα ὁμορφή, ζωγραφίζει τὶς ἀνθρώπινες καταστάσεις — δικές του ἢ ξένες — μὲ πιστότητα καὶ εἰλικρίνεια — ἐν' ἀπ' τὰ μεγαλύτερα προσόντα τοῦ καλοῦ συγγραφέα.

Ἁ γ α θ ῆ ς Ν ο τ ῖ δ ο υ — Δ ρ ῖ -
τ σ ο υ : «**ἩΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΣΕ
ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ**», λαογραφικὸ

Ἡ Ἠπειρώτισσα λογοτέχνηδα Ἁγαθὴ Νοτίδου—Δρίτσου ἔχει ἀφιερώσει τὴ ζωὴ της συλλέγοντας λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωριοῦ της καὶ πλατύτερα, τῶν χωριοῦν τοῦ Παιωνιοῦ. Ἀκούραστη, συγκεντρώνει ὅσα στοιχεῖα ἀκόμα βρῖσκει, ὅσα ἦθη καὶ ἔθιμα ἐπιζοῦνε στὶς μέρες μας. Καὶ θηγεῖ,

ποὺ σὲ λίγα χρόνια δὲ θὰ ὑπάρχει τίποτα πιά, ποὺ νὰ δείχνει τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μπορεῖ νὰ μετρήσει τὴ συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Γιὰ τοῦτο, οἰχνεται καὶ τούτη, μὲ ζῆλο, στὴ συγκέντρωση τούτων τῶν ἀπομεινარიῶν, προσπαθώντας νὰ περιώσει ὅτι τῆς εἶνε μπορετό.

Τὸ ἐπίσημο κράτος, ποὺ τόσο προσπαθεῖ νὰ ὑποστηρίξει τὸ ἀναλλοίωτο τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἐλάχιστα ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ τὴν περισυλλογὴ. Κι ἂν ἔλειπε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, θὰ εἶχανε χαθεῖ τὰ χνάρια τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἔθνους καὶ θὰ διακονότανε ὁ Φαλμεράνεο. Μὲ πολλὴ χαρὰ παρακολουθῶ μερικὲς ὑπεράνθρωπες προσπάθειες τῶν δασκάλων ποὺ ὁργάνουν τὴν ὑπαιθορ, νὰ μαζέψουνε σὰ μέλισσες ὅτι τοὺς πέφτει στὸ χέρι πολύτιμο. Ἄλλος δημοτικὰ τραγοῦδια, ἄλλος τοπωνύμια, ἄλλος παροιμίες, ἄλλος ἦθη κ' ἔθιμα, μοιρολόγια, κ.ἄ.δ. Τὸν τελευταῖο καιρὸ, ὅσο κι ἂν τὸ νέο κῆμα τῆς ζωῆς κοντεῖ νὰ σβήσει ὅλο τὸ γραφικὸ παρελθόν, νεαροὶ δάσκαλοι οἰχίζανε παντοῦ μὲ ὄρεξη γιὰ τὴν ἀποθησαύριση ὅσων μποροῦνε πότερων ἀποδείξεων τῆς γνησιότητος τῆς φυλῆς καὶ τῆς συνέχειάς της ἀπ' τὸν Ὅμηρο μέχρι σήμερα. Κ' εἶνε παρήγορος τοῦτος ὁ ζήλος.

Ἡ Ἁγαθὴ Νοτίδου—Δρίτσου στὸ βιβλίο της συγκέντρωσε τὰ ἦθη κ' ἔθιμα τῶν χωριοῦν τοῦ Παιωνιοῦ γύρω ἀπ' τὶς ἐπισημότερες μέρες τῆς κοινωνικῆς ἢ θρησκευτικῆς ζωῆς τους — τὸ Δωδεκαήμερο (Χριστογέννημα - Πρωτοχρονιά - Φῶτα), Ἀπόκριες, Καθαρὴ Δευτέρα, Σαρακοστή. Εὐαγγελισμός, τὰ Πασχαλογιόρτια. Ἐπειτα, γιὰ τὸ Γάμο, τὴ Γέννηση, τὰ Βαπτίσια καὶ τὸ Θάνατο. Τὰ θέματα δὲν ἐξαντλοῦνται στὸ βιβλίο της, γιατί εἶναι ἀπ' τὴ φύση τους ἀνεξάντλητα. Μά, ἡ συμβολὴ τῆς Δρίτσου—Νοτίδου εἶνε ἀληθινὰ πολύτιμη, ὅπως εἶνε κ' ἡ συμβολὴ τοῦ καθενοῦ μας ποὺ θὰ καταγράψει ἔστω κ' ἓνα τέτοιο στοιχεῖο. Βέβαια, ὅλα τούτα τὰ γραφτὰ πρέπει νὰ τὰ συγκεντρώνει ἡ Ἀκαδημία καὶ νὰ τυπώσει τὰ πολύτιμα τούτο στοιχεῖα σὲ εἰδικὲς ἐκδόσεις της. Κάτι κάνει, βέβαια, στὸν τοιῦτα τοῦτον, θορυβώντας τοὺς συλλέχτες γιὰ τὶς ἀνέκδοτες ἐργασίες τους, ἀλλά, ποιὸς θὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἐκτύπωσή τους; Ξέρω

πολλούς πού ηνύανε στά σπράτσια τους ἀνέχοντι τὴν προσφορά τους, πού θά καταστραφῇ ἂν πράξει στά χέρια τῶν ἀδιάφορων ἀπογόνων τους. Ποιά οὐσιαστική βοήθεια τοῖς προσφέρουνε τὰ ἀνώτατα πνευματικά Ἰδρύματά μας; Ποιός ἐνδιαφέρθηκε — κ' ἐννοῶ ἀπ' τὸ ἐπίσημο Κράτος — γιὰ τὴν προσφορά τῆς Νοτίου—Δρίτσου; Δὲν ξέρω ἂν τὸ Ἰπουργεῖον Πολιτισμοῦ ἀγόρασε μερικὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου της γιὰ τὶς βιβλιοθήκες του.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

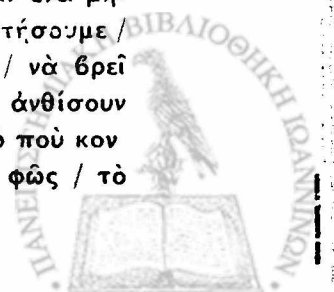
Χρυσάνθης Ζιτσαίας: «ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ», ποιητική συλλογή, Θεσσαλονίκη 1975

Ἡ ποίηση τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας, παραδοσιακὴ ἢ τῆς ἀνανεωμένης παράδοσης καὶ μοντέρνα ἄκμα, δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ἐνδοστεφής, ἀλλὰ ποίηση ἀντλημένη ἀπ' τὴ ζωὴ, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ταραγμένου αἰῶνα μας, μὲ ὀλοφάνερη τὴν ἀναζήτησι στὰ «γιγνόμενα» τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μιὰ δυσπιστία στὰ ἰδεολογικά παγκόσμια ρεύματα καὶ ἓνα αἶσθημα κοινωνικῆς δυσφορίας γιὰ τὴν ὑφιστάμενη ἀδικία, δίνουν μιὰ πυκνὴ δραματικότητα στὴν ποίησή της καὶ ὅταν ἀκόμα αὐτὴ ξεκινάει ἀπὸ ἐποχιακὰ γεγονότα, ὅπως αὐτὴ πού μᾶς δίνεται ἀπὸ τὴν ποιήτρια τώρα μὲ τίτλο «Πορεία Γυναικῶν πρὸς τὴν Ἀμμόχωστο», στὴν καινούργια ποιητικὴ της σύνθεση. Δὲν εἶναι μόνο περιγραφικὴ, ἐκδηλωτικὴ γενικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν πανανθρώπων, μὰ καὶ μηνυμάτων ἀπὸ μιὰ πατριδολατρικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ διάθεση, γιὰ τὸ δίκαιο πού συντρίβεται ἀπὸ τοὺς μεγάλους, ὅπως ἔγινε στὴν Κύπρο, τὴν καταματωμένη μὲ τοὺς τουρκισμοὺς καὶ τὶς πρωτάκουστες βαρβαρότητες. Ἡ Πορεία τῶν γυναικῶν ἔγινε μὲ τὴ συμμετοχὴ 50.000 γυναικῶν καὶ ἀντιπροσωπεῖς ἀπὸ 150 ἔθνη, γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν προσφύγων στὶς ἐστίες τους. Συγκεντρώθηκαν σ' ἓνα μεγάλο χωράφι στὸ χωριὸ Φρέναρος οἱ 50.000 πού πῆραν μέρος στὴν πορεία. Σταθμικὸ γεγονὸς. «Σὲ τοῦτο τὸ χωράφι ἐδῶ στὸ Φρέναρος / κοντὰ στ' ἀρ-

χαῖο τὸ Κίτιο τὸ φημιμένο / ἔσμιξαν ὅλες οἱ ἀνάσες καὶ οἱ παλμοὶ / τὸ θεϊκὸ τὸ λόγο νὰ σαλπίσουν / νὰ κάνει ἐγκόλπιο τὰ λόγια τους ἡ μέρα / Νὰ τὰ φωτογραφίσει μὲ τὸ φῶς / Νὰ τ' ἀπλώσει καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ νὰ μάθουνε τὴν πληγωμένη ἀλήθεια. / Ὅλοι νὰ ἰδοῦν τί κρύβεται / πρὸ μέσα ἀπ' τῆς λογῆς λογῆς / ὑποκρισίας τὶς μάσκες. «Δὲν εἶναι ἴσως πιστὸ καὶ ἀπόλυτο πὼς τὸ παρελθὸν προῖδεάζει τὸ μέλλον. Ἡ γενιά μας πρέπει νὰ ξεπεράσῃ τὶς ἀδυναμίες τοῦ παρελθόντος, νὰ σκύψῃ μὲ λαχτάρια στὴ δική μας μοίρα, ν' ἀνεβῇ πάνω ἀπ' ὅλα. Καὶ τὴν πρωτοπορίαν τὴν ἔχει ἡ γυναίκα. Ὑποθέτω τὸ 1975 χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὸν ΟΗΕ σὰν ἔτος Γυναίκας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πορεία πρὸς τὴν Ἀμμόχωστο «Δραματικὴ Πορεία / ὑπὲρ Βωμῶν καὶ Ἑστιῶν / σὰν ἅγια Λιτανεία... «παίρνει διαστάσεις παγκόσμιου χρέους, γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς τιμῆς καὶ τὴν καταγγελίαν τῆς βίας. «... Γυναῖκες, μάνες, ἀδερφές τῆς γῆς ξεσηκωθείτε / στὸ μέγα τοῦτο κάλεσμα τῆς Κύπριας ἐνωθείτε / Στὸ Βῆμα τοῦτο νὰ ὑψωθεί / τοῦ δίκιου ἢ παρουσίας / ἐδῶ πού κυβεύεται ἡ τιμὴ καὶ βασιλεύει ἡ βία... Στὴ μάχη τὴν εἰρηνικὴ / φωνὴ ἱερὴ μᾶς κράζει / σὰν ἓνα χρέος παγκόσμιον / πού ἀπ' τὶς καρδιὲς πηγάζει.»

Τὸ κάλεσμα ἦταν πολὺ ἀνθρώπινο καὶ οἱ γυναῖκες ἄκουσαν «τὶς ἀόρατες καμπάνες» καὶ ἔτρεξαν «νὰ δώσουν τὴν καρδιά τους πρόσφορον / στὰ πεινασμένα χέρια τῶν λαῶν...» «Κι ἦρθαν ἀπὸ στεριὲς καὶ θάλασσες γυναῖκες ψυχωμένες... Κι ἦρθαν ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς / καὶ ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τὴν ἄγρια δίνῃ / γυναῖκες μὲ τὰ δῶρα τῆς στοργῆς / καὶ μὲ τοῦ προδομένου δίκιου τὴν ὁδύνῃ... τῆς φτώχειας καὶ τοῦ πλοῦτου ἀδερφωμένες / μ' ἓνα ἄσπρο π' ἐριστέρι κεντημένο στὴν ποδιά / καὶ μιὰ χρυσὴ ἀρραβῶνα / στὸ μεσιανὸ τὸ δάχτυλο / νὰ γράφει (ΕΙΡΗΝΗ)».

Τοῦτες οἱ γυναῖκες «λευκές, μαῦρες, κίτρινες / ἀπ' ὅλες τὶς φυλές, ἀπ' ὅλες τὶς θρησκείες μὲ μιὰ πίστη...» ἔφερναν ἓνα μήνυμα. «Ἐνα γεφύρι ζωντανὸ νὰ στῆσουμε / γιὰ νὰ περάσῃ νικηφόρα ἡ ζωὴ / νὰ βρεῖ ὁ Ἀπρίλης τὰ τριαντάφυλλα / ν' ἀνθίσουν τῆς χαρᾶς τὰ περιβόλια...» «Ἐδῶ πού κονταροχτυπιέται τὸ σκοτάδι μὲ τὸ φῶς / τὸ

δίκιο με τή βία / έδω που κρίνεται ή 'Ανθρωπιὰ του ανθρώπου...»

«...Δέν είστε μόνες, είμαστε μαζί σας». Κι ή φωνή αὐτὴ ἀπλώθηκε σ' ὅλες τὶς γλώσσες. «Υψώσαμε τὰ φλάμπουρα καὶ ξεκινήσαμε... Δάσος ὁδοιπορεῖ καὶ ποταμὸς κυλάει / ... καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν 'Αμμόχωστο / τὴν πόλη σύμβολο τὴν τουρκοπατημένη» ...κι ή Μούσα τοῦ νησιοῦ, πνοή πλατεῖα τοῦ τόπου / τὰ βήματά μας μελωδοῦσε σ' ἐπικὸ παιάνα...»

Τούτῃ τῇ δραματικῇ πορείᾳ τὴν πανανθρώπινη, πρὸς τὴν 'Αμμόχωστο, ἔχει συνθέσει, σὲ μορφή ἀρχαίας τραγωδίας, ή λυρική καὶ θαυραίνουσα 'Ελληνίδα ποιήτρια Χρυσάνθη Ζιτσαία, με τὸν ἐπικὸ ἀέρα καὶ τοὺς παλμούς τῆς ἀγωνιζόμενης σκληρὰ Κύπρου. Κι εἶναι ἓνα ὄραμα με δραματικὴ πυκνότητα, ὅπως οἱ τελευταῖοι τοῦτοι στίχοι τοῦ βιβλίου. «Καὶ προχωρεῖ ή Πορεία καὶ προχωρεῖ / κριτὴς καὶ σάλπισμα / εὐχή κατάρρα / στοὺς δρόμους τῆς ζωῆς γιγαντωμένη / Κι ἔγινε θρύλος κι ἔγινε τραγούδι / ...Νὰ μάθουν οἱ ἀδύνατοι κι οἱ δυνατοὶ ν' ἀκούσουν / Πῶς ὅταν οἱ λαοὶ ξυπνοῦν τὸ δίκιο δὲν κοιμάται κι ή βία γίνεται θηλιὰ καὶ πνίγει τοὺς τυράννους.»

Ὁ νεώτερος ἀνθρωπισμός, ὁρῆκε τὴν ἔκφρασή του στὴν ποίηση τῆς Χ. Ζιτσαίας.

ΤΑΚΗΣ ΓΚΟΣΙΟΠΟΥΛΟΣ

Θέμιδος Σιαπκαρά - Πιτσιλλίδου: «LE PETRARQUISME EN CHYPRE — POEMS D'AMOUR», δοκίμιον, 1975

Ἡ πολυσήμενη μελέτη τῆς Κυπρίας φιλολόγου Θ. Σιαπκαρά - Πιτσιλλίδου, γύρω ἀπὸ τὰ «Κυπριακὰ Ἑρωτικά Τραγούδια», τῆς ὁποίας ή Α' ἔκδοση τὸ 1952 εἶχε προκαλέσει μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ σχολιάστηκε πολὺ εἰνอยκὰ ἀπὸ δικούς μας καὶ ξένους, ἔξεδόθη σὲ Β' ἔκδοση, με προσθετὲς νεωτέρων στοιχείων καὶ λεπτομερῆ ἐπανεξέταση. Πρόκειται γιὰ τὰ περίφημα ποιήματα τῆς ἀγάπης, γραμμένα τὸν 16ον αἰῶνα, σὲ κυπριακὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, ἀπὸ ἄγνωστο ποιητὴ. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι σονέττα, ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν ποίηση τοῦ Πετράρχη, σὲ ἄρτια τεχνικὴ καὶ ὁμοιοκατάληκτο στίχο. Τρυφερά, με φλογερὸ ἑρωτικὸ πά-

θος καὶ εὐγένεια αἰσθημάτων. Τονίζουμε ἀκόμα πῶς εἶναι τὰ πρῶτα σονέττα τῆς Νεοελληνικῆς ποίησης.

Ὁ τόμος αὐτὸς τῶν 450 σελίδων, εἶναι γραμμένος σὲ Γαλλικὴ γλῶσσα. Τὰ ποιήματα καταχωροῦνται στὴν Ἑλληνικὴ καὶ μεταφρασμένα στὴ Γαλλικὴ.

Προηγεῖται ἐμπεριστατωμένη κατατοπιστικὴ εἰσήγηση, με πηγὲς θεμελιωμένες, ἄδρες τομὲς, σ' ἐποχὲς καὶ γεγονότα, σχετικὰ με τὴν Ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοση καὶ πνευματικὴ ἀνθησις στὸ νησί τῆς Ἀφροδίτης. «Ἡ Κύπρος — γράφει — ἀκόμα καὶ μέσα στὶς πρὸ ἀντίξοες περιστάσεις, διαισθάνεται κάθε μήνυμα ὁμορφιάς καὶ τὸ πλάθει μέσα στὴν οὐσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ της...». Ἀκολουθεῖ ἐμβριθὴς ἀνάλυση, με ἐπιστημονικότητα, με πολὺπλευρο ἐνδιαφέρον ἀπὸ φιλολογικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἄποψη. Δίκαια κι ἐπάξια τιμήθηκε ἐφέτος ἀπὸ τὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ μας Ἰδρυμα, με τὸ βραβεῖον Κ. Οὐράνη γιὰ τὸ Δοκίμιο. Ἡ Ἀκαδημία ἐξετίμησε τὸ ἔργο, ἐπισημαίνει τὴν ἀξία του κι ἐξαίρει τὶς ἀρετὲς του, στὴν ἔκθεση τοῦ αἰτιολογικοῦ τῆς βράβευσης, πὺ διαβάστηκε στὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς, στίς 30.12.75. Μεταφέρω μικρὸ ἀπόσπασμα: «...Πρόκειται περὶ λίαν ἀξιολόγου φιλολογικῆς κριτικῆς ἐκδόσεως... Τὸ ἔργον συνίσταται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ κριτικὴν ἐπεξεργασίαν ἀνωνύμου ἑλληνικοῦ κυπριακοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον εὗρίσκειται εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας. Τὸ βιβλίον, πέραν τῆς φιλολογικῆς του ἀξίας, ἔχει καὶ ἰδιόζουσαν ἐθνικὴν, διότι ἀποκαλύπτει κατὰ τρόπον ἀδιάσειστον ὅχι μόνον τὴν ἑλληνικότητα τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνθισιν τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔκτοτε, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος...».

Κατόπιν αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς, αὐτῆς τῆς πολύμοχθης ἐργασίας, πὺ γιὰ τὴ συγγραφέα ἔγινε ἔργον ζωῆς.

Γιώργου Τσιτσιμπίκου: «ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ», μελέτη, Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 56

Τὰ δημοτικά μας τραγούδια θεωροῦν-

ται, αντίρρητα,, από διεθνείς προσωπικότητες, σὰν τὰ καλύτερα ὄλων τῶν λαῶν. Δίκαια καυχιόμαστε γι' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ κληρονομιά κι ἱερὴ παρακαταθήκη, ποὺ κινεῖ τὸ θαυμασμὸ ὅλου τοῦ κόσμου.

“Ὅσο τὰ μελετᾷ κανεῖς, τόσο κι ἀνακαλύπτει κρυμμένες ὁμορφιές κι αἰώνιες ἀξίες. Θέμα ἀνεξάντλητο κι ἀμύθητος θησαυρός. Χρέος ἔχουμε σὰν Ἕλληνες νὰ τὰ μελετοῦμε καὶ νὰ τὰ προβάλλουμε. Ν' ἀντλοῦμε διδάγματα, νὰ γνωρίζουμε τὶς ρίζες μας, νὰ παίρνουμε δύναμη, σὰν φυλὴ καὶ σὰν ἔθνος.

Μιὰ τέτοια ἐνδιαφέρουσα μελέτη, κυκλοφόρησε τελευταία στὴ Θεσσαλονίκη, τοῦ ποιητῆ - λογοτέχνη Γιώργου Τσιτσιμπίκου. Δὲν εἶναι μόνον μιὰ μεστὴ μελέτη ποὺ σκοπὸ ἔχει νὰ ἀναλύσῃ τὰ κείμενα καὶ νὰ ἐπισημάνῃ τὶς ἀρετές. Εἶναι μαζί κι ἓνα ὑμνητικὸ τραγούδι, ἓνα δοξολόγημα, πρὸς τὴν ἄφθαστη ὁμορφιά του, τὴν ἑλληνικὴ λεβεντιά, τὴ δύναμη τῆς πνοῆς, τὴ μεγαλωσύνη τῆς ἔκφρασης. Μιὰ περιήγηση σ' ὅλους τοὺς κύκλους τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφέας, μιὰ ωραία περιπλάνηση στὰ ποιητικὰ περιδόλια, ἀπὸ ὅπου κορφολογεῖ τὸν ἀνθὸ καὶ τὸ μῦρο.

Μὲ λυρικό, ἐπιγραμματικὸ λόγο καὶ μὲ λίγους στίχους ποὺ παραθέτει, μᾶς δίνει παραστατικά, ὁλόκληρο τὸ νόημα. Ἡ ἀνέση τοῦ χειρισμοῦ, ἡ ἐπιλογὴ τῶν στίχων κι ἡ μεθοδικὴ ταξινομήση τῆς ὅλης ἐργασίας, φανερώνει πόσο οἰκεῖο τοῦ εἶναι τὸ θέμα, πόσο γνώριμο κι ἀγαπητό. Στὴν εἰσαγωγή, γράφει: «Τὰ Δημοτικά μας Τραγούδια! Ἕνας ἀφρισμένος καταρράκτης, ἀπὸ πάθος καὶ ὑγεία. Μέσα σ' αὐτὰ μιὰ περήφανη, βασανισμένη φυλὴ, ἓνας λαὸς διαλεχτὸς καὶ κατακαυμένος, τραγουδάει τὶς χαρὲς καὶ τὰ πάθη του. Ἀντιλαμβάνουν μεγαλεῖα καὶ συμφορές, μουσικὲς ἀπὸ πανηγύρια, κλάματα ἀπὸ μοιρολόγια... Ἡ μάνα ποὺ νανουρίζει τὸ παιδί πάνω στὸ λίκνο εἶναι ἡ ἴδια ἡ φυλὴ ποὺ τραγουδάει τὰ περασμένα κι ὀνειρεύεται τὰ μελλούμενα... Κι ὅ,τι καλὸ ἔδωσε ὁ Θεός, ὁμορφαίνεται κι ὁλοκληρώνεται στὸν τόπο μας». Τονίζει δὲ — πολὺ σωστὰ — πόσο ζημιώνει τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἡ ἀπομί-

μηση. «Τὰ περισσότερα — σημειώνει — δημοτικὰ τραγούδια ποὺ ἀκοῦμε σήμερα εἶναι κακὲς ἀπομιμήσεις. Ὁ πρῶτος τυχὼν συνθέτης ἢ τραγουδιστὴς «κατασκευάζει» κι ἓνα δημοτικὸ, ἐλεεινῆς μορφῆς, μ' ἐλαφρὴ καρδιὰ καὶ τὸ παραδίνει στὴν κυκλοφορία...» Κι αὐτὸ εἶναι μιὰ πικρὴ ἀλήθεια. Κι ἔχουμε χρέος νὰ τὰ προστατεύσουμε.

“Ὅλες οἱ ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς κι ἐθνικῆς ζωῆς, ποὺ ἀγκαλιᾶζει τὸ δημοτικὸ τραγούδι, προβάλλονται ἀνάγλυφα μέσα σ' αὐτὴ τὴ μελέτη. «Ἡ καρδιὰ τοῦ λαοῦ μας εἶναι ἄρπα... ἀπόγονος τοῦ Ὀρφέα, τραγουδώντας, ζωντανεύει καὶ τ' ἄψυχα... Νὰ γιατί ἡ Ἑλλάδα δὲν πεθαίνει...» γράφει.

Ἀρχίζει μὲ τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, «τὰ πλούσια καὶ λαμπερά, τὰ γεμάτα ἀνέγγιχτη ὁμορφιά.

«Μπροστὰ χορεύουν οἱ ξανθὲς καὶ λί-σω

(οἱ μαυρομάτες

Καὶ μὲς στὴ μέση τοῦ χοροῦ χορεύει ἡ

(Ζερβοπούλα...»

Ἡ ὁμορφιά τῆς γυναίκας, λέει, εἶναι «βασικὸ στοιχεῖο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ποὺ ὅμως συνυπάρχει καὶ μὲ τὸ ἄρωμα τῆς ψυχῆς... τὴν καλωσύνη καὶ τὴν ἀγνότητα». Περνάει ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς ξενητεῖας «ποὺ κρατοῦν ξεχωριστὴ θέση... κι εἶναι ἓνας σφιχτοδεμένος κόμπος ἀπὸ λαχτάρεις καὶ καῦμους στὸ λαιμὸ τοῦ λαοῦ μας...» Στέκεται στὰ συγκλονιστικὰ μοιρολόγια στὰ ὁποῖα «ὁ πόνος εἶναι ἀποσταγμα μουσικῶν δακρύων, κι εἶναι ἐφάμιλλα μὲ τὸν Ἐπιτάφιο θρῆνο...» Συνεχίζει μὲ τὰ ρωμαλέα κλέφτικα, ὅπου «ἡ ἀνθρώπινη δύναμη ξεπερνάει τὴν ὑπόστασή της...» καὶ σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά «ἄντρες καὶ γυναῖκες ἀπὸ κοινοὶ θνητοί, γίνονται ἀθάνατοι σὰν σημάνει ἡ καμπάνα τοῦ 21, ἡ σάλπιγγα τοῦ 40...»

«Ἐδῶ εἶν' τὸ Σοῦλι τὸ κακό, ἐδῶ εἶν' τὸ

(κακοχοῦλι

ποὺ πολεμοῦν μικρὰ παιδιά, γυναῖκες

(σὰν τοὺς ἄντρες...»

Προχωρεῖ στ' Ἀκριτικά, στὶς Παραλο-

γές, όπου αναλύει το συμβολισμό του «Γεφυριού της Άρτας». «Η θυσία είναι ο δείκτης του έργου. Δείχνει πόσο βάρος από ιδρώτα και δάκρυα χρειάζεται η ύλη για να γίνη ιδέα και έργο...» Και τελειώνει με τις χαριτωμένες Κρητικές Μαντινάδες. «Τὰ λυρικά ξεσπάσματα και παιγνιδίσματα, γεμάτα αίσθημα και χιούμορ».

«Δέκα άσχημες να μοιραστούν τ' άγγε-
(λικά σου κάλλη
όλες θα γίνουν όμορφες, κι όμορφη θα-
(σαι πάλι.»

Κώστα Ζαρούκα: «Ο ΗΛΙΟΣ
ΤΟΥ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΟΥ», ποιήματα,
Αθήνα 1975

Μία ακόμα ποιητική προσφορά του σκηνοθέτη και ποιητή Κώστα Ζαρούκα, έπειτα από πολλές άλλες συλλογές, τότε σε γαλλική γλώσσα, τότε στα ελληνικά. «Ο «Ήλιος του Μεσονυκτίου» είναι μία λυρικοδραματική σύνθεση, έκλεκτης ποιότητας και ύψηλης πνοής. Οι στίχοι με το βαθύ συναίσθημα, τη λυρική έξαρση και τον μεστό στοχασμό, συγκινούν και γοητεύουν. Το βιβλίο της αγάπης και της μοναξιάς θα το λέγαμε. Της πρώτης, προς την οποία πλέκεται κι ένας ωραίος ύμνος, σαν ιδανικό της ψυχής και φώς της ζωής, και της δεύτερης σαν μοίρα πικρή που την φέρνει ο άνθρωπος μέσα του και τρόπος δεν υπάρχει να ξεφύγη από τη δυναστεία της. «Ποιός την πίκρα θα κράξει μες την άπεραντη νύχτα / που τείχη / τείχη / τον έναν από τον άλλον χωρίζουνε / και πάντα μονάχοι / μονάχοι / σε δρόμους παράλληλους / κι ανάμεσα μας τ' οργισμένο ποτάμι...». Γύρω από έναν μεγάλο έρωτα του ποιητή πλέκεται το συνθετικό αυτό ποίημα, με τις πολλές διακυμάνσεις, αλλά παίρνει καθολικότητα και πλαύτερες διαστάσεις. «Όπως κι ο ίδιος σημειώνει ενδεικτικά «...η αναζήτηση της απόλυτης αγάπης ανθρώπου προς άνθρωπο. Ιδανικό ωστόσο άπιαστο σε τούτον τον κόσμο τον επίγειο όπως τον καταντήσαμε...». Μια φιλοσοφική κοσμοθεωρία και μεταφυ-

σική αγωνία, συνυφαίνονται με το μαγικό ύφάδι της ποίησης. «Και βύθησι / και τολμη / και πέταγμα / και νίκη στο ψέμα / κι αδιάσπαστη ένωση / και τέλεια συνταύτιση / ένα πλάσμα / σάρκα κι όνειρο-θεία κραυγή / και τραγούδι / που ζώνει ολάκαιρη τη γη / και γίνεται ξημέρωμα / ...για μια αγάπη που ο κύκλος του ορίζοντα να χωρέσει δεν μπορεί...». Κι αυτή την ιδανική αγάπη που δεν τη χωρεί του ορίζοντα ο κύκλος, τραγουδάει ο ποιητής, φλέγεται από τον πόθο της και θρηνεί για το χαμό της.

«...Κηδεύω την αγάπη / κηδεύω τη χαρά
κηδεύω των όρθρων τις δροσοσταλίδες
(και τις αστραφτερές πηγές
κηδεύω τη χαρά θρηνούν οι γλάροι κρώ-
(ζουν κοράκια αρπαχτικά
πορεύομαι ο λ ο μ ό ν α χ ο ς
μέσα στην ε ρ η μ ι ά...».

Οι στίχοι είναι γραμμένοι με μονοτονικό σύστημα. Η έκδοση πολυτελής, σε μεγάλο σχήμα και το σχέδιο στο έξωφύλλο έγινε από τον ίδιο.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

Χ ρ υ σ ά ν θ η ς Ζ ι τ σ α ί α ς:
«ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ»

Το αξιόλογο διήγημα είναι ένα απ' τα δυσκολότερα είδη του πεζού μας λόγου. Προϊποθέτει άξιο τεχνίτη του λόγου, ταλαντούχον, έγγραμματον και ανθρωπιστήν «φύσει» και «θέσει». Τελευταία στην περιοχή της διηγηματογραφίας του τόπου μας παρουσιάζεται ένα ανησυχητικό φαινόμενο έκτροπής, που θητεύει δήθεν την ανανέωση, αλλά πορεύεται σε επικίνδυνη άτροπό. Ξενα στοιχεία απ' το όρθόδοξο διήγημα ύπαισέρονται από ανεπάρκεια ή σκοπιμότητα στο χῶρο του, π.χ. δοκιμακά στοιχεία, χαώδεις ασάφειες, άνόητοι αϊτοσχεδιασμοί κ. ά. πολλά.

Τις νύξεις αυτές όφείλω στο διάβασμα διαφόρων συλλογών διηγημάτων, που έλα-

βα τελευταία. Κοντά σ' αὐτὰ μὲ χαροποιήσε ἡ συλλογὴ τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας «Προσωπικὴ κατάθεση». Πρόκειται γιὰ μιὰ καινούρια προσφορὰ στὰ Γράμματά μας τῆς δοξίμου ποιητρίας καὶ συμπατριώτισσάς μας Χρυσάνθης Ζιτσαίας, ποὺ διαμένει μόνιμα στὴν συμπερωτεύουσα ἀπὸ χρόνια.

Ἡ Ζιτσαία εἶναι ποιήτρια καὶ σὰν ποιήτρια τὴν γνωρίζουν οἱ πάντες. Ἡ ποίησί της εἶναι πηγαία, ἀξιόλογη καὶ σαφῶς γόνιμη. Ἡ μέχρι σήμερα ποιητικὴ προσφορὰ της εἶναι εἴκοσι (20) ποιητικὲς συλλογές. Παράλληλα ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὴν πεζογραφία: διήγημα, μελέτες καὶ παιδικὸ θέατρο μὲ ἐπιτυχία.

Στὴν νέα της συλλογὴ τῶν διηγημάτων, ποὺ τιτλοφορεῖ: «Προσωπικὴ κατάθεση», ἡ διηγηματογράφος ἀντλεῖ τὰ θέματά της ἀπ' τὴν σύγχρονη ζωὴ τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας, ἔτσι ἐξασφαλίζει τὴν ἀμεσότητα τῶν διαφερόντων μας, ποὺ γοητεύει. Οὐσιαστικὴ γνωριμία τῆς Ζιτσαίας μὲ τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ ἐνισχύει τὸν ρεαλιστικὸ της ὀπλισμὸ σὲ δυναμικὴ παρατήρηση, ποὺ πείθει καὶ θέτει σὲ κίνησι καὶ δρᾶσι τίς λεπτὲς χορδὲς τῆς γνήσιας ἀνθρωπιάς τοῦ ἀναγνώστου σὲ μωσαϊκὸ περιπτώσει. Μὲ λιτὰ μέσα, ποὺ βαδίζουν στὸν ὀρθὸ δρόμο τῆς τέχνης τοῦ λόγου, πλαισιωμένα μὲ ἀνάλαφρο λυρισμὸ προσδίνει ζωντάνια στὰ πάντα καὶ ἔχει σαφὴ αἴσθησι τῆς ζωῆς, τοῦ σφρίγους, τῆς ὁμορφιάς. Χωρὶς ἀκούσιους βερμπалиσμούς, ἀπυρολόγητους διδασκαλισμούς, κενὲς ἐκφράσεις, ποὺ στηρίζονται στὰ δεκαπέντε τῶν στιλπνῶν λέξεων καὶ εἶναι ἀφηνειοὶς μάστιγες τῆς ἀνεπαρκείας ὀρισμένων «συγγραφέων» μιλάει μὲ τὰ γεγονότα. Ἀφήνει τὰ περιστατικὰ νὰ μιλήσουν σὰν ὁργανωμένα λειτουργικὰ σύνολα στὴν καρδιά καὶ τὸν νοῦ τοῦ ἀναγνώστου.

Σελίδες τέχνης πεπειραμένης πένας ἡ συγκρότησι τῶν θεμάτων σὲ ἐνότητες καὶ εἶναι φυσικὴ δομὴ προσφορᾶς τοῦ διηγῆματος. Πρέπει νὰ τονισθοῦν καὶ οἱ ψυχολογημένοι ἀνθρώπινοι χαρακτήρες μὲ τὴν ἐλληνικὴ σκέψι, δρᾶσι καὶ ἀντίδρασι στὶς περιοχὲς τῆς προκοπῆς καὶ τῆς δοκιμασίας. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπόλυτα ἐναρμονισμένη μὲ τὰ περιστατικά, ἔτσι λείπουν ἀφελεῖς ἀρχοντοχωριατισμοὶ στὴν προσφορὰ. Ὅλα ὁμιλοῦν γιὰ μιὰ ἀφηνιτισμένη συνείδησι τῶν

Γραμμάτων μας.

Ἡ «Προσωπικὴ κατάθεση» εἶναι ὄντως μιὰ περήφανη καὶ υπεύθυνη πνευματικὴ θέσι στὸν σύγχρονο κοινωνικὸ προβληματισμὸ τοῦ τόπου μας. Ἐνα ὑλοποιημένο λυρικὸ καὶ ἐκφραστικὸ μεράκι, σπάταλο γέννημα τῆς καρδιάς καὶ τοῦ νοῦ, ποὺ ἀπ' τὴν πλευρὰ του σκοπεῖ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τὸν ἀγχώδη ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας.

ΙΩΑΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Γιάννη Λυμπερόπουλου:
«ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ» (χρονικὸ) Ἀθήνα, 1975

Ὁ κ. Γιάννης Λυμπερόπουλος μᾶς εἶναι πολὺ γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες του σὰν ἕνας σημαντικὸς λογοτέχνης καὶ ἐργάτης τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας τοῦ Ἑπαιρωτικοῦ χώρου καὶ ἰδιαίτερα τοῦ χώρου τῆς ἀκροτικῆς περιοχῆς τῆς Κόνιτσας, ἀπ' ὅπου καὶ κατάγεται. Στὴ σειρὰ τῶν μελετῶν του μὲ τίτλο: «Νεοελληνικὴ πολιτιστικὴ μαρτυρία» ἔφερε τώρα τελευταία στὴ δημοσιότητα καὶ τὸ τέταρτο τῆς σειρᾶς αὐτῆς βιβλίο του (Χρονικὸ) μὲ τίτλο: «Ἀναζητώντας τίς καταβολές».

Οἱ 104 σελίδες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου περιλαμβάνουν δώδεκα ἱστορικὰ κεφάλαια μὲ μιὰ ταιριαστὴ ἀλληλουχία. Στὰ κεφάλαια αὐτὰ ἔχει βάλει τίτλους διατυπωμένους σὲ ἀρχαία κάπως γλῶσσα, ὅπως «Καταλογάδην», «Ἀγαλῆνευτοι θυραῖοι», «Ἐκκεντρον», «Ἀλεξίτρομοι χῶροι», «Μηδὲν γήϊνον», «Θελκτήρια», «Κεκοιγότες Ἰλλύριοι», «Ἀλλοτρώπια», «Ἐνδύσιμον», «Ἐνσπονδοι», «Διορθωτικά», «Ἐκτροπή» καὶ «Δρυμοβάτες. Ἐξόδιον».

Διαβάζοντας κανένας αὐτὸ τὸ βιβλίο διαπιστώνει πὺς ὁ συγγραφέας παρουσιάζεται νᾶναι πλημμυρισμένος ἀπὸ πνευματικὲς ἀνησυχίες, ὅσο λίγοι ἐργάτες τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας τοῦ καιροῦ μας. Ἡ ἐργασία του ἐπισημονικὰ διαρθρωμένη καὶ ὅπως πρέπει τεκμηριωμένη, ἱκανοποιεῖ κατὰ θαυμάσιον τρόπο τὸν ἀναγνώστη, γιὰτὶ στὰ διάφορα κεφάλαια βρίσκει τίς πρέπουσες ἀπαντήσεις στὰ διάφορα ἐρωτηματικὰ ποὺ γεννιοῦνται

σ' αὐτόν. Πολύ κατατοπιστικά τὰ στοιχεῖα ποὺ παρατίθενται σ' αὐτὸ σχετικὰ μὲ διάφορα ἱστορικά γεγονότα καὶ πληθυσμιακὲς μετακινήσεις, ὥστε νὰ διαφωτίζονται ἀπ' τὰ γραφόμενά του πολλὰ ἀσαφῆ στοιχεῖα τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας. Ἀξίωμα εἶναι ἐλκυστικὸ καὶ εὐχάριστο στὸ διάβασμά του αὐτὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Λυμπερόπουλου, γιατί αὐτὸ εἶναι γραμμένο σὲ δροσάτη λογοτεχνικὴ δημοτικὴ γλῶσσα.

Ἐπειδὴ καὶ ὁ ὑποκαινόμενος καταγίνομαι κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς τοῦ Ζαγορίου, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσω πὼς βοήθα πολὺτίμα διαφωτιστικά στοιχεῖα, ἀπαραίτητα γιὰ τὴ διαλεύκανση τῆς Ἑπειρωτικῆς μας ἱστορίας.

Μὲ τὰ πολὺτίμα συγγράμματά του ὁ συγγραφέας τῆς σειρᾶς «Νεοελληνικὴ πολιτιστικὴ μαρτυρία» προσφέρει σημαντικὴ ὑπηρεσία σ' ὅλους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ διερεύνηση τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας. Ἀποτελοῦν αὐτὰ θαυμάσιες ἱστορικὲς πηγὲς καὶ ἀξιοσημεῖοτο πλουτισμὸ στὴν Ἑπειρωτικὴ βιβλιογραφία.

Κ. Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Κυριακού Πλησῆ: «ΘΡΗΝΗΤΙΚΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ ΤΗΣ ΠΙΚΡΗΣ ΧΩΡΑ ΣΚΥΠΡΟΣ», 1974, «ΓΡΑΦΗ ΟΔΥΝΗΣ», 1975

Ἀπὸ τὴν Κύπρο τὴν οἰμώζουσα κι' αἵματοστάλαχτη ἔρχονται καὶ οἱ δυὸ γραφές. Προηγείται χρονολογικά τὸ «θρηνητικὸ συναξάρι» ποὺ μᾶς φέρνει στὸ νοῦ τὴν «Ἐξήγηση τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου, ἡ ὁποία λέγεται Κρόνακα, τουτέστιν χρονικόν» τοῦ Λοντίου Μαχαιρᾶ, ὅπου ἐξιστοροῦνται γεγονότα τῆς φραγκοκρατίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πέτρου Λουζινιανὸν μέχρι τὸ ἔτος 1432. Μόνον πού ἐδῶ ἡ «γλυκεία χώρα» ἔγινε πικρὴ καὶ τὸ χρονικὸ θρηνητικὸ συναξάρι τῆς ἐξαγιασμένης μορφῆς τῆς μεγαλονήσου.

Ὅπως καὶ ὁ Μαχαιράς, ἔτσι κι' ὁ Κ. Πλησῆς ἀρχίζει προλογικὰ καὶ σὲ ἀφηρημένα σχήματα τὸ μῦθο τῆς ζωῆς στὸ νησί ἀπὸ καταβολῆς ἱστορίας ὡς τὴν ὥρα ποὺ τέλος

ἦρθε ὄχι ἡ λευτεριά, ἀλλὰ τὸ ψεύτικο εἶδωλό της.

Στὸ κύριο μέρος γίνεται ἐξιστόρηση τῆς μεγάλης συμφορᾶς μὲ κομμένες ἀπὸ λυγμοὺς φράσεις, τῆς προσφυγιάς, τῆς ὀμηρείας, τῶν βιασμῶν, τῶν ἀνυπολόγιστων καταστροφῶν τοῦ τόπου καὶ τῶν μνημείων τοῦ μὲ καίριες ἀναδρομὲς, ποὺ μπαίνουν σὰν σφήνες στὸν κύριο κορμό, στοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς θυσίες τῶν παλληκαριῶν αὐτοῦ τοῦ τόπου, στὶς παλιὲς καλὲς μέρες ποὺ τώρα ἀνάβουν διπλὸ πόνος καὶ τέλος μὲ αἰχμὲς ὀδυνηρὲς γιὰ τὰ δικά μας ἀνομήματα. «Βουλώσαμε τὸ στόμα, ὅταν βλέπαμε τὴν ἀδικία, λιθάνι στοὺς πεφυσισμένους, τοὺς μεγαλόσχημους κενούς, τοὺς ἐθνοσωτῆρες. Μικρύνουμε τὸ δικό μας ἀνάστημα οἱ δέιλαιοι, γιὰ νὰ φαντάζουν ἐκεῖνοι γίγαντες. Ἰλεως, Κύριε, ἐπὶ τὰς ἀμαρτίας μας. Γιὰ τέτοια λευτεριά ἔγινε λαμπάδα στὴν Παναγιά τοῦ Μαχαιρᾶ ὁ Γρηγόρης;».

Ὁ κοχλασμός του καὶ ἡ ἀγανάκτηση παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔφεραν τὸν κιτρινισμό. Συγκρατεῖται στὰ ὅρια τῆς εὐπρέπειας. Τόσο πού θὰ πρότεινα μερικὰ κομμάτια τοῦ ἔργου νὰ μποῦν στὰ Ἀναγνωστικά μας, γιὰ νὰ μὴ ξεχάσουμε ποτὲ τί ἔγινε καὶ γιὰ φρονηματισμό.

Οἱ φλέβες τοῦ συγγραφέα βρίσκονται σὲ ὑπερένταση. Τὸ γράψιμο γίνεται νευρώδες. Ὑπάρχει ἓνα τέτοιο ἐμπύρετο ὕλικὸ ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ καταδαμάσει ὁ συγγραφέας καὶ νὰ τοῦ κυριαρχήσει. Γι' αὐτὸ ἀλλοῦ τὸ ὕφος δείχνει δόκιμο πεζὸ συγγραφέα, ἀλλοῦ οἱ φράσεις ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα, ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία, ἀπὸ δόκιμους ποιητές, Σολωμό, Σεφέρη, Ἐλύτη ὑπάρχουν ἀτόφες, ἀλλοῦ μὲ ἐλαφριά παραλλαγή, π.χ. τὸ πρῶτο κεφάλαιο, μετὰ τὸν πρόλογο, «οὔτοι ἐν ἄρμασι» ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ «ἡδὺς ἦν ὁ ὕπνος ἐν τοῖς βλεφάροις τῶν παρθένων» μᾶς πᾶει κατ' εὐθείαν στὸ χρονικὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Δούκα «καὶ ὁ πρωινὸς ὕπνος ἡδὺς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν νέων καὶ νεανίδων», ἀλλοῦ παίρνει μορφή συναξαριοῦ κι' ἀλλοῦ γίνεται λυρικὸ πεζοτράγουδο. (Ἡ μέρα δὲ στήνει χορὸ μὲς στὶς καρδιές μας κι' ἡ νύχτα δὲ δωρίζει πιά τὸ βάλαμο. — Ἡ γῆ δὲν ἀπελπίζεται. Ἀ-

πὸ τὰ κόκκαλα τῶν νεκρῶν θὰ ξαναβοῦν λουλούδια). Τὰ γεγονότα κατακυλοῦν γοργά, ἐμπύρετα, πού δὲν ἔχει καιρὸ νὰ διαλέξει. Καταγράφει καὶ οἱ χτύποι τῆς καρδιάς κι οἱ λυγμοὶ τὸν συνοδεύουν.

Ἀντιγράφω ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κεφάλαιο «οἱ παρθένες πού δὲ χάρηκαν τὸν ἔρωτα».

«Κι' ἦρθε τὸ βράδυ· κι' ἔγινε σκοτάδι. Κι οἱ ἄνθρωποι τοῦ σκότους μῆκαν στὸ σπίτι - φυλακή. Καὶ διάλεξαν τὴ Μαρία οἱ πρῶτοι καὶ τὴ Χριστίνα οἱ δεῦτεροι κι' οἱ τρίτοι τὴν Ἑλένη κι' οἱ ἄλλοι τὴ Θεοπίστη καὶ τὴν Πολυξένη καὶ τὴ Θεοφανώ.

Καὶ πιάσαν ἀράδα τὰ ἐρημωμένα σπῖτια τοῦ χωριοῦ. Καὶ μπαίνουν δυὸ - τρεῖς μὲ τὸ κορίτσι. Ἡ Μαρία δὲ φώναξε. Ὁ φόβος πιὸ μεγάλος ἀπ' τὸν πόνο καὶ λιγοθύμισε. Καὶ τέλειωσε ὁ πρῶτος κι ἦρθε ὁ δεῦτερος κι' ὁ τρίτος. Καὶ τῆς Χριστίνας οἱ στριγγιές κραυγές ξεκούφαναν τ' αὐτιά τῆς νύχτας. Καὶ ἡ Χριστίνα ἐρραπίσθη. Κουρέλια ὁ χιτώνας καὶ τὸ ἱμάτιο... ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι, ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι!

Τὶς κοπέλλες, ἀκούστηκε, τὶς πῆραν ἄλαλες στὸ νοσοκομεῖο. Ἀκούστηκε ἀκόμη πῶς ἡ Θεοφανώ κι' ἡ Πολυξένη ἦταν εὐτυχισμένες, πολὺ εὐτυχισμένες. Εἴχανε χάσει τὰ συλλοϊκά τους». Τὰ σχόλια περιτεύουν. Δὲ χρειάζεται νὰ μιλά κανεὶς γιὰ τέχνη. Ὅταν γράφεις μὲ αἷμα, τὸ αἷμα εἶναι τέχνη.

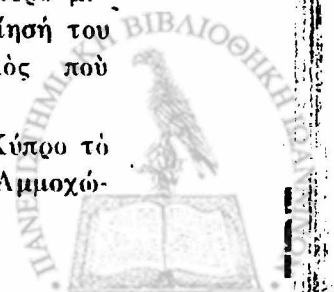
Ἡ «Γραφὴ ὁδύνης» εἶναι σὲ γενικότητες ἢ μεταγραφὴ σὲ στίχους τοῦ ὑλικοῦ τοῦ πεζοῦ κειμένου. Ὁ ποιητὴς μάχεται ὅλη αὐτὴ τὴν καυτερὴ λάβα τῶν προσφάτων ἐμπειριῶν πού βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα τῶν γεγονότων νὰ μπορέσει νὰ τὴν ὑποτάξει νὰ μὴ γίνῃ κραυγαλέος στίχος πόνου, ἀπογνώσεως κι' ἀναθέματος. Καὶ ὥς ἓνα σημεῖο τὰ καταφέρνει. Γιατὶ ἀν ἀπὸ τὴ μιὰ ὑπάρχει τὸ ἡρώαϊστο τοῦ ὑψηλοῦ θερμοῦτος μέσα στὴν ψυχὴ του, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπάρχουν καὶ τὰ καθαρά νερά τοῦ ὑψηλοῦ στοχασμοῦ μέσα στὰ ὁποῖα θὰ ξαναχυθεῖ τὸ ὑλικὸ νὰ ὑπακούσῃ στὰ νοήματα καὶ τὶς ἐπιταγὲς τοῦ ποιητικοῦ λόγου.

Ὁ στόχος τοῦ ποιητῆ καὶ στὰ δυὸ του ἔργα καταφαίνεται τριπλός. Ἔχει πρῶτα νὰ καυτηριάσῃ τὸ κακὸ πού γεννήθηκε «ἐκ τῶν ἔνδον» (ἀναφορὰ στὶς Κερκόπορτες) καὶ ὁλοκληρώθηκε πολλαπλὰ ἀπ' ἑξῆς. («Τὸ σπίτι πού πήγαινε νὰ γίνῃ φυτὸ»). Ὅποτε ἐρχεται ἡ μικρὴ ὥρα τοῦ ἀπολογισμοῦ τῶν καταστροφῶν καὶ τοῦ θρήνου. Εἴτε νοερά καθισμένος «ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον» εἴτε στοὺς δρόμους τῆς προσφυγιάς, θὰ θρηνησῇ «ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος» σ' ἓνα τόνο λιτό, εὐγενικό, ὅπως ταιριάζει στὸ χαροκαμένο εὐγενικὸ ἔθνος. (Χρόνοι πολλοὶ καθίσανε στὴν πλάτη τῶν παιδιῶν / ἔξχασαν πῶς νὰ γελοῦνε. — Μικρὴ μικρὴ μου σαύρα, μαζέψου / δὲν εἶν' καιρὸς νὰ παίζεις μὲ τὸν ἥλιο. — Ἀλίμονο! / Ἐκεῖνοι πού κάνουν τοὺς ἀνθρώπους μάρμαρα / σκοτώνουν τ' ἀηδόνια καὶ τὴν ἐλπίδα). Στὸ «ἄγαλμα» ἔχουμε τὸ LACRIMAE ARTIS. Τέλος, παρ' ὅλο τὸν ἐλεγειακὸ τόνο ὁ ποιητὴς θ' ἀνασκαλίσῃ γιὰ τὰ ζώπυρα τῆς ψυχῆς καὶ θὰ μοχθήσῃ νὰ ξαναστυλώσῃ τὴ θρυμματισμένη ἐλπίδα. (Ἀνοίγουμε τὶς φλέβες μας, προσκινοῦμε τὸ χῶμα μας, / ἀγκαλιάζουμε τὶς πέτρες μας καὶ ἐτοιμαζόμαστε. — Ὁ ἥλιος θὰ τραβήξῃ μὲ τὰ δυνατὰ του μπράτσα) τὸν ἐξουθενωμένο, τὴ σποδὸ κλπ.).

Τὰ μέσα πού χρησιμοποιεῖ στὸν πολλαπλὸ του στόχο εἶναι ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ παράδοση ἀναχωμένη στὸν πλούσιο πνευματικὸ του κόσμον. Αὐτὸ δίνει τὸ δικαίωμα στὸν κ. Πλησὴ νὰ λαβαίνει τὸ ὑλικὸ τῆς γλώσσας του ἀπ' ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς πραγματικότητος πού, ὅπως κι' ὁ Ἑλύτης, βλέπει «ὑπὸ μορφὴν καθολικότητος». Ὑπὸ τὸ πρῶμα αὐτὸ θηρεύει τὴ σπάνια λέξη, τὴν ἀκριβὴ καὶ στίλβουσα χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἀπὸ ἀμιγεῖς γλωσσικοὺς κανόνες. Κι' ἀκόμη, ὅπου τοῦ χρειασθῇ παρθεῖται καὶ ἐμβόλιμα δόκιμων ποιητῶν ἀρχαίων καὶ νέων.

Στὰ περισσότερα ποιήματά του ἡ κατακλείδα εἶναι καὶ τὸ πῶς οὐσιαστικότερο μέρος. Συνοψίζοντας λέμε πῶς ἡ ποίησή του εἶναι ἓνας ραφιναρισμένος λυρισμὸς πού δονεῖται ἀπὸ ἐσωτερικότητα.

Ὁ κ. Πλησὴς γεννήθηκε στὴν Κύπρον τὸ 1929. Σπούδασε στὸ Ἀ' Γυμνάσιο Ἀμμοχώ-

στου, στην Παιδαγωγική 'Ακαδημία Κύπρου, στη Φιλολογική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Παιδαγωγικά στο Μόρα Χόμ στο 'Εδιμβούργο και στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου. "Αλλα του έργα είναι:

«Προβληματισμοί» (δοκίμιο), βραβείον ύπουργείου Παιδείας 1971 και «"Ασκησι Γραφής», ποιήματα, 1973.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΕΦΗΣ ΜΙΧΕΛΗ

Ἡ ἀξία τοῦ ὀνόματος Τέχνη, ἡ γνησία ἔκφρασις τοῦ ἀνθρώπου στήν γόνιμη περιοχὴ τῆς αἰσθητικῆς σαφῶς ἐξευγενίζει, ἀνεβάζει καὶ μορφώνει τὸν ἄνθρωπον. Καλλιιεργεῖ σὺ ἐσωτερικὸ τοῦ εἶναι οὐσιαστικὰς ἀρετὰς ἀξιοβιώτης ζωῆς.

Στὴν ἐπικίνδυνα ρευστὴ ἐποχὴ μας θαυμάζεται καὶ ἐγκωμάζεται τὸ παραλογικὸ στοιχεῖο στήν «Τέχνη». Ἡ ἄλλη τέχνη ὑποτιμᾶται καὶ χαρακτηρίζεται ὑποτιμητικὰ παραδοσιακῇ. Προφανῶς σὺν φαῦλο αὐτὸν κύκλο, ἀντικειμενικὸς καὶ ἀμείλικτος πάντοτε, ἔχει τὸν ἀποφασιστικὰ ἀμετάκλητο λόγο ὁ πανδαμάτωρ χρόνος.

Ἀνάμεσα σὺς γόνιμες καλλιτεχνικὰς παρουσίες τοῦ καιροῦ μας στήν Τέχνη εἶναι καὶ ἡ τῆς Μιχελῆ. Τελευταία, μὲ ἀξιέπαινη σὺλλεκτικὴ φροντίδα, κυκλοφόρησε πολλὰ ζωγραφικὰ τῆς ἔργα μὲ τίτλο: «ΕΦΗ ΜΙΧΕΛΗ». Τὸ ἄριστο σὲ ἐμφάνισι διβλίο περιλαμβάνει ὀγδόντα τρεῖς (83) ζωγραφικὸς πίνακες. Τὴν ὅλη προσφορὰ προλογίζει ἐπιτυχῶς ὁ ΟΤΟ ΜΠΙΧΑΛΖΗ - ΜΕΡΙΝ.

Μεταφέρω ὠρισμένους τίτλους ἀπ' τὰ θέματά τῆς: Στὺς ἀέρηδες. Αὐλὴ σὺν Πλάκα. Σπιτάκια σὺν Κάστρο τῶν Ἰωαννίνων. Σπίτια σὺν Πύλο. Ἀνθισμένη αὐλὴ σὺς Μικτῆνες. Παλὰ Θεσσαλονίκῃ. Ταβέρνα σὺν Μύκονο. Ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἀντλεῖ θέματα, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἐνδοχώρα, μὲ ἀναφορὰ σὺν φύσι, σὺν μνημεῖα, σὺν παρὰδοσι.

Τὸ καλλιτεχνικὸ τῆς διαιμόνιο συγκινεῖ, νοηματίζει καὶ ἐξανθρωπίζει. Ὅλοφάνερα ἔχει πιάσει τὸν σφυγμὸ τῆς ὑγιοῦς ἐλληνικῆς θεωρήσεως τῆς ὁμορφιάς ἡ Μιχελῆ καὶ σὺν πιστεύω τῆς δίνει πνοὴ ἀπ' τὴν πνοὴ τῆς.

Στὰ ἔργα τῆς κυριαρχεῖ μιὰ διάθεσι ἀφελείας σ' ἓνα περιβάλλον γαλήνης καὶ χαρᾶς. Κι ὅλα αὐτὰ εἰλικρινεῖς μάρτυρες τοῦ μοναδικοῦ τόπου μας, τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος. Χρησιμὴ προσφορὰ, ποὺ μαρτυρεῖ τὸ ἀξιόλογο ταλέντο τῆς. Ὅλα σὺν πολὺπλευρο ἔργο τῆς Μιχελῆ συνυφαίνουν μιὰ ἀνάμνησι, ποὺ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα χάνεται. Μιὰ ἡχώ σὺν ὑποβλητικὸς ἀπόηχος ἔρχεται ἀπ' τὶς πειθαρχημένους εὐγενικὰς πινελιὰς τῆς καὶ μᾶς μιλάει καθάρὰ γιὰ τὸν ὄλεθρο, ποὺ προξενεῖ καὶ σὺν τόπο μας ἡ κακῶς ἐννοουμένη πρόοδος, ποὺ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν παρὰδοσι. Οἱ πίνακες τῆς Μιχελῆ εἶναι ἔμπρακτῃ ἔκφρασις σὺν ἀνεπανάληπτῃ παρὰδοσι.

Ὁ ΟΤΟ ΜΠΙΧΑΛΖΗ - ΜΕΡΙΝ γράφει σὺν προλόγιμά του γιὰ τὴν Μιχελῆ: «Πνεῦμα μὲ λεπτὴ καλλιέργεια, ἀποδίδει μὲ ἀπαλὸς τόνους καὶ ἀπλὴ ἀμεσότητα τὰ διώματα τοῦ κοντινοῦ τῆς κόσμου». Ἀντικειμενικὸς χαρακτηρισμός.

Ἡ Μιχελῆ μὲ τὴν προσωπικὴ προσφορὰ τῆς μᾶς φέρνει κοντὰ σὺν ἄνθρωπο, τὸν σω-σὺν ἄνθρωπο, ποὺ ξεῖ τὸν γύρω του κόσμο μὲ ἀνθρωπιά καὶ ἀγάπη καὶ τὸν ἀποδίδει μεταπλασμένο μὲ αἰσθητικὴ βαρύτητα, ποὺ ἐξυπνώνει. Ἔτσι ἔχουμε μιὰ τεκμηριωμένη μαρτυρία τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ τῆς ποιοῦ καὶ τῆς τέχνης τῆς, ποὺ ταιριαστὰ μᾶς ἔδωσαν ἀξιολογημένες ὑγιεῖς μορφὰς αἰσθητικῆς, ποὺ χαϊρόμαστε ἀπροσπότητα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΜΗΝΑ ΣΤΡΑΤΗ

Με πολλή εὐχαρίστηση, ξαναβλέπουμε τὴν ἔκθεση ζωγραφικῆς τοῦ Μηνᾶ Στρατῆ. γιὰ ἐκτὸς ἀπ' τὴν φυσικὴ ὁμορφιά καὶ τὴν εὐγένεια στοὺς πίνακές του, μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ νέα του ἐργασία. Γι' αὐτό, ἡ ἔκθεσή του, ποὺ ἀνοιξε στὴν αἴθουσα ἐκθέσεων τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν (4—24 Ἀπριλίον), συγκεντρώνει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἀξιόλογο καλλιτεχνικὸ γεγονός γιὰ τὴν πόλιν μας. Εἶναι μιὰ ἔκθεση, ποὺ στέκεται σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀνεβασμένης στάθμης, ποὺ ικανοποιεῖ γενικώτερα κάθε φιλότεχνο καὶ ποῦ, ἰσχύοντα, προσφέρει τὴν δυνατότητα νὰ ἀγοράσει κανεὶς ἓνα ἔργο τέχνης, ποὺ θὰ φέρει, χωρὶς ἀμφιβολίες, ὁρατὴ τὴν ἀξία του πάντοτε. Πρόκειται γιὰ ἐργασία, ποὺ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες καὶ ποῦ, μέσα στὸ νέφος τῶν συζητήσεων γύρω ἀπ' τὴν τέχνη, αὐτὸ μιλάει μονάχο του, δίχως τὴν θεωρητικὴ συνηγορία ἢ τὴν ἀποκριτογράφηση τῶν ἐιδικῶν.

Τὰ ἔργα τοῦ Μηνᾶ Στρατῆ, ποὺ ἐντυπωσιάζουν μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν εὐλαχρύνεια τῆς θεματογραφίας τους, εἶναι ὅλα καμωμένα μὲ λυρική πνοή καὶ ποιητικὴ διάθεση, ποὺ δίνεται χωρὶς ἀλλοιώσεις. Ἔτσι, χαίρεται ὁ θεατὴς τὴν καθαρὴ ὄραση, τὸ φῶς καὶ τὴν ἀνεπιτήδευτη φυσικὴ χάρη, συμμετέχει ὁ ἴδιος σ' ἓναν ξεστὸ χῶρο ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν διαχυμένη συγκίνηση ποὺ ὁ ζωγράφος κατορθώνει νὰ ἐναποθέσει στὸν πίνακα, μ' ἓναν τρόπο εὐθὺ καὶ γοητευτικόν. Ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ χαρούμενη ρέμβη, ποὺ διαποτίζουν τὰ καθαρὰ χρώματα μὲ τὴν ἀλάθητη αἴσθηση, κάνουν τοὺς πίνακες νὰ κρατοῦν, μέσα στὴν πυκνότητα τῆς ὑποβολῆς τῶν καλοζυγισμένων ἐλαιογραφικῶν του, τὴν μέθη ἀπὸ μιὰν ὥρα ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς νηφαλιότητος. Καὶ οἱ «νεκρὲς» φύσεις (τὰ λουλούδια, τὰ κυνήγια, τὰ φρούτα), μὲ τὴν δυνατὴ λάμψη καὶ τὴν ἀκρίβεια στὴν ἐκτέλεση τῆς χρωματικῆς ἔκφρασης, παίρνουν κάποιες διαστάσεις, πέρ' ἀπ' τὴν ἀπεικόνιση, καὶ γίνονται μιὰ θελκτικὴ ὑπόμνηση τῆς ἀνθρώπινης παρουσίας μέσα στὴν γενικώτερη μοῖρα τῆς ζωῆς. Κι αὐτὸ προσδίνει, κοντὰ σ' ἄλλα, ἓναν τόνο καὶ ἓνα περιεχόμενον ἀπ' τὴν ἀθέατη πλευρὰ τοῦ νόμου τῆς ὑπαρξῆς.

Ὁ ζωγράφος, ποὺ ἐξέθεσε, πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια, στὴν πόλιν μας, ἔχει γνωριμία μὲ τὸ κοινόν, ποὺ θυμᾶται τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας του. Τώρα, ἔρχεται μὲ περισσότερους πίνακες, ποὺ καλύπτουν τὶς προθέσεις καὶ τὴν ὀριμότητά του, μ' ἓνα εὐρύτερον φάσμα προσφοράς. Γνωρίζει νὰ δομᾷ τὸ χρῶμα, νὰ στίζεται μὲ καθαρὰ ζωγραφικὰ κριτήρια καὶ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψη καὶ νὰ κρυσταλλώνει τὴν ὁμορφιά, χωρὶς παραμορφωτικούς φακούς, πράγμα ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ κάνει κοινωνούς, στὸ δικό του τραγούδι καὶ στὸ ἄγγισμα τῆς ἀληθινῆς ποίησης ποὺ μᾶς περιβάλλει. Γι' αὐτό, πιστεύουμε πῶς οἱ θαυμάσιοι πίνακες ποὺ ἐκθέτει προσφέρονται ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς φιλότεχνους.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΤΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Ζωγραφικὴ, μὲ ὀριμὴ ἐκφραστικὴ ἀντίληψη καὶ μὲ πειθαρχημένη γραμμὴ σὲ τόνο δυναμικόν, παρουσιάζει ὁ Κ. Γεωργιάδης. Ἡ ἔκθεσή του, ποὺ ἀνοιξε στὴν Ἑταιρεία Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, ἀποτελεῖ ἓνα ἀξιοπρόσεκτο καλλιτεχνικὸ γεγονός, ποὺ ξεχωρίζει ἀπ' τὶς παρόμοιες ἐκδηλώσεις. Γιατί, τὸ ἐπίπεδο καὶ ἡ λιτότητα, ἡ ἀσκητικὴ αὐστηρότητα — θὰ ἔλεγε κανεὶς — στὰ καθαρὰ καλλιτεχνικὰ πλαίσια, ὅπου κινεῖται καὶ ὁ καλλιτέχνης καὶ ἡ ἔκθεσή του, δίνουν ἀναντίρρητα ἓνα προσωπικὸ κλίμα. Παράλληλα, ἡ ποιότητα τῆς ζωγραφικῆς του, καθὼς ἔχει τὸ βάρος μιᾶς προσωπικῆς θεώρησης, ζητάει ἀπ' τὸν θεατὴ ἓναν διάλογο μὲ καλλιεργημένον κοινόν. Καί, ἔτσι, συγκεντρώνει εἰδικὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ προσφέρει γιὰ τὸ φιλότεχνο κοινόν μιὰ σπάνια εὐκαιρία.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ :

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

«ΜΝΗΜΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ» - Δέκα χρόνια από την κοίμησή του (Κείμενα για το πρόσωπο και το έργο του με εικόνες και σχέδια), Έκδ. «ΑΣΤΗΡ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 334.

Ούρανίας Λιοματάρη: «Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ», Αθήνα 1975, σ. 8, σελ. 261.

ABELARDO ARIAS & Γ. Δ. Χουρμουζιάδη: «ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 29.

Κώστα Τσιάντα: «ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΟΛΥΜΠΙΑΔΩΝ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΓΩΝΩΝ», Ιωάννινα 1976, σ. 8, σ. 73.

Μανόλη Λαμπρίδη: «ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ», ανάπτυξη από τις «Σημειώσεις», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 32.

Έθν. Τραπέζης της Ελλάδος: «ΚΥΠΡΟΣ '74, ΤΟ ΑΛΛΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ» (αφιέρωμα του περιοδικού «Συνεργασία»), Αθήνα 1975, σ. 4, σ. 277.

Έθν. Τραπέζης της Ελλάδος: «ΕΦΗ ΜΙΧΕΛΗ», Αθήνα 1975, σ. 4, σ. 119.

Κώστα Κιοντζιολή: «ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ», Αθήνα 1976, σ. 8, σ. 207.

Άλεξάνδρας Παραφεντίδου: «ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΟΝΕΙΡΟΥ ΠΟΤ ΣΤΥΜΠΙΠΤΕΙ ΜΕ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΤΘΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ» (ανάπτυξη 'Ιδρ. Μελ. Χερσ. Αίμων), Θεσ/νίκη 1975, σ. 8, σ. 9.

Μανόλη Λαμπρίδη: «Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ ΩΣ ΕΜΠΡΑΚΤΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΗΛΙΣΘΗΜΑ ΕΝΟΧΗΣ», Αθήνα, σ. 8, σ. 46.

Φωτίου Πέτσα: «ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ» (ανάπτυξη 'ΙΔ' τόμου «Μακεδονικών»), Θεσ/νίκη 1974, σ. 8, σ. 32.

Παύλου Κυριαζίδου: «Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΤΗΣ Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ», ανά-

πτυον «Έπ. Έστίας», Ιωάννινα 1975, σ. 8, σ. 67.

Βασιλείου Φόρη: «ΤΟ ΑΡΣΕΝΙΚΟ ΑΡΘΡΟ «Ι» ΣΤΑ ΒΟΡΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ», Κοζάνη 1956, σ. 8, σ. 26.

Γιώργου Θεοδοζά: «Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΟ ΝΚΑΙΡΟ ΜΑΣ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 86.

Κων. Τσάτσου: «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», θεωρία πολιτικής δεοντολογίας, Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 345.

Άγγελου Τερζάκη: «ΠΟΝΤΟΠΟΡΟΙ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 296.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ποίηση:

Γιάννη Γαλανού: «ΝΕΑ ΖΩΗ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 55.

Έλλης Νεξερίτη: «ΜΕ ΚΟΜΜΕΝΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΙ ΝΑ ΜΑΖΕΤΟΤΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΕΣ», Αθήνα 1970, σ. 8, σ. 183.

Γ. Θέμελη: «ΤΑ ΒΙΒΛΙΚΑ», Θεσ/νίκη 1975, σ. 8, σ. 63.

Άγγελικης Παυλοπούλου: «Ο ΦΟΙΒΟΣ» 1967—1974, Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 94.

Κώστα Έρانيώτη: «ΝΟΣΤΑΛΓΙΚΑ ΦΤΕΡΟΤΓΙΣΜΑΤΑ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 53.

Λύντιας Αύλωνίτου: «ΣΤΗΝ ΑΙΧΜΗ ΤΗΣ ΒΡΟΝΤΗΣ», Μόντρεαλ 1975, σ. 8, σ. 68.

Λύντιας Αύλωνίτου: «ΠΑΡΑΜΥΘΙ», Μόντρεαλ 1975, σ. 8, σ. 31.

Βούλας Δαμανάζου: «ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ», Αθήνα 1974, σ. 8, σ. 45.

Δημ. Χ. Χαλατζά: «ΣΙΔΕΡΑ ΙΙ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 90.

Μάρκου Μέσκου: «ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ», Αθήνα 1975, σ. 8, σ. 22.

Τάξη Βαρδισιώτη: «Η ΦΘΙΝΟΠΩΡΙΝΗ ΣΟΤ'ΙΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Θεσ/νίκη 1975, σ. 8, σ. 50.

Γιώργου Τσιτσιμπάκου: «Ο ΔΡΟΜΟΣ ΜΕ Τ' ΑΓΕΡΙ», Θεσ/νίκη 1975, σ. 8, σ. 22.

Δημ. Γαλάνη: «ΚΤΡΒΕΙΣ ΚΑΙ ΚΩΝΕΙΟΝ», Αθήνα 1974, σ. 8, σ. 46.

Γιώργου Σάντη: «ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΤΡΙΚΟ», Λευκωσία 1976, σ. 8, σ. 50.

Γιώργου Σάντη: «ΤΟΤ ΟΥΡΑΝΟΤ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΗΣ», Λευκωσία 1976, σχ. 8, σ. 71.

Λημ. Ζαδέ: «ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΡΑΨΩΔΙΑ» (τὸ βιβλίο τῆς εἰρήνης), Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 174.

Ξανθοῦλας Παπουτση: «ΚΑΘΑΡΙΕΣ ΠΗΓΕΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 149.

Μαρίας Κέντρου - Ἀγαθοπούλου: «ΤΑ ΤΟΠΙΑ ΠΟΥ ΕΙΔΑ», Θεσ/νίκη 1975, σχ. 8, σ. 37.

Γιώργου Δ. Βελισσαρίου: «ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 40.

Νίκου Λαζαρη: «Ο ΒΥΘΟΣ ΤΗΣ ΓΚΑΖΟΖΑΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 37.

Βασ. Κραυφίτη: «ΤΑ ΤΕΙΧΗ», Ἀθήνα 1971, σχ. 8, σ. 41.

Τ. Παπαποστόλου: «ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 170.

Γ. Δ. Χουρμουζιάδη: «ΜΑΚΡΙΝΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σελ. 162.

Λίτσας Γωγολίνας: «ΥΦΑΔΙΑ ΤΗΣ ΘΥΜΗΣΗΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 59.

Πάνου Γώγολα: «ΧΩΡΙΑΤΙΚΟ ΦΩΣ», Καλάβρυτα 1975, σχ. 8, σ. 93.

Κώστα Παπαμαρινόπουλου: «ΞΑΣΤΕΡΗ ΣΚΕΨΗ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σελ. 93.

Κώστα Ἰτούρη: «ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σελ. 37.

Στάθη Ἡλ. Παρασκευόπουλου: «ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΩΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ», Κυπαρισσία 1976, σχ. 8, σ. 79.

Κώστα Γιουρή: «ΒΟΛΟΝΖΑΘ», Ἀθήνα 1976, σχ. 8, σ. 14.

Κώστα Μίσσιου: «ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ Σ», Ἀθήνα 1975, σχ. 7, σ. 73.

Φοίβου Δέλφη: «ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΣΤΜΦΩΝΙΑ», Ἀθήνα 1973, σχ. 8, σ. 39.

Φοίβου Δέλφη: «ΛΕΥΚΩΡΕΙΑ», Ἀθήνα σχ. 8, σ. 32.

Λεοντίου Χατζηκώστα: «ΠΑΛΑΙΟΔΙΑΘΗΤΙΚΑ ΑΝΘΗ», Λευκωσία 1975, σχ. 8, σ. 61.

Πεζογραφία:

Μορφωτικῆς Λέσχης Ἰσραηλιτῶν «Ἡ Ἀδελφότης» Θεσ/νίκης «Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ ΓΙΤΣΧΑΚ

ΚΑΤΣΕΝΕΛΣΟΝ» (ὁμιλία Ἰ. Λεξ. Παρραφεντίδου), Θεσσαλονίκη 1975, σχ. 8, σ. 31.

Στέλιου Ντόμαλη: «ΤΟ ΠΑΝ ΜΗΔΕΝ», ἔκδ. Λαοκρατικά Γράμματα, Λάρισα, σχ. 8, σ. 143.

Σωτ. Θωμοπούλου: «ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ», Ἀθήνα 1976, σχ. 8, σ. 98.

Ἑλῆς Νεξερίτη: «ΜΕ ΤΗΝ ΟΥΡΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΑ ΣΚΕΛΙΑ», Ἀθήνα 1973, σχ. 8, σ. 48.

Πάνου Καραβία: «Η ΝΤΧΤΑ ΜΕ ΠΟΛΥΧΡΩΜΑ ΦΩΤΑ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 142.

Λημ. Νάτσιου: «ΚΩΝ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ἡ ΜΟΤΣΤΑΚΑΣ», Λαμία 1974, σχ. 8, σ. 28.

Λάμπρου Μυγδάλη: «ΠΩΣ ΕΙΔΑΝ ΤΟΝ LORD BYRON Ο GOETHE ΚΑΙ Ο ΣΟΛΩΜΟΣ», Θεσ/νίκη 1973, σχ. 8, σ. 42.

Λάμπρου Μυγδάλη: «ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΛΟΡΔ ΜΠΑΤΡΟΝ ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΕΣ ΕΠΙΠΑΡΑΣΕΙΣ», Θεσ/νίκη, σχ. 8, σ. 40.

Θεοδώρου Χατζημυχάλη: «ΕΝΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 149.

Φάνη Γ. Ματσοπούλου: «Ο ΡΟΒΑΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 142.

Κώστα Ν. Τριανταφύλλου: «ΜΝΗΜΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΛΟΥ», Πάτρα 1976, σχ. 8, σ. 210.

Κώστα Παπαπάνου: «ΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ (1851—73) ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΜΑΣ ΓΛΩΣΣΑ», Ἀθήνα 1973, σχ. 8, σ. 129.

Κώστα Παπαπάνου: «ΣΤΟ ΜΑΚΡΥΝΟ ΣΟΥΤΟΜΙ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 202.

Βασίλη Εὐαγγέλου - Γαζή: «Ο ΠΤΡΓΟΣ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 254.

Ἰ. Γαθῆς Νοτίδου: «ΑΝ ΕΧΕΙΣ ΤΤΧΗ ΔΙΑΒΑΙΝΕ», Ἀθήνα 1975, σχ. 8, σ. 162.

Γιώργου Τσιτσιμπίκου: «ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ», Θεσ/νίκη 1975, σχ. 8, σ. 56.

Γιώργου Τσιτσιμπίκου: «ΤΟ ΧΙΟΥΤΜΟΡ ΤΟΥ ΛΛΟΥ ΜΑΣ», Θεσ/νίκη 1965, σχ. 8, σ. 20.

Τάκη Χατζηαναγνώστου: «ΕΝΑΣ ΠΟ-

ΛΙΤΗΣ ΕΛΕΕΙΝΗΣ ΜΟΡΦΗΣ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 249.

Παύλου Φλώρου: «ΣΠΟΡΟΣ ΔΙΧΩΣ ΘΕΡΙΣΜΟ, ΙΩΝΙΚΗ ΓΗ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 446.

Στέργιον Βαλιούλη: «Ο ΔΕΞΙΟΣ ΠΝΕΥΜΟΝΑΣ», Θεσ)νίκη 1974, σχ. 8, σ. 167.

Σπύρου Κοκκίνη: «ΑΝΤΙΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 22.

Καίτης Ξεάρχου — Σπύρου Διαμάντη: «Ο ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥΤ», 'Αθήνα, σχ. 8, σ. 182.

Χάρη Παπασταύρου: «ΠΟΤ ΒΑΔΙΖΟΥΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ;», 'Ιωάννινα 1975, σχ. 16, σ. 45.

Τατιάνας Σταύρου: «ΜΤΣΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 163.

Γ. Δ. Χουρμουζιάδη: «ΕΠΟΠΤΕΙΕΣ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8, σελ. 174.

Γιώργου Δέλιου: «ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΜΑ ΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ», Θεσ)νίκη 1975, σχ. 8, σ. 103.

Στέργιον Βαλιούλη: «ΠΟΛΙΤΗΣ Β' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ», 'Αθήνα σχ. 8, σ. 391.

Χαραλ. Δ. Πέτσκου: «ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΟΙΡΑ», 'Αθήνα 1976, σχ. 8, σελ. 122.

Πάνου Γ. Σπύρου: «ΑΠΟ ΤΗ ΦΤΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΖΩΗ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σελ. 72.

Χρήστου Πύρπασου: «ΠΕΡΙΟΔΕΤΩΝ ΘΙΑΣΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», 'Αθήνα 1976, σχ. 8, σ. 94.

Βύρωνος Λαβού: «Η ΦΡΑΣΙΝΙΑ ΚΙ' ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 112.

Τίτου Γιοχαλᾶ: «ΣΕΛΙΔΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΗΓΗΤΟΥ BRUNO LAVOGNINI», 'Ιωάννινα 1970, σχ. 8, σ. 15.

Θέατρο:

Σώτου Βασιλειάδη: «ΑΡΑΜΠΩ!» (λυρικό δράμα), Πειραιεύς, σχ. 8, σ. 8.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Κ. Σ. Κώνστα: «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΕΚ ΤΗΣ ΑΥΤΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ» (1822—1825), έπετηρίς Έταιρείας Στερεοελλαδικών Σπου-

δών, 'Αθήνα 1973, σχ. 8, σ. 92.

Κ. Σ. Κώνστα: «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΕΚ ΤΗΣ ΑΥΤ. ΧΕΡΣΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ 1826—1830», 'Αθήνα 1974—75, σχ. 8, σ. 52.

Θεοφρ. Γεωργιάδη: «ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 142.

DONALD M. NICOL: «ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» (μετάφρ. Π. Λεύκα), άνάτυπο «'Ηπ. Έστίας», 'Ιωάννινα 1974, σχ. 8, σ. 204.

Σπ. Μονσελίμη: «ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΗΛΤΟΙ ΑΝΑ ΤΗ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ», Θεσ)νίκη 1976, σχ. 8, σ. 128.

Ζαχαρία Τσιρπανλή: «ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΤΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ» άνάτ. «Δωδώνη», 'Ιωάννινα 1975, σχ. 8, σ. 16.

Φίλων Σουλίου: «ΔΟΞΑ ΣΟΥΛΙΟΥ» (Μνήμη Σωτηρίου Γ. Βούλαρη), 'Αθήνα 1976, σχ. 8, σ. 30.

Μιχαήλ Κορδώση: «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΛΛΙΟΤΥΠΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ», 'Ιωάννινα 1975, σχ. 8, σ. 78.

MIHAIL CARATASU: «LA BIBLIOTHEQUE D' UN GRAND NEGOCIANT DU XVIIIIE SIECL: GREGOIRE ANTOINE AVRAMIOS», άνάτυπον του Ίνστιτούτου Βαλκανικῶν Σπουδῶν, Θεσ)νίκη 1974, σχ. 8, σ. 9.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ε. Ν. Πλατή: «Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ», 'Αθήνα 1976, σχ. 8, σ. 169.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ

«ΔΩΔΩΝΗ», έπιστημονική έπετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Ιωαννίνων, τόμος Γ', 'Ιωάννινα 1974, σχ. 8, σ. 480.

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, τόμος ΜΑ', 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 575.

Βιβλιοθήκης Γεν. Αρχείων του Κράτους: «ΤΑ ΠΕΡΙΡΑΓΜΕΝΑ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ» (τόμος 4ος τμ. Α'), 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 727.

Βιβλιοθήκης Γεν. Αρχείων του Κράτους: «ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΓΕΝ. ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ», 'Αθήνα 1975, σχ. 8, σ. 737—1399.

“ΠΙΣΤΕΥΟΝΤΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ,,

Η ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΠΑΤΡΑΪΚΗ
Εκκίνησε την δημιουργική πορεία της
μέσα στον παραγωγικό ελληνικό
χώρο, «πιστεύοντας εις το μέλλον».
Σήμερα, μετά από 50 και
περισσότερα χρόνια, εξακολουθεί
να έχει τους ίδιους στόχους.
Πρωτοπορεί στους τομείς της και
διατηρείται πάντοτε απόλυτως
εκουγχρονισμένη.

Ανανεούται συνεχώς, με την
έννοια, ότι ενοτερνίζεται τις
σύγχρονες μεθόδους διοίκησης,
παραγωγής και εμπορίας
και επεκτείνεται σε μέγεθος,
σε εγκαταστάσεις, σε παραγωγή
νέων προϊόντων.

Εξάγει τα προϊόντα της και
προσφέρει στην οικονομία μας
πολύτιμο συναλλαγμα.

Συμβάλλει στη δημιουργία νέας
εικόνας της χώρας μας, της ανεπτυ-
γμένης, εκβιομηχανισμένης χώρας.

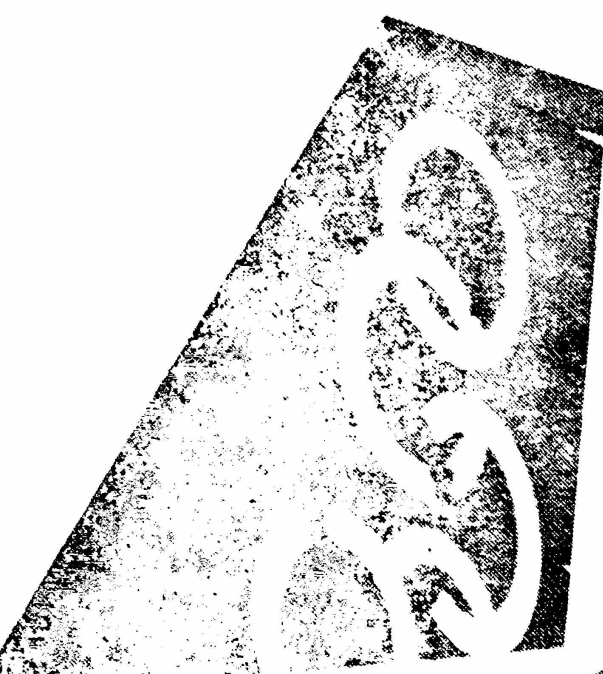
ΠΕΙΡΑΪΚΗ-ΠΑΤΡΑΪΚΗ
πρώτη εταιρεία νομισματικής

ΠΕΙΡΑΪΚΗ-ΠΑΤΡΑΪΚΗ

Όλυμπιακή φιλοξενία σέ υπερατλαντική πτήσι

Έλστε νά πετάξετε μαζί μας στην Άμερική.
Θά δήτε τί σημαίνει Όλυμπιακή φιλοξενία
σέ μιá υπερατλαντική πτήσι.
Θά χαρήτε τó ταξίδι στην Άμερική
μέ τά γιγαντιαία μας καί πολυτελέστατα
BOEING 747-200B καί θά διαπιστώσετε óτι
σας φροντίζει ένα έμπειρο καί εύγενικό πλήρωμα.
Θά σας προσφέρουμε θαυμάσια γεύματα,
αδιάκοπη περιποίηση καί ψυχαγωγία
μέ στερεοφωνική μουσική* καί κινηματογράφο*
Θά απολαύσετε την εύρυχωρία καί την άνεσι
πού θά σας κάνουν νά νοιώσετε σαν στό σπίτι σας.
Καί μήν ξεχνάτε óτι παντού όπου βρισκόμαστε
μιλάμε την ίδια γλώσσα.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

* Κανονισμοί τής IATA :
Έπιβάρυνσις 2.50 Δολάρια Άμερικής
για τή χρήση των άτομικών άκουστικών

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ
Ἀσφαλιστικὴ Ἑταιρία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον
Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποδεματικὰ Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώ-
γραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς
Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλήρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημά-
των καὶ Πρακτορείων σ' ὅλες τίς πόλεις
τῆς Ἑλλάδος,

**ἀσφαλίζει
κάθε κίνδυνον καὶ
προσφέρει πλήρη κάλυψιν.**

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

δημαίνει διγουριὰ

Διεύθυνσις : Καραγεώργη Σερβίας 8, Ἀθήναι (Τ.Τ. 125)

